

**ТВОРЕНИЯ на Светителя
Иоан Златоуст - Том 1 (част 2)**

Св. ИОАН ЗЛАТОУСТ Архиепископ Константинопольски

ТВОРЕНИЯ на Светителя Иоан Златоуст - Том 1 (част 2)

Св. ИОАН ЗЛАТОУСТ Архиепископ Константинополски

Издава се с благословието на славянобългарския манастир "Св. Вмчк Георги Зограф", Света Гора, Атон.

Превод от руски език по изданието на Санкт-Петербургската Духовна Академия от 1898 година

СВЕТИЯТ НАШ ОТЕЦ ИОАН ЗЛАТОУСТ	1	
ЗА СЪКРУШЕНИЕТО	2	
СЛОВО ПЪРВО Към Димитрий монах	2	
СЛОВО ВТОРО Към Стелехий	11	
КЪМ ПОДВИЖНИКА СТАГИРИЙ , обладан от демон	19	
СЛОВО ПЪРВО	19	
КЪМ	СЪЩИЯ	СТАГИРИЙ
за това, че унинието е по-лошо от демона	33	
СЛОВО ВТОРО	33	
КЪМ	СЪЩИЯ	СТАГИРИЙ
За унинието	46	
СЛОВО ТРЕТО	46	
СЛОВО		
за живеещите заедно с девственици	59	
СЛОВО към девствениците, живеещи с мъже	70	
КНИГА ЗА ДЕВСТВОТО	82	
КЪМ МЛАДАТА ВДОВИЦА	121	
СЛОВО ПЪРВО	121	
СЛОВО ВТОРО За въздържанието от втори брак	127	

СВЕТИЯТ НАШ ОТЕЦ ИОАН ЗЛАТОУСТ

ЗА СЪКРУШЕНИЕТО

Двете слова за душевното съкрушение са написани от св. Иоан Златоуст по молба на благочестиви и близки на него лица, чиито имена са поставени в заглавията на тези слова, монах Димитрий и Стелехий, в края на 374 или в началото на 375 г. след Рождество Христово, когато той сам, след посвещаването му за църковен четец от св. Мелетий, епископ антиохийски, се поселил в обителта на монаси, водещи подвижнически живот в съседни на Антиохия планини, за което ясно се говори в първото слово (гл. 6).

СЛОВО ПЪРВО Към Димитрий монах

Виждайки, че ти, блажени Димитрий, непрестанно се обръщаш към нас и с голямо усърдие искаш слова за съкрушението, аз винаги съм (те) облажавал и съм се удивлявал на чистотата на твоята душа; затова и да пожелаеш такива наставления е невъзможно, ако преди това не си се очистил съвършено и не си се издигнал над всичко житейско. Това е лесно да се види при тези, които биват обзети от такова желание, макар и за кратко време: в тях изведнъж става такава промяна, че те начаса се пренасят на небето; развързали душата си от светските грижи като от тежки вериги, те така ѝ дават свобода да отлети на свое, родно за нея място. Но с мнозина това обикновено рядко става за цял живот; а ти, божествена глава, както ми е известно, си обзет от този огън на съкрушението. И свидетели за това могат да ми бъдат (твоите) безсънни нощи и потоците сълзи, и любовта към пустинята, постоянно живееща и процъфтяваща в душата ти. Тогава каква полза ще имаш от нашите слова? Самото това, че ти, достигнал самата висота (на добродетелта), се поставяш наравно с вървящите долу, (своята) окрилена душа наричаш каменна и непрестанно докосвайки дясната ми ръка, я целуваш и със сълзи казваш: "Съкруши моето ожесточено сърце" - вече самото това каква богобоязливост изразява, каква пламенна ревност? И така, ако желаеш да пробудиш нас, спящите, привличайки ни към този предмет, одобрявам твоята велика мъдрост и грижа; но ако ти наистина имаш предвид самия себе си и мислиш, че се нуждаеш от пробудител, не зная как би могъл да ни убедим, че не се нуждаеш от нищо наше. Впрочем и в това ще ти отстъпим и ще те послушаеме от уважение и към твоето дръзновение пред Бога, и към усърдието в молбите, и приятелството с нас; а ти ни въздай за това със своите молитви, за да устроим правилно живота си в бъдеще, и сега да кажем нещо добро, способно да вдигне лежащите и да подкрепи и ободри отслабналите души. С какво да започнем това слово? Каква основа да му поставим, каква опора? Не е ли очевидно, че това са словата на Христа, в които Той изрича скръб на смеещите се и облажава плачещите, като казва така: *блажени плачещите, защото те ще се утешат* (Мат. 5:4), и: *Горко вам, които се смеете сега, защото ще се наскърбите и разплачете* (Лук. 6:25)? И това е напълно справедливо, защото целият настоящ живот наистина е време за плач и сълзи; такова нещастие е постигнало цялата вселена, такива бедствия са обхванали всички хора, че ако някой пожелае да ги узнае с точност, ако такава точност е възможна, няма да престане да скърби и плаче: така се е извратило и разстроило всичко, а от добродетелите никъде няма и следа! И още по-тежко е това, че и ние сами не чувстваме, и на другите не даваме да почувстват постигналите ни бедствия, но сме станали подобни на човек, чието тяло отвън процъфтява, а отвътре се разрушава от силен огън; и поради тази безчувственост с нищо не се отличаваме от умопомрачените, които без страх говорят и вършат много опасни и непристойни неща, и не само не се срамуват, но и се хвалят с това, смятайки се за по-здрави от здравите. Така и ние, вършейки всичко, присъщо на болните, не знаем и това, че сме болни. Когато в нашето тяло се яви макар и малка болест, ние викаме лекари и харчим пари, проявяваме търпение и не преставаме да правим всичко, докато не прекратим болестта; а за душата, която ежедневно бива поразявана, изтерзавана, изгаряна, бива низвергвана в пропаст и всякак се погубва от плътските страсти, не се грижим никак. Причината за това е, че болестта е обхванала всички. Затова, както болните телесно, ако при тях не се случи да има някой здрав, безпрепятствено могат да се подхвърлят на крайна опасност от това, че няма кой да ги отклони от безразсъдните желания, така и при нас, от това, че няма никой, съвършено здрав във вярата, но всички са болни - един повече, друг по-малко - никой не е в състояние да помогне на лежащите. Така, ако някой дойде при нас отвън и добре узнае и Христовите заповеди, и разстройството на нашия живот, не зная какви други

врагове на Христа, по-лоши от нас, би могъл да си представи; защото ние вървим по такъв път, като че сме решили да вървим против Неговите заповеди!

2. И за да не помисли някой, че нашите думи са преувеличени, ще се постарая да представя и доказателство не от нещо друго, но от самите Христови заповеди. Какво казва Христос? *На древните бе казано: "не убивай; а който убие, виновен е пред съда". Аз пък ви казвам, че всеки, който се гневи на брата си без причина, виновен ще бъде пред съда, а който каже на брата си: "рака", виновен ще бъде пред синедриона; а който пък каже: "безумнико", виновен ще бъде за геената огнена* (Мат. 5:21, 22). Това (е казал) Христос. А ние, бидейки по-лоши от невярващите в Него, сме потъпкали този закон, всекидневно обсипвайки братята си с множество злословия. И особено смешно е това, че избягвайки названието безумник, като че само тази дума подлежи на наказание, ние често нанасяме (на ближния) други по-тежки оскърбления. А на дело не е така, но (Господ) е дал такова запрещение, заплашвайки с наказание оскърбителите изобщо, както се вижда от следните думи на Павел: *Не се лъжете: нито блудници, ни идолослужители, ни прелюбодейци, нито малакийци, ни мъжеложници, нито крадци, ни користолюбци, ни пияници, нито хулители, ни грабители няма да наследят царството Божие* (1 Кор. 6:9, 10), а ако наричащият своя брат безумник е достоен за крайно наказание, то колко геенски огън ще приготви за себе си този, който го нарича злодей, завистлив, безумен, тщеславен и много други, също толкова оскърбителни думи? Думите *безумник* и *рака* - са много по-леки от казаните по-горе. Затова Христос, не споменавайки за тях, е посочил само тези, за да знаеш, че ако и най-лекото злословие ще подхвърли изреклия го на геената, толкова повече ще направят това по-тежките и непоносимите. Ако някои допускат преувеличение и в казаното (зная, че някои са настроени да мислят така, като че тази заплаха е казана само за да плаши), следва да освободим от споменатото наказание и самите блудници, мъжеложници, малакийци, идолослужители. Ако (апостолът) е произнесъл заплаха над злоречивите само за страх, явно е, че и за останалите е същото; защото той първо е поставил всички заедно, а след това е добавил, че ще бъдат лишени от царството. Какво, ще кажат, нима злоречивият ще застане наравно с блудника, с малакиец, с користолюбца и идолослужителя? На еднакво наказание ли ще се подхвърлят, това ще разгледаме в друго време; а че той еднакво с тях ще се лиши от царството, в това вярвам на думите на Павел, или, по-точно казано, на действащия чрез него Христос, т.е., че нито тези, нито другите ще наследят царството Божие. И не само относно това, но и за много други неща мнозина са разположени да мислят, че това, за което (се говори така в Писанието) и което непременно ще се изпълни, е казано преувеличено. Това е дяволска мрежа. За да може у хората, проникнати от съкрушение поради любов към Бога, да унищожи страха от бъдещото наказание и да ги направи по-малко внимателни в подчинението на заповедите, (дяволът) за успокоение е предложил мисълта за преувеличението, която в настоящия живот е в състояние да измами безгрижните души, но ще бъде изобличена в деня на съда, когато няма да има никаква полза от това. Каква полза, кажи ми, ако измаменият сега узнае тази измама тогава, когато и покаянието няма да принесе никаква полза, а именно при възкресението? Да не започнем напразно да мамим себе си, да не мъдруваме лъжливо за своя вреда и да не си навличаме и друго наказание - за неверието. На най-жестоко наказание ще ни подхвърли не само неизпълнението на Христовите заповеди, но и неверието в тях; а неверието произлиза от нерадението за изпълнението на заповедите. Именно когато не желаем да придобием за себе си спокойствие чрез подчинението (на Божията воля) и да изпълняваме това, което ни е заповядано, то стремейки се да отклоним ума от страха за бъдещето и да прогоним големия страх от заплашващите наказания, ние, потискани и измъчвани от съвестта, се хвърляме в друга пропаст - не вярваме в тези наказания. Както обхванатите от силна треска, дори и да се хвърлят в студена вода, не отслабват задушавания ги огън, но го увеличават; така и ние, уязвявани от съзнанието за своите грехове, се принуждаваме да се потопяваме в бездната (на мисълта за) преувеличение, за да можем след това безстрашно да се предаваме на всички грехове. Ние не само се гневим на присъстващите братя, но често се отнасяме враждебно и към отсъстващите: а това е връх на ожесточението. От тези, които стоят по-високо от нас и са по-силни, ние много скромно търпим и обиди, и оскърбления, защото се боим от тях; а към равните и по-нискостоящите, дори и да не са ни причинили никакво огорчение, храним вражда. Така страхът пред човешките действия (в нас) по-силно от Христовия страх!

3. Как можем да се надяваме на спасение, показвайки такова безгрижие и невнимателност? И защо е това, кажи ми? Какво тежко, какво трудно изисква от нас Христос? Не се гневи, казва Той, на брата си без причина. А това е много по-леко, отколкото да търпиш безпричинен гняв от друг; там веществото за огъня вече е готово, а тук ти сам запалваш пламъка, когато няма и вещество за него; впрочем не е едно и също да търпиш

и да не се възпламеняваш, когато друг поднася свещта, и да оставаш спокоен и невъзмутим, когато никой не смущава. Който претърпи в първия случай, той представлява доказателство за високо благочестие; а който направи последното, не заслужава удивление. И така, когато ние, поради страх пред хората правим по-трудното, не желаем да правим по-малко трудното поради страх Божи; то помисли на какво наказание и мъчение се подхвърляме сами. При това, почитай брата не само като равностепен на тебе, не само като свободен, но и като слуга: *в Христа Исуса, според апостола, няма роб, ни свободник* (Гал. 3:28). Така ние ще се подхвърлим на еднакво наказание, ако се гневим без причина и на робите; защото и робът е брат и се е удостоил с истинска свобода, имайки един дух (с нас). А кой може да каже за своя живот, че той е чист от безразсъдно и безпричинно злословие и гняв? Не ми посочвай нито този, който се предава на този (порок) рядко, но ми покажи такъв човек, който никога да не му се предава; а докато не ни представиш такъв, дотогава не можеш да отклониш (съдържащата се в Писанието) заплаха под предлог, че не се предават често на този порок. Така и крадецът, и блудникът, макар и само веднъж да са извършили грях, не се освобождават от наказание поради това, че не са вършили този грях често, но се наказват за това, че изобщо са дръзнали да го извършат. А произтичащото от това (в Евангелието), кой от невярващите няма да го сметне дори за басня, виждайки с какво упорство нарушаваме тази (заповед)? Бог е казал: *И тъй, ако принасяш дара си на жертвеника, и там си спомниш, че брат ти има нещо против тебе, остави дара си там пред жертвеника и иди първо се помири с брата си, и тогава дойди и принеси дара си* (Мат. 5:23, 24). А ние пристъпваме към жертвеника, враждувайки едни против други и явно, и тайно. Бог толкова се грижи за нашето примирение, че допуска и Своето жертвоприношение да остане незавършено, и службата да се прекъсне, само за да прекратим враждата и гнева едни против други; а ние обръщаме толкова малко внимание на това, че за своя погубел храним вражда в продължение на много дни. Христос наказва не само злопаметните, но и тези, които, освободили се от тази страст, нехаят за оскърбените (от тях) братя. Тъй като да помнят злото е присъщо на обидените, а този, който обижда, може и да не се предава на тази страст: поради това (Христос) заповядва на обиждащия да отиде при първия, показвайки, че на по-голямо наказание подлежи този, който е дал повод за греха. А ние не се вразумяваме и от това, но оскърбяваме братята и за дребни неща; след това, като че не е станало нищо лошо, оставяме без внимание и забравяме обидените от нас, и даваме на враждата да продължава много време, не съзнавайки, че ще понесем толкова по-голямо наказание, колкото повече дни допуснем да продължава враждата - както за самото това, така и защото примирението след това става по-трудно за нас. Както тогава, когато ни свързва дружба, нищо не може лесно да предизвика разрыв (между нас) и дори да бъде прието с доверие; така тогава, когато враждата завладява душите ни, желаещите да ни скарат в по-голямата си част лесно и удобно успяват в това, защото ние тогава не вярваме на доброто, а само на злото. Затова (Господ) ни заповядва, като оставим дара пред жертвеника, първо да се примирим с брата, за да знаем, че дори в това време не следва да отлагаме примирението, то колко повече във всяко друго време. А ние спазваме външните признаци, но от самата истина сме се отдалечили, - преди принасянето на Дара се приветстваме едни други, но в по-голямата си част правим това само с език и уста. Но Господ иска не това, а да даваме на ближния целование от душа и приветствие от сърце. Това е истинско приветствие, а другото - лъжа и притворство; и който така целува (ближния), той по-скоро прогневява, отколкото да умилостивява Бога. Той иска от нас искрена и крепка дружба, а не такава, която при нас често има вид и призрак (на дружба), но напълно е изгубила сила, което само по себе си служи за доказателство за господстващите в нас беззакония. *Понеже беззаконието ще се умножи*, казва Господ, *у мнозина ще изстинее любовта* (Мат. 24:12). И това правим ние, хората, на които е заповядано да не се гневят и да нямат врагове, а ако и да се случи да имат, това да бъде само до края на деня: *слънце*, казва (апостолът), *да ви не залязва гневни* (Еф. 4:26). А ние не се спираме и дотук; но кроим козни едни против други, и с думи, и с дела изгривяме и изяждаме своите членове, което е свойствено на явното изстъпление на ума; защото по това най-вече ще познаем неизцелимо страдащите от беснуване и умопомрачение. А какво да кажем за закона относно противника, нечистата похот, безсрамните погледи, безумната и гибелна любов? Тук дясното око и дясната ръка (Мат. 5:25-30) ни посочват не нещо друго, а обичащите ни (за наша) вреда. А законът относно развода с жената не е ли бил често нарушаван и потъпкван (Мат. 5:32)?

4. За законите против клетвата се срамувам и да говоря, защото не само се кълнат, но и непрестанно нарушават клетвите. Ако клетвата, дори и справедлива, е виновна и законопрестъпна, то къде ще отнесем нарушаването на клетвата? Ако това, което е повече от *да* и *не*, е от лукавия (Мат. 5:37), то на кого да припишем това, което превишава последното? По-нататък Господ казва: ако някой ти удари плесница по дясната страна, обърни му и другата. И на тоя, който поиска да се съди с тебе и да ти вземе ризата, дай му

и горната дреха. И който те принуди да вървиш с него една миля, върви с него две. Томува, който ти проси, давай, и не се отвърщай от оновова, който ти иска назаем (Мат. 5:39-42). Какво можем да кажем за това? Относно всичко, казано тук, остава само да плачем и да се закриваме (от срам): така сме се отклонили в съвсем противоположна посока, използвайки цялото си време, за да се съдим и да враждуваме, да спорим и да се караме, не понасяйки и най-малкото оскърбление, нито на дело, нито на думи, но дразнейки се за дребни неща. Ако можеш да ми посочиш такива хора, които, след като са изразходвали много за бедните, сами се подхвърлят на презрение поради бедността и търпят множество бедствия, такива би изброил съвсем не много и дори твърде малко; но и между тях не би посочил някой така благочестив, какъвто е изобразен тук: този последен (предписван от Христа) живот е много по-духовен от първия; защото не е все едно да дадеш доброволно и да понесеш, когато ти отнемат. Какво говоря: да понесеш? Казаното от Христа съдържа в себе си много повече от това. Неговото слово така забранява на обидените да се гневят на обидилите ги, че трябва не само да не скърбим за това, което е взето, но да отдаваме доброволно онова, което е останало и да проявяваме готовност да търпим по-голямо зло от онова, което враговете са готови да ни причинят. Така, когато желаещият да обижда намери, че обижданият е готов да претърпи повече, отколкото би му се искало, и като задоволи своята страст, ще види, че оскърбеният преизобилно изразява своето великодушие, ще се отдалечи, победен и посрамен от превъзходството на търпението; и макар и да би бил звяр, и дори по-свиреп от звяр, ще стане по-скромен, след като ясно види от сравнението своята злоба и неговата добродетел. Такъв живот търся сега, какъвто е предложен в Писанието, но какъвто на други места и на дело (не намирам) никъде. Не ми показвай такъв, който е обиден и търпи, защото се случва да търпим и поради безсилие; но такъв, който по отношение на равните по сила и на тези, на които би могъл да отмъсти, показва търпение, дори до такава степен, че да превъзхожда страстта на врага и да му даде повече, отколкото той би искал, и с тази доброволна отстъпка на по-голямото би доказал своето великодушие и за сметка на отнетото насила. Но, което е още по-високо от това и което представлява самия връх (на добродетелите) - Христос ни е заповядал да смятаме за приятели, а аз - за близки приятели, тези, които постъпват така с нас и ни причиняват вреда и по отношение на парите, и на телесното здраве, и на всичко останало. Не само, казва Той, добавяй на грабителя и користолюбеца, но и го обичай с най-силна и искрена любов. Именно това е искал да изрази Той, когато е казал: *молете се за ония, които ви пакостят* (Мат. 5:44; Лук. 6:28). Това обикновено правим за онези, които много обичаме. И за да не сметнеш отново тези думи за преувеличени и да не паднеш в дяволска прелест, Той посочва доказателство и основателна причина за това: *защото, ако поздравявате само ония, които ви поздравяват, какво особено правите? Не постъпват ли тъй и езичниците* (Мат. 5:46, 47)? А ако в това никак не се отличаваме от митарите и езичниците, то как да не плачем и да не се съкрушаваме? И ако злото се състоеше само в това! Но сега ние сме толкова далече от любовта към враговете, че се отвърщаме и ненавиждаме дори онези, които (ни) обичат; защото да враждуват, да завиждат и да погубват тяхната чест и добра слава и с дела, и с думи, е свойствено само на тези, които ненавиждат и се отвращават. Така ние в това не само с нищо не се отличаваме от езичниците, но се оказваме и много по-лоши от тях. Христос е заповядал да се молим за обиждащите, а ние устройваме козни; заповядано ни е да благославяме онези, които ни проклинат (Мат. 5:44), а ние обсипваме с хиляди проклетия. Какво може да бъде по-силно от това противоречие и противоборство, което водим против Законодателя, постъпвайки противно на всички Негови заповеди? Не говоря вече за властта на тщеславието, която Той е избличил със следващите думи (Мат. 6:1-8), а ние сме усилили, разпростирайки тази негова власт не само върху молитвата, поста и милостинята, но и върху всичко останало, и подчинявайки себе си на тази безумна страст повече от всеки роб - не говоря за това, защото е ясно за всички; ще кажа само, че някои от хората, предали се на крайно нехайство, не спазват никакви заповеди, а други, дори и отчасти да пожелаят да им се покоряват и да се постараят да изпълнят някои заповеди, то и те отново падат в същия недостатък, като не желаят да отхвърлят от себе си веригите на тщеславието. Някой съвсем не дава милостиня, а друг, макар и да отделя за нуждаещите се нещо от своето имущество, прави това с тщеславие и затова се оказва не подобър от този, който не дава. Така дяволът е оплел всички в своите мрежи! А ако някой успее да избегне този недостатък, то поради неразумие отново пада в същия или в още по-голям грях; и остава не само без полза за себе си от това, което е направил, но и с някаква вреда, която сам си причинява. Познавам мнозина, които помагат на нуждаещите се не само по тези причини, но и поради приятелство или от убеждение и по много други подобни подбуди, а не поради страх Божии и за изпълнение на заповедите. И така, когато има толкова обстоятелства, които вредят на добрите дела, то на кого от подложените на тези недостатъци ще бъде по-лесно да се спаси?

5. А думите: *прости нам дълговете ни, както и ние прощаваме на длъжниците си* (Мат. 6:12), кой може да произнесе смело? Ние, дори и да не отмъщаваме на враговете си, не лекуваме нанесената (ни) рана. А Христос желае не само да прощаваме, но и да приемаме враговете си в числото на първите ни приятели. Затова, както казах по-горе, той е заповядал да се молим за тях. А ако ти, макар и да не причиняваш зло (на врага), се отвръщаш от него, гледаш на него с недоволствие и пазиш в душата си неизцелима рана, то още не си изпълнил заповедта, която ти е дал Христос. Тогава как молиш Бога да бъде милостив (към теб), когато ти сам не си милостив към оскърбилите те? Надсмивайки се над това, един мъдрец казва: *човек към човека гняв има, а от Господа прошка проси; към подобния на себе си човек той няма милосърдие, а се моли за своите грехове; сам, бидейки плът, питае злоба: кой ще очисти греховете му* (Сир. 28:3-5)? Бих искал вече да замълча и да спра речта си на това, което е казано: така срамно и съвестно ми е да продължавам по-нататък, защото следващата реч още по-ясно ще покаже онази борба и непримирима вражда, която показваме против Христовите заповеди. Но каква полза от нашето мълчание, когато делата викат за тази вражда, а още преди самите дела ясно знае всичко Този, Който ще ни съди? Заповедта да не сисъбираме *съкровища на земята, но на небето* (Мат. 6:19, 20), макар и немного, но ще се намерят такива, които я изпълняват вярно; а останалите, като че са чули противоположна заповед и имат повеление да събират съкровища на земята, са оставили небето и са се прилепили към всичко земно, с безумна страст събират богатство и възненавидели Бога, обичат мамона. А що се отнася до заповедта: *не се грижете за утре* (ст. 34), не познавам никого, който да я слуша и да ѝ се подчинява, поради нашето маловерие. Затова, поради срам, ще отминем тази заповед с мълчание. Макар и да трябва да вярваме на Христа и тогава, когато Той просто известява нещо, ние не Му вярваме и сега, когато той е представил и неопровержими доказателства и е посочил примери, а именно птиците и тревите; напротив, подобно на езичниците и дори с по-голямо малодушие от тях, се измъчваме от грижи (за земното), и за което дори не сме получили заповед да се молим, за него изразходваме цялата си грижа. Затова тази заповед, както казах, със срам ще отмина с мълчание, и ще премина към следващото - дали няма да намеря там поне малко облекчение на своя срам. Какво казва (Христос) след това? *Не съдете, за да не бъдете съдени* (Мат. 7:1). Тук мислех, че ще намеря облекчение на своя срам, но виждам увеличаването му в не по-малка степен от преди. Дори и да не сме извършили никакъв друг грях, този е достатъчен, за да ни свали в преизподнята геена: ние така строго осъждаме чуждите грехове, а в своите (очи) не виждаме гредите (ст. 3); така ние губим целия си живот за изследване и осъждане на чуждите дела! И скоро няма да намериш такъв и между миряните, и между монасите и клириците, който да е свободен от този грях, независимо от отнасящата се до такъв заплаха: защото, с каквото съд съдите, с **такъв** ще бъдете съдени; и с каквато мярка мерите, с **такава** ще ви се отмери (ст. 2). Но независимо от това, че този грях ще се подхвърли на такова наказание, а не доставя никакво удоволствие, ние все тичаме към злото, като че се стремим и се състезаваме да влезем в геенската пещ не по един, а по много пътища. Ние еднакво грешим не само по отношение на по-трудните, но и на по-леките (заповеди); нарушавайки еднакво и едните, и другите, и с престъпването на по-леките доказваме, че и по-трудните не изпълняваме поради своята небрежност, а не поради трудността на самите заповеди. Така, кажи ми, какъв труд има в това да не изследваш чуждите дела и да не осъждаш греховете на ближния? Напротив, необходим е труд, за да изследваме и да съдим за другите. А кой, като чуе това, ще ни повярва някога, че сме стигнали до нарушаване (на заповедите) поради безгрижие, а не със съзнателно намерение и по желание? След като това, което (Господ) заповядва да правим, е лесно и удобно за желаещите (да го изпълняват), и обратно, това, което Той забранява, е по-тежко и трудно, а ние, оставяйки заповяданото, вършим забраненото, не могат ли враговете да кажат, че ние грешим от желание да Му се съпротивляваме? А това, че Христовите заповеди не съдържат в себе си нищо трудно, е обяснил Сам Той в думите: *вземете Моето иго върху си; защото игото Ми е благо, и бремето Ми леко* (Мат. 11:29, 30). Но ние поради необяснимо безгрижие, правим така, че лекото да изглежда трудно за мнозина. Който иска да не прави нищо, а винаги да спи, за него, разбира се, ще изглежда трудно и да яде и пие; напротив, бдителните и бодърстващи хора не се отклоняват и от най-чудните и трудни дела, но пристъпват към тях с по-голяма смелост, отколкото безгрижните и сънливите към съвсем леките. Не, няма нищо леко, което голямата леност да не ни представя като много тежко и трудно; както и няма нищо трудно и тежко, което усърдието и ревността да не правят съвсем леко. Кое, кажи ми, би могло да бъде по-тежко от това всеки ден да търпиш опасности, заплашващи със смърт? Обаче блаженият Павел и това е нарекъл леко, казвайки така: *кратковременното наше леко страдание ни доставя в голямо изобилие пълна вечна слава* (2 Кор. 4:17). И трудното само по себе си дело става леко поради надеждата на бъдещето; тази причина е посочил и сам (Павел), като е казал: *като имаме пред очи не видимото, а невидимото* (ст. 18).

6. Да погледнем и по-нататък. *Не давайте*, казва Христос, *светинята на псетата, и не хвърляйте бисера си пред свините* (Мат. 7:6). Христос е дал тази заповед като повеление, а ние поради тщеславие и неразумна дружелюбност, сме нарушили и нея, допускайки до общение с тайнствата, просто и без изследване, хора развратни, невярващи и изпълнени с множество пороци; преди точно изпитване на техния нрав, им откриваме цялото учение за догмите и веднага въвеждаме в светилището тези, които още не могат да видят и преддверието. Затова някои от посветените по този начин скоро са станали отстъпници и са извършили множество злини. И ние нарушаваме тази изключително страшна заповед не само по отношение на другите, но дори по отношение на самите себе си, когато, имайки нужда да се причастим с безсмъртните Тайни, често правим това с присъщата ни нечистота и безсрамие. И не само тези заповеди се нарушават изцяло и от всички, но, както се оказва, и следващите. Така Христос е казал: *всичко, което искате да правят вам човечите, същото правете и вие тях* (Мат. 7:12). А ние правим (на другите) всичко, които сами не искаме да търпим; и имайки заповед да влизаме (в царството небесно) през тесните врати (ст. 13), навсякъде търсим широките. И това, че желаят и се стремят към тези врати някои от миряните, не е много удивително; но че мъжете, които, както изглежда, са се разпънали (за света), ги търсят повече, отколкото миряните, това е изумително, дори прилича на загадка. От почти всички монаси, ако ги повикаш за някаква работа, веднага ще чуеш преди всичко такива въпроси: ще могат ли да намерят спокойствие, ще може ли повикалият ги да им осигури спокойствие; постоянно се повтаря думата: *спокойствие*. Какво говориш, човече? Заповядано ти е да вървиш по тесния път, а ти питаш за покой? Заповядано ти е да влизаш през тесните врати, а ти търсиш широките? Има ли нещо по-лошо от такова изкривяване на нещата? А за да не помислиш, че ти говоря това, за да осъждам другите, ще ти разкажа за самия себе си. Когато неотдавна реших да оставя града и да отида в килиите на монасите, много размислях и се безпокоях за това - откъде ще ми бъде доставяно необходимото и ще мога ли да ям хляб, изпечен в същия ден; няма ли да ме накарат да употребявам едно и също масло и за светилника, и за храна, няма ли да ме принудят да се храня с жалки зеленчуци, няма ли да ме изпратят на тежка работа, например да ми заповядат да сека или да нося дърва, да нося вода и да изпълнявам всички други такива работи? И изобщо, имах голяма грижа за (своето) спокойствие. Между другото хората, приемащи длъжността на началници и управлението на обществените дела, никак не се грижат за такова спокойствие, но само за това, дали от делото ще има полза, временна полза, и ако могат да се надяват на това, вече не мислят нито за трудовете, нито за опасностите, нито за безславието, нито за унижителните работи, нито за далечните пътешествия, нито за живота в чужбина, нито за огорченията, нито за мъките, нито за промяната на обстоятелствата, нито за възможността за пълно неосъществяване на надеждите, нито за ненавременната смърт, нито за раздялата с близките, нито за самотността на жената и децата, нито за някаква друга неприятност; но упоени от страстта към парите, понасят всичко, чрез което се надяват да я удовлетворят. А ние, за които са приготвени не пари и земя, но небеса и небесни блага, които *око не е виждало, ухо не е чувало и човеку на ум не са идвали* (1 Кор. 2:9) - питаме за покой! Така ние се оказваме по-жалки и слаби от тях! Какво говориш, човече? Ти имаш намерение да отидеш на небето и да получиш царството там, и питаш има ли някаква трудност по този път и в това пътешествие, не се срамуваш, не се червиш и не бягаш да се скриеш под земята? Макар и там да бъдат всички човешки бедствия, злословия, обиди, безчестия, клевети, меч, огън, желязо, зверове, удавяне, глад, болести и всякакви беди, които се случват в живота от началото досега, нима няма да се надсмееш, кажи ми, и няма да презреш всичко това? Има ли нещо по-глупаво, по-низко и жалко от такава душа? Обзетият от желание за небесното не бива, не казвам - да търси (телесен) покой, но и да му се наслаждава, когато го има. Не е ли странно, че докато обичащите с нечиста любов така всецяло се отдават на своите възлюбени, че освен тях и пребиваването с тях не намират нищо приятно в другите удоволствия на настоящия живот, колкото и много да са те, ние, обзети не от някаква нечиста, но от най-възвишена любов, не само не пренебрегваме покоя, когато го имаме, но и го търсим, когато го нямаме?

7. Още никого, възлюбени, не е завладяло желанието за небесните блага така, както би следвало да го завладее; иначе той би сметнал за сянка и посмешище всичко това, което (сега) изглежда трудно. Така, който се увлича от настоящето, той никога няма да се удостои да види бъдещите блага; а който презира тукашното и смята всичко за не по-добро от сянка и съновидение, той скоро ще получи онези велики и духовни блага. Но ако някой наистина има такова благо (настроение), то ще прояви такава сила, каквато огънят в тръните; и макар и (такъв човек) да угнетяват множество злини, макар и да го омотават веригите на много грехове, макар и в него силно да гори пламъкът на похотта и да го заобикаля голямо смущение в житейските дела, това (желание за небесните блага), като здрав бич, напълно ще разсее всичко такава

и ще го отдалечи от душата. Както лекият прах не може да устои срещу напора на силния вятър, така и множеството нечисти пожелания не могат да устоят срещу устремилите се против тях сили на съкрушението, но изчезват и се разсейват по-бързо от всеки прах и дим. Ако плътската любов така поробва душата, че я отвлича от всичко и я подчинява единствено на влиянието на възлюбената, то какво няма да направи любовта към Христа и страхът да не бъдем отлъчени от Него? Както е трудно и дори невъзможно да се смеси огън с вода, така, мисля, е невъзможно да се съвмести наслаждението (от земните блага) със съкрушението; защото те са противоположни и взаимно се изключват. Едното е майка на сълзите и трезвението, а другото - на смеха и неумереността; едното прави душата лека и окрилена, а другото я привежда в състояние, по-тежко от олово. И това се опитвам да докажа не със свои думи, но с думите на този, който сам е бил обзет от тази прекрасна любов. И кой е той? Пламенният любител на Христа, Павел, който така бил уязвен от тази любов, че дори стенел за забавянето и продължителността на тукашното странстване: *Защото ние, които се намираме в тая хижа, казва той, стенем обременени* (2 Кор. 5:4); но бил готов и желаел още да остане тук заради Христа: *но да оставам в плътта, казва той, е потребно за вас* (Фил. 1:24), тоест, за разпространяването на вярата в Христа. Затова той понасял и глад, и жажда, и голота, и вериги, и (опасност) от смърт, и морски пътешествия, и корабокрушения, и всички останали беди, изброени от самия него; и не само не се обременявал от тях, но и се радвал, а причина за това била Христовата любов. По тази причина той казал: *във всичко това удържаме преголяма победа чрез Оногова, Който ни възлюби* (Рим. 8:37). И не се удивлявай на това: ако човешката любов често е подбуждала да се решаваме на смърт, то какво няма да направи Христовата любов? Каква трудност няма да облекчи? Така и за него всичко било леко, защото той гледал само към възлюбения (Христос), и да търпи всичко заради Него смятал за по-високо от всяко удоволствие и наслаждение, което наистина е така. Той дори не е мислел, че се намира на земята, в настоящия живот, и общува с хората; но като че вече имал небесния жребий, обитавал с ангелите, получил царството и се наслаждавал (на съзерцанието на Бога) лице в лице, защото презирал и радостите, и скърбите на настоящия живот, и никак не се грижел за покоя, който ние търсим постоянно, но възклищавал така: *Дори до тая час и гладуваме, и жадуваме, и ходим голи, и ни бият по лице, и се скитаме, и се трудим, работейки с ръцете си. Злословени - благославяме; гонени - търпим; хулени - молим се. И още: станахме като измет на света, измет за всички досега* (1 Кор. 4:11-13). Насочил очите на душата си към небето и прилепил се към тамошната красота, той вече не искал отново да се върне на земята; но както беднякът и просякът, през цялото време живял в тъмна и ниска къща, виждайки царя, блестящ със злато и скъпоценни камъни, вече няма да пожелае и да помисли за своето бедно жилище, а всякак ще се стреми да се пресели в друго жилище, ако е възможно; така и блаженият (Павел), видял небесните блага, гледал с пренебрежение на тукашната бедност и, по необходимост, телесно общувал с хората, без да се прилепява към нищо тукашно, а изцяло се преселил в този (небесен) град. И какво говоря за скърбите на настоящия живот? Христовата любов така го въодушевила, че ако би му предстояло да търпи и вечни наказания заради Христа, той никога не би се отказал и от това, защото служел на Христа не така, както (служим) ние, наемниците, страхувайки се от геената и желаейки царството. Бидейки обзет от някаква друга, несравнимо по-голяма и блажена любов, той търпял и вършел всичко не за нещо друго, а само за да удовлетвори любовта, която хранел към Христа и която така завладяла ума му, че той охотно би се разделил и с това, което за него било по-скъпо от всичко - т.е. с пребиваването с Христа, - за което той пренебрегвал и геената, и царството небесно, решавайки се да посрещне заради Христа и да приеме с голяма готовност, като едно от най-многожеланите блага, дори и това неизразимо отлъчване от Христа заради израилтяните (Рим. 9:3).

8. Това, което казвам сега, може би на мнозина ще се стори неясно; а когато кажа същото по-ясно, тогава то отново ще се покаже невероятно за онези, за които преди това е било неясно. И това никак не е чудно; сам блаженият (Павел), очаквайки, че няма да му повярват в това, предварително е казал: *Истина говоря в Христа, не лъжа, - свидетелствува ми моята съвест чрез Духа Светаго* (Рим. 9:1). Но независимо от това, че той е добавил такива думи към своята реч и е призовал като свидетел своята съвест, и сега все още не му вярват. Какво точно казва той? Послушай. След думите за бедствията в този свят е казал: *Кой ще ни отлъчи от любовта Божия: скръб ли, притеснение ли, или гонение, глад ли, или голотия, опасност ли, или меч* (Рим. 8:35), след като изброява всичко, което е на земята - той се издига на небето и желаейки да покаже, че да пренебрегваш тукашните наказания заради Христа не е голямо дело, е добавил: *ни смърт, нито живот, ни Ангели, ни Власти, нито Сили, ни настояще, нито бъдеще, ни височина, ни дълбочина, нито друга някоя твар ще може да ни отлъчи от любовта Божия в Христа Исуса, нашия Господ* (ст. 38, 39). Смисълът на неговите думи е следният: не само хората няма да могат да ме отлъчат от тази любов, но и ангелите, и дори

да се съберат заедно всички небесни сили, и те няма да са в състояние да направят това. Какво говоря? Дори ако трябваше заради Христа да се лиша от царството или да бъда хвърлен в геената, и това не е страшно за мен. Това, а не нещо друго означават думите: височина и дълбочина, и живот, и смърт. А той говорел така не защото ангелите ще се опитват да го отделят от Христа; но на думи предполага това, което никога не може да бъде, за да изобрази и обясни на всички своята велика любов. Такова е свойството на обичащите: те не могат да мълчат за своята любов, но откриват своя пламък пред всички ближни, като успокояват душата си с непрестанна беседа за превъзходството на любовта. Така постъпил и блаженият (Павел): обхващайки с думи всичко, което е и което ще бъде, което се случва, и което никога няма да се случи, видимо и невидимо, всяко наказание и всяка утеха, той, като че това било недостатъчно, за да изрази неговото чувство, предполагайки и изразявайки с думи толкова други несъществуващи предмети (към тези несъществуващи предмети се отнася изразът *друга някоя твар*), с това е показал, че от всичко посочено нищо не може да го отлъчи от Божията любов в *Христа Исуса, нашия Господ*. На такава висота издигнал своята любов (Павел); а ние, получили заповед да му подражаваме тук (1 Кор. 11:1), не понасяме благодушно и тукашните скърби, но скърбим и роптаем не по-малко от обзетите от треска. Продължителността на тази болест, обхванала нашата душа, поради своята продължителност е станала, така да се каже, неизлечима, и ние дори не можем да помислим за съвършено здраве, възстановяването на което вече ни изглежда невъзможно. И ако чуем, че някой посочва апостолите и говори за техните подвизи, ние, вместо веднага да заплачем за себе си, че толкова сме се отдалечили от тях и не смятаме и за грях това (отдалечаване), но се държим така, като че не е възможно да се издигнем на тази висота. А ако някой попита за причината, ние веднага представяме някакво неразумно оправдание: това е бил Павел, това е бил Петър, това е бил Иоан. Не са ли имали същата природа и те, кажи ми? Не са ли дошли и те по същия път в живота? Не са ли се хранили със същата храна? Не са ли дишали същия въздух? Не са ли ползвали същите вещи? Не са ли имали някои от тях жени и деца, други - и житейски занаяти, а някои не са ли падали и в самата бездна на злото? Но те, ще каже някой, са се ползвали от велика Божия благодат! Така, ако ни се заповядаше да възкресяваме мъртви или да отваряме очите на слепи, или да очистиваме прокажени, или да изправяме хроми, или да изгонваме демони и да лекуваме други подобни болести: тогава такава наше оправдание би било уместно. Но ако сега се изисква строгост на живота и проявяване на послушание (към Христовия закон), то как се съчетава с това такава оправдание? И ти при кръщението си получил Божията благодат и си станал причастник на Духа, ако не толкова, че да вършиш чудеса, то толкова, колкото е необходимо за правилен и благоустроен живот; така нашата развратеност произлиза единствено от нашето безгрижие. И Христос в този ден (на съда) ще дава награда не на тези, които само са вършели чудеса, но на онези, които са изпълнявали Неговите заповеди. *Дойдете, ще каже Той, **вие**, **благодатите на Отца Ми**, наследете царството, приготвено вам от създание мира; защото гладен бях, и Ми дадохте да ям; жаден бях, и Ме напоихте; странник бях, и Ме прибрахте; гол бях, и Ме облякохте; болен бях, и Ме посетихте; в тъмница бях, и Ме сподобихте* (Мат. 25:34-36). И в учението за блаженствата Той никъде не споменава за вършещите чудеса, а само за водещите праведен живот (Мат. 5:3-12).

9. И така, макар и благодатта днес да е намаляла, това не може да ни навреди с нищо, но не може и да послужи за наше оправдание, когато ще даваме отчет за своите дела. И на тези блажени (апостоли) ние се удивляваме не заради чудесата, защото чудесата изцяло са зависели от Божията сила, но за това, че са показали ангелски живот; а този живот, при помощ свише, е дело и на тяхното собствено усърдие. Това казвам сега не аз, но сам Христовият подражател (Павел). Когато той в посланието до учениците опровергал лъжеапостолите и искал да покаже различието между чистото и нечистото служение, посочил не чудесата, а своите подвизи, със следните думи: *Служители Христови ли **са** (в безумие говоря), аз съм повече. **Аз съм бил** много повече в трудове, безмерно в рани, повече в тъмници, и много пъти на умирање. Иудеите ми удариха пет пъти по четирийсет **удара** без един; три пъти са ме с тояги били, веднъж - с камъни, три пъти съм корабкрушение претърпял, нощ и ден съм прекарал в дълбинето **морско**; много пъти съм пътувал, **бил съм** в опасност от реки, в опасност от разбойници, в опасност от сънародници, в опасност от езичници, в опасност по градове, в опасност по пустини, в опасност по море, в опасност между лъжебратя, в труд и мъка, често в бдениe, в глад и жажда, често в пост, на студ и в голота. Освен **външните злополуки, прибавяха се** всекидневните против мене нападения и грижата за всички църкви. Кой **изнемогва**, та не **изнемогвам** и аз? Кой се **съблазнява**, та аз се не **разпалям*** (2 Кор. 11:23-29)? Затова се удивлявам на апостолите; а без това, получените по (Божие) домостроителство власт на чудотворство не само не биха заслужили удивление, но дори биха били отхвърлени, както показва и Христос, когато казва:

Мнозина ще Ми кажат в оня ден: Господи, Господи! не в Твое ли име пророкувахме? И не в Твое ли име бесове изгонвахме? И не в Твое ли име много чудеса правехме? И тогава ще им кажа открито: никога не съм ви познавал; махнете се от Мене вие, които вършите беззаконие (Мат. 7:22, 23). Затова Той внушавал и на учениците: *не се радвайте на това, че духовете ви се покоряват; а радвайте се, че имената ви са написани на небесата* (Лук. 10:20). Праведният живот и без чудеса ще получи венци и тогава нищо няма да изгуби; а беззаконният живот и с чудеса не може да избегне наказанието. И така, казаното от нас оправдание е неуместно, то не само е неуместно, но и опасно, и за много еретици служи като предлог, ако апостолите са станали толкова дивни не по свое собствено разположение, а само по Христовата благодат, то какво пречи и всички да станат такива? Благодатта, ако предварително не изискваше зависещото от нас, изведнъж би се изляла в душите на всички, защото при Бога няма лицеприятие; а тъй като тя изисква и зависещото от нас, то едни следва и пребивава в тях, от други се отдалечава, а при други изобщо не идва. А това, че още преди блаженият (Павел) да е извършил нещо дивно, Бог, познал отначало неговото разположение, узнай от това, което Той казва за него: *иди, защото той Ми е избран съд, за да понесе името Ми пред народи, царе и синове Израилеви* (Деян. 9:15). Така е засвидетелствал Изпитващият нашите сърца, когато (у Павел) още не е имало благодат. Да не се лъжем, възлюбени, и да казваме, че за никого не е възможно да бъде подобен на Павел. Друг Павел, по благодат и чудеса, разбира се, няма да има никога, но по строгост на живота такъв може да бъде всеки, който желае; а ако няма такива, то е единствено поради това, че не желаят. Впрочем не зная как съм стигнал до такова неразумие, че търся между сегашните хора подобни на Павел, когато не мога да видя и такива, които да са подобни и на третите или четвъртите след него. За това трябва да скърбим, да плачем и да ридаем не един и два дни, но през целия живот; защото който приведе себе си в такова състояние, той впоследствие скоро няма да греши. Ако не вярваш на тези думи, то погледни плачещите, именно плачещите за светски неща, при това не от числото на простите и водещи трудов живот, но от числото на изнежените хора, които не познават нищо освен удоволствията. И тези хора, които са предадени на пиянство и преяждане, продължават обедите до вечерта и вечерите до полунощ, отнемат чуждото, не щадят нито вдовици, нито бедни, нито слаби, и проявяват голяма жестокост, когато биват обзети от силна скръб, която може да развълнува душата до дълбините ѝ, отхвърлят всички сладострастни и престъпни пожелания и се обръщат към благочестивия живот, отличавайки се със строго поведение, бодрост, земни поклони, търпение, пост, мълчание, скромност, смирение и велико човеколюбие. Тези, които са отнемали чуждото, в това време са готови охотно да дадат и своето; и дори някой да подложи огън под техния дом и цялото им имущество, те няма да се гневят. Познавам много такива, някои от които, след загуба на своите възлюбени, са оставяли града и неговите удобства и са се заселвали в селата, а други са си построявали къщи близо до гробовете на починалите и там са завършвали живота си. Но за това после. Докато тяхната печал е силна, те никак не се грижат за настоящето, но опалват онази безумна страст, с която са се стремели към събиране и натрупване на пари и към придобиване на власт и слава пред народа, опалват я с огъня на скръбта, като трева или цвят на трева я прогонват от душата, и техният ум тогава бива обзет от такова благочестие, че за тях е неприятно и да говорят за удоволствията на настоящия живот; но всичко, което преди им се е струвало, че им доставя наслаждение, вече им изглежда противно или много горчиво, и тогава никой от слугите и приятелите няма да посмее да каже и дума за светските дела, дори и за най-необходимите; всичко бива оставено без внимание и отстъпва място на беседите за благочестието, защото тогава чрез скръбта, като в някакво свещено място, душата осъзнава нищожеството на човешката природа, краткостта на настоящия живот, тленността и непостоянството на житейското, измамността на ставащото на сцената (на света). Тогава (се явява) силно презрение към парите, тогава се унищожават гневът, тогава се оставя честолюбието, и вече не може нито да обитава завистта, нито да свирепства гордостта у съкрушения от скръб, и похотта не разпалва сладострастния; но след отстраняването на всичко това от сърцето, в него се настанява един помисъл, непрестанно представящ образа на починалия. Този образ (за него) е храна и пиене, и сън, и удоволствие, и покой, и велика утеха; това (за него) е и слава, и богатство, и власт, и наслаждение.

10. Така и ние би трябвало - да не кажа нещо повече - да оплакваме нерадението за своето спасение; с такава любов и готовност би следвало всички да насочваме очите на душата си и постоянно да го помним и да си го представяме. Хората, загубили жени и деца, не занимават ума си с нищо друго, освен с представата за заминалите от тях, ние, изгубилите царството небесно, мислим за всичко повече, отколкото за него. Никой от тях, макар и да е от царски род, не се срамува от обичайната печал; но ще седне на земята и ще заплаче горчиво, и ще смени дрехата си, и с голяма готовност ще се подчини на всички изисквания на такава скръб, и

няма да започне да мисли нито за своята храна, нито за състоянието на тялото, нито за възможните болести вследствие на изнуряването, но ще понесе всичко много леко; такава, и дори по-голямо, търпение проявяват не само мъжете, но и жените, колкото и да изглеждат слаби. А ние, оплаквайки не жени, не деца, но погибелта на душата, не на чуждата душа, а на своята собствена, притворно се позоваваме на слабостта на тялото и изнежеността на възпитанието. И ако злото се ограничаваше само с това! Но сега ние не правим и това, за което никак не ни е нужна телесна сила. Така, кажи ми, каква нужда има от телесна сила, когато трябва да съкрुшим сърцето, да се помолим трезвено и бодро, да помислим за греховете, да низвергнем гордостта и надменността, да смирим ума? Ето какво умилостивява Бога към нас, и не изисква голям труд; а ние и това не правим. Да плачем (за душата) значи не само да се облечем във вретинце, да се заключим в килията и да седим на тъмно, но постоянно да помним своите грехове и да измъчваме съвестта с тези помисли, непрестанно да измерваме разстоянието път, на което се намираме от царството небесно. Как, ще кажат, да стане това? Как? Ако ние винаги имаме пред очите си геената и ангелите, които до времето (на съда) ще се разпръснат навсякъде и ще съберат от цялата вселена онези, които ще бъдат отведени в геената; ако започнем да размисляме какво голямо наказание е, и без геената, да се лишим от царството. Наистина, дори и да не ни заплашваше този огън и да не ни очакваха вечни наказания, само отлъчването от кроткия и човеколюбив Христос, предал Себе Си на смърт за нас и претърпял всичко, за да ни избави от това мъчение и да ни примири със Своя Отец нас, станали Негови врагове поради греха - само това, макар и да не се лишим от предстоящите ни неизказани и вечни блага, повече от всяко наказание е в състояние да пробуди душата и да я разположи към постоянна бдителност. Ако ние, само като четем примера за петте девиси, които поради недостиг на елей били отлъчени от брачния чертог (Мат. 25:8-12), скърбим за тяхното нещастие наравно със самите тях и се смуцаваме, то само при мисълта, че и ние самите ще се подхвърлим на същото заради безгрижието, кой (от нас) ще остане толкова безчувствен, та постоянно имайки в душата си този пример, да се предава на нерадение? Бихме могли да говорим и още, но тъй като това слово беше произнесено само поради послушание, а не от някаква друга нужда, то и написаното е повече от това, което се изисква. Добре известно ми е, че ти сам строго пазиш цялата добродетел на съкрушението и би могъл, дори и мълчаливо, да учиш на нея и другите, стига да пожелаят поне за малко да поживеят с твоето благочестие и да видят твоя кръстен живот. Така, ако нашите съвременници е необходимо да се учат на съкрушение, те трябва да дойдат в твоето жилище, а потомците - да слушат за твоите дела; велико ръководство, мисля, ще им бъде и само разказът за твоя живот. Затова моля и умолявам, накрая, да ни възнаградиш и да ни въздадеш със своите молитви, за да можем не само да говорим за съкрушението, но и да го изпълняваме с дела; защото учителството без дела не само не принася никаква полза, но дори причинява голяма вреда и осъждане на този, който прекарва живота си в такова безгрижие. *Не всеки, говори (Господ), който Ми казва: Господи, Господи, а който изпълни и поучи, той велик ще се нарече в царството небесно.* (Мат. 5:19; ср. 7:21).

СЛОВО ВТОРО Към Стелехий

Как е възможно да стане това, което си заповядал ти, свети Божи човече, Стелехий? Как от душа, толкова слаба и хладна, могат да произлязат думи за съкрушението? Който има намерение да каже нещо добро по този въпрос, мисля, сам той повече и преди всички други трябва да се възпламени и да гори с такава ревност, че произнасяните от него думи за това, по-силно от нажежено желязо, да се врязват в душите на слушателите. А ние нямаме такъв огън, всичко, което е вътре, е прах и пепел. И как, кажи ми, как да запалим този пламък, когато нямаме нито искри, нито вещество, което да гори, нито вятър, който да дойде и да раздуха този пламък, вследствие на гъстата мъгла, простряна в душата ни от множеството грехове? Не зная. Нека ти бъде казано на теб, който даваш заповедта, и това как тази заповед може да се превърне в дело и да получи подобаващо изпълнение. Ние ще предложим услугите на своя език, а ти моли Изцеляващия съкрушените по сърце, Подаващия на малодушните дълготърпение, Въздигащия от земята бедните, да запали в нас огъня, който обикновено унищожавя всяка човешка немощ, премахва всяка сънливост, безгрижие и плътска загрубелост, насочва полета на душата към небето, а от този (небесен) свод, като от някой издигнат връх, показва цялата суетност и измамност на настоящия живот. А който не може да излети и да достигне дотам, и да се изкачи на тази висота, той не може да види както подобава нито земята, нито това, което се прави на земята. Тъй като (тук) има много неща, които помрачават зрението, много неща, които смуцават слуха

и удържат езика; трябва, отдалечил се от всеки шум и дим, да се отдалечиш в тази пустиня, където е велика тишина и чиста синева, и няма никакъв шум, където очите напрегнато и неотклонно са устремени към съзерцаването на Божията любов, а слухът без смущение е отдаден на едно занимание - слушането на Словото Божие и вниманието към онази стройна и духовна хармония, чиято сила, веднъж пленила душата, така я завладява, че (човекът), увлечен от тази мелодия, неохотно приема и храна, и пиене, и сън. Затова тази сила не може да се отслаби нито от смущението на житейските дела, нито от натиска на многото плътски (пожелания). До тази духовна висота не достига издиганият се шум на бурята, ставаща долу; но както изкачилите се на върха на планината вече не могат нито да слушат, нито да виждат неясния и неприятен шум, който с нищо не е по-добър от жуженето на оси; така и оттеглилите се от житейското и издигнали се на висотата на духовното благочестие не чувстват нищо наше, защото, докато душата живее на земята, тялото и телесните чувства я оковават в безчислени вериги, събирайки от всички страни страшната буря на преходните удоволствия: и слухът, и зрението, и осезанието, и обонянието, и езикът внасят в нея множество злини отвън. Но когато тя се издига и се предава на занимания с духовни неща, с това затваря входа на греховните мечтания, но не като затваря чувствата, а като насочва тяхната дейност към същата висота. Като някоя страшна и строга господарка, започвайки да приготвя разнородно, тежко миро, и за това има нужда от множество работни ръце, буди своите слугини и довели ги при себе си, на една заповядва да събира в решето още неприготвените аромати, на друга - да вземе кантар и везни и да гледа внимателно да не прибави от тях повече или по-малко от необходимото и чрез това да не се наруши съразмерността на приготвяния състав; на една заповядва да вари каквото е необходимо, на друга да стрива това, което не е добре (стрито), а на трета да съединява и смесва едни вещества с други; на една да стои с някакъв съд, на втора с друг, а на трета - да държи нещо друго, и така, прикрепявайки и ума, и ръцете им към делото, не дава на нищо да се развали, внимателно вглеждайки се във всичко и не позволявайки очите да блуждаят и да се развличат по външните предмети: така и душата, приготвяйки това драгоценно миро, тоест съкрушението, обръща сетивата към самата себе си и спира тяхната разсеяност. И ако ѝ се случи, след като се е събрала в себе си да размишлява за нещо праведно и богоугодно, тя веднага кара сетивата да прекратят своето действие, за да не въведат в нея без време нещо ненужно, и с това да смутят вътрешната ѝ тишина. Затова, макар и звуците да се докосват до слуха, и видимите предмети - до зрението, нито един от тях не прониква вътре, тъй като дейността на всеки от тези членове е обърната към душата. И какво говоря за звуковете и видимите предмети, когато мнозина от пребиваващите в такова състояние не чувствали не само това, че другите минавали пред очите им, но дори и това, че са ги удряли? Такава е душевната добродетел, че за желаещия е леко, намирайки се на земята да пребивава сякаш на небето и да не чувства нищо от това, което става на земята.

2. Такъв бил блаженият Павел; движейки се сред градовете, той бил толкова далече от всичко настоящо, колкото ние се отличаваме от мъртвите тела. Така, когато казва: *за мене светът е разпнат* (Гал. 6:14), то разбира тази нечувствителност (към земното), и дори не само тази, но и друга такава, така че тя била двойка в него. Той не е казал само: за мене светът е разпнат, и да замълчи, със следващите думи е показал и другата нечувствителност, като казал: *и аз за света*. Велико благочестие има в това да смяташ света за мъртъв; но още по-голямо и важно от това е и сам да бъдеш като мъртъв за него. И така, изречението на Павел означава следното: той, по неговите думи, бил далече от настоящето не толкова, колкото живите от мъртвите, но колкото мъртвите от мъртвите. Живият, разбира се, не храни пристрастие към умрелия, но има някакво друго чувство - или още се удивлява на красотата на покойния, или скърби и плаче за него; а мъртвият не храни и такова разположение към мъртвия. Желаяйки да изрази това, той към думите: *за мене светът е разпнат*, е добавил: *и аз за света*. Виждаш ли колко далеч е бил от вселената, и как, вървейки по земята, е достигнал до самата небесна висота? Не ми говори за планинските върхове, за горите, за долините и непроходимата пустиня: само те са недостатъчни за освобождаването на душата от (светския) шум, но е необходим онзи пламък, който Христос е запалил в душата на Павел и сам блаженият го е поддържал с духовен помисъл, и го е издигнал до такава висота, че пламъкът, започвайки отдолу - от земята, е достигнал до самото небе, и до по-високото небе, до най-висшето, защото сам той е бил *грабнат и отнесен до трето небе* (2 Кор. 12:2); но неговото разположение и любов към Христа се простирали по-високо не само от три, но и от всички небеса. По тяло той бил малък и с нищо не ни превъзхождал; но по разположение на духа извънмерно се издигал над всички хора, съществуващи на земята. И не би сгрешил този, който би представил състоянието на този светия със следния образ: като че някакъв пламък, обгърнал повърхността на цялата земя и издигнал се нагоре, би преминал от всички страни на небесния свод и пробягвайки през лежащия над него въздух -

въздух ли е това, или нещо друго, - би изпълнил с огън средата между двете небеса, и не би спрял своето течение тук, но устремявайки се изведнъж, би се издигнал до третото небе и би направил всичко като едно огнище, чиято ширина се равнява на пространството на цялата земя, а височината - на разстоянието на третото небе от нас. И с този образ аз, както ми се струва, не съм изобразил и най-малка част от неговата любов. А че тези думи не са преувеличени, всеки може да узнае със сигурност, като прочете написаното от нас по този въпрос до Димитрий. Така трябва да обичаме Христа, така да се отречаме от настоящето. Такива били и душите на светите пророци; затова те получили други очи. Да се отречат от настоящето било дело на тяхното собствено усърдие; а че след това у тях се отворили други очи за съзерцаване на бъдещето, това вече било дело на Божията благодат. Такъв бил Елисей: тъй като той се отдалечил от всичко житейско, възлюбил царството небесно и презрял всичко настоящо, тоест царството и властта, славата и всеобщото уважение; то и видял това, което никой никога не бил виждал - цяла *планина*, покрита със строй огнени *коне* и също такива *колесници* и воители (4 Царств. 6:17). Който се прелъстява от настоящето, той никога няма да се удостои да съзерцава бъдещето; а който пренебрегва тукашното и го смята за не по-добро от сянка и съновидение, той скоро ще получи велики и духовни блага. Така и ние откриваме на децата богатство, принадлежащо на мъжете тогава, когато видим, че те са станали мъже и пренебрегват всичко детско; но докато те се прелъстяват от последното, ние ги смятаме за недостойни за първото. Душата, непривикнала да пренебрегва маловажното и житейското, няма да може да съзерцава небесното, както и съзерцаващият последното не може да не се надсмива над първото. Това е казал и блаженият Павел; макар и неговите думи да се отнасят към догматите, но биха могли да бъдат приложени и към нравите и дарованията, а именно: *душевният човек не възприема онова, що е от Божия Дух* (1 Кор. 2:14).

3. И така, ние, както казах, трябва да търсим пустинножителство не само на някакви места, но и в самото разположение, и преди всичко останало - да водим душата си в най-необитаемата (пустиня). При такова разположение и блаженият Давид, живял в града, управляващ царство и обременен с множество грижи, бил обзет от Христовата любов по-силно от живеещите в пустинята. Такива сълзи, въздишки и ридания денем и нощем едва ли някой ще види у някого от сега разпъналите се (за света), ако действително се намери такъв. При това ние сме длъжни не само да обърнем внимание на сълзите, но и да вникнем в това, кой ги е проливал; защото не е все едно облеченият в (царско) достойнство, почитан от всички и неподлежащ на ничии изобличения, ли се смирява, унижава и изнурява себе си, или прави същото нямащият нищо такова. Много неща довеждат царя до разслабване и му пречат да се събере духом. Той и от ежедневния разкош се разслабва и изнехва, и от властта се превъзнася и се увлича от гордост; възпламенява го и любовта към славата, и не по-малко от това плътската любов, раждаща се от властта и подхранвана от разкоша. Освен това вихърът на грижите, устремяващ се към него от всички страни, смущава душата му не по-малко от тези страсти, и поради това съкрушението, срещайки толкова прегради, никак не може да намери достъп (до него); защото и душата, свободна от всичко това, с усилие може да насажда в себе си това велико благо. А обикновеният човек, стига да не е крайно развратен, е чужд на цялото това смущение; затова и може да се предава на съкрушението с по-малко неудобства, отколкото ползващият се с такова могъщество, власт и чест. Както е трудно и дори невъзможно да се смеси огънят с водата, така мисля, че е невъзможно да се съвмести наслаждението (на земните блага) със съкрушението, защото те са противоположни и несъвместими помежду си. Едното е майка на сълзите и трезвението, а другото - на смеха и неумереността; едното прави душата лека и окрилена, а другото я довежда до състояние, по-тежко от всяко олово. Но аз още не съм казал най-важното, това, че (Давид) е живял в онези времена, когато не се е изисквала особена строгост в начина на живот; а ние сме пристъпили към подвига тогава, когато се полага голямо наказание не само за другите грехове, но и за смеха, и напротив, постоянно се одобрява плачът и скръбта. Но този блажен, разрушавайки всички препятствия, се предавал на съкрушение така силно, като че бил от числото на простите хора и никога не е виждал и насън нито царство, нито царско великолепие; и в порфира, и в диадема, и на царския престол показал същото съкрушение, каквото и седящият във вретинище, в пепел и в пустиня. Който наистина има това благо разположение, и макар и (такъв човек) да угнетяват множество злини, макар и да го омотават веригите на много грехове, макар и в него силно да гори пламъкът на похотта и да го заобикаля голямо смущение от житейските дела, това (съкрушение) като силен бич напълно ще разпръсне всичко такова и ще го отдалечи от душата. Както лекият прах не може да устои против напора на силния вятър, така и множеството похоти не могат да издържат на устремилата се против тях сила на съкрушението, но изчезват и се разпръсват по-бързо от всеки прах и дим. Ако плътската любов така поробва душата, че я отклонява от всичко и я подчинява изцяло на влиянието на възлюбената, то какво няма да

направи любовта към Христа и страхът да не бъдем отлъчени от Него? Това и другото така възбуждали душата на пророка, че той понякога казвал: *както кошута жадува за водни потоци, тъй и душата ми, Боже, копнее за Тебе* (Пс. 41:2); и още: *душата ми е към Тебе като жадна земя* (Пс. 142:6); и: *към Тебе се привързва душата ми* (Пс. 62:9); а понякога: *Господи, в яростта Си не ме изобличавай и в гнева Си не ме наказвай* (Пс. 6:2).

4. Нека никой не ми казва, че Давид е написал този (шести) псалом, оплаквайки своя грях. Това не е вярно; и направеният в началото на псалома надпис не допуска такова предположение. Ако съдържанието (на псалома) не беше посочено в надписа, то би могло, ако е угодно, да приложим този псалом и към обстоятелствата на греха; но когато е известен (друг) псалом, казан поради тези обстоятелства, а настоящият псалом има друго съдържание, моля да не започваме да привеждаме в безпорядък божественото и да придаваме по-голяма важност на собствените си съждения, отколкото на догматите, изречени от Духа. Какъв е надписът (на 6-и псалом)? *За осмия*, казва (Давид). А какъв е този осми (ден), ако не денят Господен, велик и славен, подобен на горяща пещ, който ще накара да треперят и небесните сили (*и силите небесни*, е казано, *ще се разклатят* (Мат. 24:29), и ще изведе огън, вървящ пред Царя (Христа)? Той е нарекъл този ден осми, посочвайки промяната (на настоящото) състояние и обновлението на бъдещия живот. Настоящият живот е като една седмица: тя започва с първия ден, а завършва със седмия; и след това отново се завърта в същите предели, възлизайки към същото начало и слизайки към (същия) край. Затова никой не би нарекъл Господния (възкресния) ден осми, но първи; защото кръгът на седмицата не се простира до осмото число. А когато цялото настояще се прекрати и разруши, тогава ще настъпи течението на осмия ден; то няма да се връща към началото, но ще се устреми към по-далечни пространства. И така, пророкът, от силно съкрушение, винаги е имал в паметта си (последния) съд, сред такава почит и удоволствия непрестанно е виждал пред себе си този ден, за който ние едва си спомняме в скърби, и постоянно размишлявайки за Божиите съдби, е написал този псалом. Какво казва той? *Господи, в яростта Си не ме изобличавай и в гнева Си не ме наказвай* - наричайки ярост и гняв голямата сила на наказанието (той е знаел, че Бог е свободен от всяка страст), макар и да е съзнавал, че е достоен не за мъчение и наказание, а за почести и венци. Неговата вяра, с която той съкрушил купата на другоплеменниците (Голиат) и изтръгнал целия иудейски народ от самите врати на смъртта, и благодеянието, оказано от него на неговия гонител (Саул) не веднъж и два пъти, а многократно, и преди това присъдата за него, произнесена от Самия Бог, достатъчно ясно показват доблестта на този мъж повече от самите му заслуги. (Човешките) дела, колкото и велики и дивни да са те, могат да бъдат подозирани в порочност, въпреки че заслугите на този праведник (Давид) в по-голямата си част са свободни от всяко подозрение. Но когато свидетелства Бог, тогава присъдата не подлежи на никакво подозрение; и ако Давид не беше представил най-вярно доказателство за своята доблест, той не би получил и свидетелство от небето. А какво казва Бог за него? *Намерих мъж по сърцето Си, Давида, сина Иесеев* (Деян. 13:22, ср. 1 Царств. 13:14). Но и след такъв (Божи), и след такива (свои) подвизи, той произнасял думи, присъщи на осъдените и нямащи никакво дръзновение пред Бога, изпълнявайки евангелската (заповед): *кога изпълните всичко вам заповядано, казвайте: ние сме слуги негодни* (Лук. 17:10). Какво повече е казал и този, наистина изпълнен с множество грехове митар, който не се осмелявал нито да погледне към небето, нито да произнесе много думи, нито да застане близо до фарисея? Последният го ругаел, като казвал: *не съм като другите човеци, грабители, неправедници, прелюбодейци, или като тоя митар* (Лук. 18:11); а първият приел думите му така, като че не е чул нищо обидно, и не само не възнегодувал, но и почел оскърбителя и горделивеца с такава чест, че се признал за недостоен за тази земя, която той тъпчел; не произнесъл нищо, освен изповядване на своите грехове, и удряйки се силно в гърдите, горещо молел Бога да бъде милостив към него. Никак не е удивително, че той постъпвал така, защото множеството грехове го карали, волно или неволно, да преклони глава; а това, че праведният и невиждащ в себе си нищо такова, пристъпвал (към Бога) със същото самоосъждане, както митаря, това е удивително и показва душа, истински съкрушена. Защото с какво се отличават думите: *Боже, бъди милостив към мене грешника* (Лук. 18:13) думите: *Господи, в яростта Си не ме изобличавай и в гнева Си не ме наказвай*? Дори последните изразяват много повече от първите. Митарят не смеел да погледне към небето, а праведният (Давид) направил много повече от него. Той казвал: *бъди милостив към мене*, а другият не се осмелил да каже и това; той не казал: *не ме изобличавай*, но: *в яростта Си*; не казал: *не ме наказвай*, но: *и в гнева Си*; молел не да не бъде наказан, но да не бъде тежко наказан. Така от всичко това може да се види смирението на неговата душа - и от това, че той се смятал достоен за такова наказание, и от това, че не се осмелявал да моли Бога за пълно опрощение, което е присъщо на хора, крайно осъдени и признаващи себе си за по-грешни от всички. Още по-важно е това, че и самото

избавление от тежко наказание той проси от Божията милост и човеколюбие, като немощен. *Помилуй ме*, казва, *защото съм немощен* (Пс. 6:3). Какво е това? Удостоилият се с такова свидетелство и незабравящ Божиите съдби (*Твоите съдби*, казвал той, *не забравих* (Пс. 118:30 - слав.), сияещ по-светло от слънцето, произнася такива думи? Да, достойно за удивление е и това, че извършилият толкова велики дела не казал и не помислил нищо велико за себе си, но се смятал за най-последен от всички и просел за себе си спасение единствено от Божието човеколюбие. Той като че казвал така: аз съм достоен за безмерни наказания и вечни мъчения; но тъй като вече не съм в състояние да търпя, моля за избавление от настоящите бедствия - подобно на робите, извършили много зло, които не могат да кажат, че не са съгрешили, но тъй като болката от бичовете е непоносима, накрая умоляват за прекратяване на ударите. Но тук, мисля, Давид разбирал и друга немощ. Каква именно? Немощта, която идвала в него от скърбите и въздишките. Когато ни постигне извънмерна скръб с голяма сила, тя поглъща всички сили на душата. Това, мисля, е изпитал и праведникът от силното самоосъждане и от това, че не се е увличал от приятни надежди, но винаги от противоположните. Това ясно изразява и той в по-нататъшните думи. Казвайки: *Господи, в яростта Си не ме избличавай, помилуй ме*, той е добавил: *защото съм немощен; изцели ме, Господи, защото костите ми са потресени; потресена ми е силно и душата* (Пс. 6:3, 4). А ако този, чиято съвест е била така чиста, моли делата му да не бъдат подложени на строго изпитване: какво да правим ние, които сме обременени с толкова много пороци, толкова сме далече от неговото дръзновение и не сме показали и частица от неговото изповядване? Защо този блажен е изрекъл такова изповядване? Той бил убеден, че никой няма да се оправдае пред Бога, че и праведникът едва се спасява; поради това и умолява (Бога) - понякога така: *не влизай в съд с Твоя раб* (Пс. 142:2); а друг път: *помилуй ме, Господи, защото съм немощен* (Пс. 6:3).

5. Забележително е, че Давид никъде не споменава за своите добри дела, но предоставя своето спасение на Божието човеколюбие. Това е присъщо на съкрушената душа и смирения дух; и оттук произлиза това, че извършилият велики добродетели се боял и треперел повече от грешниците. А че Давид така треперел и се боял, послушай какво казва самият той: *Господи, ако Ти забелязваш беззаконията - кой ще устои, Господи* (Пс. 129:3)? Той знаел, добре знаел, че ние сме големи длъжници пред Бога и че и най-маловажните грехове са достойни за велико наказание; отдалече предвиждал какви заповеди ще даде Христос след Своето пришествие; вярвал, че ще бъдат осъдени строго не само убийствата, но и оскърбленията и злословието, и порочните мисли, и смехът, и празнословието, и шегите, и други, още по-маловажни пороци. Затова и Павел, макар и да не виждал нищо в себе си, казвал: *в нищо виновен не се съзнавам, ала с това се не оправдавам* (1 Кор. 4:4). Защо? Поради това, че той, макар и да не е извършил никакво зло, както е и в действителност, не смятал, че е отдал на Бога подобаваща чест. Ние, дори и да умрем хиляди пъти, дори и да изпълним всяка добродетел, и тогава не бихме отдали дължимото на Бога за дарените ни от Него блага. Виж: нямайки никаква нужда от нас, но бидейки самодостатъчен, Той ни е привел от небитие в битие, вдъхнал е (в нас) душа, каквато (не е дал) на нито едно от земните животни; насадил е рая, прострял е небето, под него е поставил земята, запалил е блестящи светила, украсил е земята с езера, извори, реки, цветя и растения, а на небето е поставил лик от разнообразни звезди; направил е за нас нощта не по-малко полезна от деня, поради покоя и укрепяването, които ни дава чрез съня. Сънят храни телата ни не по-малко от ястията, както се вижда от следното: често виждаме, че понасят глад в продължение на много дни, а без сън е невъзможно да прекараме и съвсем малко дни. Нощта също разхлажда и премахва в нас огъня, който се натрупва в продължение на деня отчасти от слънчевите лъчи, отчасти от дневните трудове, и така отново възстановява в нас бодростта за трудове, а зимно време със своята продължителност още повече ни доставя покой и утеха, карайки ни да бъдем под домашния покрив. И тъмнината е принадлежност на това време не напразно и не без цел, но за по-голямо успокоение. Както милостивите майки, желаейки да усмирят неспокойните деца, ги вземат в обятията си и слагайки покривало на лицата им, ги приспиват: така и Бог, разпростирайки по вселената тъмнината, като някакъв покров, успокоява хората от трудовете. Ако го нямаше това, всички ние бихме се преуморили от суетене или прекомерно сребролюбие и трудове; а сега (нощта) по неволя ни откъсва от заниманията. И такъв закон (на природата) възстановява не само телата ни, но и душите не по-малко от телата. Да говорим ли за тишината и спокойствието по това време? Както тогава всичко е изпълнено с мълчание, свободно от шум, не чуваш ничий вик, както става денем, когато едни скърбят от бедност, други се оплакват от обида, други оплакват болестта и увреждането на тялото, други - смъртта на близките, други - загубата на пари, други - някакво друго човешко нещастие, които са толкова много! От всички тези нещастия, като от буря, нощта избавя човешкия род и го успокоява в своето пристанище. Такива са благата, дадени ни от нощта; а благата, които ни дава денят, са известни на всички нас. Какво да

кажем за удобството на общуването, от което се ползваме? За да не ни отклонява продължителността на пътешествията от общуване едни с други, Бог е прокарал по цялата земя най-краткия за нас път - морето, за да можем ние, живеейки във вселената, като в една къща, често да отиваме едни при други и всеки, лесно предавайки на ближния своето, да получава обратно намиращото се при него, и така, заемайки малка част от земята, да се наслаждава на богатата на всички страни, като притежател на цялата земя; както на една богата трапеза всеки гост може и сам да подаде предложеното на него на седящия далече, и да получи от него намиращото се пред него, само да протегне ръка. Ако някой започне да изброява и всички останали (блага), ще намери, че те са неизброимо множество, и няма да изброи и малка част от тях; защото как може човек да измери безпределната Божия премъдрост? Представи си само различните видове плодоносни растения, растящи в пустините, в обитаемите места, в планините, в равнините; погледни разнообразието на семената, тревите, цветята, земните животни, земноводните, морските животни; спомни си, че всичко видимо е създадено за нас - небето, земята, морето и всичко, което е в тях. Както, ако някой си построи блестящ дворец, украсен с много злато и ярко блестящи скъпоценни камъни, така и Бог, създавайки света, е въвел в него човека, за да царува над всичко. И още по-удивително е това, че покрива на това здание (Бог) е построил не от камъни, но го е създал от друго, по-скъпоценно вещество, и е запалил огън не на златен светилник, но спуснал светилата отгоре, им е заповядал да преминават по покрива на това здание, за да получаваме не само полза, но и велико удоволствие; а земята е разпрострял във вид на богата трапеза. Всичко това Бог е дал на човека, още ненаправил нищо добро. Макар и човекът, след такъв дар, да се е оказал неблагодарен към своя Благодетел, Бог не го е лишил от чест, а само го е изгонил от рая и с това го е наказал, за да попречи на по-нататъшното разрастване на неблагодарността и да го удържи от стремеж към по-лошото. Помисляйки за всичко това, и като воден от Божия Дух, съзерцавайки и много други неща - и това, което е било от началото (на света), и това, което се извършва всекидневно, и това, което се случва с всеки поотделно, и това, което става с всички заедно, и това, което бива явно, и това, което става тайно и е още по-голямо от явното, както и делата на домостроителството на единородния Син Божий и бъдещите блага, оглеждайки всичко и намирайки и съзерцавайки във всичко неизказаната Божия любов, апостолът, като че слизайки в неизмеримата бездна, е познал за колко много и велики дела е задължен (на Бога), и не Му е въздал и най-малка част от това. Затова той произнесъл и горепосочените думи, с голямо внимание е изследвал и най-малките свои съгрешения, а добрите си дела е предавал на забравата (1 Кор. 4:4). А ние не постъпваме така; но за греховете, колкото и многобройни и големи да са те, не говорим и не помним; а ако извършим някакво малко добро дело, го разгласяваме навсякъде и не преставаме да се хвалим и превъзнасяме дотогава, докато с тщеславието не заличим и самото малко добро. Имайки пред вид това, и Давид казал: *що е човек, та го помниш* (Пс. 8:5)? Освен това, обвинявайки човека и в неблагодарност, той казал: *човек, бидейки в почит, не разбира: присъедини се към несмислените животни и се уподоби на тях* (Пс. 48:13 - слав.).

6. На признателния слуга е присъщо да гледа на благодеянията, оказани на всички, като на свои собствени, и да се грижи така, като че сам е длъжник за всичко. Така направил и Павел (добре е отново да споменем за него), когато е казал, че Господ е умрял за него: *дето живее сега в плът, живее с вратата в Сина Божий, Който ме възлюби и предаде Себе Си за мене* (Гал. 2:20). Така казал не защото искал да намали Христовия дар, а защото желаел да се представи за виновен във всичко и да възбуди у всеки такова разположение на духа. Ако Христос беше дошъл само за един човек, Неговият дар не само не би се намалил от това, но би се показал още по-голям. Тъй като Той е проявил такава грижа и за един човек, каквато проявява търсещият за една (изгубена) овца, поради това (Павел) и се смущавал, поради това и плакал. Ако взелите пари назаем и неможещи да заплатят, потъвайки в голямата бездна на дълговете, не ядат и не спят, обременени с мъчителни грижи, то какво не би претърпял праведникът, виждайки своя дълг (пред Бога), състоящ се не в пари, а в дела? А ние не сме така; но изплатили макар и малко, се държим така, като че сме изплатили всичко и дори постъпваме още по-лошо: и това малко не вършим с подобаваща на свободни хора ревност, но първо проучваме има ли награда за това и голяма ли е тя, ще ни се зачете ли на самите нас, произнасяйки думи на свободни хора и наемници. Какво говориш ти, малодушни и жалки човече? Ти трябва да направиш нещо угодно на Бога, а се грижиш за наградата? Ако за такова дело трябваше да отидеш в геената, то и тогава нима би следвало да се отказваш, а не с голяма готовност да се заловиш за вършене на добро? Ти вършиш приятното на Бога, и търсиш и друга награда. Не знаеш ли наистина какво велико благо е да угодиш на Бога; защото, ако знаеше това, не би сравнявал никаква друга награда (с това благо). Нима не знаеш, че и наградата ще бъде по-голяма, когато започнеш да вършиш това, което подобава, без да се надяваш

на награда? Не виждаш ли, че и между хората всички особено уважават онези, които преди наградата имат предвид да (им) угодят и се стремят към това повече, отколкото към получаването на почит от тях? Така хората постъпват толкова благородно дори с подобните на тях, а ти, толкова облагодетелстван от Господа и очакващ толкова много блага, когато трябва да направиш нещо полезно за твоего спасение, преди делото се стремиш да узнаеш дали ще има награда. Затова ние винаги сме хладни и жалки и не сме готови за никакво благородно дело; затова и не можем да бъдем в съкрушение и поне малко да съберем смелост. Ние и не помисляме внимателно за своите грехове, нито изпитваме Божиите благодеяния, и не гледаме извършените големи подвизи. Затова и забравяме за добрите дела, и се ползваме неумерено от благополучието, и често наричайки себе си грешници, казваме това неискрено. Това се вижда и от факта, че когато чуем такова название от другите, ние се сърдим и дразним, и наричаме това обида. Така у нас във всичко има лицемерие, и ние не подражаваме на митаря, който, когато друг го укорявал в множество грехове, понесъл тези укори и получил плод от делата си - *отиде си оправдан повече, отколкото фарисея* (Лук. 18:14); а ние дори не знаем какво е изповед, макар и да сме изпълнени с безчислени грехове. Ние би трябвало не само да се убедим, че имаме множество грехове, но да начертаем в сърцето всички свои грехове, и малки, и големи, като в книга, и да ги оплакваме, като извършени неотдавна. Тогава бихме смирили гордостта в душата си, непрестанно напомняйки ѝ за нейните пороци. Помненето на своите грехове е такова благо, че блаженият Павел често изваждал наяве дори изгладените свои вини. Тъй като всички свои предишни вини бил умил в кръщението, а след това живял така чисто, че не виждал нищо в себе си и нямал грехове, за които би трябвало да въздиша, си спомнял греховете, умити още преди кръщението и казал: *Христос Исус дойде в света да спаси грешниците, от които пръв съм аз* (1 Тим. 1:15); и още: *Христос Исус ме призна за верен, като отреди на служба мене, който по-рано бях хулител, гонител и оскърбител* (ст. 12, 13), защото прекомерно гонех Божията църква и я разорявах (Гал. 1:13); и още: *не съм достоен да се нарека апостол* (1 Кор. 15:9). Такива грехове, макар и да ни освобождават от виновност, могат достатъчно силно да подбудят душата и да я разположат силно да възлюби Бога. Така и Симон, на въпроса на Господа кой от двамата длъжници ще обикне заемодателя повече, отговорил: *мисля, тоя, комуто повече прости, чул: право отсъди* (Лук. 7:42, 43).

7. Когато си помислим за множеството предишни свои грехове, тогава ще познаем извънмерността на Божията милост, тогава ще преклоним глава, тогава ще се смирим; защото колкото по-тежки са греховете, в които сме виновни, толкова повече ще се съкрушаваме. Така Павел си спомнял и за предишните си грехове, а ние не желаем да си спомняме и за извършените след кръщението, заплашващи ни с опасност и подхвърлящи ни на отговорност за тях; но ако някога ни дойде мисълта за някой такъв грях, ние веднага я отхвърляме и не желаем да опечаляваме душата със спомена (за него) дори и за кратко време. А от тази безполезна нежност за нас произлизат множество злини, защото, намирайки се в такова състояние на самодоволство и изнеженост, ние не можем и да се изповядваме за предишните си грехове (както това е възможно, когато се приучваме да не допускаме и спомена за тях?), и лесно падаме в следващите. Ако у нас винаги е жив този спомен и душата безпокои страх, то лесно бихме могли да изкореним нейната изнеженост и безгрижие. Но ако снемеш (от нея) и тази юзда, накрая какво ще я удържи и няма да допусне да се носи без страх по стръмнините и да падне в бездната на погибелта? Затова праведният (Давид) си представял бъдещото наказание; затова плачел, затова въздишал, и при това много силно! На вас, великите хора, за съкрушение е достатъчно да си спомняте за Божиите благодеяния, да не помните за своите добри дела, с голямо старание да вниквате не се ли е случило да направите някакъв малък грях, да гледате към великите и много благоугодили на Бога мъже; след всичко това да размисляте за неизвестността на бъдещето, за склонността (на хората) към падение и грях, от което се боял и Павел, и затова казал: *боя се да не би, като проповядвам на другите, сам негоден да стана* (1 Кор. 9:27); и: *който мисли, че стои, нека гледа да не падне* (1 Кор. 10:12). Така и Давид размислял в себе си за всичко това, и разсъждавайки за Божиите благодеяния, казал: *що е човек, та го помниш, и син човечески, та го спохождаш? Понизил си го с малко нещо спроти Ангелите: със слава и чест си го увенчал* (Пс. 8:5, 6). А за добрите свои дела забравял така, че въпреки своето безмерно благочестие, казал: *кой съм аз, Господи (мой), Господи, и що е домът ми, та толкова ме възвеличи! И това дори се показва малко в Твоите очи, Господи мой, Господи; но Ти възвести още за дома на Твоя раб далечна бъднина. Това е вече по човешки, Господи мой, Господи! Какво още може да Ти каже Давид* (2 Царств. 7:18-20)? Често помисляйки за добродетелите на предците, той смятал себе си за нищо в сравнение с тях. Така, казвайки: *на Тебе се уповавах отците ни, и се не посрамяха, за себе си добавил: аз пък съм червей, а не човек* (Пс. 21:5-7). Пред очите си имал и неизвестността на бъдещето, и

казвал: *Просвети очите ми, за да не заспя **сЪН смъртен*** (Пс. 12:4). А себе си смятал за виновен в толкова много грехове, че казал: *прости греха ми, защото е голям* (Пс. 24:11). И така, на вас, великите хора, е достатъчно и това; а ние и при тези лекарства имаме достатъчно основание за премахване на гордостта и всяко високомерие. И какво е то? Множеството грехове, злата съвест; когато тя ни завладява, не допуска да се издигаме нагоре, въпреки нашето желание. Затова моля и умолявам, с това дръзновение, което си придобил пред Бога със своите добродетели, да подадеш ръка (за помощ) на нас, постоянно молещите се, за да можем достойно да оплачем бремето на толкова много грехове, и след като сме ги оплакали, да застанем на благоугодния път, водещ ни към небето, за да не пострадаме заедно с отхвърлените, слезли в ада, където никой не може да слави Бога (Пс. 6:6), и откъдето вече никой няма да ни освободи. Докато пребиваваме тук, и ние можем да получим голяма полза от вас, и вие можете много да ни облагодетелствате; а когато си отидем оттук, където нито приятел, нито брат, нито баща не могат нито да ни помогнат, нито да бъдат при нас по време на наказанието, то вече ще трябва, в утеснение, в дълбок мрак и при пълно отсъствие на утешители да търпим безкрайно наказание и да бъдем неизгаряща храна за всепоглъщащия пламък.

КЪМ ПОДВИЖНИКА СТАГИРИЙ, обладан от демон

СЛОВО ПЪРВО

Стагирий, произлизащ от знатен и богат дом и възпитан в правилата на християнската вяра, по своето благочестиво настроение се отказал от богатството и светските дела в Антиохия и се посветил на подвижническия живот на отшелниците, в който скоро, по Божие допускане, се подхвърлил на действието на демон (бяс или зъл дух), страдал от припадъци на беснуване, които му причинявали такива мъчения и такова душевно униение, че той дори се опитвал да се лиши от живот. Св. Иоан Златоуст, като узнал за бедственото състояние на Стагирий, с когото се намирал в приятелски отношения, желаел да му достави духовно утешение чрез писмени увещания, тъй като нямал възможност да го посети лично поради своята болест, постигнала го след подвизите в пустинята, в края на 380 г. след Рождество Христово. По това време или в началото на 381 г. са могли да бъдат написани предложените тук слова на светителя.

Ние би следвало сега да бъдем при теб, любезни мой Стагирий, и да вземем участие в твоите страдания, и макар и малко, според мярата на своите сили, да облекчим твоето униение, като те утешаваме с думи, помагаме ти с дела и използваме всички други средства; но тъй като телесната слабост и случилото се главоболие ни принуди да останем у дома и ни лиши от възможността да послужим в това толкова полезно дело, няма да се забавим да изпълним според силите си това, което е останало и за твое утешение, и за наша полза. Може би това ще ти помогне мъжествено да понасяш настоящото бедствие; а ако ние не успеем в това, то поне мисълта за това, че от своя страна не сме пропуснали нищо важно и необходимо, ще облекчи душата ни. Който е изпълнил всичко, което смята за полезно за прекратяване на страданията, постигнали ближния, той, дори и да не успее в това, в краен случай се освобождава от упреците на съвестта и отхвърлил от себе си тежестта на тези упреци, трябва да носи само тежестта на скръбта. А ако съм от числото на тези, които са благоугодни на Бога и могат да извършат нещо велико, то не бих преставал да се моля и да умолявам Бога за скъпоценния за мен човек; но тъй като множеството ми грехове ме лишават от това дръзновение и сила, ще се постарая да ти предложа словесно утешение. Така става и с тези, които страдат от телесни болести: изцеляването на страданията и прекратяването на болестта е дело на лекарите, но утешаването на болните не е забранено и на прислужващите им слуги; именно те особено говорят в полза на своите господари, ако са благоразположени към тях. И така, ако кажем нещо такова, което може да прекрати твоята извънмерна скръб, тогава ще се изпълни това, което желаем; а ако не намерим да кажем нищо такова, то, разбира се, ще одобри нашето усърдие Този, Който чрез блажения Павел е заповядал да плачем с плачещите и да следваме смирените (Рим. 12:15, 16). Причината за твоето униение, както се вижда, е една: неистовството на лукавия демон; но могат да се намерят много скърби, произлизащи от този корен. Сега ти говоря това не от себе си, но въз основа на оплакванията, които често съм слушал от теб, когато беше заедно с нас; първо, (ти се оплакваше) от това, че преди, когато си водел светски живот, не си търпял нищо подобно, а когато си се разпънал за света, тогава си почувствал такава болест, която е в състояние да смути и хвърли в отчаяние; второ - от това, че много от живеещите в удоволствия, подхвърлили се на еднаква с теб болест, след кратковременни страдания са се освободили от тази болест и са оздравели напълно, и са встъпили в брак, станали са бащи на много деца, наслаждавали са се на удоволствията от този живот и вече не са страдали от подобна болест, - а ти прекарваш толкова време в пости, всенощни бдения и други подвизи, и в същото време не получаваш освобождение от постигналите те страдания; трето - от това, че този свят мъж, който е показал такава голяма сила над други хора, не могъл да направи същото над теб, възлюбени, и не само той, но и онези, които били с него, които дори са по-силни от него, всички са си отишли от теб еднакво без успех. Освен това, по твоите думи, ти силно скърбиш и поради това, че силата на униението така е завладяла душата ти, че ти често едва не си се хвърлял в примка, или в река, или в пропаст. Има и пето оплакване, състоящо се в това, че ти виждаш как твоите връстници и започналите да водят подвижнически живот заедно с теб се радват сърдечно, а ти все още се намиращ в жестока буря и живееш в най-ужасна

КЪМ ПОДВИЖНИКА
СТАГИРИЙ, обладан от демон

тъмница. По твоите думи, трябва да плачем не толкова за окованите в желязо, колкото за свързаните с такива вериги. След това, ми казваше ти, още нещо те безпокои силно: ти се боиш и трепериш за баща си, да не би, като узнае за това, да причини големи неприятности на приелите те в началото светии; защото, надявайки се на своята сила и богатство, и предал се на скърби, той ще дръзне да направи против тях всичко, което му дойде наум, и няма да се удържи от нищо. До този момент майка ти можеше да скрива от него случилото се и да го отклонява, когато те търси; но с течение на времето скриваното от майката ще се открие, и той ще постъпи жестоко и с нея, и с монасите. Но върхът на нещастieto е в това, че ти не можеш да се надяваш и на бъдещето и не знаеш точно ще се прекрати ли и ще свърши ли някога тази болест, след като толкова пъти си се надявал на изцеление и след това отново си се подхвърлял на предишните мъчения. Всичко това, разбира се, е в състояние да обезпокои душата и да я изпълни с голямо смущение, но - слабата, неопитна и безгрижна душа. А ако пожелаем да бъдем малко по-внимателни и благочестиво да разсъдим, ще разсеем тези причини за унието като ситен прах. Не мисли, че сега лесно ти обещавам това, защото сам съм чужд на тази скръб и буря. Ако моите думи изглеждат невероятни на някои, аз ще говоря независимо от това; а ти сам, разбира се, няма да ни се доверяваш заедно с другите. Когато нечистият демон за пръв път се нахвърли върху душата ти и те повали по времето, когато си се молил заедно с всички, то, макар и да не съм присъствал на това (за което благодаря на човеколюбивия Бог), узнах за всичко с точност, като да се намирах там. Моят и твой приятел Теофил ефесянин дойде и подробно ми разказа за всичко: за гърчовете в ръцете, за изкривяването на очите, за пяната на устата, за страшния и невнятен глас, тресенето на тялото, продължителния припадък и съновидението, което си имал през тази нощ: сторило ти се е - каза той, - че дива свиня, оваляна в кал, постоянно се нахвърля върху теб и се бори с теб; и когато спящият до теб, разтревожен от това видение, се събудил, видял, че отново те мъчи демон.

2. Когато той разказа за това, ни обзе такава мъгла, в каквата те е хвърлил демонът, възлюбени! Но когато аз, след дълго време, дойдох на себе си, всичко неприятно в този свят престана да ми изглежда неприятно, и всичко приятно - приятно; отдавна познал цялата житейска суета, тогава аз я почувствах още по-силно, и моята любов към твое благочестие стана по-силна. Такова е свойството на нещастията: те обикновено укрепяват дружбата; това става ясно, като се види, че те лесно могат да прекратяват и враждата. И няма човек толкова жесток и безчувствен, който, виждайки врага си в нещастие, да продължава да изпитва ненавист към него. А ако ние жалим дори враговете си и постъпваме с тях като с приятели, когато ги виждаме да претърпяват някакво нещастие, то помисли какво би трябвало да чувствам аз, виждайки в тежките мъки на унието този, който за мен е по-приятен от всички, и който ми е по-скъп от главата ми. Не мисли, че ние сме чужди на твоята скръб и поради това не приемай моето утешение с подозрение. Макар и аз, по Божия милост, да съм свободен от мъченията и нападенията на лукавия демон, не по-малко от теб чувствам унието и скръбта от тези мъчения, на което ще ми повярва всеки, който умее да обича така, както трябва да се обича. Да отърсим от себе си този прах; тогава това униение ще бъде поносимо и леко по своето свойство само ако не пожелаем безгрижно да предоставим на това чувство да ни увлича в пропастта, но се постараме да се изправим духом и да размислим какво е необходимо да направим. Много от нещастията, които изглеждат такива, се представят за големи и непоносими, докато не бъдат разгледани добре; а който ги разгледа разумно, ще намери, че те са много по-леки, отколкото сме мислели за тях: това, надявам се, ще се случи и сега. И така, ободри се, не следвай празното и неразумно мнение на тълпата и не прави врага по-силен против нас. Ако говорех с някого от неверните или мислещите, че всичко става случайно, или с приписващите промисъла за света на лукавите демони, би ми предстояло много труд, първо за да опровергая лъжливото мнение и да внуша убеденост в истинния Промисъл за вселената, а след това да се обърна към утешението; но тъй като ти, по Божията благодат, от детство познаваш свещеното Писание и приел от предците истинните и спасителни догмати, несъмнено вярваш, че Бог промисля за всички, и особено за вярващите в Него, то ще оставя тази част от речта и ще започна с нещо друго. Когато Бог сътворил ангелите - или по-добре да започнем речта от по-висшето, - преди да получат битие ангелите и другите небесни сили, съществувал Бог, нямаш начало на Своето битие. Като Същество, никога нямащо нужда от нищо (защото Божеството е такова), Той сътворил ангелите, архангелите и другите безплътни същества; сътворил ги единствено по Своята благодат, а не поради нещо друго. Ако Той не беше в най-висша степен благ, то не би сътворил тези, от чието служение не се нуждаел. След тяхното сътворяване Той сътворява, отново по същата причина, и човека, и целия този свят. Надарил човека с безчислени блага, Той поставил това малко и немощно същество за господар над множество творения, направил го на земята такова, каквото е Сам Той на небесата. Защото думите: *да сътворим човек по Наш образ, (и) по Наше подобие* (Бит. 1:26) означават не нещо друго, а това,

КЪМ ПОДВИЖНИКА СТАГИРИЙ, обладан от демон

че на човека е дадена власт над земните. Сътворилият го и поставил в такава чест Бог му е определил като на цар, царско, най-прекрасно място за пребиваване на земята - раят. Освен това, желаяйки и по друг начин да му покаже колко по-високо стои от другите творения, Бог довежда при него всички животни и му заповядва да им даде имена; но нито едно от тях не му дава за помощник, като посочва и причината: *за човека не се намери, казва, помощник, нему подобен* (Бит. 2:20). Показвайки с това на човека, че той заема средата между двете естества (небесното и земното), че той е над всичко земно и че от многото творения нито едно не е равно на него, Бог след това създава и жената, и с това го удостоява с нова чест и ясно показва, че жената е създадена за него, както казва и Павел: *не мъжът е създаден за жената, а жената за мъжа* (1 Кор. 11:9). И не само с това Бог е отличил човека, но и с това, че от всички творения единствено на него е дал дар слово, достоен го е с познание за Себе Си, позволил му е да се наслаждава на събеседване с Него, доколкото това е било възможно за човека, обещал е да му даде безсмъртие, изпълнил го е с велика мъдрост и му е дарил духовна благодат, така че той изричал някои пророчества. С всичко това Бог надарил човека тогава, когато от негова страна не било извършено никакво добро дело. А как е постъпил човекът след толкова много и велики благодеяния? Той повярвал повече на врага, отколкото на Дарилия му всичко това, и презрял заповедта на Твореца, предпочел прелестта на този, който се стремил да го погуби докрай и да го лиши от всички блага - предпочел нея, независимо от това, че дяволът не му бил оказал никакво благодеяние, нито малко, нито голямо, а само му казал няколко думи. Но погубил ли Бог човека за това, че той проявил такава неблагодарност в самото начало и, така да се каже, на първата своя крачка? По справедливост би следвало да погуби и да изтръгне от средата на живите този, който, след като получил неизброими блага, в самото начало на живота заплатил за тези блага с непослушание и неблагодарност. Но Бог продължил да го облагодетелства не по-малко отпреди, показвайки, че макар и хиляди пъти да сме съгрешили и отстъпили от Него, Той никога няма да престане да устройва нашето спасение и че ако ние се обърнем, ще се спасим; а ако упорстваме в злото, в краен случай ще стане ясно, че Бог прави всичко, което зависи от Него. Така и изгонването от рая, и отдалечаването от дървото на живота, и осъждането на смърт изглежда дело на наказващ и отмъщаващ, но в действителност е дело на Промислящ (за човека), не по-малко от предишното. Макар и тези думи да изглеждат странни, те са истинни: събитията, разбира се, са били противоположни едно на друго, но целите и на едните, и на другите са еднакви и съгласни помежду си; тоест, изгонването от рая, поселването срещу него, забраната (да яде) от дървото на живота, отдалечаването от това дърво, осъждането на смърт, временното отдалечаване на това осъждане, всичко това също, както и предишните благодеяния, е направено за спасението и честта на човека. За предишното няма да говоря нищо (защото то е очевидно за всеки), но за последното е необходимо да кажа.

3. Как да узнаем, че и последното е направено за полза на човека? (Ще узнаем) това, ако размислим на какво би се подхвърлил той, ако не беше то. На какво би се подхвърлил? Ако човекът, след обещанието на дявола - след престъпването на заповедта да го направи равен на Бога, бе останал в същата чест, той би паднал в три крайни бедствия. Първо, би започнал да смята Бога за недоброжелател, прелъстител и лъжец, и второ, истинския прелъстител, баща на лъжата и злобата - за благодетел и приятел; и освен това и напред би продължил да греши безкрайно. Но Бог го избавил от всичко това, като го изгонил от рая. Така и лекарят, ако не се докосне до раната, ще й даде възможност да загnoi още повече; а ако я изреже, ще спре по-нататъшното разпространение на гнилата язва. И какво от това - ще каже някой, - Бог не спрял дотук, но наложил на човека подвизи и трудове; защото нищо не е така малко способно да се ползва от покой, както човешката природа. А ако и сега, когато върху нас лежат такива трудове, ние грешим непрестанно, то какво не бихме дръзнали да извършим, ако Бог ни беше оставил и в бездействие, освен в удоволствия? *Празността*, казва Писанието, *е научила на много лоши неща* (Сир. 33:28). Това изречение потвърждават както ежедневните събития, така и случилото се с нашите предци. *И седна народът*, казва Писанието, *да яде и да пие, а после стана да играе* (Изх. 32:6). И още: *угои се, задебеля и затлъстя, и се отрече възлюбеният* (Втор. 32:15 - слав.). В съгласие с това говори и блаженият Давид: *Когато ги убиваше, те Го търсеха и се обръщаха и от ранни зори прибягваха към Бога* (Пс. 77:34). И към Иерусалим Бог говори чрез Иеремия: *вразуми се, Иерусалиме, за да се не отрани от тебе душата Ми* (Иер. 6:8). А за това, че не само за злите, но и за добрите хора е спасително да се подхвърлят на унижения и страдания, за това пророкът говори така: *Добре ми е, Господи, че си ме смирил, та да се науча на Твоите наредби* (Пс. 118:71 - слав.). След него и Иеремия казва същото, макар и не със същите думи: *Добре е човеку, кога носи иго на младини. Седи самотно и мълчи* (Плач Иер. 3:27, 28); и за самия себе си моли Бога така: *не ме щади в отчуждение в лош ден* (Иер. 17:17 - слав.). И блаженият Павел, който толкова просиял с благодат и надминал

КЪМ ПОДВИЖНИКА СТАГИРИЙ, обладан от демон

човешката природа, имал нужда от това благотворно средство; затова и казвал: *даде ми се жило в плътта, ангел сатанин, да ме бие по лицето, за да се не превъзнасям. Затова три пъти молех Господа, да го отстрани от мене. Но Той ми рече: стига ти Моята благодат; защото силата Ми се в немощ напълно проявява* (2 Кор. 12:7-9). Въпреки че евангелската проповед би могла да бъде извършена и без гонения, Христос не желаел това, промисляйки за проповедниците. Затова им казал: *В света скърби ще имате; но дерзайте* (Иоан. 16:33). И на желаещите да влязат в царството небесно Той е заповядал да вървят по тесния път, тъй като иначе е невъзможно да го достигнат (Мат. 7:13). И така, скърбите, изкушенията и всички неприятности, случващи се с нас не по-малко от радостите са доказателство за Божията грижа за нас. И защо говоря за тукашните скърби? Самата заплаха на геената, не по-малко от обещанието за небесното царство, показва Божието човеколюбие. Ако Той не ни заплашваше с геената, не бихме могли скоро да достигнем небесните блага. Единствено обещанието за благата не е достатъчно за подбуждане към добродетелта, ако нямащите усърдие към нея не ги насърчава и страхът от наказание. Затова Бог в началото изгонил и първосъздадения човек от рая, тъй като дадената му чест би го направила по-лош, ако беше останала твърда и непоколебима и след нарушаването на заповедта. И защо говоря за Адам? Какво не би направил Каин, живеейки в рая и наслаждавайки се на неговите утехи, ако той, макар и да се лишил от това и имайки пред очите си наказанието, постигнало баща му, не се вразумил, но паднал в още по-голямо нечестие: пръв изнамерил и извършил убийство, и то най-престъпно? Той не постепенно и не в продължение на много време стигнал до това ново злодеяние, но внезапно и изведнъж достигнал до самия връх на нечестието - издебнал и убил този, който бил произлязъл от една утроба с него и не го оскърбил с нищо; или може би Каин сметнал за оскърбление за себе си това, че Авел угодил на Бога? Впрочем по мое мнение и тук можеш да видиш Божието човеколюбие; когато Каин оскърбил Самия Бог, Творецът го вразумява с думи и го утешава в скръбта; но когато той извършил престъпление против брата, тогава вече Бог проявява Своя гняв и налага наказание. Между другото и първото заслужавало същото, ако не и по-жестоко наказание. Ако у хората се смята за грешно и обидно, когато някой от слугите запази по-доброто за себе си, а по-лошото даде на господаря: не се ли отнася същото за отношението към Бога? Но Каин извършил не само този грях, но друг, не по-малък, - завидял на честта на брата. Ако той се беше разкаял за този грях, би угодил на Бога с тази прекрасна промяна; но неговото смущение произлизло не от разкаяние, а от завист и ненавист, както показал краят на делото. Каин почти се разгневил на Бога за това, че Бог, оскърбен от него, не го почел и не предпочел злия пред добрия; но Бог, независимо, че греховете на Каин изисквали тежко наказание, постъпва с грешника много по-милостиво, отколкото заслужавал, и се опитва да успокои раздразнената му душа. Защото скръбта на Каин произлизала от раздразнението; затова и Бог му казва: *замълчи* (Бит. 4:7 - слав.). Така казал Бог, макар и да знаел до какво ще достигне злобата на Каин; но Той искал да отнеме от неблагоприятните всеки предлог (за ропот). Ако Каин беше наказан от самото начало, то мнозина биха започнали да говорят: "Нима не е било възможно отнапред да му внуши с думи, да го вразуми и заплаши, а след това да накаже, ако Каин останеше в предишното разположение? Неговото наказание е много жестоко и строго". Затова Бог дълго търпи нанасяните Му оскърбления, за да затвори устата на такива хора, и в същото време да покаже, че Той и бащата на Каин наказал по Своята благодат, и освен това, да приведе следващите хора към покаяние с такова Свое милосърдие. А когато Каин по своята упоритост и неразкаяно сърце си събрал гняв (Рим. 2:5), тогава Той го наказва; а ако Каин и след убийството бе останал ненаказан, би се решил и на друго, още по-голямо зло. Не може да се каже също, че той е съгрешил поради незнание: можел ли е да не знае това, което знаел по-малкият брат? Ако е угодно, да предположим, че първото (престъпление) произлязло от незнание; но след като той чул *замълчи* - след като получил опрощение, нима по незнание се решил на убийство, осквернил земята и нарушил законите на природата? Виждаш ли, че и първото произлязло не от неведение, а от злоба, лукавство и крайно нечестие? А какво е наказанието за всичко това? *Ще стнеш и ще се тресеш на земята, казва Бог* (Бит. 4:12 - слав.). Наказание, на пръв поглед тежко, но то всъщност не е такова, ако размислим за греха и внимателно разгледаме самото наказание. Каин, след като принесъл неправедна жертва (Бит. 4:7), се обидил от това, че той, оскърбилият, не бил почетен от оскърбения Бог, отхвърлил Неговото внушение, пръв дръзнал да извърши убийство, или, по-точно, още по-престъпен грях от убийството, опечалил родителите си, излъгал пред Бога. *Не зная*, казал той, *нима съм пазач на брата си* (Бит. 4:9)? И за всичко това се наказва само със страх и трепет! Впрочем може да се каже, че тук Божията благодат се вижда не само от това, че наказанието е по-леко от греха, но и от това, че в наказанието е скрита немалка полза. А ползата е тази, че всички следващи хора ще се вразумяват от наказанието на Каин и ще стават по-добри. Затова Бог не предал Каин на смърт веднага; защото не е едно и също да чуеш, че някой си Каин, убил брата си, се подхвърлил на смърт, или да видиш този убиец да понася наказание. В първия случай

биха могли и да не повярват на разказа поради извънмерността на престъплението; а сега, когато Каин бил видим и мнозина в продължение на много време били свидетели на неговото наказание, събитието станало очевидно и достоверно и за съвременниците, и за потомците. Но, ще кажат, каква е ползата от това за самия него? Много голяма: Бог се грижел и за неговото спасение, когато със словесно вразумление укротявал неговата ярост, доколкото зависело от Него. Но ако разгледаме и самото наказание, то и от него ще произлезе голяма полза. Ако Бог беше умъртвил Каин начаса, не би му дал време за разкаяние и изправление. А сега той, продължавайки живота си в страх и трепет, би могъл да получи голяма полза за себе си от такъв живот, ако не е крайно безчувствен и повече звяр, отколкото човек. Освен това, настоящото наказание намалявало за него тежестта на бъдещото мъчение; защото чрез наказанията или бедствията, които ни изпраща Бог в настоящия живот, се премахва немалка част от бъдещите мъчения. Свидетелства за това могат да бъдат посочени в Божествените Писания. Христос, беседвайки с учениците и разказвайки за Лазар, казва, че Авраам, когато богатият го молел да намокри края на пръста си във вода и да му разхлади езика, му казал: *чедо, спомни си, че ти получи вече доброто си приживе, а Лазар - злото: сега пък той тук се утешава, а ти се мъчиш* (Лук. 16:25). А Павел (когато говоря за Павел, също разбирам Христовите заповеди, защото тази блажена душа била водена от Него), когато пише до Коринтяни за блудника, заповядва да го предадат на сатаната за *омаломощаване на плътта, та духът да бъде спасен в деня на Господа нашего Исуса Христа* (1 Кор. 5:5). И още, беседвайки с тях за тези, които недостойно се причастяват с тайните, казва: *затова между вас има много немощни и болни, а и умират доста. Защото, ако бихме изпитвали сами себе си, нямаше да бъдем съдени; а бидейки така съдени, от Господа се наказваме, за да не бъдем осъдени заедно със света* (1 Кор. 11:30-32). Виждаш ли неизказаното човеколюбие и безпределното богатство на благостта? Виждаш ли как Бог върши и предприема всичко, та ние, макар и съгрешили, да претърпим наказание, по-леко от заслуженото, или дори напълно да се избавим от него?

4. А ако някой каже: защо Бог не е унищожил древния изкусител, (ще отговорим, че) и тук Той е постъпил така, грижейки се за нас. Ако лукавият ни завладяваше насилствено, този въпрос би имал известно основание; но тъй като той няма такава сила, а само се стреми да ни склони (въпреки че ние можем и да не се скланяме), то защо да премахваме поводите за заслуги и да отхвърляме средството за достигане на венци? При това, ако Бог, знаейки, че дяволът е непобедим и може да покори всички под властта си, го оставил в света, и тогава не би следвало да задаваме подобен въпрос: и тогава ние сами бихме били виновни, ако той надделяваше и побеждаваше онези, които не му се противят, но му се подчиняват доброволно. Но казаното би било недостатъчно за онези, които не желаят да се вразумят. А ако има много такива, които вече са преодолели силата на дявола, и ще има още много, които ще я преодолеят, - защо имащите да се прославят и да удържат блестяща победа да бъдат лишавани от тази чест? Бог е оставил дявола, за да могат и тези, които вече са били победени от него, да победят самия него; а това за дявола е по-тежко от всяко наказание и може да го доведе до крайно осъждане. Но, ще каже някой, не всички могат да го преодолеят. И какво от това? Много по-справедливо е доблестните да имат повод за проявяване на своята добра воля, а недоблестните да се наказват за собственото си нехайство, отколкото първите да търпят вреда заради вторите. Сега порочният, макар и да търпи вреда, то е защото го побеждава не врагът, а собственото му нехайство, доказателство за последното е това, че мнозина побеждават дявола. А тогава добродетелните биха претърпели вреда заради порочните, защото заради тях не биха имали повод да покажат своето мъжество; и би се случило същото, както ако разпоредителят при двубоя, имайки двама борци, единият от които е готов да се сблъска с противника, да прояви голямо мъжество и да получи за награда венец, а другият предпочита бездействието и веселието пред изморителната борба, отстрани противника и отпусне и двамата без работа. Тук храбрият би претърпял вреда заради негодния; а последният е лош не заради храбрия, а заради собствената си негодност. Освен това, макар и настоящият въпрос да се отнася на пръв поглед за дявола, такова мъдруване, простиращо се по-далече поради връзката на мисълта, в много отношения ще доведе до обвинение и порицание на Божия Промисъл, и ще подхвърли на укори цялото сътворение на света. Така то ще осъди създаването на устата и очите; защото чрез очите мнозина получават пожелание за това, което не бива, и падат в прелюбодеяние, а чрез устата някои произнасят богохулство и преподават пагубни учения. Нима поради това хората би трябвало да нямат език и очи? Така ще отсечем и нозете, и ръцете, защото ръцете понякога се обагрят с кръв, а нозете тичат към грях. И ушите не биха могли да избегнат същото строго осъждане, защото и те възприемат празната мътва и предават на душата пагубно учение, да отсечем и тях. А ако е така, то и храната, и питието, и небето, и земята, и морето, и слънцето, и светлината, и луната, и хорът на звездите, и всички видове безсловесни животни, - всички те с какво ще бъдат полезни, когато този,

КЪМ ПОДВИЖНИКА СТАГИРИЙ, обладан от демон

за когото са създадени, е обезобразен по такъв жалък начин? Виждаш ли до какви смешни и нелепи мисли неизбежно води такова мъдруване? Дяволът е зъл за себе си, а не за нас; а ние, ако пожелаем, можем чрез него да придобием и много добро, разбира се, против неговата воля и желание; в това и се открива особеното чудо и превъзходство на Божието човеколюбие. Това, че хората стават по-добри, само по себе си вече терзае и мъчи дявола; а когато ние достигаме това чрез самия него, той вече не е в състояние да понесе такова посрамване. Но как се достига това чрез него? Когато ние, страхувайки се от неговата жестокост, от неговите постоянни клевети и непрестанни козни, прогонваме от себе си тежкия сън, и винаги бодърстваме и помним Господа. Това не са мои думи, а на блажения Павел; послушай как той с почти същите думи пробужда спящите измежду верните. В посланието до Ефесяни той казва така: *нашата борба не е против кръв и плът, а против началствата, против властите, против светоуправниците на тъмнината от тоя век, против поднебесните духове на злобата* (Еф. 6:12). Така говорел той не за да ги лиши от мъжество, а за да ги ободри. И Петър казва: *Бъдете трезвени, бъдете бодри, защото вашият противник, дяволът, като рикащ лъв обикаля и търси кого да гълтне; противостойте му с твърда вяра* (1 Петр. 5:8, 9). Той е казал това, желаейки да ни направи по-мъжествени и да ни внуши повече да се прилепяваме към Бога. Който вижда настъпващия враг, той по-бързо прибегва и се прилепява към можещия да помогне. Така и малките деца, когато видят нещо страшно, бягат в обятията на майката, хващат се за дрехата ѝ и здраво се държат за нея, и не отстъпват, независимо от старанията на мнозина да ги отстранят; а когато няма нищо страшно, те не слушат нито нейния зов, нито нейните подбуди, отхвърлят подкани, отвръщат се, когато тя всякак се стреми да ги привлече към себе си, и дори не гледат предложената храна. Затова много майки, когато не действат убежденията, посредством плашила и страшилища се изхитрят да върнат децата при себе си и ги убеждават отново да прибегнат към тях. Така става не само с децата, но и с нас. Когато лукавият ни плаши и смущава, тогава ние се вразумяваме, тогава познаваме самите себе си, тогава прибегваме към Бога с голямо усърдие. Но ако дяволът би бил унищожен в самото начало и не съществуваше, то, може би, мнозина не биха повярвали на това, което е било, т.е., че той е прелъстил човека и го е лишил от много блага; а биха казали, че това е направил Бог поради недоброжелателство и завист. Ако и сега, след толкова ясни доказателства за прелестта на дявола, някои дръзват да говорят това, то какво не биха казали, какво не биха наговорили, ако никога не бяха изпитали неговата злоба? Впрочем, ако обърнем строго внимание на нещата, то (можем да забележим, че) към зло не винаги ни тласка дяволът; макар и да ни причинява много зло, но и ние самите много вредим на себе си, единствено поради своето безгрижие и нерадение. Да се обърнем отново към това, с което започнахме. Кога дяволът пристъпвал към Каин и му внушавал да извърши убийство? С неговата майка той разговарял открито и я съблазнявал, а с него не правел това; ако кажат, че той вложил в него зли помисли, то и това зависело от самия Каин, който приел внушението, послушал и дал на дявола повод за настъпление. Но Бог и тогава не оставил Каин, но продължавал да го учи и вразумява със същото, с което на пръв поглед го наказвал. Но защо говоря за наказанието на Каин, един човек, когато и потопът, в който загинали толкова хора, може да ни открие Божия промисъл? Първо, Бог направил това бедствие не изведнъж и внезапно, а го предсказвал не за кратко време, а цели сто и двадесет години. След това, за да не забравят хората и да не паднат в безгрижие поради отдалечеността на предсказанието, Той заповядал да се строи пред очите им ковчег, който по-ясно от всякакви думи говорел за Божията заплаха. Каин вече се бил заличил от паметта на хората, а този ковчег, намиращ се пред очите им, постоянно им напомнял за заплашващото ги бедствие. Но хората и след това не се вразумили, а продължавали да предизвикват и да навличат на себе си бедствието. Бог никога не би желал да заплашва с потоп и да го изпраща, както и да заплашва с геена, но причина за всичко сме самите ние. Знаейки това, премъдрият казвал: *Бог не е създал смъртта и не се радва, кога гинат живите* (Прем. Сол. 1:13). И Сам Бог чрез пророка казва така: *не искам аз смъртта на грешника, но да се отвърне грешникът от пътя си и да бъде жив* (Иез. 33:11, ср. 18:23). Ако ние не се обръщаме, сами навличаме на себе си погибел и смърт, а не Бог, Който не желае ние да погинем, и показва пътя, по който да избегнем дявола. Но само това ли можем да кажем за потопа, няма ли да намерим и някаква полза, последвала от него? Невъзможно е да се каже каква голяма полза имало от него както за самите погинали, така и за следващите хора. Първите били удържани от по-нататъшни престъпления; а следващите получили още по-голяма полза, тъй като заедно със самите грешници била унищожена, така да се каже, закваската и причината за злото. Ако хората и без примери лесно могат да изобретяват зло, то какво не биха извършили, ако мнозина ги поощряваха към порочни дела? За да не се случи това и следващите хора да нямат толкова много учители в злото, Бог едновременно погубил всички тях.

5. Но колко мъдро, или по-точно, колко безумно е съждението на онези, които, не желаейки да вършат нищо добро, измислят и говорят всичко, за да прехвърлят на Бога вината за собствените си грехове! Ако, казват те, Бог не бе допуснал, то и дяволът не би пристъпил и не би прелъстил веднага. Но тогава Адам никога не би узнал какво благо е имал и никога не би смирил своята гордост. Който мислел толкова високо за себе си, че се надявал да стане бог, какво не би дръзнал да направи, ако не беше вразумен? Да предположим, че дяволът не беше внушил нищо на Ева и не беше ѝ казал нито дума за дървото: нима в такъв случай прародителите никога не биха паднали? Не може да се каже. Който така лесно послушал жената, той и без дявола, сам по себе си, скоро би паднал в грях, за което би се подхвърлил на още по-голямо наказание. При това и в настоящото събитие не само прелъстяването на дявола било причина за всяко зло, но жената се увлякла и от собствената си похот и паднала. Това е посочило и Писанието, казвайки: *Видя жената, че дървото е добро за ядене и че е приятно за очите и многожелано, защото дава знание, взе от плодовете му и яде* (Бит. 3:6). Сега говоря това не за да освободя дявола от обвинение в коварство, но за да покажа, че ако първите хора не бяха паднали доброволно, никой не би ги заставил да паднат. Който така лесно приел прелъстяване от друг, той и преди прелъстяването е бил безгрижен и невнимателен; и дяволът не би имал такъв успех, ако бе влязъл в разговор с бодърстваща и внимателна душа. Но има хора, които, когато ги опровергават по този въпрос, оставят дявола, обръщат се към заповедта и без да засягат съгрешилия човек, обвиняват Бога и казват: защо Той е дал заповед на хората, когато е знаел, че те ще съгрешат? И това не са ли думи на дявола и измислици на нечестив ум? Бог, след като дал заповед, показал по-голяма грижа (за хората), отколкото преди да я е дал, и това се вижда от следното. Да предположим, че Адам, чиято воля била така безгрижна, както показали последствията, не беше получил никаква заповед, и бе продължил да се наслаждава на блаженство: до по-лошо или до по-добро би го довело неговото безгрижие и изнеженост от тези наслаждения? За всеки е очевидно, че той, незагрижен за нещо, би достигнал до крайна степен на злото. Ако той, още неуверен в безсмъртието, а имащ само съмнителна надежда на него, достигнал до такава гордост и безумие, че се надявал да стане бог, макар и да виждал, че обещаият му това в никакво отношение не заслужава доверие, до какво безумие не би стигнал той, ако несъмнено притежаваше безсмъртие? Какъв грях не би извършил? Би ли започнал някога да се подчинява на Бога? Обвинявайки Бога, ти постъпваш така, както онези, които започнали да обвиняват забраняващия блудодеянието за това, че чулите забраната ще започнат да блудодействат. Не са ли крайно безумни такива думи? Ако към човек, не получил заповед, дяволът пристъпил със съвет да отстъпи от Бога, то лесно би го склонил към това; защото, който след получаването на заповедта презрял Далия, той, ако никога не беше чул нищо от Него, скоро би забравил дори и това, че се намира под властта на Господа. Затова Бог със Своята заповед предварително го научил на това, че той има Господ, на Когото трябва да се подчинява във всичко. Но, ще кажат, каква полза последвала от това? Дори и да не е имало никаква полза, и това би следвало да се вмени във вина не на Бога, преподавал наставлението, а на човека, който не се е вслушал внимателно в това прекрасно внушение. Между другото даването на заповедта не останало безполезно и след нейното нарушаване: и това, че първите хора се скрили и изповядали греха, и се стремели да прехвърлят вината за престъплението - мъжът на жената, а жената на змията, - всичко това показва, че те се уплашили, разтреперили се и признали Божиата власт над себе си. А колко полезно било от сатанинската надежда да станат богове да преминат към такъв страх, това е разбираемо за всеки. Този, който мечтаел за равенство с Бога, така се смирил и унижил себе си, че се бои от наказание и мъчение, и признава своя грях! Не безсъзнателно да се греши, а скоро да се забелязва и осъзнава своят грях е твърде важно дело - начало и път, водещ към исправяне и промяна към по-добро. И така, невъзможно е нито да познаем, нито да обясним цялата благодат на Господа към нас; аз ще кажа главното от всичко, което знаем. След такова непослушание, след толкова много грехове, когато силата на греха завладяла цялата вселена, когато човешкият род трябвало да претърпи най-жестокото наказание, да погине докрай и да се заличи самото му име, тогава Бог ни оказал най-голямото благодеяние; Той предал на смърт Своя единороден за враговете, отстъпили, отвърнали се и ненавиждащи Го, и чрез Него ни примирил със Себе Си, и обещал да ни дари небесното царство, вечен живот и безбройни блага, които *око не е виждало, ухо не е чувало и човеку на ум не са идвали* (1 Кор. 2:9). Какво може да се сравни с тази грижа, човеколюбие, благодат? Затова и Сам Той казва: *както небето е по-високо от земята, тъй Моите пътища са по-високо от вашите пътища, и мислите Ми - по-високо от вашите мисли* (Ис. 55:9). И прекроткият Давид, разсъждавайки за Неговото човеколюбие, казва: *колкото е високо небето над земята, толкова е велика милостта (на Господа) към ония, които се боят от Него; колкото е далече изток от запад, толкова е отдалечил Той от нас нашите беззакония; както баща милува синове, тъй и Господ милува ония, които Му се боят* (Пс. 102:11-13), и дори повече от баща, но ние не знаем друг пример за най-висока любов. Още

КЪМ ПОДВИЖНИКА СТАГИРИЙ, обладан от демон

по-висок пример представил Исаия, като посочил майката, която много повече от бащата е привързана към децата. Той казва така: *Ще забрави ли жена кърмачето си, не ще пожали ли сина на утробата си? Но, ако би и забравила тя, Аз няма да те забравя*, казва Господ (Ис. 49:15), показвайки с това, че Божието милосърдие стои по-високо от естествената привързаност. Така говорели пророците; а Христос, беседвайки с иудеите, е казал: *ако вие, бидейки лукави, умеете да давате на чедата си добри даяния, колко повече вашият Отец Небесен ще даде блага на ония, които Му искат* (Мат. 7:11), изразявайки с тези думи не друго, а това, че колкото се отличава доброто от злото, толкова Божията грижа се отличава от родителската. Но не спирай дотук, а прониквай с ума си още по-дълбоко. Това е казано, приспособено към твоето разбиране; докато у Този, у Когото премъдростта и благостта са безпределни, у Него и човеколюбието е такова. А ако ние не забелязваме Неговото човеколюбие във всяко събитие, това също е знак за неговата безпределност. Бог ежедневно устройва за нашето спасение много, известно само на Него. Той благодетелства нашия род по Своята благост и не се нуждае нито от прославяне от нас, нито от някакво друго възмездие, и затова много оставя скрито от нас; а ако някога ни открива нещо, и това прави за нас, за да можем, проникнати от чувство на благодарност, да се удостоим с още по-голяма помощ от Него. Да Му благодарим не само за това, което знаем, но и за това, което не знаем; защото Той ни благодетелства не само когато желаем това, но и когато не го желаем. Знаейки това, и Павел внушавал да благодарим винаги и за всичко (Еф. 5:20). А това, че Бог се грижи не само за всички като цяло, но и за всеки поотделно, можем да чуем от Самия Него, когато казва така: *вашият Отец Небесен не иска да загине ни един от тия малките* (Мат. 18:14), разбирайки вярващите в Него. Той желае и невярващите в Него, всички да се спасят, да се изправят и да повярват в Него, както казва и Павел: *Той иска да се спасят всички човеци и да достигнат до познание на истината* (1 Тим. 2:4); и Сам Той казвал на иудеите: *не съм дошъл да призова праведници, а грешници към покаяние* (Мат. 9:13); и още: *милост искам, а не жертва* (Мат. 9:13; Ос. 6:6). Дори когато хората и при такава грижа за тях не пожелаят да се изправят и да познаят истината, и тогава Той не ги оставя, но тъй като те доброволно сами се лишават от небесен живот, Той в крайна сметка им дава всичко необходимо за настоящия живот, заповядва на слънцето да грее над лоши и добри, праща дъжд на праведни и неправедни, и дава всичко останало за продължаване на настоящия живот (Мат. 5:45). А ако Той така промисля за Своите врагове, ще оставили ли някога без грижа вярващите в Него и угаждащи Му според силите си? Не, не; за тях Той се грижи повече от всички: *вам и космите на главата*, казва Той, *са всички преброени* (Лук. 12:7).

6. И така, когато си помислиш, че ти заради Христа си оставил баща, дом, приятели, роднини, неизмеримо богатство и велика слава, и сега търпиш такава скръб, не падай духом; от каквото се поражда недоумение, от това и се разрешава нашето недоумение. Как? Бог не може да излъже; и на тези, които оставят всичко това, Той е обещал вечен живот. Ти си презрял и оставил всичко: какво ти пречи да се надяваш на това обещание? Постигналото те напоследък изкушение? Но какво е то по отношение на обещанието? Бог ни е обещал вечен живот не тук, а ако трябваше и тук да се изпълни това обещание, и тогава не би трябвало да скърбим; защото благочестивият и вярващ човек трябва така твърдо да се уповава на Божиите обещания, че дори когато вижда противоположни на тях събития, да не се смуцава и да не се отчайва за тяхното изпълнение. Виж какво обещание получил верният Авраам и какво му било заповядано да направи? Обещанието се състояло в това, че потомците от неговия син Исаак ще изпълнят цялата вселена; а заповедта изисквала той да заколи същия този Исаак, чиито потомци трябвало да изпълнят цялата земя. И какво? Смутило ли това праведника? Не; и при такова разногласие и противоречие между заповедта и обещанието той не се смутил, не се усъмнил и не казал нищо такова: "Бог едно е обещал, а сега ме заставя да върша друго; обещал е от този син да ми даде голямо множество потомци, а сега ми заповядва да го заколя; как ще се сбъдне това, ако се пресече този корен? Наистина, Бог ме е излъгал и се е надсмял над мен". Авраам не казал, дори не помислил нищо такова, и съвсем справедливо; защото, ако Бог обещае, дори да се явят хиляди препятствия пред изпълнението на обещаното, не бива да се смуцаваме и съмняваме в изпълнението. Действието на Божията сила се състои особено в това, да намира изход в безизходно положение; така разсъждавал тогава и блаженият Авраам. Затова Павел се изумявал на неговата вяра и казвал: *С вяра Авраам, бидейки изкушаван, принесе в жертва Исаака; и тоя, който бе получил обещанията, принесе единородния си* (Евр. 11:17), посочвайки и намеквайки за същото, за което казах сега. И не само Авраам, но и неговият правнук Иосиф, макар и да видял, че даденото му обещание остава неизпълнено в продължение на много време и поради много обстоятелства, оставал непреклонен, защото обръщал погледа си само към Обещалия; а ако той се бе предал на човешки разсъждения, би се отчаял за изпълнението на обещанието. Виденият от него сън предвещавал поклонението на братята и родителите, а събитията не били такива и съвсем не

КЪМ ПОДВИЖНИКА СТАГИРИЙ, обладан от демон

съответствали на това. Първо, самите тези, които трябвало да му се поклонят, го хвърлят в ров и продали го на другоплеменници, го изпращат в чужда и далечна земя; тези събития изглеждали толкова противоречащи на съновидението, че самите нещастни (негови братя) му се надсмивали и казвали: *ето, съновидецът иде; хайде сега да го убием, и да го хвърлим в някой ров, па да кажем, че го е изял лют звяр; и да видим, какво ще излезе от сънищата му* (Бит. 37:19, 20). След това и купилите Иосиф отново го продават не на някой свободен човек, а на царски роб. Но с това неговите нещастия още не свършили, но подхвърлил се на клевета от господарката и бидейки осъден, той много години живял в тъмница, и макар и другите да излизали от нея, той оставал там още много време. Независимо от толкова много обстоятелства, които можели да смутят душата му, той оставал непоколебим. Такова е и нашето положение, или по-точно, още по-затруднително. На нас Бог е обещал царство небесно, вечен живот, безсмъртие и безчислени блага, а случващото се с нас сега - именно смърт, тление, наказание, мъчение, различни и непрестанни скърби, - далече не съответства на това. Защо Бог прави това и допуска такива събития, които противоречат на обещанията? С това Той извършва две велики дела: първо, представя ни несъмнено доказателство за Своята сила, т.е., че Той може да приведе обещанията в изпълнение, както изглежда, и най-невероятните; второ, учи душата ни да Му вярваме във всичко, макар и събитията да изглеждат противоречащи на предсказанията. Такава е силата на надеждата: тя не посрамва онзи, който ѝ е искрено предан. А ако така са постъпвали тези, които са получили обещанията за тукашните блага, то колко повече трябва да постъпваме така ние, които се надяваме на изпълнение на благите обещания не в настоящия живот, но в бъдещия век. За тукашния живот Господ е предсказал скръб и теснота. Какво те смуцава? Защо не се доверяваш на Божието обещание? Да презре заради Него целия свят и след това да говори, че Той не се грижи, може само този, който не вярва, съмнява се и смята Божието обещание за лъжа; а това наистина означава да беснуваш и да си навличаш геенския огън. Но и между хората, предадени на светски дела, има ли такива, които живеят спокойно? - Така, Христос е предсказал и това: *истина, истина ви казвам, говорел Той, че вие ще се разплачете и разридадете, а светът ще се възрадва* (Иоан. 16:20). И между предишните поколения вавилонците, дори непознаващи Бога, се ползвали с богатство, власт и чест, а иудеите живеели в плен, в робство и в крайни бедствия. И Лазар, достоен за небесата и царството небесно, лежал покрит с рани, които псетата облизвали и постоянно се борел с глада; а богаташът живеел в чест, заобиколен с общество, в разкош и удоволствия; но всичко това никак не му помогнало в геената, както и на Лазар гладът и раните не попречили да прекарва честно настоящия живот; напротив, той, като мъжествен борец, подвизаващ се в най-тежкия зной и пек, бил увенчан. Затова един мъдрец е казал: *Синко, кога пристъпваш да служиш Господу Богу, приготви душата си за изкушение: оправи сърцето си и бъди твърд, и не се смуцавай във време на посещение от Бога* (Сир. 2:1, 2). И малко по-надолу: *защото златото се изпитва в огън, а угодните Богу люде - в горнилото на унижението* (Сир. 2:5). И на друго място се казва: *Не пренебрегвай, синко, наказанието от Господа, и да не ти е тежко от Неговото изобличение* (Притч. Сол. 3:11). Който хвърля златото в печката, той знае колко време трябва да стои в огъня, и кога трябва да бъде извадено; затова мъдрецът казва: *не се смуцавай във време на посещение от Бога*; а Соломон, учейки ни на същото, е казал: *да не ти е тежко от Неговото изобличение*. Скръбта е велико дело, велико поради това, че човек става доблестен и се научава на добродетелта на търпението. А какво ще стане, ще каже някой, ако тя със своята извънмерност разколебае и победи (човека)? *Верен е обаче Бог, Който не ще остави да бъдете изкушени повече от силата ви, а заедно с изкушението ще даде и изход, за да можете да търпите* (1 Кор. 10:13). Ако наказанието произлиза от любовта, а оставянето без наказание - от ненавистта (Евр. 12:7, 8), то не е възможно един и същ едновременно да обича и да ненавижда друг, да го наказва и в същото време да го оставя без внимание. А защо, ще каже някой, мнозина са паднали? Защото сами са отпаднали от Бога, а не са били оставени от Него. *Защото ето ония, които се отдалечават от Тебе, загиват* (Пс. 72:27). Те се отдалечават, защото не понасят Божиите вразумления, но се гневят и негодуват срещу тях. Както, ако лошите деца, бидейки изпратени от бащите си при учители, стремейки се да избегнат трудовете и малките наказания, съвсем избягват от родителите, не получават никаква полза от това, а се излагат на много по-големи неприятности, оказвайки се в необходимост да търпят в чужбина и глад, и безприютност, и болести, и безчестие, и робство, както става и с онези, които не понасят с благодарност Божиите внушения, а негодуват срещу Него: те не само не получават никаква полза от това, но се подхвърлят на още по-крайни бедствия. Затова и на нас е заповядано *да търпим и да укрепяваме сърцето си* (Пс. 26:14 - слав.). Но ти си подхвърлен на още по-тежки страдания? - Така и възпитателите на децата не на всички определят еднакви по тежест упражнения, но на слабите леки, а на силните дават също такива силни противници; защото на когото противникът се окаже по-слаб от самия него, той няма да има подходящо упражнение, макар и да се бори с него цял ден. Но защо, ще каже някой, не на

КЪМ ПОДВИЖНИКА СТАГИРИЙ, обладан от демон

всички, посветили се на еднакъв живот, Бог е определил да носят еднакви трудове? Защото у Бога има не един вид упражнения, и не всички хора имат едно и също, макар и да се намират в еднакви обстоятелства, както много болни, страдащи от еднакви болести, имат нужда не от едни и същи лекарства, но едни - от едни, а други - от други. Затова и начините на страдание са различни и разнообразни: един бива изпитван от продължителна болест, друг - от крайна бедност, друг - с обиди и оскърбления, а друг - с това, че постоянно и непрестанно вижда смъртта на своите деца и роднини, друг - с всеобщо презрение, а друг - с обвинения в това, което не е помислял да извърши, и навличането на бремето на безславието върху него, друг по друг начин, и не е възможно да се изброи всичко с точност. Всяко от тези страдания, в сравнение с твоето нещастие, ти се струва леко и нищожно, но ако би ги изпитал сам, би узнал, че твоето нещастие, поради което скърбиш сега, е много по-поносимо от тях. Впрочем, ако някои биват наказвани по-малко от нас, ние не бива да се съблазняваме от това; защото увеличаването на трудовете служи за увеличаване на наградите и бива твърда опора против волните или неволните нападения: то обуздава гордостта, прогонва безгрижието, прави ни по-благоразумни и благочестиви. Изобщо, ако някой пожелае да изброи всичко, ще намери голяма полза от изкушенията, и никой от тези, за които Бог много се грижи, не бива без печал, макар и да не ни се струва така.

7. Ако блаженият Павел много търпял, а няма никой по-голям или дори равен на него, то как е възможно другите хора да нямат нужда от това помощно средство? А ако някои не са се вразумили от такива скърби, това вече не е по вина на Изпратилия наказанието, а поради собственото си нерадение. А ако не им беше дадено някакво лекарство, би могло да се помисли, че биха погинали от липса на грижа към тях; а сега е направено немалко за това да не обвиняваме лекаря, а само самите болни и тяхната невнимателност. Макар и някои, живели честно преди изкушенията, да са паднали след като са били подложени на тях; други, предали се на всякакви пороци, не са имали никакви скърби; а трети от най-ранна възраст до последното си издихание са търпели безчислени нещастия - но от нищо такова не бива да се смущаваме и да падаме (в отчаяние). Ако бихме могли и бяхме задължени да познаем действията на Божия Промисъл и не сме ги познали, тогава би трябвало да униваме и да се смущаваме; но ако и този, който е бил участник в неизказаните тайни и е възлизал до третото небе, се е смутил пред тази бездна и, проникнал в дълбините на Божиите богатство, премъдрост и знание, само се изумил и начаса отстъпил, то защо напразно се стремим да познаем непостижимото и да изследваме неизследимото (Рим. 11:33)? Ние няма да започнем да противоречим на лекаря, когато ни предписва противното на това, което смятаме за полезно, заповядва ни например да слагаме охладения член в студена вода, и прави много други неща, на пръв поглед, странни; но след като предварително се убедим, че той прави това по правилата на своето изкуство, охотно му се подчиняваме, макар и често да греша. А защо да изследваме (действията) на Бога, Който така ни превъзхожда във всичко, Който е самата премъдрост и никога не греша? На този, от когото би следвало да изискваме отчет, да вярваме безпрекословно; а от Този, на Когото би трябвало да вярваме, да изискваме оправдание и отчет за Неговите действия, и да негодуваме, че не знаем това? Свойствено ли е това на благочестивата душа? Не, моля ви и ви умолявам, да не стигаме до такова безумие, но за всичко, за което недоумяваме, да казваме: *Твоите съдби са велика бездна* (Пс. 35:7). Дори и това, че не знаем всичко ясно, е дело на Божията премъдрост. Ако ние се покорявахме на Бога, защото знаем причината за събитията, не бихме имали голяма награда за това, и нашето покоряване не би било израз на вяра; а когато ние, без да ги знаем, с любов се покоряваме на всички Негови повеления, поради истинно послушание и искрена вяра, тогава принасяме голяма полза на душите си. Ние трябва да бъдем убедени само в това, че от Бога всичко се изпраща за наша полза, а самия начин да не изследваме, и да не роптаем и униваме, когато не го знаем. Да го знаем е невъзможно и безполезно за нас; първото е защото сме смъртни; а второто, защото скоро се увличаме от гордост. Със своите деца ние правим много неща, които им изглеждат вредни, а в действителност са полезни за тях; но и те не смеят да питат за причината, и ние не ги убеждаваме предварително в ползата на това, което имаме намерение да правим с тях, но само им внушаваме да се подчиняват на заповедите на родителите и да не питат за нищо повече. Ако ние се отнасяме така към родителите, с които имаме еднаква природа, и не роптаем против тях, то против Бога, който ни превъзхожда толкова, колкото Бог е по-висш от хората, как да роптаем за това, че не знаем всичко? Какво може да се сравни с подобно нечестие? На такива хора блаженият Павел с негодувание казвал: *Ами ти, човече, кой си, та спориш с Бога? Изделието нима ще каже на майстора си: защо си ме тъй направил* (Рим. 9:20)? Посочих за пример децата, а Павел е привел още по-добър пример - грънчаря и обработваната от него глина. Както глината приема всякакъв вид, какъвто ѝ придават ръцете на обработващия я, така и човек

трябва да постъпва съобразно с това, което Той изпраща, никак да не противоречи и да не се опитва да узнае (причината за това); защото това е непостижимо не само за нас, но и за светите и дивни мъже, живели преди нас. Така Иов казал: *Защо беззаконниците живеят, достигат старост, и така нататък* (Иов. 21:7). И блаженият Давид е казал: *безмалко се не разклатиха нозете ми, безмалко се не подхлъзнаха стъпките ми, - аз пък завидях на безумните, гледайки добруването на нечестивите, защото за тях няма страдания до смъртта им, и силите им са крепки; за човешки труд ги няма, и на удари с другите люде не се излагат* (Пс. 72:2- 5). След него Иеремия също казал: *праведен ще бъдеш Ти, Господи, ако почна да се съдя с Тебе; и при все това ще говоря с Тебе за правосъдие: защо пътят на нечестивците успява* (Иер. 12:1). Недоумявали и питали и те, но не така, както нечестивите, не с ропот против Бога и не с обвинение в несправедливост за Неговите дела; а друг, който много страдал, във всичко, което му се случи, *нищо неразумно не изрече за Бога* (Иов. 1:22); и в своята книга, като разсъждава за творението и обяснява непостижимостта на Божията премъдрост и домостроителство, казал: *Ето, това са части от пътищата Му; и колко малко сме слушали за Него* (Иов. 26:14). А Иеремия, като предвиждал, че някой може да се усъмни, преди своя въпрос изказва такова съждение: *праведен си Ти, Господи*, т.е. аз зная, че всичко вършиш справедливо, но начина, по който се извършва, не разбирам. Какво, те узнали ли са нещо повече? Не, те дори не получили отговор, какво обяснява блаженият Давид с думите: *И мислех си, как да разбера това, но то беше мъчно в моите очи* (Пс. 72:16). Те не получили отговор, за да не научат потомците им да не питат за това. Те питали само за едно, защо нечестивите се наслаждават на благополучие и богатство, но и това не узнали; а сегашните искат да знаят много повече от тях, защото сега се задават много повече въпроси, отколкото тогава. Нека ясното знание бъде предоставено на Този, Който знае всичко, преди да се е случило.

8. Ако самите ние, въз основа на това, което вече ни е известно, трябва да представим някакво решение на поставените въпроси, за успокоение на тези, които много искат да знаят за това, ще кажа, че след като за нас е отворено небесното царство и ни е обещано въздаяние в бъдещия живот, вече е непристойно да изследваме защо (на земята) праведните живеят в скърби, а порочните в спокойствие. Ако там всеки очаква въздаяние според заслугите, то защо се смущаваме от тукашните обстоятелства, щастливи или нещастни? Чрез тукашните бедствия Бог укрепява покорните на Него, като мъжествени борци, а по-слабите, нерадивите и неспособни да понесат нищо тежко, предварително разполага към готовност за добри дела. Често се случва и обратното на това, именно, че много праведни живеят в спокойствие и чест, а порочните в безчестие и крайни бедствия; което за нас преди всичко опровергава предишното положение, че праведните търпят бедствия, а нечестивите блаженстват. А ако то няма нужда от обяснение, ще кажа, че Бог устройва нашето благо не по еднакъв начин, но като неизчерпаем в средствата, прокарва за нас много пътища за спасение. Тъй като мнозина не желаят да приемат учението за бъдещия живот и възкресението, Той още тук показва в умален вид образа на (бъдещия) съд, когато наказва злите и награждава добрите. Това се извършва в пълнота на онзи съд, но отчасти става тук и сега, та тези, които, предвид отдалечеността на съда, са се предали на греха, да се вразумят поне от събитията в настоящето. Ако тук никой от злите не се наказваше и никой от добрите не получаваше награда, много от невярващите в учението за възкресението биха се отклонявали от добродетелта, като причина за зло, а към греха биха се прилепявали, като причина за добро; от друга страна, ако всички тук получаваха въздаяние според заслугите, някои биха помислили, че учението за съда е излишно и лъжливо. И така, за да не се подхвърля на съмнение и това учение, и по-голямата част от невежия народ да стане още по-лош поради своето нехайство, Бог още тук наказва много от грешниците и награждава някои от праведниците; с това, че Той постъпва така не с всички, потвърждава учението за съда, а с това, че наказва някои още преди съда, пробужда спящите от дълбок сън. Като виждат наказанията на порочните, мнозина се исправят, защото се боят да не претърпят и те същото; а вследствие на това, че тук не всички получават въздаяние според заслугите, мнозина неволно стигат до мисълта, че то е отложено за друго време. Правосъдният Бог, разбира се, не би допуснал толкова много зли да умират ненаказани, а добрите да търпят множество бедствия, ако Той не беше приготвил и за едните, и за другите друго състояние в бъдещия век. Затова Той наказва и награждава не всички, а само някои, като например персийския цар и Езекия, макар и да имало много такива нечестиви, като този асириец, и добродетелни подобно на Езекия, но Бог не постъпил така с всички; причината за това, както казах, е че още не е дошло времето за съда. А че това учение не е мое, послушай Самия Този, Който ще ни съди тогава. Когато дошли при Него и Му разказали за смъртта на притиснатите от кулата и за безумието на Пилат, което показал по отношение на умрелите, като смесил кръвта им с жертвите, тогава какво казва Христос? *Мислите ли, че тия галилейци бяха по-грешни от всички галилейци, че тъй пострадаха? Не, казвам ви; но, ако се не покаете, всички тъй ще загинете. Или*

мислите, че ония осемнайсет души, върху които падна Силоамската кула и ги избя, бяха по-виновни от всички живеещи в Иерусалим? Не, казвам ви; но, ако се не покаете, всички тъй ще загинете (Лук. 13:2-5). В това е причината за забавянето. Затова Бог не наказва изведнъж всички, достойни за наказание, та чрез нещастията на едни всички други да станат по-добри. Нека така да бъде решен поставеният въпрос. Какво те довежда до недоумение? Това, че мнозина от най-ранна възраст до смъртта са преживели много нещастия. На това, както и на предишното, ще отговоря, че Бог ги наказва, първо, за собствените им пороци; и за да могат да получат полза и други. Ако това става не с всички, то е защото сега още не е време за съд. Защо, ще кажеш ти, някои преди да достигнат възрастта, когато ще могат да различават доброто от злото, вече носят наказание като големи престъпници? Причината за това не е една, но различни. Това може да произлиза и от невъздържаността на родителите, и от нерадението на възпитателите, и от промените във въздуха, и от много други подобни обстоятелства. При това, за много от тях Бог знае, че ще бъдат порочни, и поради това предварително ги свързва с наказания, като с някакви вериги. Нима не виждаш, че и мнозина от бедните, в най-прискръбно положение, извършват множество престъпления, не от скръб и глад, но единствено поради своята порочност? Веднъж слушах от едни хора, че някои бедни хванали благородна и красива жена и я обезчестили на пусто място. Какво престъпление не биха извършили те, ако нещастията не ги удържаха като вериги? А кой би могъл да понеса неистовството и необуздаността на затворените в тъмница? Не по-добре се държат и обладаните от демони. Не говоря за това, което вършат по време на припадъците от беснуване, а за това, което става след прекратяването на тези припадъци: те се предават на лакомия, крадат, пиянстват и вършат още по-гнусни дела. Затова, както съдията оставя много престъпници да живеят в тъмницата дълго време, - а често завършват там и живота си, - когато поиска да предпази народа, взема един или двама от тях, сяда на високо място и при всички предстоящи заповядва да водят престъпника на смърт, като не смята за необходимо да прави същото с всички престъпници, за да уплаши другите; така и за Бога, когато Той благоволи да ни вразумява, не са необходими всички злодеи, но Той взема някои от тях, за които знае, че са непоправими, и над тях показва Своята сила и гняв, и чрез това извършва много полезни дела. Но каква полза от това, ще кажеш ти, за тези, които от най-ранна възраст са прекарвали в нещастия и са умрели, преди да умеят да различават добро и зло? Но и каква вреда, кажи ми, търпят те, когато още не са осъзнали своето нещастие, и не умеят нито да скърбят, нито да се радват? И не само с това разрешавам поставения въпрос, но и с това, че чрез подобни нещастия се вразумяват и родителите, и братята, и родствениците; и има немалка придобивка от това, че един не търпи никаква вреда, а друг получава безкрайна полза. Може би за това има и друга, тайна причина, известна единствено на нашия Създател.

9. Остава още един въпрос: защо тези, които преди изкушенията са живели праведно, след изкушенията са паднали? Но кой знае наистина живеещите праведно, освен *Създалият насаме сърцата ни и вникващ във всички наши дела* (Пс. 32:15 - слав.)? Мнозина от тези, които изглеждат добродетелни, често се оказват по-порочни от всички. Това се е откривало и в настоящия живот, но само относно някои, по някакъв случай и по някаква необходимост. А когато седне да ни съди Този, *Който изпитва сърца и утроба, жив, действителен и по-остър от всеки двустър меч: прониква до раздяла на душа и дух, на стави и мозък, и преценява помисли и намерения сърдечни* (Евр. 4:12), тогава, не само не много от живите, но всички ще видиш открито такива, каквито са в действителност, и нито вълкът ще скрие овчата кожа, нито украсата на гроба неговата вътрешна нечистота; *защото няма твар, скрита за Бога; а всичко е голо и открито за очите на Оногова, пред Когото ние ще отговаряме* (Евр. 4:13). Това казвал и Павел, обяснявайки на коринтяните: *Прочее, за нищо не съдете преди време, докле не дойде Господ, Който и ще изнесе на виделина тайните на мрака и ще извади наяве намеренията на сърцето* (1 Кор. 4:5). Да оставим лицемерците и да кажем за живеещите праведно: откъде е известно, че те, имайки много добродетели, не са пренебрегнали главната от тях - смирението? Затова и Бог отстъпил от тях, за да знаят, че са вършели своите добри дела не със свои сили, а с Божиата благодат. А ако някой каже, че е по-добре да се гордеем, като правим добро, отколкото да се смиряваме, като съгрешаваме, той изобщо не разбира нито вредата от гордостта, нито ползата от смирението. Ти, разбира се, добре знаеш, че човек, който върши добро с гордост, ако може да прави добро така, скоро ще стигне до крайна погибел. Който е допуснал да падне, и чрез падението се е научил на смирение, той скоро, ако пожелае, ще стане и ще се изправи; но който върши мнимо добро с гордост и не търпи нищо неприятно, такъв никога няма да почувства своята греховност, но и ще увеличи злото и незабележимо за самия себе си ще си отиде оттук без добри дела, както онзи фарисей, който влязъл в храма, като мислел за себе си, че е богат с всяка добродетел, а на излизане узнал, че е по-беден и от митаря (Лук. 18:10). Има и друг вид зло, силен да погубва доброто, събрано с големи усилия и трудове - това е вятърът на тщеславието. То

КЪМ ПОДВИЖНИКА СТАГИРИЙ, обладан от демон

наистина, като излязъл вятър, разпилява всички съкровища на добродетелите. Ето, откри ни се и втората причина за падението на живеещите праведно, както ти каза. Мнозина, които, както изглежда, са понесли и понасят големи трудове за добродетелта, поради това, че са правели всичко заради честта пред човечите, а не пред Бога, е допуснато да паднат в изкушение, та лишили се от човешката слава, заради която са търпели всички лишения, и узнали, че тя всъщност с нищо не е по-добра от цвета на тревата, накрая да се прилепят към Единия Бог и да вършат всичко заради Него. Освен това има и много други причини за падението, но те, както казах, са скрити от нас, и са известни само на нашия Създател - Бога. Да не роптаем против Него за случващото се с нас, но да благодарим: това е свойствено на признателните раби. Ти се удивляваш, че нечистият (дух) те е нападнал не преди, когато си живеел в разкош и си бил заобиколен със светски блясък, а сега, когато си оставил всичко това и всецяло си се предал на Бога; но това е същото, като да се удивляваш защо никой не безпокои зрителите, а този, който се е записал за борец, подготвил се е и е излязъл на мястото на борбата, единствено него напада противникът, поразява го в главата и го бие по лицето. Не това е удивително и достойно за съжаление, че демонът огорчава, притеснява и безпокои решилите се на борба - защото такъв е законът на борбата, - но ако той побеждава, низвергва и лишава от награда, - ето това е ужасно! А докато той не е в състояние да направи това, няма да ни причини никаква вреда, но ще ни принесе голяма полза, чрез силната борба с нас ще ни достави по-голяма чест. Така и между воините най-добър е този, който може да покаже най-много рани и който е встъпвал в единоборство с най-силните противници; и от борците особено се удивляваме на тези, които влизат в борба с непобедимите (така наричат най-храбрите противници); и от ловците за най-силен се смята този, който излиза срещу най-дивите зверове. Твоят демон е безсрамен и безстрашен? Затова и аз не преставам да ти се изумявам и удивлявам, че ти, получил такъв противник, не си паднал, не си се предал, но си останал непреклонен и не си му отстъпил в нищо.

10. А това, което сега ти казвам, без да те лъжа, че ти действително си получил голяма полза от своята скръб, позволи ми да ти кажа направо; защото иначе не мога да ти го докажа. Ти познаваш и помниш своя предишен живот, т.е. преди изкушението; разгледай го внимателно и го сравни с настоящия живот след изкушението, и ще видиш каква полза си получил от това бедствие. Сега в теб има голямо усърдие и към постите, и към нощните бдения, и към занимаването с четене, и към упражняването в молитви; търпението и смирението в теб са достигнали висша степен; а преди ти изобщо не мислеше за книгите, и влагаше всичките си трудове в грижата за градинските дървета. Мнозина, както съм чувал, са те упреждали дори в гордост, и са си я обяснявали със знатността на твоя род, със славата на твоя баща и с твоето възпитание в голямо богатство. Колко ленив беше в нощните бдения, сам знаеш. Често, когато другите бързо ставаха в дълбока нощ, ти оставаше потопен в дълбок сън и се сърдеше на тези, които те будят. А сега, откакто влезе в тази борба и единоборство, всичко това се прекрати и се промени към по-добро. Ако ме попиташ защо Бог не е допуснал демонът да те нападне, когато си живял в разкош и си бил привързан към светските дела, в отговор ще ти кажа, че и това е било дело на Неговия промисъл; Той е знаел, че тогава врагът бързо би те погубил, намирайки те лесен за побеждаване. Затова Бог те е призовал на тази борба не веднага след встъпването ти в монашеския живот, но ти е предоставил да се упражняваш в продължение на много време, и след това, когато си се укрепил, те е извел на това трудно поприще. Ти споменаваш и живеещите в света и посочваш своя слуга; мисля, че имаш предвид него, когато казваш, че мно от светските хора, подхвърлили се на същата болест, са получили много бързо пълно изцеление. Но, любезни, твоят слуга и други, които са се подхвърлили на същото бедствие, са изпитвали това не със същата цел, с каквато ти сега: на него и на други Бог е допускал този звяр само за да ги уплаши и чрез страха да ги направи по-добри, а на теб, за да се бориш мъжествено, славно да победиш и да получиш венец за търпението. А победата се състои не в това, когато борецът още по време на зрелището се отклонява от борбата с противника, но когато по всяко време остава готов за борба; тогава противникът и чрез унижението няма да бъде в състояние да го доведе до някакви негодни помисли. А че това наистина е така, заключавам от следното. На всички е известно - макар че ти сам унижаваш себе си, - колко твоят живот е по-добър от живота на твоя слуга. Затова и Бог промисля и се грижи за теб повече, отколкото за него. Ако това е ясно, очевидно е, че ако Божието допущение беше дело на Неговия гняв, Той не би започнал така дълго да подлага на него този, когото повече обича, и в същото време така скоро е избавил от демона друг, който е много по-лош от теб. Мога да потвърдя това не само с казаното по-горе, но и въз основа на това, от което ти заключаваш, че Бог те е оставил, ще се постарая да докажа, че той особено се грижи за теб. Ако ти не би проявил по-голямо усърдие и не би предприел далечни пътешествия за беседа със свети мъже и имащи сила да развържат тези вериги, някой от обикновените хора би могъл да изпадне в

КЪМ ПОДВИЖНИКА
СТАГИРИЙ, обладан от демон

недоумение, тъй като не е напълно ясна причината, поради която Бог (ти) е допуснал (да страдаш) толкова време. Но тъй като ти посети местата на мъчениците, където са получили изцеление дори мнозина от тези, които (в беснуване) са хапели хора, дълго време си преживял с дивни мъже, доблестни и винаги успяващи (да изцеляват болни), и не си пропуснал нищо, което би могло да те освободи от страданията, но отново си се върнал със същия враг; ти си принесъл и за най-невнимателните хора ясно и вразумително доказателство за Божия промисъл за теб. Бог, разбира се, не би те лишил от Своята благодат и не би допуснал посрамване на Своите раби, ако не виждаше в това велика слава и голяма полза за теб. Така това, което на пръв поглед е знак за твоето оставяне от Бога, е знак за Неговата голяма любов и благоволение към теб.

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ

за това, че унинието е по-лошо от демона

СЛОВО ВТОРО

В предишното (слово) говорихме за Божия Промисъл и за това, че Бог те изпитва по определен начин не от отвращение и поради ненавист, а поради особена любов. Но тъй като ти, по твоите думи, много скърбиш и по друга причина, именно поради това, че демонът често ти внушава мисълта да погубиш себе си в морето или в пропаст, или да прекратиш настоящия живот по някакъв друг начин, аз искам да побеседвам с теб и за тези помисли. Такова внушение произлиза не единствено от демона, но и от твоето униние, и дори повече от унинието, а може би и само от него. Това става ясно и оттук, че много от онези, които не са обладани от демон, замислят същото само от печал. Отхвърли я и я прогони от душата, тогава и демонът няма да има сили не само да те склони към такова дело, но и да пристъпи към внушение. Както крадците при настъпването на нощта, като угасят огъня, много лесно могат да откраднат имуществото и да умъртвят неговите собственици, така и сега демонът, вместо нощ и мрак изпраща униние и стреми да открадне всички опазващи те помисли, та като нападне душата, лишена от тях и безпомощна, да ѝ нанесе множество рани. А когато някой разпръсне този мрак с надежда на Бога и обърнал се към Слънцето на правдата, побърза да приеме лъчите Му в своята душа, тогава смущението от тези помисли ще премине върху самия разбойник; защото и тези престъпници, когато някой ги хване и внесе светлина, се страхуват, треперят и се смущават. Но как, ще кажеш ти, да се освободя от тази печал, ако преди това не съм се освободил от причиняващия я демон? Не демонът причинява униние, но то прави демона силен и внушава лоши помисли. Това може да ни засвидетелства блаженият Павел; и той се боял не от някакъв демон, но от прекомерната скръб, когато пишел до Коринтяните накрая да простят на грешника неговия грях, *за да не пропадне той от преголяма скръб* (2 Кор. 2:7). Но да предположим, ако искаш, че демонът те напада, а унинието е прогонено от твоята душа: каква вреда ще има от това? Какво зло, голямо или малко, може да ни причини демонът сам по себе си? Унинието и без него може да причини много зло, и голяма част от тези, които са си сложили примка или са се проболи с меч, или са се удавили в реката, или са погубили себе си по друг начин, са били увлечени от тази насилствена смърт от унинието; а ако в числото на тези хора се окажат някои и от обладаните от демони, то и тяхната погибел трябва да се припише не на демона, но на влиянието и силата на унинието. Как е възможно, ще кажеш ти, да не униваме? Възможно е, ако отхвърлиш мнението на тълпата по този въпрос и мислиш за горното. Сега твоето положение ти изглежда ужасно, защото тълпата го смята за такова; но ако пожелаеш с точност да го разгледаш само по себе си, отхвърлил празното и погрешно предубеждение, ще намериш, че то не дава никакъв повод за униние, както вече многократно беше доказано. Относно твоите връстници (чието благодушие и дръзновение пред братята ти виждаш и мисля, че от това се смущаваш и падаш духом), ще кажа, че ако по времето, когато те водят живот във въздържание, скромност и други добродетели на благочестивия живот, ти губеше цялото си време в скверни домове, в игри и пирове, твоето униние би имало причина; но ако ти вървиш по един път с тях, то защо да скърбиш? Ако аз говорех с някой друг, от числото на тези, които лесно се увличат от гордост, бих премълчал за това, което сега имам намерение да ти кажа. Но тъй като съм напълно уверен, че ти никога няма да престанеш да бъдеш скромен, а винаги ще смяташ, че се намираш между скромните, макар и безмерно да те хвалят и превъзнасят, ще ти кажа всичко, без да скривам нищо. Ти, както слушам, така си преуспял в своя благочестив живот, че не отстъпваш не само на юношите, но и на великите и дивни мъже. И на тях, казват, ти не отстъпваш в нищо, нито в поста (и възможно ли е да бъде иначе, когато се храниш само с хляб и вода, и то през ден?), нито в продължителността на нощните бдения, но подобно на тях прекарваш без сън много нощи наред. А в прекарването на деня, казват, ти вече превъзхождаш много от тях; от идващите оттам слушам разкази, че при теб цялото време се употребява за молитви и сълзи; и както подвизаващите се в безмълвие или затворилите се в уединена келия не разговарят с никого за нищо, така, казват, постъпваш и ти, живеейки сред такова многолюдие. За твоето сърдечно съкрушение, за скърбите и тъгуването те разказват дори с изумление, и с тези разкази за

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ

за това, че унинието
е по-лошо от демона

твоите подвизи тук са довели мнозина до съкрушение. Не поглежда, казват те, към никого от идващите и не си дава отпих от постоянните трудове, и ние често сме се опасявали да не ослепи очите си със сълзи, да не повреди мозъка си от прекомерното бодърстване и неотслабващите и непрестанни упражнения в четене.

2. И така, теб те опечалява и смуцава това, че ти вече си изпреварил своите връстници, и имайки силен и дързък противник, си оставил далеч зад теб подвизаващите се заедно с теб! Не ти ли казвах истината, че унинието е само следствие от предубеждението, а след внимателно изпитване може да ни достави много подбуди дори за благодушие? Кажете ми каква полза има да не бъдеш бесноват, ако при това животът бъде оставен в пренебрежение? И каква вреда от беснуването, ако при това начинът на живот е строг и благоустроен? Но ти може би, се срамуваш и се червиш, когато демонът те поваля в нечие присъствие? Това произлиза оттам, че ти съдиш за делото според мнението на тълпата, а не по благоразумие. Падението се състои не в това, което, по твоите думи, се случва с теб, но в поддаването на греха, при такова падение следва да се срамуваме и да скърбим. А сега ние се срамуваме от това, което няма нищо срамно в себе си; напротив, като правим това, което в действителност е срамно и достойно за осмиване и тежко наказание, мислим, че с нас не се е случило нищо лошо. Ако душата всеки ден пада под тежестта на греховете, никой не плаче; а ако се случи нещо такова с тялото, то изглежда тежко и непоносимо. Беснуването не се ли състои в това, когато душата се намира в такова състояние и така погрешно съди за нещата? Ако твоите припадъци произлизаха от пианство, ти би следвало да се срамуваш и да униваши; тогава вината би била доброволна, но ако те произлизат от насилието на друг, то трябва да се срамува не този, който търпи, а този, който причинява обида и насилие. Така и на площада, ако по време на свада един блъсне друг и го повали на земята, всички обвиняваме блъсналия го, а не падналия. Добре е да се срамуваме, но ако вършим нещо, което ни навлича наказание от Този, Който някога ще ни съди, а докато не знаем в себе си нищо такова, защо да се срамуваме? Ако някой, нападнал те сам, започне да те бие или да те поваля на земята без никакъв повод или вина от твоя страна, а ти понесеш всичко с кротост и се отдалечиш, твоята постъпка ще бъде не срамна, но благочестива и много похвална. И така, ако е похвално да понасяме обида, причинявана от хората, то защо да се срамува, като от някакво предосъдително дело, този, който благодушно понася беснуването на най-злия демон, който върши същото? Има ли нещо по-несъобразно от такова противоречие? Ако ти, станал след твоя припадък, започнеш да вършиш или говориш нещо непристойно, тогава и аз не бих ти пречил да се съкрушаваш и да скърбиш за него; а ако всичко понасяш с благодарение и веднага се обръщаш към молитвите, тогава от какво има да се срамуваш? Може би те огорчават укорите на другите? Но какво може да бъде по-предосъдително от хората, които не знаят даже кой заслужава укори? Тези хора наистина са безумни и бесновати - те, които не могат да виждат нещата такива, каквито са в действителност, и ругаят достойното за похвали, а предосъдителното смятат за похвално. Умопомрачените говорят на заобикалящите ги много лоши неща, но слушащите ги не мислят да се обиждат. Така и ти, като слушаш тези безумни, не смятай случващото се с теб за позор и вреда, за да не станеш достоен за осъждане в действителност, като прогневиш Бога. Ако смяташ за позорно това, което Бог изпраща за вразумление и полза, гледай до какво води това зло.

3. Ако наистина искаш да видиш хора, достойни за срам и осъждане, ще се опитам от множество такива да ти посоча някои. Погледни на прелъстяващите се от женската красота, на пристрастените към парите, на обичащите властта и славата и заради това готови да вършат и да търпят всичко, на измъчваните от завист, на замислящите зло против тези, които с нищо не са ги обидили, на предаващите се на униение без никаква причина, на хората, които постоянно се увличат от житейската суета; ето тези дела и подобни на тях безумни, достойни за наказание, заслужават осъждане, срам и осмиване. А който, подхвърляйки се на нападение от демон, независимо от това проявява голямо благочестие в живота си, той заслужава не само да не го осъждат, но и да му се удивляват и да го украсяват с венци за това, че при такива вериги извършва толкова трудно шествие и възлиза по стръмния и тесен път на добродетелите. Но аз едва не забравих още нещо, в което ти имаш предимство пред братята - именно това, че лесно можеш, ако си съгрешил в нещо, да загладиш тези грехове със сегашното нещастие. Това ни е известно от казаното по-горе, когато говорих за Лазар и за коринтския блудник. Но аз се боя за баща си, казваш ти; своите скърби ще мога да понеса спокойно, но лесно ли ще ни бъде да понесем неговото смущение и негодувание, ако той някога узнае нещо от това? Досега той не е узнал; а да униваме и да се измъчваме от това, което ще се случи някога, а може би никога няма да се случи, е голямо малодушие. И откъде ни е известно, че той ще узнае? Впрочем, нека ни е известно; да допуснем, ако искаш, че той ще узнае и ще направи много зло; хваля те за това, че ти скърбиш

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ

за това, че унинието
е по-лошо от демона

за неговите скърби, но не одобрявам, че с това причиняваш вреда на себе си; тези, които мислят за горното, а не за земното, трябва да преодоляват не само гнева, похотта и другите страсти, но и унинието; защото то може да ни причини по-голямо зло от тези страсти, и с него трябва мъжествено да се борят тези, които не искат да погинат съвсем. Ако на теб самия предстоеше да бъдеш виновен за скърбите на своя баща, тогава наистина би трябвало да се боиш и да трепериш като виновен за такова бедствие; но ако той сам пожелае да се подхвърля на крайни огорчения, ти нямаш нищо общо с това, остава ти само да му съчувстваш. При това ние не знаем как той ще приеме тази вест, често много неща са се случвали противно на очакванията; макар и това да става не толкова обичайно и рядко, но в дадения случай то е естествено и твърде възможно. Откъде става ясно това? Твоят баща много се грижи за незаконните си деца, и такава любов към тях може да затъмни скръбта му по теб; не се измъчвай с напразни тревоги. Ако е необходимо да скърбиш за баща си, то трябва да бъде по повод на неговата безумна разточителност, пирове, гордост, жестокост, на сегашния му блуден живот. Нима е малко зло, по твое мнение, при жива жена - вашата майка, да има връзка с друга жена и да ражда деца от незаконно съжителство? Ето това явно дело, водещо до лош край - то е достойно за скръб и сълзи; а това, което ще се случи поради теб, може да бъде лошо, но може и да не бъде; а да търпиш истинска мъка в очакване на неизвестното бъдеще е много безразсъдно. Дори и да предположим, че вестта за теб бъде приета (от баща ти) с голямо негодувание, то ще свърши много скоро и ще угасне още преди да се е разгоряло; защото човек, толкова отдаден на наслажденията, който се грижи за много дела, има храненици и ласкатели, и пламтящ от такава страст към жена, от която има полуродни на вас братя, дори и да ти обърне внимание, то ще бъде за кратко и повърхностно. За това заключавам не само от казаното от мен, но и от това, което е било преди; зная, добре зная, че твоят баща преди силно те е обичал и е смятал главата ти за по-скъпа от всичко, но когато си встъпил в монашеския живот, той е угасил цялата тази своя любов, признал е твоята постъпка за срамна и недостойна за знатността на предците и е казал, че си посрамил неговата чест; ако не го възпираше силата на природата, той може би дори би се отрекъл от теб. Така - ако тези думи не се окажат много необмислени, - предполагам, че той дори се радва за случилото се с теб и смята, че си претърпял наказание за това, че не си приел неговия съвет, макар и често да те е увещавал и да е искал да те отклони от строгия живот.

4. Ето какво мога да кажа за баща ти и за твоето опасение за него: и това, мисля, е достатъчно, за да разреши целия твой страх по този повод. Но ти каза, че главната беда е в това, че не можеш да се надяваш и на бъдещето и не знаеш ще има ли край твоето страдание, или встъпилият в борба ще иска да се бори с теб до смърт. За това и аз не мога да кажа нищо определено, и не мога да гарантирам за бъдещето; но със сигурност зная, и на теб желая да се убедиш в това, че всичко, каквото и да се случва, ще ни бъде от полза; и ако имаш такова убеждение, скоро ще прогониш от себе си и това, което наричаш връх на своите нещастия. Освен това, трябва да имаш предвид също, че времето на наградите и венците е бъдещият век, а сегашният - време на борби и подвизи. Това желае да ни обясни блаженият Павел, като казва: *прочее, аз тичам не като след нещо неизвестно, удрям не като да бия въздух; но изнурявам и поробвам тялото си, да не би, като проповядвам на другите, сам негоден да стана* (1 Кор. 9:26, 27). А когато се приближил към края, тогава произнесъл следното блажено изречение: *с добрия подвиг се подвизах, пътя свърших, вратата опазих; прочее, очаква ме венецът на правдата* (2 Тим. 4:7), обяснявайки, че целият наш живот трябва да бъде прекарван в борба и трудове, ако искаме да се наслаждаваме на вечен покой и безчислени блага. А ако някой от безгрижните пожелае да се наслаждава и на тукашните удоволствия, и на тамошните награди, приготвени за трудещите се, той сам себе си мами и заблуждава. Както между борците този, който по време на борба търси покой, винаги намира позор и безславие, а онзи, който на мястото на борбата мъжествено понася всички трудности, получава от зрителите венци, слава и похвали, и по време на борбата, и след завършването ѝ, както и при нас. Който прави времето за трудове време за покой, той ще стине, ще скърца със зъби и ще търпи крайни мъки тогава, когато ще трябва да се успокои с вечен покой; а който тук понася скърбите благодушно, той и тук, и там ще блести и ще се наслаждава на безсмъртна и истинна слава. Ако в житейските дела човек, вършещ нещо не в свое време, не постига това, което е имал предвид, и се подхвърля на безчислени бедствия, то толкова повече изпитва на себе си това този, който не знае установеното време за духовните дела. Христос е казал: *в света скърби ще имате* (Иоан. 16:33). Блаженият Павел е казал: *и всички, които искат да живеят благочестиво в Христа Исуса, ще бъдат гонени* (2 Тим. 3:12), като има предвид не само гоненията от човеци, но и козните на демоните. Иов е казал: *не е ли изпитание земният живот на човека* (Иов. 7:1)? А ти защо тъгуваш, като претърпяваш скърби във времето за скърби? Би трябвало да тъгуваш, в случай че времето, което Христос е нарекъл време на скърби, превръщат във време за наслаждения и покой; но ако

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ

за това, че униинето
е по-лошо от демона

по времето, когато ни е заповядано да се подвизаваме и да се трудим, ние се предаваме на празност; ако вървим по широкия път, след като Той ни е заповядал да вървим по тесния. За това неизбежно би следвало да търпим наказание в този век. Но какво би казал за онези, които и тук вървят по широкия път, и там ще се успокояват? Какви са тези хора? Аз вярвам само на думите на Христа, Който казва, че *тесни са вратата и стеснен е пътят, който води в живота* (Мат. 7:14). А че по тесния път никога не можем да вървим, както по широкия, това, разбира се, е ясно за всеки. Ако в светските борби никой не получава венец без трудове, като при това има за противници също такива хора, то как ние, против които воюват лукавите сили, можем да победим тяхната ярост без скърби и притеснения?

5. Впрочем, защо да доказваме това с умозаклучения, когато можем да прибягнем към блажените и доблестни подвижници, живели в предишните времена? Припомни си всички, прославили се в онези времена, и ще видиш, че всички те със скърби са придобили дръзновение пред Бога. Преди всичко, ако желаеш, да се обърнем към сина на първосъздадения, Христовия агнец Авел, който не е извършил никакво зло, но е претърпял това, на което се подхвърлят най-големите грешници. Ние търпим изкушения като наказание за греховете; а този праведник страдал не за нещо друго, а само за това, че бил праведен. Докато той не се отличавал с нищо велико, братът бил благосклонен към него, а когато се прославил със своята жертва, тогава Каин, заслепен от завист, не се спрял и пред природата. Защото не знаеш дали и сега именно тази причина не е възбудила против теб дявола, и дали не славата на твоя живот го е призовала към тази борба? Ако ти се смееш над тези мои думи - хваля те за смиреномъдрието, но няма да престана да мисля така. Ако Авел, принесъл тлъстина, угодил на Бога, толкова повече посветилият на Бога не нещо външно, но целия себе си, е могъл да въоръжи врага против себе си. А Бог е допуснал да те нападне, както и тогава Той не попречил да се извърши убийството, но допуснал праведникът да падне в ръцете на убиеца, и не избавил този, който претърпял смърт заради Него и Неговата слава; Той не искал да се намалят венците на Авел, затова и допуснал да стигне докрай. Но, ще кажеш ти, какво наказание - смърт? О, ако можеш сега и аз да претърпя такова наказание! Това, възлюбени, ти казваш сега, а преди смъртта ти е изглеждала по-тягостна и мъчителна от всяко наказание. Затова и по Моисеевия Закон извършилите голям и непростим грях се подхвърляли на това наказание. И по външните (езическите) закони законодателите и сега наказват не по друг начин всички, уличени в най-гнусни злодеяния; докато този праведник пострадал еднакво с беззаконниците, или дори много по-тежко, защото получил удар от ръката на брата. А Ной? И той бил праведен и съвършен, и сред общото развращение единствен угодил на Бога, докато всички други го оскърбявали. Но и той претърпял безчислено множество скърби, и то тежки. Той не умрял така бързо, както Авел, и не се подхвърлил на това, което ти изглежда леко, но понесъл дълъг живот, и в продължение на много години живеел не по-добре от онези, които носят тежести и постоянно се изнуряват с най-тежко бреме. Сега ще ти обясня това докрай, като предварително ще ти кажа следното. Цяла година Ной живял като в тъмница - в тъмница необикновена и страшна. Няма да говоря за множеството зверове и влечуги, с които живял толкова време, заключен в такава тъмнина; какво, мислиш, търпял той от тътена на гърма, от шума на дъждовете? Долната бездна се разтваряла, а горната се изливала; а вътре в ковчега седял той сам със синовете си. Макар и да бил уверен, че потопът ще свърши, поради извънмерността на събитието отнапред се вцепенявал от страх. Ако ние, които имаме къщи, здраво построени на земята, и живеем в градовете, падаме духом и се смущаваме, когато видим, че дъждът се лее по-силно от обичайното, то какво не претърпял той, намирайки се сам вътре в ковчега и виждайки ужасната бездна и различните видове погиващи в нея? Душата може да дойде в ужас, когато и един град или дори една къща по време на наводнение погива във вълните; а когато претърпяла това цялата вселена, то не може и да се каже в какво състояние се намирали носещите се сред такова наводнение. И той цяла година бил в такъв страх. А когато потопът се прекратил, тогава страхът му намалял, но се увеличила тъгата. Щом излязъл от ковчега, той видял друга буря, не по-малка от първата, видял велика пустиня, насилствена смърт, тела на загинали, смесени с тиня и кал, и всичко заедно - и хора, и добитък, и по-низши животни, зарити в общ, жалък гроб. Макар и погиналите в потопа да били големи грешници, Ной все пак бил човек и състрадал на имащите една природа с него. Така и Иезекиил, макар и да бил праведен и да знаел, че израилтяните са по-порочни от всички, когато ги виждал поразявани и падащи, също състрадал и плакал; Бог предварително му открил цялото им нечестие и му дал възможност да види това със собствените си очи, за да може, когато ги види наказани, мъжествено да понесе това нещастие; но и след доставеното му по този начин облекчение, той се оплаквал и паднал, като зовял така: *о, Господи Боже! нима Ти ще изстребиш целия остатък на Израила* (Иез. 9:8)? И това се случило с него не само веднъж, но и друг път, когато видял умъртвяването на Иехония. Така и Ной,

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ

за това, че униинето
е по-лошо от демона

макар и да знаел за безчислените престъпления на своите съвременници, не бил по-мъжествен нито от Иезекиил, нито от Моисей. И Моисей много пъти страдал както пророка, и като виждал, че съгрешаващите трябвало да претърпят наказание, тъгувал и скърбял повече от самите наказвани. Но при Ной и бедствието било по-ужасно; защото такава смърт, каквато се случила при него, била единствена. След това, когато Ной бил измъчван от такива тежки бедствия: - самота, състрадание към едноплеменниците, множество погинали, начина на тяхната смърт, запустението на земята, и когато неговата печал се усилвала отвсякъде, тогава му било причинено оскърбление и от неговия син - оскърбление непоносимо, крайно позорно и прискръбно. Колкото пъти оскърбленията от приятелите са по-тежки от оскърбленията от враговете, толкова оскърбленията от децата са по-нетърпими от оскърбленията от приятелите. Така, когато бащата вижда, че този, когото е родил, възпитал и образовал, за когото е понесъл множество скърби, трудове и грижи, се отнася с него по-обидно от всички, когато той изпитва това, не е в състояние да понесе голямата душевна скръб. Обидата за свободен човек и сама по себе си е непоносима; а когато тя ти се нанася от собствените ти деца, може да доведе обидения дори до изстъпление, толкова тежка е тя! При това имай предвид не само това оскърбление, но по него съди и как се отнасял оскърбителят към Ной и през цялото предишно време. Ако Хам, още имайки пред себе си страшното събитие, едва освободил се от такава тъмница и още виждайки бедствията на вселената, не се вразумил от това, но оскърбил този, когото най-малко от всичко следвало да оскърбява, ако той не се изправил нито от смъртта на такава множество хора, нито от опустошението на земята, нито от Божия гняв, нито от някакви други тогавашни събития, то какъв е бил преди потопа, когато имало много, които го увличали към пороци? Да, тогава заради този (син) и другите хора праведникът претърпял още по-жестоката буря от тази, която се разразила по време на самия потоп. По време на потопа го заобикаляли само множество води; а преди потопа той бил обграден от бездна от пороци и козните на злите хора го безпокояли по-силно от вълните. Останал сам сред такава множество беззаконници и нечестивци, той макар и да не търпял никаква вреда от тях, понесъл много насмешки и издевателства, ако не преди, то тогава, когато им говорел за ковчега и бъдещите бедствия. А как могат такива насмешки да смутят душата, за това може да ни засвидетелства този, който бил осветен от майчината утроба и поради това дори искал да се откаже от пророчеството: *и рекох, казва (Иеремия), няма да говоря повече (Иер. 20:9 - слав.)*. Освен това колко огорчения, колко печал причинявало на Ной единствено това, че нямало нито един еднакъв с него нито по душа, нито по живот! Нещо повече: той претърпял много скърби и от съчувствието към своите съвременници. Нима праведниците скърбят само тогава, когато виждат грешниците да умират, а когато ги видят да съгрешават, нима не се съкрушават? Не, в последния случай те се огорчават много повече, отколкото в първия. И това може да се узнае със сигурност от пророците. Един от тях горчиво викал: *горко ми, душо! защото погина благочестивият на земята, няма правдиви между хората (Мих. 7:2 - слав.)*. А друг говорил на Бога: *Защо ми даваш да виждам злодейство и да гледам нещастие (Авак. 1:3)?* И като се съкрушавал силно за угнетените, плакал така: *оставяш хората като риба в море, като влечуги, които нямат властник (14)*. Ако е било така тогава, когато съществували и закони, и началници, и съдилища, и свещеници, и пророци, и наказания, то представи си до каква степен достигали пороците при Ной, когато нищо подобно не удържало хората. При това, при пороците човешкият живот не продължавал дълго, около седемдесет-осемдесет години; а тогава той траел до шестотин години и повече. Освен всичко, казано по-горе, колко трудове трябвало да понесе, преминавайки такъв дълъг път и стремейки се толкова продължително време никак да не се отклони, въпреки многото срещащи се препятствия? И защо казвам: много, когато целият път тогава бил такъв, целият от единия до другия край на земята бил изпълнен със скали и тръни, с диви зверове и зловоние, със зараза и студ, и злодеи? Наистина, по-удобно е да се върви в най-дълбока нощ по тясна пътека, отколкото по пътя на добродетелите в онези времена: колко хора имало, които се стремели да отклонят Ной от неговия път! Когато всички могат да правят всичко, каквото пожелаят, и само един върви по противоположния на тях път - как може да достигне докрай, ако всички го притесняват и увличат назад? А колко трудно е да се води добродетелен живот сред многолюдията, това доказват поселилите се в пустините в днешно време, когато, по Божията благодат, навсякъде може да се види добър живот, единомушие и немалка любов едни към други. А тогава нямало нищо такава, но всички се отнасяли към Ной по-свирепо и от дивите зверове.

6. Има ли нещо по-скръбно, по-бедствено от такъв живот? Обещах да покажа, че състоянието на Ной с нищо не било по-добро от състоянието на тези, които постоянно носят тежести и никога нямат отдых; но моето слово направи много повече, като ни откри, че състоянието на Ной не само с нищо не било по-добро, но много по-тежко от тяхното. На мнозина изглежда, че Авраам преживял благодушно цялото време, затова и са

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ

за това, че униинето
е по-лошо от демона

свикнали да сравняват с него благоденстващите и щастливите във всяко отношение. Да разгледаме какво се случило с него. По мое мнение той много повече и от Ной, и от Авел... но по-добре да не казвам нищо, докато не ни даде отговор самото разглеждане на събитията. Какво ставало с него в Персия и случило ли се нещо скръбно с него до седемдесетата година от живота му, никой не може да знае със сигурност. И блаженият Моисей не ни е написал история за това време, но пропускайки всички тези години от живота му, започнал разказа си от следващите години. А това че, вероятно и Авраам страдал еднакво с Ной, когато единият искал да живее благочестиво сред толкова много нечестивци и другоплеменници, това не е така неизвестно, както останалото, и дори и най-неразумните хора лесно могат да го разберат. Впрочем да оставим и това, и да започнем словото от преселването на Авраам, като преди това разгледаме колко далече се намирала земята на Халдеите от Палестина, какво било състоянието на пътищата, какво било общественото устройство. От това, че праведникът така лесно послушал, сега не бива да смятаме за леко и самото дело, и от това, че Моисей е разказал за събитието сбито и кратко, не бива да мислим, че и самото дело е така кратко, както словото; да се разкаже и да се опише това е лесно, но да се извърши не е така лесно, напротив, много е трудно. И така, за дължината на пътя и за това колко голямо е разстоянието между тези страни, биха могли да кажат с точност онези, които дойдат при нас оттам, стига да има такива. Но ние не сме се виждали с никого от тях, но сме се срещали с един от онези, които са били в съседната страна и го попитахме колко време е трябвало да прекара в път, и чухме, че тридесет и пет дни; той каза, че не е видял Вавилон, а слушал от онези, които са били там, че оттам има и друг път, също толкова дълъг. Тогава разстоянието било такова, каквото е и сега; но тогавашното състояние на пътищата не било такова, каквото е сега. Сега по пътя често се срещат страннопиемници, градове и села, и пътешественикът може да срещне много пътници, а по отношение на безопасността това е не по-малко важно от страннопиемниците, градовете и селата. При това градоначалниците са избрали от страната мъже, отличаващи се от другите с телесна сила и способни да си служат с копие и прашка, както стрелците със стрели и копиеносците с копие, и са поставили над тях началници, освободили са ги от всяко друго дело и са им поверили единствено охраняването на пътищата. А след това са предприели и друга, още по-надеждна мярка за безопасност: устроили са при пътя жилища, на разстояние хиляда крачки едно от друго, поставили са в тях нощни стражи, чиято бдителност и надзор да бъдат още по-голяма пречка за нападението на злодеите. А при Авраам не е имало нищо такова: нито много села, нито градове, нито страннопиемници; не било възможно скоро да се види хан или спътник, или нещо подобно; не говоря за неравността на пътищата и непостоянството на ветровете, макар че последните неудобства и без първите могат да причинят достатъчно неприятности на пътниците. Това могат да потвърдят онези, които имат коли и впрегатни животни, и не се осмеляват да тръгнат на тях по обикновения път, ако предварително не го покрият с камъни, не запълнят издълбаното от потоците и така да изравнят пътя. А тогава пътят бил по-пуст от необитаемите места, по-непроходим от планините, по-опасен от рововете и скалите. Но аз не казах за най-важното неудобство, за това какви били взаимоотношенията между хората, които им причинявали много по-големи затруднения от самия път, тъй като те били разделени по народи, дори по градове. Тогава не било като сега, когато една власт се простира върху голяма част от вселената, и всички се подчиняват на един човек, и се управляват от едни закони; но както едно тяло, разсечено на много части, така бил разделен тогава и човешкият род: на праведника се налагало да сменя едни врагове с други, и едва успявал да избяга от едни, винаги попадал на други; защото на едно място имало многовластие, а на друго - безвластие. Има ли нещо по-тежко от такъв живот? При това Авраам се боял и треперел не само за себе си, но и за баща си, за жена си и за племенника. Немалка грижа имал и за слугите, когато били у дома, и още повече, когато им се налагало често да бъдат в чужбина. И ако знаел с точност къде ще свърши неговото странстване, грижите за него не биха били така непоносими; а сега, като чул просто и неопределено за земята, не за една или друга, а за тази, *която ще ти покажа* (Бит. 12:1), той мислено обхождал всички страни и изпитвал голямо смущение в душата, защото никъде не можел да се спре с мисълта си, но трябвало много да се съмнява и безпокои. Можел да мисли, че ще стигне до самите предели на вселената и до самия океан, така че, макар и да не обходил цялата земя, претърпял безпокойството на такова пътешествие. В душата си той бил готов да стигне не само до Палестина, но да върви навсякъде, дори и да му бъде заповядано да премине цялата вселена или да отиде на островите, намиращи се извън нея. Ако неопределеността на заповедта го заставяла да очаква и това, и съвсем противоположното, това също било тежко. На когото предстои да претърпи нещо тежко, за него е много по-леко да знае ясно на какво ще се подхвърли и за какво трябва да се подготвя, отколкото да се носи с мисълта си навсякъде и да очаква ту благоприятното, ту неблагоприятното, и на нищо да не се надява твърдо, но еднакво да не се доверява нито на едното, нито на другото.

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ

за това, че унинието
е по-лошо от демона

7. Това ставало с Авраам до пристигането му в обетованата земя; а когато достигнал Палестина и се надявал накрая да се успокои, тогава в самото пристанище го постигнала още по-голяма буря. А не е леко, напротив, много е тежко, когато някой помисли, че неговата скръб е свършила и вече е свободен от нея, и затова може да остави всяка грижа, и изведнъж трябва отново да започне борба с неприятностите. Който очаква бедствията, той по-леко може да понесе тяхното настъпване; а който се е успокоил и е оставил грижите, той, ако отново се случи нещо, подобно на предишното, се смущава и по-лесно се поддава на скръб по две причини: поради неочакваността на бедствието и поради това, че е оставил всяка грижа и внимание. И така, каква буря постигнала Авраам? Тогава в Палестина имало толкова силен глад, че той веднага излязъл оттам и тръгнал към Египет. Като дошъл тук с надежда да се избави от бедствието, той отново бил постигнат от нещастие, още по-тежко от глада, и се подхвърлил на крайна опасност. Тогава изпаднал в такъв страх, че се решил дори на това, което е най-непоносимо за всички мъже - поругаването над жените им. Стигнал до такава крайност, че дори прибягнал към лицемерие, а има ли нещо по-тежко от това? Какво, мислиш, му е било на душата, когато бил принуден да посъветва своята жена следното: *аз зная, че ти си жена хубава; и египтяни, като те видят, ще рекат: тази е негова жена; и ще ме убият, а тебе ще оставят жива; затова кажи, че ми си сестра, та да помина добре покрай тебе, и да ми остане жива душата чрез тебе* (Бит. 12:11-13)? Тези думи произнесъл този, който заради Бога бил оставил и отечество, и дом, и приятели, и сродници, и всичко останало в дома, и понесъл такава скръб и толкова труд за продължителното време на своето пътешествие. Но тогава той не казал нищо от рода на: "Бог ме е оставил, отвърнал се е от мен и ме е лишил от Своя промисъл"; не, той понесъл всичко мъжествено и с вяра; и този, който би следвало да се гневи повече от всички, когато жена му в голяма крайност се подхвърлила на поругание, всякак се стремял поруганието да не стане явно. А с какво униние и огорчение било свързано това, не е възможно да се изрази с думи, но имащите жени и падащи в безпокойството на ревността го знаят. За тази страст свидетелства и Соломон, когато казва: *ревността е ярост на мъжа, и в деня на отмъщението той няма да щади, няма да приеме никакъв откуп и няма да се задоволи, колкото и да умножаваш даровете* (Притч. 6:34); и още: *любовта е силна като смърт; ревността - люта като преизподня* (Песн. на песн. 8:6). Ако така се възпламенява ревнуващият, не е ли по-злополучен от всеки този, който е паднал в такова нечестие, че е принуден да ласкае оскърбителя и всякак да се стреми прелюбодеецът, на когото би следвало да отмъсти, лесно да се възползва от неговата жена? Когато свършили и тези бедствия, отново се появили други трудности: след глада последвала война. Не говоря за скарването с пастирите и за раздялата с племенника, макар че и това, ако се сравни с другите обстоятелства, можело да причина (на Авраам) голямо униние. Когато Лот, спасен от него и получил толкова блага, поради това бил задължен да му отстъпи във всичко и да накаже своите пастири - когато този човек, ползвайки се от предоставения му избор, взема за себе си най-плодородните страни, а на него оставя по-пустинните места, кой би могъл да понесе това леко? Говоря не за загубата, а за това, че проявилият уважение сам понася неуважение и получава по-лошата част, което е по-тежко от всяка загуба. Но всичко това ще пропусна, защото става дума за патриарх, а не за някого от обикновените хора.

8. И така, след глада последвала война с персите, и Авраам бил принуден да тръгне против тях, не в самото начало, когато и двете страни били в силата си, но когато съюзниците вече били обърнати в бягство, победата останала за неприятелите, и вече никой не можел да им се съпротивлява, тъй като някои били напълно разбити, други се скрили, а някои били поробени от тях. Но нищо не задържало Авраам у дома, и той, изнурен от силна скръб за случилото се, тръгнал да сподели нещастieto с победените, с което се подхвърлял на явна смърт; Защото да се излиза на бой срещу такава многобройна войска, имайки при себе си малко повече от триста слуги, било възможно не иначе, освен като се реши на плен, изтезания и множество смърти. И така, той тръгнал с готовност да изпита лютостта на варварите; но когато бил спасен от Божието човеколюбие и се върнал с плячка и с родственика си, отново трябвало да оплаква собствената си скръб - имам предвид бездетството и това, че нямал при себе си наследник. Ако едва сега чуваш, че той се оплаква пред Бога и казва: *какво ще ми дадеш? аз оставам бездетен* (Бит. 15:2), не мисли, че едва сега е почувствал тази скръб; не, тази грижа и безпокойство влезли в дома на праведника заедно с младата му съпруга, или дори преди самата съпруга. Обикновено всички ние, още щом започнем да се съветваме и да говорим за брак, се тревожим за всички свързани с него грижи, главната от които е за децата, и опасението (от бездетство) от този ден смущава душите ни. Ако се случи след брака да мине една година, или две, или дори три (без деца), унинието се усилва, а надеждите за радост отслабват; а когато премине така още повече време, тогава надеждите съвсем ни оставят, и душата завладява униние, което помрачава всички удоволствия от живота и не позволява да се наслаждаваме на нищо. Така ако с Авраам не беше се случило

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ

за това, че унинието
е по-лошо от демона

нито едно от толкова многобройните бедствия, но всичко беше според неговото желание, само унинието от бездетството, съпътстващо всички събития в живота му, би могло да помрачи и погуби всяко благодушие. Божието обещание дошло в дълбока старост, когато природата вече не давала надежди (за раждане на деца); а цялото толкова дълго време преди това той прекарал в печал и скръб; и колкото повече виждал, че богатството му се умножава, толкова повече скърбял, че няма наследник. Какво, мислиш, претърпял той, когато чул: *твоите потомци ще бъдат пришълци не в своя земя, ще ги поробят и ще ги угнетяват четиристотин години* (Бит. 15:13)? А жената, когато ту съветва Авраам да вземе нейната слугиня, ту, когато той я взел, го упреква и се оплаква, като призовава Бога против него, и го принуждава да изгони тази слугиня, споделяла леглото с него и готвеща се да му роди син, кого не би хвърлила в крайно униние? На когото това изглежда маловажно, нека си спомни, че от него са се разстройвали цели домове, и ще се удиви на праведника. Той, макар и да понасял това мъжествено поради страх Божи, все пак бил човек и страдал и скърбял от всичко. Затова слугинята се връща в дома на господаря и ражда неговия незаконен син, и Авраам става баща след толкова продължително време; това събитие му доставило известно удоволствие, но всъщност много повече униние. Незаконният син му напомнял за законния и възбуждал още по-силно желание за такъв син. Той мислел, че думите: *той* (този домочадец) *няма да ти бъде наследник; но оня, който произлезе от твоите чресла* (Бит. 15:4), са казани за Измаил, защото още нищо не било казано за Сарра. А когато накрая получил съвсем ясно обещание за Исаак и било определено времето на неговото раждане, преди да успее да се наслади на тази надежда, бедствията на содомците го преизпълнили с облак от скръб. А че тези бедствия никак не смутили праведника, това е очевидно за всеки от самите му думи и от молитвата, която той възнесъл към Бога за содомците; а когато видял как се излял този ужасен дъжд и всичко изведнъж се превърнало в прах и пепел, вече бил извън себе си. Ако ние, като видим отдалеч горящи къщи, се тревожим и падаме духом от печал и страх; то какво не претърпял той, като виждал как цели градове и села заедно със своите жители, били изгаряни от необикновен, странен и ужасен пожар? Не били ли тези страдания на праведника подобни на морски вълни, непрестанно следващи една след друга? Както там, когато едни вълни още не били изчезнали, се надигали други, така било и през целия живот на този праведник. Едва свършили бедствията на Содом, когато герарският цар се опитал да нанесе на Сарра такова безчестие, каквото и фараонът; и жената отново била принудена да прибегне към прискръбно лицемерие, и безчестието наистина щяло да ѝ бъде нанесено, ако отново не бе попречил Бог. Още щом синът от робинята и жената, и целият дом започнали да се радват на раждането на законния син, единствен праведникът, сред такава радост, трябвало да скърби и тъгува, тъй като бил принуден да изгони наложницата заедно със сина ѝ; защото, макар че Измаил бил незаконен син и от робиня, неговата незаконност никак не намалявала естественото разположение на Авраам към него, и долният род на неговата майка не отслабвал неизбежното чувство в бащиното сърце. Това може да се узнае от самата Библия. Твърдият и силен мъж, който се решил със собствените си ръце да заколи своя единороден (син), скърбял, когато жена му искала от него да изгони (Агар); и той не би отстъпил и не би послушал Сарра, макар че тя тогава имала повече смелост и (по-настойчиво) му говорела; ако не беше го подбудил към това страхът Божи. И така, когато чуеш, че Авраам, по Божие повеление, изгонил слугинята със сина ѝ, не мисли, че неговата скръб престанала (това било невъзможно); но се удиви на великата покорност, поради която той, макар и измъчвайки се от състрадание, не се противил на Бога, но изгонил детето с майката, без да знае къде ще отидат; той понасял и търпял със скръб, защото не стоял по-високо от природата.

9. Същото претърпял Авраам и заради законния син. Нека никой не говори, че той не скърбял и не страдал бащински, и нека не го лишава от най-високата похвала, желаейки свръх мяра да покаже неговото благочестие. Ние се смущаваме и скърбим, а често и плачем, когато виждаме, че на площада водят на смърт хора, уличени в срамни дела и дълго време водили такъв живот, които при това не познаваме и никога не сме виждали; а как можел да не чувства човешка скръб този, на когото било заповядано своя законен, единствен син, роден противно на очакванията след толкова много време и в най-дълбока старост (от което любовта се възпламенявала още по-силно), този син, още млад, да заколи със собствените си ръце и да го принесе за всесъжение? Има ли нещо по-смешно от възразяващите против това? Ако той би бил камък или желязо, или диамант, и тогава можел ли да не се съкрушава и трогва от красотата на сина (който бил в самия разцвет на годините си), от разумността на думите му и от благочестието на душата му? Той попитал бащата: *ето огънят и дървата, а де е агнето?* и чул: *Бог ще Си предвиди, синко, агне за всесъжение* (Бит. 22:7, 8), и повече не питал за нищо; виждал, че бащата го връзва и не се противял; бил положен на дървата, и не скочил; видял ножа, вдигнат над него, и не се смутил! Има ли нещо по-благочестиво от такава душа? Кой

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ

за това, че униинето
е по-лошо от демона

би дръзнал да каже, че Авраам никак не страдал от всичко това? Ако му предстоеше да принесе в жертва враг и неприятел, ако беше звяр, би ли могъл и тогава да направи това без скръб? Не, не би могъл; не приписвай такава жестокост на праведника: той тъгувал и се съкрушавал. *Бог*, казал той, *ще Си предвиди, синко, агне за всесъжение*. Виждаш ли каква жалост има в тези думи? Но той сдържал и потискал скръбта, и правел всичко с такава готовност, с каквато биха го правели хора, които не срещаха нищо, което да ги възпира. И така, след като принесъл своя син в жертва (защото той го заклал в своето намерение), той го връща на майката здрав и невредим; а тя, като приела сина и преди да е успяла да му се нарадва, оставя живота. И това немалко опечалило Авраам. Макар и да живяла с него дълго време, това никак не му помагало да понесе нещастieto по-леко, напротив, причинявало му още по-силно унииние; защото ние особено се привързваме към онези, които дълго са живели с нас и са ни дали много доказателства за своята дружба и добродетели. А че това наистина е така, доказал самият патриарх със своята скръб и плач за Сарра. А какво да кажем за неговите грижи за сина, неговата жена, (доведените) братя и всичко останало? Всеки, който желае да вникне по-подробно в това, ще види, че животът на праведника бил много по-бедствен и изпълнен с много по-големи грижи, отколкото е изобразено тук. Писанието говори само за най-главното, а всичко останало, което се случва всеки ден в дома, където има множество слуги и мъж, и жена, и деца, и грижи за много дела, е предоставило на нашето разсъждение. Така, ще кажеш ти, но при всяко от тези огорчения най-голямо утешение на Авраам носело това, че той търпял всичко заради Бога. Същото може да служи за утешение и на теб; изкушението е постигнало и теб не по допускане на някой друг, а по Божие допущение. Ако злите демони, без Негово позволение, не се осмелили някога да нападнат и свинете, то още повече твоята драгоценна душа (Мат. 8:30 и нататък). Затова, както на Авраам донесло награда това, че той понасял всичко мъжествено и с благодарност, същото ще донесе награда и на теб; ако не униваш и не роптаеш, но благодариш за всичко на човеколюбивия Бог. Така и блаженият Иов претърпял всичко, което претърпял по Божие допущение; но венци му донесло не само това, което претърпял, но и това, че устоял мъжествено на всички бедствия; и всички ние му се удивляваме не защото дяволът го лишил от всичко, а защото Иов *не съгреша и нищо неразумно не изрече за Бога* (Иов. 1:22).

10. Като си спомних за Иов, исках да изложа в своето слово и неговите продължителни скърби и извънмерни страдания; но за да не направя речта много дълга, преминавам към Исаак. А ти, ако желаеш с точност да узнаеш за случилото се с Иов, вземи в ръце неговата книга и вникни в бездната на неговите нещастия: и в тях ще намериш велико утешение за своите. Макар и той да бил праведник и много по-добър от нас, но той се борил и с по-голяма сила, защото лукавият въстанал против него с особена сила. Впрочем подвизите се определят не от мярата на изкушенията, а от значителността на деянията. Така принеслият два таланта принесъл не по-малко от далия пет. Защо? Защото, въпреки че печалбата не била еднаква, усърдието било еднакво, затова и единият, и другият получили еднаква чест, като чули: *влез в радостта на Господаря си* (Мат. 25:21). Какво станало с Исаак? Той не бил изпратен на далечно пътешествие, както баща му, и не бил принуден да остави своята земя, подобно на него; но и той претърпял най-голямата от всички злини - страхът от бездетство. А когато с молитва прекратил това зло, го постигнал друг страх, по-голям от предишния; тъй като не е все едно да се страхуваш от бездетство или за самия корен на раждането на деца; жена му така се измъчвала при раждането, че животът за нея бил по-тежък от всяка смърт. Послушай какво казва за това самата тя: *ако ще бъде тъй, защо ми е да живея* (Бит. 25:22 - слав.)? Глад изпитал и Исаак; и макар и да не ходил в Египет, и той изпитал това, което едва не претърпял там неговият баща, подхвърляйки се на опасност за своята жена. При това всички съседни уважавали баща му, а него гонели като враг и неприятел, и не му давали да се наслади на плодовете от собствените му трудове; като го притеснили силно, те сами се ползвали от трудовете му. Когато той придобил приятели и видял децата си, достигнали зряла възраст, когато се надявал в тях да намери голямо утешение и да има добри помощници в старостта си, точно тогава паднал в крайно унижение. Първо, най-големият му син си взел за жена другоплеменница, противно на желанието на баща си, с което внесъл в дома несъгласие и свада, и силно го опечалил с това. Синовете на жената причинявали на Исаак и Ревека множество неприятности, които Писанието не е изброило подробно, но ги е посочило с една дума, казвайки: *те станаха горчило за Исаака и Ревека* (Бит. 26:35), и дава възможност на онези, които имат дом и деца, встъпили в брак, сами да разберат всичко. Такива хора най-добре знаят колко зло произлиза, когато свекървата и снахата се карат помежду си, и особено когато живеят в една къща. Това било постоянно зло. Освен това се добавила и слепота на очите; а колко голямо е това нещастие, знаят само тези, които сами страдат от него. След това последвало недоразумение в благословието на сина, от което Исаак бил така поразен в душата, че възкликнал по-горчиво от този, който сам пострадал от подмяната,

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ

за това, че унинието
е по-лошо от демона

оправдал се пред него и казал, че е извършил тази несправедливост не доброволно, но бидейки въведен в измама. А по-нататъшните събития наподобявали театрална трагедия и представлявали драма от живота на тиванските юноши¹. И тук по-големият брат, независимо от старостта и слепотата на бащата, изгонил от къщи по-малкия, и ако не извършил убийство, както (синът на Едип), за това му попречила мъдростта на майката. Исав също заплашвал Иаков с убийство и само чакал смъртта на бащата; но майката, като узнала за това и го разказала на бащата, спасила по-малкия от ръката на по-големия, и (родителите) трябвало да принудят към бягство този, който бил послушен и почителен към тях, а злия и правещия живота им нетърпим (това казва Ревека) постоянно задържали при себе си. И така, когато се отдалечил този, който винаги е живял у дома (*беше нелукав*, е казано за Иаков, *и живееше у дома*, (Бит. 25:27 - слав.) и повечето време бил близо до майка си, колко трябвало Ревека да скърби и плаче, като си спомняла за сина и гледала мъжа си, който с нищо не бил по-добър от мъртвец, поради старостта и болестта си? От каква скръб бил измъчван и старецът, който трябвало да оплаква и нещастията на жена си, заедно със своите собствени? Когато Ревека се приближила към смъртта, като не видял сина си да стои до нея и да плаче, да затваря очите и устата ѝ, да я облича и да се грижи за всичко останало - което за родителите е по-горчиво от самата смърт, - какво не говорела тя, какво не произнасяла, което да може да смекчи и камък? А Исаак, като я виждал умираща в такова състояние, какво можел да изпитва в сърцето си и тогава, и след смъртта ѝ?

11. Такъв се оказал този, който ни изглежда по-щастлив от мнозина. А живота на Иаков не е необходимо да разглеждаме подробно: достатъчно добре го изобразяват думите на самия Иаков. Беседвайки с фараона, той казал: *кратки и злочести са дните на моя живот и не достигнаха до годините на живота на отците ми* (Бит. 47:9), т.е. аз прекарах много кратък живот и много бедствен. Дори без тези негови думи неговите нещастия са така известни, че едва ли някой от обикновените хора не ги знае. Неговият дядо, макар да извършил далечно пътешествие, но това било по Божия заповед, което му доставило голямо утешение; а Иаков (оставил родината си), бягайки от брат си, който устройвал козни против него и замислял убийство. Авраам никога не търпял недостиг в необходимите потребности; а Иаков смятал за благо и щастие - да има само облекло и хляб. А когато се спасил (от брата), освободил се от бедствията на пътешествието и дошъл при своите родственици, бил принуден да работи, макар и да бил възпитан в пълно изобилие. Ти знаеш, че робството е горчиво навсякъде; но когато някой е принуден да бъде роб на равни на себе си, и при това никога не е изпитал нищо подобно, но е прекарал всички предишни години от живота си на свобода и в доволство, тогава неговото нещастие става непоносимо. Но Иаков понасял всичко мъжествено. Послушай как разказва самият той за бедствията на своя пастирски живот: *ти от мене търсеше*, казва той, *и денем изгубеното и нощем пропадналото; денем се изнурявах от жегата, а нощем - от студ, и сънят ми бягаше от очите ми. Такива бяха моите двайсет години в твоя дом* (Бит. 31:39, 40). Това търпял този, който не водел скитнически живот, а оставал винаги у дома; и след такива трудове и лишения, след толкова много време, той се подхвърлил и на прискръбна измама при женитбата. Дори и да не беше работил седем години и да не беше претърпял това, за което се оплаква на тъста си, дори и да не обичаше дъщеря му, само това, че му била обещана по-добрата, а вместо него му била дадена по-лошата, колко печал, колко безпокойства, колко огорчения причинило на този блажен? Друг на негово място не би понесъл тази обида толкова леко, но би разрушил целия дом на своя тъст, би заклал самия себе си заедно с него или би се погубил по някакъв друг начин; а Иаков, като незлопамятен и дълготърпелив, не направил това, и дори не замислил да пристъпи към него; но след като получил заповед да работи още седем години, охотно послушал: толкова кротък и скромнен бил. Ако кажеш, че любовта към девицата спомагала за кротостта на неговия нрав, с това съгласно с мен отново ще изразиш прекомерността на неговата скръб. Представи си каква скръб търпял той, когато бил лишен от любимата девица и, като се надявал вече да я получи, бил принуден да чака още седем години, сред студ и зной, бдения и постоянни лишения! След като накрая я получил и водел тежък и бедствен живот у своя тъст, той отново се подхвърлил на завист и повторно претърпял измама при получаването на наградата, в което и сам изобличил (тъста), като казал: *ти десет пъти промени наградата ми* (Бит. 31:41). Заедно с тъста и братята на неговите жени въставали против него, дори повече от самия тъст. Но най-тягостно от всичко било това, че любимата жена, за която той се решил да работи два пъти по седем години, се предавала на крайно униение, като виждала, че сестра ѝ ражда, а самата тя нямала и надежда за това, и от униението идвала в такова изстъпление, че упреждала и укорявала мъжа си, и призовавала смърт за самата себе си, ако не роди: *дай ми деца*, казвала тя; *ако ли не, умирам* (Бит. 30:1). Какво можело да го радва,

¹Т.е. на двамата синове на тиванския цар Едип, чиито действия са драматично изобразени в трагедиите на Есхил и Софокъл.

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ

за това, че униинето
е по-лошо от демона

когато толкова обичаната от него (жена) така скърбяла, а братята и замисляли зло против него и всякак се стремели да го доведат до крайна бедност? Ако причинява голяма скръб и това да ти отнемат получената без труд зестра за жените, то подхвърлилият се на опасност да се лиши от придобитото със собствения си труд как може кротко да понесе такава загуба? Затова Иаков, като виждал, че го подозират и следят, тайно си тръгнал като беглец. Има ли нещо по-прискръбно от това? Така той, багайки със страх и опасност и от родителския, и от чуждия дом, и в единия, и в другия случай неизбежно падал в еднаква пропаст. Като избягал от брата, дошъл при тъста; а подхвърлил се на гонение от тъста, бил принуден да се събере с брата; и над него се изпълнило пророческото изречение, което Амос казал за Господния ден: *ако някой побегнеше от лъв - и го срещнеш мечка, или ако дойдеше въщи и се опреше с ръка о стената - и го ухапеше змия* (Ам. 5:19). А какво да кажем за страха, на който се подхвърлил той, когато бил настигнат от Лаван, и за скърбите по време на пътешествието, когато го следвали толкова стада и деца? А когато му предстояло да види лицето на брата, не чувствал ли същото, каквото чувстват, по думите на поетите, гледащите на измислената от тях глава на Горгона²? Не бил ли докрай в такова състояние, като при приближаване до смъртта? Изслушай думите му и узнай какъв пламък горял в душата му: *Избави ме, казва той, от ръцете на брата ми, от ръцете на Исава; защото аз се боя от него, да не би, като дойде, да убие мене (и) майка с деца. Ти рече: Аз ще ти правя добро* (Бит. 32:11, 12). Каква радост не би прогонил този страх, дори ако Иаков бе прекарал в благодушие цялото предишно време? Между другото целият му живот, от деня, в който той, готвейки се да приеме благословение, преди това преживял голям страх - поредица от нещастия и опасности. Тогава го обзел такъв страх, че той, дори и след срещата с брата, който се отнесъл с него ласкаво и човеколюбиво, нямал смелост и не преставал да се безпокои. Когато Исав го убеждавал да тръгне заедно с него, той, като че желаел да се освободи от някакъв звяр, се колебаел и молел брата да се отдалечи от него: *господарят ми знае, че децата ми са нежни, а дребният и едрият ми добитък е доен: ако го караме усилено един само ден, то ще измре всичият добитък; нека господарят ми тръгне пред своя слуга, а аз ще вървя бавно, според както върви добитъкът пред мен, и според както вървят децата, и ще дойда при господаря си в Сеир* (Бит. 33:13, 14). Като се поуспокоил от тези опасности, той се подхвърлил на друг страх, много по-голям. Когато била отвлечена дъщеря му, той отначало скърбял за оскърблението ѝ; а когато царският син облекчил тази скръб, като дал обещание да встъпи в законен брак с Дина, и Иаков одобрил това намерение, тогава Левий със съучастниците си нарушил договора и като избил всички мъже в града, изпълнил своя родител с такъв страх, че той дори се преселил оттук, поради това, че всички се въоръжили против него. *Иаков рече на Симеона и на Левия: смутихте ме, като ме направихте омразен за (всички) жители на тая земя, за хананейци и ферезейци. Аз имам малко човеци; ще се съберат против мене, ще ме разбият, и ще бъда съсипан аз и домът ми* (Бит. 34:30). И действително, съседите окончателно биха изтребили всички, ако Божието човеколюбие не беше обуздавало тяхната ярост и не беше сложило край на тези бедствия. *Страх Божий нападна* (всички) *околни градове, и те не гониха Иакововите синове* (Бит. 35:5). И какво станало след прекратяването на тези бедствия? Успокоил ли се Иаков? Не, тогава го постигнало най-голямото от всички нещастия - смъртта на любимата жена, преждевременна и в същото време насилствена. *Рахил, казва Писанието, роди и при раждането много се мъчи. А когато се тя мъчеше при раждането, бабата ѝ рече: не бой се, защото и това ти е син. И когато береше душа, понеже умираше, нарече името му: син на моята болка* (Бит. 35:16-18 - слав.). И когато тази скръб била още силна, Рувим увеличил скръбта, като опозорил ложето на баща си, това било толкова тежко за бащата, че той дори при смъртта, когато родителите биват особено снизходителни към децата, проклинал сина, който при това бил първенец между другите, което има немалко значение за родителската любов. Силата на скръбта надделяла над всички тези подбуди и Иаков, като го повикал при себе си, казал: *Рувиме, първородни сине мой! ти си моя крепост и начатък на силата ми, върховен по достойнство и върховен по могъщество; но ти буйствува като вода; не ще имаш преднина, защото ти се качи на бащиното си легло, ти оскверни постелката ми, (на която се) качи* (Бит. 49:3, 4). А когато пораснал синът на любимата жена и Иаков се надявал да има него за утешение в своята печал по нея, тогава в самия този син му се подготвили много и различни огорчения. Братята обагрили дрехата на Иосиф с кръв, и като я показали на бащата, му причинили много скръб. Той плакал не само за смъртта на сина, но и за това как се случила тя; и имало много причини, които смущавали душата му: това бил синът на любимата жена, най-добър от всички останали, особено обичан от него, в цветуща възраст; изпратен от самия него, умрял не у дома, не на легло, не в присъствието на бащата, без

²Горго или Горгона - баснословно чудовище, представяно от гръцките поети с глава, покрита със змии вместо коси, и каращо да се вкамени всеки, който го види.

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ

за това, че униинето
е по-лошо от демона

да каже и чуе нещо, не с обща за всички смърт, но приживе разкъсан от люти зверове, така че бащата не могъл дори да събере останките му и да ги предаде на земята, и претърпял това не в младостта си, когато би могъл да го понесе, но в най-дълбока старост. Това било най-жалко зрелище - да видиш седина, посипана с пепел, старческа гръд, оголена след раздирането на дрехата, и безутешен плач: *раздра Иаков дрехите си, препаса с вретинище кръста си и оплаква сина си много дни. И събраха се всичките му синове и всичките му дъщери да го утешават; но той не искаше да се утеша, а думаше: със скръб ще сляза при сина си в преизподнята. Тъй го оплакваше баща му* (Бит. 37:34, 35). И като че душата му никога не можела да бъде свободна от скръб, когато тази рана започнала да заздравява, силно го опечалил първо гладът, постигнал цялата земя; а след това, когато синовете, като се върнали от Египет, донесли облекчение от това бедствие, заедно с това донесли друга печал, и радостта за избавлението от глада била помрачена от раздялата с любимия син Симеон. Нещо повече: от него искали и Вениамин, в когото единствен имал утешение и след починалата жена и след сина, погълнат от зверове. И не само това го разполагало да задържа при себе си Вениамин, но и неговата възраст и възпитание. *Няма да иде*, казал Иаков, *син ми с вас, защото брат му умря, и той остана сам; ако се случи злочестина с него по пътя, в който ще отидете, ще свалите седината ми с тъга в гроба* (Бит. 42:38). По всички тези причини отначало той отказвал и казвал, че няма да даде Вениамин; а когато настъпил силен глад и се почувствала крайна нужда, тогава той, макар и много да тъгувал, казал: *защо ми сторихте такова зло, като казахте на оня човек, че имате още един брат* (Бит. 43:6); - макар и да страдал тежко, като произнасял горчивите думи: *Иосифа няма, и Симеона няма, а искате и Вениамина да вземете, - всичко това се струпа върху мене* (Бит. 42:36); - макар и да плачел за това, че след Иосиф и Симеон искали да му отнемат и Вениамин, и казвал, че по-леко ще претърпи всичко, отколкото да отпусне този син, но накрая бил победен, и сам със своите ръце го дал, като казал: *вземете и брата си, па станете и идете пак при оня човек; а Всемогъщият Бог да ви даде да намерите милост пред оня човек, та да ви отпусне и другия ви брат, и Вениамина; аз пък, ако трябва вече да остана без деца, нека остана без деца* (Бит. 43:13,14). Така силно съкрушавали Иаков неговите многобройни бедствия, че макар и вътрешностите му да се терзаели, броят на децата му малко по малко да намалявал, той понасял всичко, поради извънмерността на (новите), още по-големи бедствия; защото го обзела още по-голяма скръб за Симеон и Вениамин, от скръбта за Иосиф. Така нещастieto, което няма надежда да се поправи, макар и да ни причинява силни скърби, скоро се забравя, хвърляйки душата в безнадеждност; а когато то още виси над нас, тогава не дава на душата да се успокои от неизвестността на бъдещето и постоянно усилва и обновява скръбта в нас. Това може добре да узнае всеки от блажения Давид, който плакал за сина, докато бил още жив, а когато той умрял, Давид престанал да скърби; и когато слугите недоумявали и го питали за причината, той изказал същата мисъл (2 Царств. 12:15 и нататък). Така и Иаков естествено повече се опасявал и се боял за Симеон и Вениамин. След това многожеланата среща и виждането на Иосиф му донесло утеха. Но каква полза от това? Както на членовете, силно обгорени от огъня, колкото и да ги охлаждаш, нищо няма да донесе полза; така и душата на Иаков, угнетена от скърби и силно изгорена от пламъка на печал, нищо не можело да оживи, особено в такива години, когато чувствата вече не са бодри. Това казвал и Верзелий, извинявайки се пред Давид: *много ли ми остава да живея, та да отивам с царя в Иерусалим? Сега съм на осемдесет години; ще различа ли добро от лошо? Ще разбере ли рабът ти вкуса на това, което ще яде и ще пие? И ще мога ли да чувам гласа на певците и на певиците? Защо, прочее, рабът ти да бъде тегота на своя цар-господар* (2 Царств. 19:34, 35)? Впрочем, защо да обясняваме това с примера на други, когато можем да чуем същото от самия страдалец? След срещата със сина Иаков, на въпроса на фараона за неговия живот, казал: *кратки и злочести са дните на моя живот и не достигнаха до годините на живота на отците ми* (Бит. 47:9). Така жив бил в душата му споменът за миналото!

12. А този негов знаменит и славен син, Иосиф, кого не надминал със своите нещастия? Против неговия баща замислял зло само брат му, а против него - мнозина; единият в продължение на цялата си ранна възраст се възпитавал сред голямо охолство и спокойствие, а другият и в детството си бил принуден да носи тежестта на пътешествията. Иаков имал майка, която го пазела от зли замисли, а Иосиф още в младостта си бил лишен от нейната помощ. При това Исав оскърбил Иаков само със заплаха, а братята на Иосиф привели своя замисъл в изпълнение, и преди този замисъл постоянно го ненавиждали и клеветели; а има ли нещо по-тежко от това - да имаш за врагове своите близки? Те му причиниха и клеветата, *като видяха, че баща им го обича повече от всичките си синове, намразиха го и не можеха да говорят с него кротко* (Бит. 37:2, 4 - слав.). В сравнение с това, не бих нарекъл толкова бедствено пребиваването му нито под властта на търговците, нито под властта на евнуха, защото те се отнасяли с него много по-човеколюбиво от братята.

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ
за това, че униинето
е по-лошо от демона

И след това бурята на нещастията не утихнала, но настъпило още по-силно вълнение, което едва не го потопило. Може би някой ще помисли, че сега ще говоря за злия замисъл на господарката; но преди тази буря ще разкажа за друга, по-жестока. Разбира се, тежко било за свободния, благороден юноша, и неизпитал такова бедствие, да бъде оклеветен за такова престъпление, да се подхвърли на осъждане и да живее толкова дълго в тъмница, но много по-тежко от всичко това, мисля, била за него бурята, която зависела от неговата юношеска възраст. Ако той беше отхвърлил любовта на своята господарка, без никак да се вълнува от похотта, не бих започнал да го превъзнасям и да му се удивлявам, следвайки учението на Христа; Сам Христос казва, че не скопците по природа, а онези, които *сами са се скопили*, се удостояват с *царството небесно* (Мат. 19:12); а ако не беше така, то каква победа би удържал Иосиф? Сражавайки се против кого, би получил венец? Преодолявайки кого, би бил провъзгласен за победител, ако никой не се бореше с него и не се опитваше да го низвергне? Ние не превъзнасяме целомъдрието на тези, които не се съединяват с безсловесни, защото и в природата няма стремеж към такова съединение. Така, ако и блаженият Иосиф не бе вълнуван от този пламък, защо да превъзнасяме неговото целомъдрие? Но ако безсрамната жена увеличала юношата тогава, когато този пламък се надига много по-силно, отколкото в друга възраст (тогава той бил на двадесет години), и когато силата на този пламък бива непреодолима, макар и нищо да не я увеличавало, и ако жената придавала на този пламък със своя чар и украшения още толкова сила, колкото имал той по природа, то кой би могъл да опише бурята, смущението и мъката в душата на юношата, когато отвътре го вълнували природата и възрастта, а отвън го съблазнявали хитростите на египтянката, и при това не един или два дни, но в продължение на много време? Мисля, че тогава той не само се страхувал за себе си, но скърбял и за тази жена, устремила се към такава пропаст; и това се вижда от факта, че той ѝ отговарял с голяма кротост. Той би могъл, ако пожелал да говори с нея по-оскърбително и смело, защото тя от любов лесно би понесла всичко; но той не казал и не помислил нищо такова; но изразявайки благочестиви мисли и само това, с което се надявал да я вразуми, без да добавя нищо повече. *Ето, казал той, при мене господарят ми не се грижи за нищо в дома си, и всичко, що има, е предал в ръцете ми; в тоя дом няма по-голям от мене; и той не ми е запретил нищо, освен тебе, понеже си му жена; как прочее ще направя това голямо зло и ще съгреша пред Бога* (Бит. 39:8, 9)? И при такава скромност, след такъв опит за целомъдрие, той бил оклеветен, и Бог допуснал това! Той бил вързан, и при това не изобличил жената в зла умисъл и несправедлива клевета; очаквали го още по-големи награди и блестящи венци, затова и след освобождаването на царските слуги останал в тъмницата. Не ми говори за човеколюбието на тъмничния страж; но вникни в думите на самия (Иосиф), и ще видиш скръбта на душата му. Като разтълкувал съня, той казал на виночерпеца: *кога ти бъде добре, спомни си за мене и ми направи благодеяние; спомни на фараона за мене и ме изведи от този дом; защото аз съм откраднат от еврейската земя; а тъй също и тук не съм направил нищо, за което да ме хвърлят в тъмница* (Бит. 40:14, 15). Ако той понасял леко самия затвор, то съжителството с такива хора - гробари, крадци, отцеубийци, прелюбодейци, убийци (защото това жилище било пълно с такива и подобни на тях хора) - за него било по-тягостно от всичко. И не само това го опечалявало и огорчавало, но и това, че там имало много измъчвани невинно и напразно. Между другото слугата, от което и ти сега се оплакваш, се избавил от веригите, а свободният продължил да се измъчва. Изобщо, ако някой заговори за последвалото величие на Иосиф, такъв отново ще ми напомни за множеството грижи, за безсънните нощи и множеството занятия, които не са много приятни за обичащите тихия и спокоен живот. Освен това, макар и със споменатите светии да се случвало нещо приятно, тогава още не им било открито нито небесното царство, нито обещанието за бъдещите блага. А сега, когато ни предстоят толкова блага и това е ясно за всички, кой, кажи ми, ще започне да скърби, ако в настоящия живот не се наслаждава на нищо приятно, и дори съвсем не смята нещо от тукашното за приятно, знаейки за бъдещите блага? Има ли нещо по-низко от такава душа, която, като се надява след малко време да се пресели на небето, търси тукашните удобства и благополучие, които с нищо не се отличават от сянка? *Суета на суетите*, казва Соломон, *всичко е суета!* (Екл. 1:2). Ако този, който повече от всички хора е изпитал удоволствията от живота, е произнесъл такава присъда над тях, то колко повече трябва да мислим и чувстваме така ние, които нямаме нищо общо със земята, които сме записани в горния град и сме получили заповед да се насочваме нататък с целия си ум.

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ

За унинието

СЛОВО ТРЕТО

Казаното по-горе може да угаси пламъка на унинието и да разположи към благодушие; но, за да бъде утешението попълно, реших да ти добавя и това слово, като преди това ти задам следния въпрос: кажи ми, ако някой те беше призовал за земното царство, и между другото ти предстоеше, преди да влезеш в града и да сложиш венеца на себе си, да отседнеш в странноприемница, пълна с мръсотия, дим и шум от пътешественици, с опасност от разбойници, теснота и безпорядък, нима ти би обърнал внимание на тези неприятности, а не би ги пренебрегнал, като нищожни? Така не е ли странно, че надяващият се да притежава земи не се смущава от никакви случващи се трудности, но се въодушевява от надежда да царува, а призованият на небесата пада духом и се смущава при всяка неприятност, случваща се с нас в тази странноприемница? Състоянието на земния живот с нищо не се отличава от пребиваване в странноприемница: и това са искали да изразят светиите, като са наричали себе си странници и пришълци, и с такива думи ни учат да пренебрегваме и удоволствията, и неприятностите на този живот и откъсвайки се от земята, с цялата си душа да се прилепваме към небето. Да се върнем към същите свети, и от Иосиф да преминем към Моисей. Този най-кротък от всички на земята, се ражда във време, когато сънародниците му се намирали в бедствено положение; отделен от родилите го и непознаващ своите родители, той в цялата си най-ранна възраст бил възпитаван от другоплеменници: кое можело да бъде по-тягостно за този млад и разумен евреин, макар и да бил считан за царски син? Но тогава за него било тягостно не само това, но и друго, че виждал своите сънародници в крайни нещастия. Можел ли той, който не искал нито да живее, нито да бъде вписан в Божията книга без тяхното спасение (Изх. 32:33), да се наслаждава на блага при царския двор, като виждал всички тях в такава буря? Ако и нас, родилите се толкова време след тези събития и нямащи подобна причина да състрадаваме на иудеите, ни обзема жалост при мисълта за тогавашното избиване на техните деца, то какво не претърпял този блажен, привързан с голяма любов към целия народ, видял с очите си неговите бедствия, и принуден да нарича свои родители тези, които ги причинявали? Мисля, че тогава той скърбял за тези бедни деца повече от родителите им, както се вижда от това, което направил впоследствие. Така, като не можел нито да убеди, нито да принуди своя мним баща да отмени зверската и убийствена заповед, накрая той сам решил да сподели бедствията с тях. Впрочем, аз не толкова се удивлявам на това, колкото се изумявам от пламъка на скръбта, който Моисей носел в себе си предишното време и за който заключавам по (извършеното от него) убийство. Който бил доведен до убийство от скръб, чрез първото показал силата на последното. Той, разбира се, не би започнал да отмъщава на египтяните така жестоко, ако не се съкрушаваше повече от самите родители за бедствието на техните деца. Какво, ако след като отмъстил и малко облекчил душата си от тази скръб, успял ли докрай да се наслади на утехата, доставена му от отмъщението? Едва настъпил вторият ден и този блажен бил постигнат от друга скръб, по-тежка от предишната, и го обзел такъв страх, който го накарал съвсем да се отдалечи от Египет. Тежко е да слушаш нещо лошо от когото и да било; но когато заговори лошо някой от облагодетелстваните, започне да ругае за благоденствията, които са му оказани, и да укорява така: *да не мислиш да ме убиеш, както уби (вчера) египтянина?* (Изх. 2:14), тогава обидата бива непоносима и може дори за изведе от търпение оскърбявания; такова раздражение и печал предизвиква тя! Но за Моисей към това се добавило и трето - страхът от царя, който така завладял душата на праведника, че дори го изгонил от цялата страна. Така царският син става беглец! Ако някой смята за щастие за него възпитаването при царския двор, то нека сега си спомни за придворното доволство и види, че и то станало за праведника причина за множество скърби и неудобства, защото не е едно и също да понася дълго скиталчество и да търпи бедствия в чужбина този, който е възпитан в прост дом и е изпитал много грижи, много странствания и трудности, или да се подхвърли на такива страдания онзи, който никога, дори за кратко време, не е изпитвал нищо такова, но винаги е живял в доволство: последният, разбира се, с много по-тежко чувство от първия, ще се обърне в бягство, ако му се случи да стигне до такава крайност; което тогава се случило с Моисей. Ставайки беглец, той идва при човек, който бил идолослужител и другоплеменник; а да се ползва толкова дълго време от

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ За унието

гостоприемството на човек, посветил се на служене на демоните, не е малка причина за скръб. Тук Моисей приел да се грижи за стадата на този човек, прекарал в това занимание четиридесет години. Ако това не изглежда никак тежко на някого, нека си спомним за тези, които напускат родината и се скриват не поради страх и боязън, но доброволно оставят своя дом за кратко време, как се измъчват, как тъгуват и за какво благо смятат завръщането в родината! А когато към това се присъедини страхът и скръбният живот, при което и самите тежести и скърби изглеждат по-леки от желаното завръщане в родината, то представи си картината на бедствията на Моисей! Не просто изслушай казаното, че *пасеше овците* (Изх. 3:1), но при това си припомни думите на Иаков, с които той се оплакал пред своя тъст: *разкъсаното от зверове не ти донасях, то беше моя загуба; ти от мене търсеше и денем изгубеното и нощем пропадналото; денем се изнурявах от жегата, а нощем - от студ, и сънят ми бягаше от очите ми* (Бит. 31:39, 40). Всичко това, разбира се, ставало и с Моисей, при това в продължение на много повече години и в още по-голяма степен, тъй като и (мадиамската) страна била по-пустинна от (месопотамската). Ако Моисей не се оплаквал от това, то и този блажен не би изрекъл такива думи, ако не бе доведен до такова крайно положение и принуден към това от неблагоприятността на своя тъст. Така чуждата страна и сама по себе си може да угнетява човека, дори ако е оставил своето отечество само по необходимост. *Каквото е птица, напуснала гнездото си, такова е човек, напуснал мястото си* (Притч. 27:8). При това Моисей тогава не можел да бъде уверен и в собствената си безопасност; но както слугата, избягал от жесток господар, постоянно се страхува и опасява да не го хванат, така и блаженият Моисей живеел в постоянен страх. Това се вижда оттук, че дори тогава, когато Бог след толкова много време му заповядва да се върне в Египет, отказва и се бави, макар и да бил чул, че са умрели *всички, които са търсели душата му* (Изх. 4:19).

2. Когато той послушал и тръгнал към Египет, бил принуден да остави жена си и децата си, тогава отново започват укори, оскърбления и заплахи от тогавашния египетски цар, и оплаквания и проклетия от получените благодеяния. Царят казва: *защо вие, Моисее и Аароне, отвличате народа (ми) от работите му? Идете си (всеки от вас) по работата. А израилтяните казват: нека види и ви съди Господ, задето ни сторихте омразни пред очите на фараона и служителите му и им дадохте меч в ръце, за да ни убият* (Изх. 5:4, 21). Това е прискръбно и тягостно; но по-тежко от всичко се оказало това, че този, който дошъл и обещал на евреите множество блага, свобода, избавление от угнетяващите ги бедствия, им се сторил измамник, защото тежестта на измъчващото ги робство не само не се облекчила, но се увеличила още повече, и този, който давал надежда, че ще бъде избавител на целия народ и обещал това, на пръв поглед се оказал виновник за мъчения и побои, зломисленик и погубител. Кой не би паднал в униение, когато, обещавайки да прекрати толкова големите бедствия, след обещанието сам видял прибавянето на нови, още по-тежки бедствия? Моисей унивал, както е естествено да унива този, който чува и вижда подобни неща; но той не паднал под тежестта на тази скръб, а останал непреклонен, макар че събитията не само не съответствали, но дори противоречали на неговите обещания. Като се обърнал към Бога и говорил за това, той много плакал и казал: *Господи! защо подложи тоя народ на такава неволя, (и) защо ме изпрати? защото, откак дойдох при фараона и почнах да говоря от Твое име, той захвана по-лошо да постъпва с тоя народ; и Ти не избави Твоя народ* (Изх. 5:22, 23). Като пролял сълзи и отново чул от Бога същата заповед, каквато и преди, той отново възвестил за това на израилтяните, но те не го слушали, защото душите им били угнетени от скръб и униение. *Те не послушаха*, се казва в Писанието, *Моисея от малодушие и поради тежката работа* (6:9). Това немалко го огорчавало. А когато последвали чудесата, и фараонът многократно му се надсмивал, той понесъл мъжествено и тези насмешки. Когато накрая излязъл от Египет и вече заедно с иудеите се надявал на освобождение, още не успял да откъдне, когато го обзел предишният, или дори още по-силен страх. Не минали и три дни, когато израилтяните видели пред себе си въоръжени варвари, и изпитали същото, което изпитват избягалите роби, когато в чужбина изведнъж се окажат пред очите на своите господари, или каквото биха изпитали самите те, ако им се бе случило в приятно съновидение да видят себе си на свобода, а след като се събудят, отново да се окажат в Египет и в същите бедствия. Впрочем аз не зная кое може да се нарича тяхно съновидение, трите дни свобода ли, или представилото се пред тях страшно и ужасно зрелище: такава мъгла на униение покрила погледите на всички тях. А Моисей бил обзет от още по-голям мрак: той се боял не само от египтяните, както другите израилтяни, но и от последните не по-малко от първите, сега и едните и другите гледали на него като на измамник и прелъстител, едните - с насмешки и готовност за нападение, а другите - с озлобление и печал. Впрочем, защо да съдим по догадки за унието на този мъж, когато можем напълно да разберем скръбта му по дошлите свише думи? Когато той мълчал и не дръзвал дори да отвори

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ За унието

уста, Бог му казал: *що викаш към Мене (Изх. 14:15)?* - и само с тази дума ни обяснява смущението на душата му.

3. Когато преминал и този страх, тогава се надигнали още по-големи беди. Предвожданиите от Моисей и получили чрез него множество блага в продължение на целия път, постъпвали с него по-лошо от египтяните и фараона. Първо, те проявявали голяма дързост, като искали от него египетско месо: не благодарели за настоящето, а искали предишното; и това било по-тежко от всичко. Той би ли претърпял още повече неприятности, ако му беше поверено началство над беснуващи и умопомрачени? Но блаженият понесъл всичко това мъжествено и ако не изпитвал любов към тях, тази скръб би била поносима, и би му предстояло да скърби само за своето положение; но тъй като той ги обичал повече от своите родители, в самата грижа за тях имал и друг повод за скръб - тяхната развратеност и нечестие. Не го огорчавало така това, че оскърбяват него, както това, че са оскърбители. Престъпно е и това, че те били неблагодарни преди изпращането на чудесната храна; но те и сред чудесата проявявали своето нечестие, беззаконие и ненаситност при събирането на храната, и след като се придвижили малко напред, отново роптаели, отново изразявали недоволство от Божиите благодеяния; и при всеки такъв случай блаженият се съкрушавал и скърбял повече от самите съгрешили. Така, когато те направили телец, сами играели и се веселели, а Моисей тъгувал и скърбял, и призовавал страшно проклятие над самия себе си, но нищо не могло да го накара да потисне в себе си състраданието към тях. И така, като виждал, че обичаните от него постоянно постъпват все по-лошо и по-лошо, в каква горест се намирал, с какви сълзи се обливал? Ако някой, имайки един син, не можел да живее, знаейки, че неговият син се е предал на пороци, макар и сам да е по-порочен от всички, то Моисей, който смятал за свои деца толкова хиляди хора, или по-точно, обичал ги повече от свои деца - защото никой баща не би пожелал, подобно на него, да погине заедно със своя син, без сам да е извършил никакъв грях, - който имал толкова деца, при това ненавиждал злото и обичал доброто, колко, мислиш, страдал той, като виждал, че всички те заедно са се устремили към пропастта на порока? Ако мъглата на такава крайна печал не го бе помрачила до крайност и потресла до дълбините на душата, той, разбира се, не би хвърлил скрижалите от ръцете си и не би ги разбил, макар и скоро да поправил това нещастие. Но какво, кажи ми, направил той за това? Самият начин на лечение, макар и да помогнал на делото, бил изпълнен с много сълзи; и нямало такъв ожесточен човек, който никак да не страдал, виждайки как неговите братя и сродници се избиват едни други, подхвърляйки на това плачевно избиване до *три хиляди души (Изх. 32:28)*. И ние, когато заварим децата си в някакво лошо дело, разбира се, ги наказваме и бием, но правим това не без съжаление, а напротив, скърбим не по-малко от тях, които търпят наказанието.

4. По време на тогавашната голяма скръб на Моисей и опълчването (на евреите) ги постигнала нова печал. Бог заплашвал, че вече няма да ги предшества Сам, но ще ги остави и ще предаде предводителството на ангел; за Моисей това било най-непоносимо от всичко. Послушай какво казва той на Бога: *ако не дойдеш Ти Сам (с нас), то и не ни извеждай оттука (Изх. 33:15)*. Виждаш ли как страхът се сменял със страх, и скръбта със скръб? Но бедствието не спряло дотук: когато Моисей преклонил Бога и Човеколюбецът се умиловил и дал благодат - евреите отново хвърлили Моисей в нови скърби, като прогневили умиловилите се Бог и подхвърлили сами себе си на крайни нещастия. След многоплачевното избиване те отново така разгневили Бога, че предизвикали върху себе си огън, който би изтребил почти всички, ако и при това Бог не бе показал велико човеколюбие. А на Моисей при всичко това се налагало да изпита двойна печал - и от това, че израилтяните погивали, и от това, че останалите живи не се изправяли и не получавали никаква полза от гибелта на братята. Избиването още не било приключило, а останалите живи вече си спомнили за лука и като не се задоволявали с това, което имали, казвали: *кой ще ни нахрани с месо? помним рибата, която ядохме даром в Египет, краставиците, и пъпешите, и лука, и праза, и чесъна; а сега душата ни линее: освен мана, нищо няма пред очите ни (Числ. 11:4-6)*. Тогава Моисей, като вече не понасял тяхната неблагодарност и изнемогнал от скръб, се отказва от началството и желае за себе си смърт вместо такъв живот. Изслушай собствените му думи: *и рече Моисей Господу, се казва в Писанието: защо мъчиш Твоя раб? и защо не намерих аз милост пред очите Ти, та сложи върху ми бремето на целия този народ? Нима аз съм носил в утробата си целия този народ, и нима аз съм го родил, та ми казваш: носи го на ръце, както бавачка носи детето, до земята, която Ти бе с клетва обещал на отците му? Откъде да взема месо, та да дам на целия този народ? защото те плачат пред мене и казват: дай ни месо да ядем. Сам аз не мога да нося целия този народ, защото е тежък за мене. Щом тъй постъпваш с мене, по-добре ме убий, ако съм придобил милост пред Твоите очи (Числ. 11:11-15)*. Това говорел този, който някога казал: *прости им*

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ За унието

техния грях; ако ли не, изличи и мене из книгата Си, в която си ме записал (Изх. 32:32). Така го изменила скръбта! Същото става и с родителите, когато са огорчени от постъпките на децата си. Впрочем Моисей и след тези думи не преставал да състрадава на израилтяните, както се вижда от това, което направил впоследствие. Когато, след техния опит да умъртвият съгледвачите и да го убият с камъни, той се спасил от ръцете им, отново се обърнал към молитва за тях и умолявал Бога да бъде милостив към тези, които искали да го умъртвят (Числ. 14:10-20); неговата любов била по-силна и от естествената привързаност! След това, когато съгледвачите умрели и времето на плача още не било минало, израилтяните му причинили нова печал, първо с това, че не послушали неговата забрана да воюват, и второ, с това, че били поразени от амаликитците (ст. 41-45); и още преди тази война мнозина погинали от ненаситност и преяждане (Числ. 11:33). *Уби*, се казва в Писанието, *много от тях, докато храната им бе още в устата им* (Пс. 77:30, 31 - слав.). След гледката на толкова много смърт, когато скръбта по този повод още не била престанала, Моисей отново бил хвърлен в друга скръб и поставен в такова крайно положение, че се молел обичаните от него израилтяни да завършат живота си с неестествена и необичайна смърт; тогава едни били изгорени от внезапно разгорял се огън, а други - погълнати от разтворилата се земя; и така пострадали не малко, но повече от петнадесет хиляди мъже. Как се отнасяли към Моисей след това родствениците и приятелите на загиналите? В какво разположение бил самият Моисей, като виждал, че от това нещастие и децата останали сираци, и жените вдовици, че неговите сестра и брат умрели, и синовете на брата били изгорени за някакво беззаконие? Всяко от тези събития може да опечали и такава душа, която още никак не е страдала, а още повече душа, претърпяла толкова много бедствия. А когато иудеите победили хананейците и направили дълъг преход, те отново възроптали и отново започнали да погиват, не от болести, както по-рано, и не от огън и от разтворилата се земя, както преди, но от ухапвания от отровни змии, които биха погубили всички, ако Моисей отново не бе застанал пред Бога да Го умолява. А когато се избавили и от тази гибел и избегнали проклятието на влъхвата, отново се устремили към най-гибелни пропасти: след Валаамовите благословения, или, по-точно казано, Божиите (защото думите на Валаам зависели не от неговата воля, но от действащите в него сили), те започнали да прелюбодействат с дъщерите на другоплеменниците и да служат на Веелфегор. Моисей, като виждал такъв срам и позор, отново им заповядал да се умъртвяват едни други, и казал: *нека всеки убие своите люде, които са се прилепили към Ваал-Фегора* (Числ. 25:5), както при телесна рана, която не заздравява и след многократни отваряния и изгаряния, заповядват отново да се реже и изгаря това, което е останало. Впрочем, като слушаш за тези трудности, не мисли, че са били само те; аз пропуснах немалко от споменатите (в Писанието): войни, съпротива на враговете, дълги пътешествия, оскърбление от сестрата, нейното наказание, за което особено тъгувал прекротният Моисей; но макар и внимателно да съм събрал всичко, и тогава описаното не би представлявало и една хилядна част от това, което било на дело. Ако управляващият не много слуги в дома среща множество поводи за огорчения и печал, то задълженият да управлява толкова хиляди в продължение на четиридесет години и в пустинята, където нямало нито (здрав) въздух, нито вода, колко работа трябвало да има всеки ден, колко грижи, и в живота, и след смъртта на хората? Той видял умрели всички, които извел от Египет, освен двама мъже, а самият той не се удостоил да въведе и потомците им в обетованата земя, а само я видял от върха на планината Навав и добре изучил нейната природа, а да ѝ се наслади заедно с другите израилтяни не бил допуснат, останал извън нея и умрял, за което и сам тъгувал пред израилтяните със следните думи: *и Господ (Бог) се разгневи на мене заради вас и се закле, че няма да премине Иордан и няма да вляза в оная хубава земя, която Господ, Бог твой, ти дава за дял* (Втор. 4:21). А най-тежко от всичко било това, че Бог го отвел в гроба с печал, тъй като Моисей предварително узнал какви бедствия ще постигнат иудеите: идолопоклонство, плен, неизразими нещастия, затова и се съкрушавал в душата си не само за това, което сам видял и което вече станало, но и за това, което предстояло да се случи. Така, започнал да скърби и тъгува още от ранна възраст, той завършил живота си в същото униение.

5. А неговият приемник Иисус (Навин) вкусил заедно с него, така да се каже, всичко горчиво; ако в младостта си избегнал нещо, го попълнил след смъртта на Моисей. Той не само докато бил жив Моисей раздирал дрехите си и посипвал главата си с пепел, но и след смъртта му отново бил поставян в същото, или дори още по-тежко положение, така че не за кратко време, но цял ден лежал на земята. Изслушай неговите думи и тъга: *Иисус раздра дрехите си и падна ничком наземи пред ковчега Господен и лежа дори до вечерта, той и старейшините Израилеви, и посипаха с пепел главите си. И каза Иисус: о, Господи, Владико! защо преведе тоя народ през Иордан, за да ни предадеш в ръцете на аморейци и да ни погубиш? О, да бяхме си останали и живели отвъд Иордан! О, Господи, какво да кажа, след като Израил обърна гръб пред враговете си?*

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ За унието

Хананейци и всички жители на страната ще чуят, ще ни заобиколят и ще изстребят името ни от земята (Иис. 7:6-9). Като чул това, Бог му открил виновника за поражението; и Исус, като узнал това, изстребил всички, не само съгрешилият, но и неговите родственици и домашни, и много добитък (Иис. 8:24-26); и това немалко смутило душата му. Ако ние не можем да търпим, когато наказват чужди, то какво не претърпял той, подхвърляйки на такова бедствие своите съотечественици и приятели? А как (го огорчили) измамата на гаваонитци и подозрението, паднало върху тези колена, които се поселили отвъд Йордан? Колко тежко било постоянното пребиваване на война и в сражения? Коя душа би могла да остане спокойна при това? Дори и да удържал победи, удоволствието от получаването на трофеи се помрачавало от грижите за предстоящите войни. Разделянето на участъците също му причинило много труд и безпокойства; това знаят тези, на които е било поверено разделянето дори на неоглямо имущество между братя или други наследници след някого. За последвалите нещастия на еврейския народ не смятам за нужно да говоря; защото сега не става дума за това дали някой е водел скръбен живот, а за това кой от благоугодилите на Бога (е водел такъв живот).

6. Затова, ако е угодно, да пропуснем Илий, който оскърбил Бога с нечестието на децата, или, по-точно казано, със своето безгрижие. Той бил наказан не за това, че имал порочни деца, а за това, че ги щадял повече от необходимото и не ги наказвал за нарушаването на Божиите закони; съзнавайки това, и след силната Божия заплаха, казал: *Той е Господ; каквото Му е угодно, това да направи* (1 Царств. 3:18). И така, ще го оставим и ще преминем към Самуил, който от детство се възпитавал в храма, винаги се отличавал с благочестие пред Бога и от ранна възраст се оказал толкова добродетелен, че още преди да възмъжее, бил причислен към дивните пророци, и при това в такова време, когато пророчеството било оскъдяло: *словото Господне*, се казва в Писанието, *беше рядко в ония дни, виденията не бяха чести* (1 Царств. 3:1). Този Самуил, роден след много сълзи, най-напред бил опечален и смутен, като признателен и любещ ученик, като виждал своя учител поразен от бедствена смърт; а след това трябвало постоянно да оплаква и нещастията на иудеите. А неговите синове, нечестиви, зли и крайно предадени на пороци, го опечалявали както с живота си, така и с това, че не могли да наследят дарената му чест (1 Царств. 8:3). След тази печал последвало, или по-точно, не последвало - тъй като тя не се прекратявала, - но към нея се присъединило и беззаконното искане на израилтяните, при което Самуил така паднал духом, че имал нужда от голямо утешение. Послушай какво му казва Бог: *те не отхвърлиха тебе, а отхвърлиха Мене* (1 Царств. 8:7). Впрочем и след това Самуил така се грижел за тях, че им казвал: *и аз няма да си допусна грях пред Господа, да престана да се моля за вас* (1 Царств. 12:23). Затова, когато ги видял, толкова обичани от него, бедстващи, поразявани на война, прогневяващи Бога, можел ли да изпитва някакво удоволствие, можел ли някога да остава без печал и сълзи? А когато поставил за цар Саул, за него отново последвали непрестанни скърби, една след друга. Така, когато Саул принесъл жертва противно на Божията воля, когато той, след като победил амаликитците, пощадил техния цар, въпреки заповедта, Самуил бил така поразен духом, че повече не видял този човек, но оттогава до последния си ден тъгувал и плакал за него, макар и да бил укоряван за прекомерната скръб. Бог му казвал: *докога ще тъгуваш за Саула, когато аз отхвърлих* (1 Царств. 16:1)? Ако той плакал при тези събития, то какво ставало с него, когато Саул избил толкова свещеници напразно и без вина? - когато друг път отишъл да умъртви своя благодетел, който не му бил направил никакво зло? - когато той видял Саул гол да пророчества и да лежи на земята? - когато слушал многобройните оплаквания и жалби на Давид против Саул?

7. Спомняйки си за Давид, не зная какво да правя: да изложа ли продължителните му скърби, описани в псалмите, или, предоставяйки ти да ги прочетеш, когато имаш възможност, сам да разкажеш за неговите нещастия. Така Давид претърпял много бедствия, когато пасял стадата, отблъсквал нападенията, непостоянните стихии и дивите зверове; първото се вижда от това, което говорел Иаков; а последното - от това, което сам той говорил на Саул за лъва и мечката. А когато той, рано оставил този живот и пристъпил към военните дела - пропускам завистта на братята, макар че тя била много тежка за него, - когато, встъпил в единоборство, удържал блестяща и чудна победа, то в лицето на облагодетелствания Саул намерил свой враг, по-силен от победения Голиат, защото Саул се въоръжавал против него не открито, но като си придавал вид на приятел и се преструвал на негов почитател и попечител, постъпвал враждебно с него. А колко скръбно е за доброто да получаваш зло, затова послушай блажения пророк, който постоянно плачел, скръбял и говорел: *трябва ли да се връща зло за добро* (Иер. 18:20)? Дори без никаква друга неприятност, голяма скръб на военачалника причинява и само това, че търпи подозрение от царя, който гледа на него с неприязън. Какво говоря - на военачалника от царя? За нас е неприятно, когато и слугите се отнасят към нас така; а когато при това кроят козни против живота на ненавиждания, то има ли по-горчив живот от този? Но Давид понасял

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ За унието

и търпял всичко; живеел заедно с този, който замислял да го убие, и участвал в неговите войни. А когато се отдалечил и напуснал войната, макар и самото отдалечаване и откриването на (Сауловата) вражда да спомогнало за безопасността (на Давид), но тъй като трябвало с четиристотин мъже да се защитава против многобройната Саулова войска, той треперел повече отпреди. Помисли в какво положение се намирал, когато нямал нито град, нито крепост, нито съюзници, нито доходи, и трябвало да воюва с този, който имал всичко това, а сам той не можел да намери и място, където да избяга, освен пустините и пещерите. Като превзел града, наречен Кеил, той веднага излязъл от него, когато свещеникът казал, че Бог няма да го избави от ръцете на Саул, ако остане там. А този свещеник бил същият, който избягал от ръцете на Саул и възвестил на Давид за станалото в Номве печално произшествие, при което (Давид) произнесъл прискръбните думи: *аз съм виновен за всички души от бащиния ти дом* (1 Царств. 22:22). Така този свещеник, който постоянно бил с Давид, само поддържал спомена за това печално събитие; гледайки го, Давид постоянно си спомнял за погибелта на свещениците, а като си спомнял за тази погибел и обвинявал самия себе си за избиването им, той живеел по-бедствено от всеки, осъден на наказание. И нищо друго да не го тревожело, само мисълта, че сам е виновен за избиването на толкова много свещеници, било достатъчно, за да уязвява и съкрушава душата му. Впрочем, като се съкрушавал от тази мисъл, която и денем, и нощем терзаела душата му помъчително от червей, той получавал и други рани, непрестанно, една след друга. Така, когато Навал го оскърбил в лицето на неговите слуги и го нарекъл беглец, изгнанник и неблагоприятен слуга, той понесъл такива думи не без скръб; също, когато, след като дошъл при Анхус, той се престорил на безумен, паднал на земята, изкривявал лицето си и изпуснал от устата си много пяна, той повече от истинските бесновати се терзаел от мисълта за това до какво крайно положение го е довел Саул, толкова облагодетелстван от него. А когато Давид поотдъхнал, живеейки у другоплеменниците, трябвало да отиде да воюва с техните врагове; но военачалниците, тъй като му завидвали и желаели да го оклеветят пред царя, го отстранили от войската, като безполезен, коварен и вероломен човек: *възнегодуваха против него, се казва в Писанието, князете филистимски и му рекоха: отпрати тоя човек; нека си седи на мястото, което си му отредил, за да не отива с нас на война и да не стане наш противник във войната. С какво може той да умилостиви господаря си, ако не с главите на тия мъже* (1 Царств. 29:4)? Давид, поразен от тези думи, се отдалечил с голямо огорчение и униение. Но като пристигнал у дома, видял толкова бедствия, че едва не умрял от печал. Случилите се тогава бедствия биха могли да помрачат душата му, дори ако бяха предвидени от него, а тъй като те се случили внезапно и неочаквано, изглеждали двойно по-тежки, и вече били непоносими. Той се отправил у дома, за да отдъхне и да намери облекчение от предишната скръб в децата и жените си; но като пристигнал, внезапно чул, че те се намират в неволя при враговете, и видял огън и дим, и кръв на мъртвци, и преди да е оплакал убитите и да е завършил скръбта по пленените, го нападнали, по-свирепи от зверове, жителите на града, и всеки от тях искал да намери облекчение на своите скърби в неговата смърт. Както при срещата на противни ветрове в морето, от тяхната борба произлиза голяма и страшна буря, така и тогава униение и страх терзаели душата на праведника, в която се надигало силно вълнение и смущение от тези чувства, които непрестанно се борели едно с друго. А когато се избавил от тези бедствия и върнал жените и всички пленени, преди да се е насладил на тази победа, бил поразен от скръбната вест за смъртта на Ионатан, която дълбоко поразила душата му, както може да се види от неговия плач: *твоята любов за мене беше по-горе от женска любов* (2 Царств. 1:26). Какво да кажа за този плач? Този, който толкова плакал за бащата на Ионатан, за своя враг и зложелател, хиляди пъти търсец неговата погибел, какво можел да чувства, когато узнал, че споделялият опасности с него, многократно избавял го от козните на баща си, участвал в неговите тайни и сключвал с него много договори, че този човек се е лишил от живот във време, когато Давид можел да му въздаде заслуженото за предишните благодеяния?

8. Когато тази скръб била още силна, в нова печал го хвърля неговият военачалник (Иоав), който не дал на Авенир да изпълни обещаното, и коварно убил този, който обещал лесно и без никакъв труд да предаде на Давид цялата войска. Давид бил така огорчен от това убийство, че тогава проклетел Иоав и по време на своята кончина поръчал на своя син да му отмъсти за това безчестно убийство. Самите думи, с които Давид горчиво оплаквал Авенир, в достатъчна степен изобразяват страданието на душата му: *царят плака с висок глас, над Авенировия гроб, се казва в Писанието; плака и целият народ. И царят оплака Авенира, нареждайки: нима като един невредник трябваше да умре Авенир? ръцете ти не бяха свързани, нозете ти не бяха оковани; и ти падна, както падат от разбойници* (2 Царств. 3:32-34). И какво станало след

¹Вероятно се има предвид Иевостей. Вж. 2 Цар. 4:7.

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ За униинето

това? Коварно бил умъртвен Мемфивостей¹ и към скръбта на Давид за него (защото и за него Давид скърбял така, че дори умъртвил неговите убийци) се присъединило и противодействието на хромите и сакатите, което силно го смутило. Като победил и тези, и други врагове, той с голяма радост пренесъл кивота, но в същото време, когато пренасяли кивота и всички се радвали, сред веселието се случило събитие, което помрачило всеобщата радост и хвърлило душата на царя в унииние и голям страх. Божият гняв внезапно поразил и умъртвил Оза, който искал да поддържа падащия кивот; и страхът от това така силно потресъл душата на Давид, че той едва тогава решил да пренесе кивота при себе си, когато узнал какво благополучие имал от него Аведар, който тогава го приел (2 Царств. 6:8-12). След това, когато умрял амонитският цар, Давид, като добър и човеколюбив мъж, изпратил пратеници да утешат неговия син и да го убеждават мъжествено да понесе смъртта на баща си; а той за такава чест безсрамно оскърбил пратениците и ги отпратил обратно при царя. Нима по твое мнение това е малко, за да опечали и порази душата. Не доказва ли това и самата война, която нямала никакъв друг предлог и достигнала до такова ожесточение, че подхвърлила Давид на безчислени бедствия (2 Царств. гл. 10)? Тези бедствия, макар и някой да ги примеси с хиляди удоволствия, са достатъчни, за да се смята животът на Давид за скърбен; но последвалите негови бедствия били такива, че преди тях истинските скърби като че още не били започнали. Наистина, страданията на този цар надминали всяка басня и всяка трагедия; върху неговия дом се стоварили такива необичайни и непрестанни бедствия, като че едно зло постоянно се стремяло да помага на друго зло. Така виж: Амнон обикнал своята сестра и я обезчестил; след като я обезчестил, я намразил и допуснал да се разгласи както безчестието, така и кръвосмешението, като заповядал на един от слугите веднага да я изгони от дома против волята ѝ и да я отпрати през градския площад, при което тя крещяла и плачела (2 Царств. гл. 13). Авесалом, като узнал за това и свикал на пир всички братя, между които бил и този оскърбител, го умъртвил чрез слугите, когато той ядял и пиел. След това някой, който си тръгнал оттам и в смущение не могъл да узнае точно какво се е случило, съобщил на царя, че всичките му синове са умрели. Тогава Давид седял и плачел за мнимото убийство на всичките си синове; а когато узнал с точност за случилото се, заплашил сина си и казал, че ще го умъртви; и макар и (Авесалом) да избягал в чужда страна, където прекарал три години, царят през цялото време продължил да се гневи; дори и след изтичането на това време не би го повикал при себе си, ако умният военачалник против волята му не го склонил към такова дело. Но и след като повикал сина, той още не бил изцелил сърдечната рана, но го отхвърлил от лицето си за още две години, и едва след толкова дълго време, по молба на военачалника, позволил на сина да се яви пред него. Но синът, бидейки злопамятен за предишното и при това стремейки се към власт, въстанал против бащата и отново го довел до скиталчество и бягство, на които се подхвърлил при Саул, и дори направил живота му много по-тежък от преди. Тогавашните скърби Давид търпял, бидейки военачалник; а сега бил принуден да се скита след много години царуване и след победата, така да се каже, над всички врагове. И довелият го това бил не чужд и неприятел, а *излязъл из неговите чресла*, както сам той казвал със скръб (2 Царств. 16:11). Тогава той бил в разцвета на годините си и можел да понася всичко мъжествено, а сега, когато следвало в лицето на този негоден син да има утеха в старостта си, срещнал зломишленик и враг. И царят излязъл от Иерусалим заедно с немного, бос, като се закривал и проливал сълзи. Тази война му причинила не само скръб, но и срам. Синът тогава постъпил с блажения по-оскърбително, отколкото Саул, обезчестил и наложниците на баща си, и при това не тайно, но на покрива на дома и пред очите на всички; в яростта против баща си нарушил и реда на природата, и законите на общуване с жени, и в безумно упоение, когато войната още продължавала, дръзнал да направи това, което обикновено правят след удържане на победа и след вземане на враговете в плен. Междувременно Сива, като срещнал Давид в такава печал и страх, още повече го смутил, като наклеветил своя господар и казал, че уж (Мемфивостей) замисля да завладее царството (2 Царств. 16:3).

9. След Сива се явил Семей, човек зъл и неблагодарен, и насочил против Давид множество злословия, като хвърлял в лицето му камъни с такива думи: *махвай се, махвай се, убиецо, и беззаконнико! Господ обърна против тебе всичката кръв на дома на Саула, вместо когото ти се възцари, и Господ предаде царството в ръцете на сина ти Авесалома; и ето, ти си в неволя, понеже си кръвопиец* (2 Царств. 16:7, 8). Като слушал и претърпявал това, Давид се съкрушавал, както се вижда от самия му плач, но не се решил да направи нищо и оставил Семей да си отиде жив, като казал: *оставете го, нека злослови, защото Господ му е заповядал; може би, Господ ще погледне милостивно на унижението ми, и ще ми въздаде Господ добро за днешното му злословие* (2 Царств. 16:11, 12); а сам с безпокойство и страх очаквал с какво ще завърши начинанието на Хусия. А когато и това станало известно, започнала войната, най-необикновената от всички войни, която дори приличала на загадка. Този, който бил виновник за такива бедствия и дал всички поводи за тази война, с чието

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ За унието

падение се премахвали всички бедствия - самият този Давид заповядал на своите пълководци внимателно да щадят и пазят, и повторил: *запазете ми момъка Авесалом* (2 Царств. 18:5). Какво можело да бъде по-тежко от това мъчително положение? По-прискръбно от това затруднение? Давид бил принуден да започне война, в която за него било еднакво тягостно и да победи, и да бъде победен. Той не искал нито да бъде победен, иначе не би изпратил такава войска, нито да удържи победа, иначе не би забранявал да умъртвят този, който започнал и повел война против него. А когато войната била решена и завършила, както било угодно на Бога, когато отцеубиецът паднал, тогава всички други били във веселие и радост, само Давид тъгувал и плачел, и като се затворил, зовял умрелия и скърбял за това, че не е умрял вместо него: *О, да бях умрял аз вместо тебе*, казвал той, *Авесаломе, сине мой, сине!* (2 Царств. 18:33). Имало ли е нещо по-ужасно от това нещастие? Когато Авесалом умъртвил своя брат, Давид искал да го умъртви; а когато Авесалом с неистовство въстанал против самия него, тогава той щадял този свой син. И дълго не би престанал да плаче за умрелия, ако не беше дошъл Иоав и не би обяснил неуместността на тази печал, ако със силна реч не би възбудил в него бодрост и не би го склонил да приеме войската с подобаващото достойнство. Но неговите бедствия не свършили и с това; първо, воините се смутили и се разделили помежду си; след това те едва се покорили на царя, и при това след много ласкави увещания, и отново се отделили от него и се присъединили към Савей; тогава започнала друга война, без да е свършила напълно първата. Давид, смутен от това, събрал своите воители, изпратил ги с военачалниците против неприятелите; но Иоав, удържал победа и в тази война, не пропуснал да помрачи радостта от победата с печал. В изстъпление от завист, той без причина и без никаква вина злодейски умъртвил равния на него военачалник, който привел под властта на Давид целия народ; и това убийство така разтревожило и смутило царя, че той и при смъртта си завещал на сина и го молил да не оставя убития Амесай, без да отмъсти за него. Но още по-тежко било това, че Давид, намиращ се в такова разположение на духа, не се решавал дори да изрази причината за своята скръб, защото вече бил угнетен от безчислени бедствия. След тези войни страната била сполетяна от глад и Давид, за прекратяването на това зло, бил принуден да предаде на смърт децата на Саул. Така заповядвало (Божието) определение: *това е поради Саула и кръвнишкия му дом, задето избягаонци* (2 Царств. 21:1). А който си спомни как Давид оплаквал Саул, той ще разбере как страдал той и когато предавал децата му на гаваонците; но той понесъл и това; а междувременно започнали следващите нещастия. След глада настъпила язва, и за половин ден паднали седемдесет хиляди мъже, при което царят, като видял Ангела, който простирал меч, произнасяйки скръбни думи, казал: *ето, аз съгреших, аз (пастирът) постъпих беззаконно; но тия овци какво са сторили? Нека, прочее, Твоята ръка се обърне против мене и против бащиния ми дом* (2 Царств. 24:17). Не е възможно с точност да разкажем всичките му скърби; не всички са изложени в Писанието, но по неговите плачевни песни и жалби можем да се досещаме за тежестта и на онези негови скърби, за които не се споменава, и за това, че този праведник никога не преставал да скърби и тъгува. Какво казал той? *Дните на нашия живот са седемдесет години, а при по-голяма сила, осемдесет години; а най-доброто време от тях е труд и болест* (Пс. 89:10). Ако кажеш, че той тук е изобразил човешкия живот изобщо, а не само своя, ти ще кажеш повече от това, което аз сам искам да кажа, и ще ни избавиш от многословието, като сам признаеш, че не само в живота на Давид, но и в живота на всеки друг човек има много повече скърби, отколкото удоволствия. Наистина, както и самият ти правилно казваш, Давид произнесъл такава присъда, като имал предвид не само своя живот, но и живота на другите, и изразил същото, каквото и патриархът, но с още по-голяма сила; каквото казал единият за една част, същото казал и другият за всички. Единият казал: *кратки и злочести са дните на моя живот* (Бит. 47:9); а другият: *дните на нашия живот*, т.е. дните на всички хора, *са седемдесет години; а най-доброто време от тях е труд и болест*.

10. Но това, както казах, ще ти предоставя да изследваш в пълнота и с точност, когато имаш време, а сам ще премина към другите пророци. Макар че те никъде да не са ни оставили описание на своя живот, бидейки затруднени от угнетяващите ги бедствия, но аз мисля, че с една дума целият им живот може да се нарече прискръбен. И първо, което било общо при всички тях, че те през целия си живот са били измъчвани с изтезания, бичувани, рязани с трион, убивани с камъни, затваряни в тъмница, умирали от меч, скитали се в овчи и кози кожи, търпели лишения, бедствия, злострадания (Евр. 11:36-38). Към това при тях се прибавила и друга печал, още по-тежка, от това, че виждали как се увеличава нечестията на причиняващите им бедствия; от това те се терзаели повече, отколкото от собствените си скърби. Така един от тях казвал: *Клетва и измама, убийство, кражба и прелюбодейство твърде много се разпространиха, и кръвнина върви след кръвнина* (Ос. 4:2), като с това ни показва и безнаказаността, и разнообразието, и разпространението на нечестията. Друг се изразил така: *Горко ми! защото с мене сега е като след обирание летни плодове, като*

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ За униинето

след гроздобер: ни зрънце за ядене, нито зрял плод, какъвто желае душата ми (Мих. 7:1), и с тези думи оплаква малобройността на добродетелните хора. И други се оплаквали от нещо подобно. Пастирът на козите (Амос) не само скърбял за греховете на иудеите, но плачел за техните нещастия повече, отколкото за собствените си изкушения, и се молел на Бога така: *Господи Боже, смили се; как ще устои Иаков? Той е твърде малък. И Господ съжали за това* (Ам. 7:2, 3). Но въпреки това той не получил желаното, както е казано: *“и това няма да бъде”, рече Господ Бог* (ст. 6). А Исаия, като чул, че цялата земя ще бъде опустошена, не искал да се утеши, но постоянно плачел и казал: *оставете ме, горко ще плача; не силете се да ме утешавате* (Ис. 22:4), защото такъв вид смърт превъзхожда всяко нещастие. Кой може да чете без сълзи плачевните песни на Иеремия за града и за самия него, както написаните отделно, така и разпръснатите из цялата му пророческа книга? Понякога той казал: *кой ще даде на главата ми вода и на очите ми - извор сълзи! Аз бих плакал ден и нощ за този народ*. Друг път: *кой би ми дал в пустинята пътничко пристанище! Бих оставил моя народ и бих забягнал от тях: защото те всички са прелюбодейци* (Иер. 9:1, 2). А понякога жално говорел: *Горко ми, моя майко, задето ме роди човек, който се препира и кара с цяла земя!* (Иер. 15:10); а друг път проклинал и деня на своето раждане: *проклет да е денят, в който се родих* (Иер. 20:14). А калният ров, скърбите от веригите, бичуването, клеветите и постоянните насмешки го довели до такова състояние, че дори започнал да се отчайва. Какво изпитвал той, когато след превземането на града срещнал загриженост и почит от страна на другоплеменниците? Радвал ли се на това? Напротив, точно тогава той написал горчивия плач за умрелите, и видял бедствия, не по-малки от предишните, от това, че останалите живи след войната прогневявали Бога. След като обещали да Му се покоряват във всичко и да не Му се противят в нищо, те отново отишли в Египет, докато Божията заповед изисквала съвсем друго, и отвели пророка заедно със себе си, и със своята неблагодарност го принуждавали да им предсказва беди, по-тежки от предишните. А Иезекиил? А Даниил? Не прекарвали ли в плен своя живот? При това, първият от тях бил наказан с глад и жажда за чужди грехове; а когато умряла жена му, му било заповядано да понесе това нещастие без сълзи; а има ли нещо по-тягостно от това, когато не се позволява да оплакваме и собствените си бедствия? Тук не говоря за това, че той бил принуден да яде хляба си върху купчина тор, да лежи на една страна деветстотин дни и да търпи всичко останало, което му се заповядвало. Ако и да не се случило с него нещо от скърбите, както пропуснатите от нас, така и споменатите, самото пребиваване сред врагове, другоплеменници и нечисти хора, за праведния и чистия било по-тежко от всяко наказание. А Даниил, на пръв поглед се наслаждавал на велика чест и живеел сякаш не в плен, пребивавайки при царския двор и имайки власт; но ако някой се вслуша в неговата молитва, обърне внимание на неговия пост, на промяната на лицето му и непрестанните молби, и узнае с точност защо е правел това, ще види, че този пророк скърбял и унивал повече от всички. Мъчели го не само настоящите бедствия, но го смущавали и бъдещите, тъй като той се удостоил да види с пророческите си очи и това, което още не се е случило; като гледал иудеите, които още не се били освободили от предишното робство, той трябвало да предвиди и другото им пленяване; града, който още не бил възстановен, той видял вече разрушен, а храма - осквернен от (нечисти) жертви и опустошен, и цялата светиня унищожена. Затова той скърбял, плачел и казал: *Господи, у нас на лицата има срам, у царете ни, у князете ни и у бащите ни, защото съгрешихме пред Тебе* (Дан. 9:8).

11. Не зная как съм пропуснал между пророците една небесна душа - този, който на земята живял като на небето, и нямал нищо, освен кожух. Какво се случило с този велик и дивен човек, ако изобщо можем да го наречем човек? След смелата реч пред Ахаав, след низвеждането на огън, след избиването на жреците, след като заключил и отключил небето във време, определено от неговото желание, след толкова много и велики подвизи, той се подхвърлил на същия страх и на същото извънмерно униние, че казал такива думи: *прибери душата ми, понеже аз не съм по-добър от отците си* (3 Царств. 19:4). Това казал този, който и сега още не е умрял. Нещо повече; той се отдалечил в пустинята и спал, изнемогвайки от тежко униние. А неговият ученик получил не само двойно духа на учителя, но и много по-тежки скърби. Като изобразява тези пророци и изброява техните бедствия, блаженият Павел преди това казва: *тия, за които светът не беше достоен* (Евр. 11:38). Своевременно си спомнихме и за този блажен. Ако той, явил се сам, може да ни достави достатъчно утешение, то какво униние и печал няма да премахне той, заставайки след другите? Не смятам за необходимо да говоря за глада, жаждата и голотата, за корабкрушенията и пребиваването в пустинята, за страха и опасностите, за клеветите и тъмниците, раните и бденията, за безбройните опасности от смърт и за всичко останало, което претърпял заради проповедта. Всичко това, макар и да му причинявало известни скърби, му доставяло и удоволствие. А когато се отрекли от него всички вярващи в Азия, когато се отклонили от вярата галатяните - цял знаменит народ, когато коринтяните разделили своята църква на много

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ За униинето

части и, като оказали снизхождение на блудника, го довели до безсрамие, тогава какво мислиш, че чувствал Павел? От какъв мрак била обзета душата му? Впрочем защо трябва да правим умозаклучения, след като можем да изслушаме собствените му думи? Така в посланието до Коринтяни той казва: *От голяма скръб и притеснено сърце ви писах с много сълзи* (2 Кор. 2:4); и още: *да не би пак, кога дойда, да ме унизи у вас моят Бог и да оплаквам мнозина, които са съгрешили преди и не са се покаяли* (2 Кор. 12:21). А на галатяните казвал: *Чеда мои, за които съм пак в родилни болки, докле се изобрази във вас Христос* (Гал. 4:19). А от азийците се оплаква и на своя ученик. И не само това го измъчвало, но и даденото му жило (в плътта) така го съкрушавало и безпокояло, че той многократно молел Бога за освобождаването от него; защото тук изразът *три пъти* означава многократно (2 Кор. 12:8). Изобщо, можел ли някога да бъде спокоен този, който се съкрушавал дори за отсъствието на брата? *Духът ми нямаше покой, понеже не намерих там моя брат Тита* (2 Кор. 2:13). И по повод на болестта на друг брат той отново страдал по същия начин: *Бог го помилува*, казва той на филипийците за Епафрас, *и не само него, но и мене, за да ми се не прибави скръб върху скръб* (Фил. 2:27). Той скърбял силно и по повод на прелъстителите и на своите противници, и в посланието до Тимотей казва: *Александър ковачът много зло ми стори. Да му върне Господ според делата му!* (2 Тим. 4:14). И така, можел ли той, макар и за кратко, да отдъхне от униинето и скръбта? Освен посочените по-горе бедствия, обременяващи душата му, имало и други, които му причинявали постоянна скръб. И това също открил сам, като казал: *Освен външните злополуки, прибавяха се всекидневните против мене нападения и грижата за всички църкви. Кой изнемогва, та не изнемогвам и аз? Кой се съблазнява, та аз се не разпалям?* (2 Кор. 11:28, 29). А ако той сам се възпламенявал за всеки от съблазняващите се, това възпламеняване не можело да угасне в душата му: защото съблазняващите се и даващи храна на този пламък никога не свършвали. След като отпадали градуве, а често и цели народи, то колко повече това можело да се случи с едни или други вярващи във вселената. Но да предположим на думи, ако е угодно, че никой никога не се съблазнявал и не се отделял от Павел и никаква друга неприятност не се случвала с него - и в такъв случай не мога да го призная за свободен от унииние; за това също нямам нужда от друг свидетел, освен самия страдалец. И какво казва той? *Молил бих се сам аз да бъда отлъчен от Христа за братята си, мои сродници по плът, които са израилтяни* (Рим. 9:3, 4). А това означава следното: за мен е по-желателно да падна в геената, отколкото да виждам израилтяните невярващи. Това именно означават думите: *молил бих се сам аз да бъда отлъчен*; ако той бил готов да претърпи геенски мъчения, за да има възможност да приведе (към вярата) всички иудеи, то очевидно е, че ако не достигне това, би водил живот, много по-тягостен от живота на измъчваните в геената, защото много повече желаел последното, отколкото първото.

12. Във всяко от споменатите бедствия обърни внимание не само на причината, от която се пораждало унииние у тези мъже, но и степента на печал, и ще видиш, че тяхната печал е много по-голяма от твоята скръб. А сега ще изследваме по-силно ли са скърбели те от теб, а степента на униинето обикновено се определя не само от причината, от която е произлязло, но и от думите и делата (на страдащите). Мнозина, изгубили много пари, са тъгували повече от теб; така че някои се хвърлили в морето, други се обесили, като не понесли тази загуба; а някои от прекомерна печал дори изгубили зрението си: въпреки че да изгубиш пари изглежда по-леко, отколкото да търпиш мъчение от демон, но мнозина понесли последното, а от първото били поразени. Не съди за това по своята душа и не мисли, че ако ти се смееш над загубата на пари, и други се отнасят към тях по същия начин; загубата на пари е довела мнозина до безумие и крайно разстройство. Разбира се, нито една от тези скърби не може да съкруши благородната душа; но слабата и привързана към света душа повече се измъчва от загубата на пари, отколкото от мъчението от демон. Защо? Защото не е едно и също да се боиш от глад постоянно или да понасяш мъчения от демон само в някои дни: в последното бедствие силното мъчение продължава не много време, както при треска или огнища, или някакъв друг периодичен припадък; дори много по-малко продължава, отколкото при тези болести. А ако (кажеш, че) болестта на беснуването превъзхожда тези болести по сила, мога да ти посоча много от обзетите от треска, които, когато ги обземе този огън, изпадат в по-голямо изстъпление, отколкото бесноватите. А при бедността опасението от търпене на недостиг в най-необходимото като неизтребим червей се гнезди в душите на бедните и ги измъчва непрестанно. Но защо говоря за бедността? Ако пожелаем да изброим всички човешки нещастия, не само ние, но и самият ти ще започнеш да се смееш над своя плач и стенания. Но ние не можем да изобразим всички, и дори малка част от тези нещастия; не знаем за тях, а дори и да знаехме, не би ни стигнал цял живот, за да разказваме за тях. Затова, като избрах само някои от многото, ти предоставям възможност по тях да заключаваш за тези, които пропускам. Така, спомни си за онзи любезен старец, Демофил, от велик и знатен дом. Ето, вече петнадесета година, откакто не е в състояние да прави нищо, подобно на мъртвите,

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ За униинето

отличавайки се от тях само по това, че постоянно се тресе, вика и ясно съзнава своето нещастие; той живее в крайна бедност и има само един слуга, юноша, който, макар и добър и привързан към своя господар, но е неспособен да облекчи неговото нещастие; защото слугата не може нито да избави от бедност господаря, нито да прекрати неговото тресене от разслабеност; а може само да сложи къс храна в устата на господаря (ръцете на последния не му служат и за това), да му подаде чаша и да почисти носа му; освен това той не е в състояние да му окаже никаква друга помощ. Така бедства този старец вече петнадесет години, както казах; при това ще припомня и за онзи разслабен, който страдал от същия недъг тридесет и осем години (Иоан. 5:5). Освен тези нещастни, представи си и Аристоксен Витински, който, макар и да не е разслабен тялом като този старец, е обзет от същата болест, която е много по-тягостна от разслабеността. Някакви спазми в стомаха и болки, по-непоносими от всяко изтезание, ту го пронизват по-остро от шишове, ту го изгарят по-силно от огън, и го мъчат всеки ден и всяка нощ, така че незнаещите за неговата болест го смятат за умопомрачен: спазмите така изкривяват зениците му, стягат ръцете и нозете му, и го правят безгласен! А неговите викове и стонове (след онемяването той често започва да вика) биват по-силни от стоновете на жените, измъчващи се при раждане; и нерядко живеещите надалече, които имат болни, страдащи от продължително безсъние, изпращат оплакване за това, че техните болни се чувстват по-зле от тези викове. Това става с него не през дълги промеждутъци от време, но по няколко пъти през деня и няколко пъти през нощта, и ето, вече шеста година, откакто той е предаден на този тежък недъг; и няма нито слуга, който да се грижи за него, нито лекар, който да облекчава страданията му; слуга поради бедност, а лекар поради това, че лекарското изкуство се е оказало безсилно пред тази болест; много лекари дълго са се трудили над него (тъй като преди е имал много пари), и никак не са му помогнали. И което е по-тежко от всичко - никой от приятелите му вече не иска да го види, но всички са го оставили, дори и тези, които преди са били много благодетелствани от него. А ако някой влезе при него, веднага побягва: стаята му е изпълнена с такова зловоние, защото никой не я почиства. При него стои само една слугиня, която прави не повече, отколкото е в състояние да направи една жена, при това такава, която придобива препитание за себе си от труда на ръцете си. Колко демони са по-мъчителни от неговото бедствие? Ако самите тези бедствия не го мъчеха, какво не би претърпял той от мисълта за това, колко много време лежи на легло, за големите разходи, довели го до крайна бедност, за презрението на приятелите, за липсата на слуги, и за незнанието за това, дали някога ще се прекратят бедствията - за което и ти скърбиш винаги, - или по-точно казано, от пълната увереност, че те никога няма да се прекратят, докато живее и диша? Така го кара да мисли жестокостта на болестта и това, че неговото бедствено положение с всеки ден се влошава.

13. Но за да не обременяваме слушателите с изброяването на всеки от подобните на него страдалци, отиди при управителя на странноприемницата и го помоли да те въведе при лежащите там, за да видиш всякакъв вид страдания, странни видове недъзи и разнообразни причини за унииние. Оттук отиди в тъмницата и като узнаеш за всичко, срещащо се в това жилище, премини в преддверието на баните, където някои лежат голи, като вместо дрехи и покрив употребяват тор и слама, постоянно се измъчват от студ, болест и глад, и умоляват минавачите само със своя вид, тресене на тялото и скърцане на стиснатите зъби, и нямат възможност нито да издадат глас, нито да протегнат ръка, бидейки крайно изнурени от такива страдания. Не се спирай и тук, но иди и в убежището на бедните, намиращо се извън града, и тогава ясно ще видиш, че измъчващото те унииние е тихо пристанище. А какво да кажем за мъжете, постепенно разрушавани от проказа, за жените, страдащи от рак? И двете болести са продължителни и неизлечими; и едната, и другата изгонват обхванатите от тях извън града, тъй като на тези болни не се позволява да бъдат нито в банята, нито на пазара, нито на някое друго място вътре в града. Бедствено е не само това, но и друго, че те не могат да бъдат спокойни и по отношение на средствата за прехрана. А какво е положението на осъдените да живеят в рудниците, често без вина и причина? Всички те търпят много повече скърби от обладаните от демон. Ако не вярваш, това никак не е чудно; защото ние обикновено не съдим за своите и за чуждите бедствия еднакво, но последните познаваме само от думите и вида на страдащите, а своите - от собствен опит и чувство, и от пристрастие към самите себе си мислим, че нашите бедствия са по-непоносими от чуждите, макар и те в действителност да са много леки и поносими. Ако някой, отрекъл се от всяко пристрастие, познае свойството на чуждите нещастия, и вникне в положението на понасящите ги, той ще ни даде вярно твърдение за тях. Може би ще кажеш, че всички тези болести се отнасят само до тялото, а твоята болест засяга душата, и е по-тежка от всички тях. Но само по това тя особено се оказва по-лека от тях: тя не разрушава тялото, както те, и безпокои душата само за кратко време; докато споменатите по-горе болести, зараждайки се в тялото, не ограничават само върху него своето вредно действие, а го простират и върху душата, като постоянно я

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ За униинето

измъчват и съкрушават с голяма скръб и унииние. *Каквото е*, казва Писанието, *оцет на рана, толкова е и страданието на тялото за сърцето* (Притч. 25:20 - слав.). И така, не говори само за това, че някоя болест се гнезди в тялото, но докажи, че тя не разпространява своето гибелно и разрушително влияние върху душата. Така и заразата се поражда не в самите тела, а погубва телата; и отровата на змиите излиза от тях, а вреди на нас. Същото става и с тези болести: те се пораждат в тялото, а отровата на своята зловредност изливат в душата ни. И така, прекомерното унииние е по-вредно от всяко демонско действие, защото и демонът, ако властва в някого, властва чрез униинето, а ако премахнеш униинето, и от демона няма да претърпиш никаква вреда. Но как, ще кажеш ти, мога да не унивам? А аз ще те попитам как не е невъзможно да не униваш? Ако си извършил блуд, убийство или някакъв друг грях от онези, които те лишават от небесното царство, унивай и скърби: никой няма да ти пречи; а ако, по Божията благодат, стоиш далече от всички тези грехове, защо напразно да мъчиш себе си?

14. Бог е вложил униинето в нашата природа не за да му се предаваме неразумно, несвоевременно и при всякакви обстоятелства, и не за да погубваме самите себе си, но за да получаваме голяма полза от него. А как можем да получим полза от него? Като му се предаваме в подобаващото време; и времето за унииние не е тогава, когато търпим зло, а когато вършим зло. Но ние сме променили реда и сме смесили времената; вършим много злини и не се съкрушаваме и за кратко време, а ако претърпим и най-малко зло от някого, падаме духом, безумстваме, бързаем да се откажем и да се избавим от живота. Затова и състоянието (на унииние) ни изглежда непоносимо и тежко, както и гневът и похотта, от които също са се оплаквали онези, които са се ползвали от тях недобре и не по подобаващ начин. Тук става същото, каквото и с лекарствата, давани от лекарите: и те не само не избавят болния от мъченията, но още повече усилват болестта, когато се употребяват при болести, които не им съответстват и не от тези, за които са приготвени, но от съвсем други. Точно така действа и униинето, и това е естествено. Като силно лекарство, разяждащо и, така да се каже, очистиращо нашата порочност, то, когато се прилага при празна душа, изнежена и имаща в себе си голяма тежест от грехове, твърде много помага на този, който го е приел; а когато се прилага при деятелна душа, подвизаваща се, трудеща се, грижлива и подхвърляща се на бедствия, то не само не принася никаква полза, но и причинява голяма вреда, като я отслабва и я прави лесна за поразяване. Затова и Павел, като се обръща към онези, които стоят и се подвизават, казал: *радвайте се винаги в Господа, и пак ще кажа: радвайте се* (Фил. 4:4); а на разслабените по душа и обхванати от силна страст писал: *а вие сте се възгордели, вместо по-скоро да плачете* (1 Кор. 5:2). Който тлъстее с тлъстината на греховете, той нека изтънчва и изсушава себе си с това лекарство, а здравият и опазващ себе си в подобаващо благосъстояние защо да погубва своето благополучие с унииние? То е такова силно лекарство, че когато и при нуждаещите се от него бъде прилагано повече от необходимото време, е причинявало много зло. Като се опасява от това, и блаженият Павел заповядвал да го отстраняват веднага след като то свърши своята работа, и е посочил същата причина за това, която изказвам и аз сега: *за да не пропадне* такъв, казал той, *от преголяма скръб* (2 Кор. 2:7). А ако то, прилагано прекомерно, погубва и тези, които имат нужда от него, какво ли ще направи с ония, които съвсем нямат нужда, но му се предадат в голяма степен? Така, ще кажеш ти, зная това и аз; но как да отстраня и премахна униинето от душата си - не зная. Какво трудно има в това, приятелю мой? Ако това беше някаква похот или безумна плътска любов, или някаква друга подобна страст, ти би имал основание да се затрудняваш в освобождаването от тях, тъй като пленените от тях, макар и да не е невъзможно, но е трудно да се избавят от тези мрежи. Защо? Защото им съдейства и помага удоволствието: то като с възгата омотава от всички страни предалите се на страсти, и трудността на изправянето преди всичко се състои в това душата да се склони да пожелае и да се реши на освобождаване от тях; както, ако човек, имаш нужда от изцеление от краста и сърбеж, намира удоволствие в тази болест и сам хвърля себе си в недъг. А за освобождаването от скръбта немалко ни съдейства това, че не намираме удоволствие в нея; който се измъчва от нещо, той скоро ще се постарее да се освободи от него. Но какво, ако той, макар и да се постарее, не успее? Нека не престава да се старее, и скоро ще има успех. Имай предвид, че за християнина, ако скърби някога, трябва да има само два повода за унииние - когато или самият той, или неговият ближен оскърби Бога; а тъй като твоята скръб не се основава на нито един от тези поводи, ти напразно мъчиш себе си. А откъде е известно, ще кажеш ти, че чрез тази скръб не сме наказани за греховете си? Това е добре известно, но аз няма да започна да го твърдя. А ако искаш, нека не само не е неизвестно, както каза ти, но да бъде добре известно, че тази скръб е възмездие за греховете; нима, кажи ми, ти скърбиш за това? Но трябва да бъдем благодушни, задето ти още тук си се освободил от греховете, и няма да бъдеш осъден заедно със света. Скърбятият трябва да скърби не за това, че бива наказан, а за греховете, с които оскърбява Бога;

КЪМ СЪЩИЯ СТАГИРИЙ За унието

греховете ни отдалечават от Бога и ни правят Негови врагове, а наказанията Го примиряват с нас и Го правят милостив и близък. А че твоят подвиг и труд не са възмездие за греховете, но подготовка за венци и награди, се вижда от следното. Ако ти преди си живял срамно и разпътно, а след това си преминал към монашески живот, и в такъв случай мисълта за наказание за греховете би била неуместна. Ако Бог изпраща наказания, за да обърне грешниците към покаяние, то когато покаянието е принесено, наказанието става излишно. Бог е толкова далече от желанието да ни наказва, че често дори тогава, когато ние правим нещо, достойно за наказание и имаме нужда от силно вразумление, Той ни вразумява само със заплаха и устрашаващи думи. Това можеш да видиш от примера на израилтяните и града на ниневийците: Бог не само не им е изпратил наказания, когато те принесли покаяние, но начаса прекратил и заплахата. Той много повече от самите нас желае ние да не търпим никакво зло, и никой от нас не щади себе си така, както Бог щади всички нас. Нима Този, Който често и съгрешилите заплашва само с думи, но не ги наказва, а покаяните се освобождава и от самото опасение, няма да избави от заплахата теб, показалия такова благочестие и добродетел, но ще те предаде на действително наказание? Как можеш да повярваш на това? Ако предишният ти живот е бил, както казах, развратен и порочен, това би могло да дойде на ум на някого, но тъй като той е бил скромнен и изпълнен с голяма честност, макар и да е бил по-нисък от сегашния, от всичко това става ясно, че твоите подвизи водят до венци и висше въздаяние. Затова, както казах, ти трябва да събуждаш в себе си такива и подобни на тях мисли; а заедно с това, или още преди това, трябва да разпръсваш мрака на унието с молитви и моления. Така и блаженият Давид, толкова дивен и велик мъж, постоянно се ползвал от тези лекарства, и чрез тях се избавял от тежестта на скърбите, ту молейки се така: *Скърбите на сърцето ми се умножиха; извади ме из моите беди* (Пс. 24:17); ту събуждайки в себе си благочестиви мисли: *Защо униваш, душо моя, и защо се смущаваш? Уповавай се на Бога, защото още ще славя Него* (Пс. 42:5); и още казвал, обръщайки се от размишления към молитви: *Отстъпи от мене, за да мога да се подкрепя, преди да замина и да ме няма вече* (Пс. 38:14), и от молитви към размишления: *Кого имам на небето? а с Тебе ли съм, на земята нищо не искам* (Пс. 72:25). Така и Иов възразявал с размишления на жена си, която му внушавала да произнесе сатанински думи, и я укорявал, като казвал: *говориш като безумна. Нима доброто ще приемаме от Бога, а злото да не понасяме* (Иов. 2:10)? А пред Бога той прибягвал към молитви. И блаженият Павел с тези две средства помагал на падащите в скърби и изкушения, и понякога казвал: *Ако пък оставате без наказание, тогава сте незаконни деца, а не синове. Защото кой е тоя син, когото баща му не наказва* (Евр. 12:7, 8)? - а друг пък казвал в молитва: *верен е обаче Бог, Който не ще остави да бъдете изкушени повече от силата ви* (1 Кор. 10:13); и още: *справедливо е пред Бога да въздаде скръб на ония, които ви оскърбяват* (2 Сол. 1:6). И така, ако и ти пожелаеш да се възползваш от едното и от другото оръжие и добре да се оградиш от всички страни, като с размишления затваряш достъпа на унието до теб, а с молитви, както свои, така и чужди, строиш тази здрава ограда, скоро ще видиш плодовете на такива усилия. Ще придобиеш не само тази полза, че ще започнеш мъжествено да понасяш настоящите страдания, но, добре укрепен от тях, и занапред ще оставаш непобеден от каквито и да е житейски скърби.

СЛОВО

за живеещите заедно с девственици

Следващите две Слова или разсъждения, несъединени с общо заглавие, са свързани помежду си с еднакво съдържание, насочено в първото Слово против мъжете, съжителстващи с девственици, а във второто - против девствениците, живеещи заедно с мъже, така че сам авторът на едно място във второто Слово (раздел 4) се позовава на съдържанието на своето първо Слово. Затова може да се предполага, че тези две произведения са написани от св. Иоан Златоуст едновременно, непосредствено едно след друго; но по кое време от неговия живот, по време на дяконството му в Антиохия, както свидетелства църковният историк Сократ (кн. 4, гл. 3), или по време на неговото епископство в Константинопол, както свидетелства неговият животописател епископ Паладий (Разгов. разд. 5), това не е известно със сигурност. Във всеки случай и двете Слова са плод на истинската пастирска ревност на светителя за нравствената чистота на лицата, посветили се преди всичко на служене на Бога, но позволили си съжителство с лица от другия пол, което било забранено от Първия вселенски Никейски събор (прав. 3) и осъдено от св. Василий Велики (посл. до Григорий презвитер).

Нашите предци са имали две причини, поради които жените са живеели заедно с мъже; едната се състои в брака - причина и древна, и справедлива, и основателна, като произлязла от законодателя Бога: *Затова ще остави човек баща си и майка си и ще се прилепи към жена си; и ще бъдат (дватамата) една плът* (Бит. 2:24); а другата се състои в прелюбодеянието, тя е и по-нова в сравнение с нея, и несправедлива, и беззаконна, като произлязла от лукавите демони. А в нашия век е измислен и още един, трети начин на живот, нов и странен, и довеждащ до голямо затруднение желаещите да намерят причината за него. Има хора, които приемат при себе си безбрачни девиси, като не встъпват в брак и не се съчетават с тях, оставят ги завинаги в своя дом и ги държат при себе си до дълбока старост, не за раждане на деца - защото не се съчетават с тях, както те казват - и не за разпътство, защото ги запазват невинни, както твърдят; а ако някой попита за причината, то, макар и да представят и да измислят много причини, но нито една от тях, по мое мнение, не е основателна и уважителна. За едни или други предлози няма да говорим сега, а ще посочим причината, която сами подозираме. И каква е тази причина? Във всеки случай, ако се отклонявам от целта, желаещите от вас могат да ме спрат. И така, каква е тази причина? Струва ми се, че те намират някакво удоволствие да живеят заедно с жени не само по закона на брака, но и без брак и съчетаване. А ако мисля неправилно, нямам нищо против това; аз ви изказвам само своето собствено мнение, което може би не е само мое, но и на самите тях, а това, че и на тях им се струва така, се вижда от следното. Те, разбира се, не биха оставили без внимание, толкова силната мълва и толкова големите съблации, ако удоволствието от това съжителство не действаше върху тях силно и властно. А ако някой не е доволен от тези наши думи, ще го помоля да ни прости и да не се гневи; защото не бих се решил да си навлека негодувание доброволно и необмислено. Аз не съм толкова жалък и нещастен, че да желая да оскърявам всички без причина; но много тъгувам и скърбя, като виждам как се унижава славата Божия и как постепенно погива спасението на мнозина поради такова удоволствие. Това, че такова съжителство е приятно за тях и е свързано с много по-силна любов, отколкото съжителството по закона на брака, слушайки за това сега, може би се смущавате, но след доказателството и сами ще се съгласите. Съединяването със законната жена, като безпрепятствено, отслабва страстта, а често предизвиква пресищане у мъжа и укротява неумерената похот. Освен това болките при износването и раждането на децата, тяхното раждане и възпитание, и следващите при това чести болести, изнуряващи тялото и похабяващи цвета на младостта, отслабват действието на удоволствието. А с девствениците не се случва нищо подобно, няма нито съединяване, което може да укроти и потуши естествената похот, нито болестите при раждането и възпитанието на децата изнуряват плътта, но те дълго се запазват цветущи, непричастни към нищо такова. У семейните след раждането и възпитанието на децата телата стават по-слаби; а девствениците и до четиридесет години остават подобни на млади девиси, затова у живеещите заедно с тях се възбужда двойна похот, и от това, че не им се позволява да удовлетворяват страстта чрез съединяване, и от това, че причината, възбуждаща страстта, дълго остава много силна. Подозирам, че такъв е предлогът за това съжителство. Впрочем, да не негодуваме срещу тях

СЛОВО
за живеещите заедно
с девственици

и да не се гневим; защото никой, който желае да възстанови болния, не прави това с гняв и измъчване, но подава лекарство с грижливост и увещание. А ако ни предстоеше да наказваме и ние заемахме положението на съдии, тогава би трябвало да изразим негодувание; но ако оставим това и влезем в положението на лекари и грижовници, следва да увещаваме и молим и когато е необходимо, да се докосваме до самите колене (на болния), за да постигнем желаното. Затова, както лекарите, когато искат да отклонят болните от вредни, макар и доставящи удоволствие ястия или питиета, първо ги убеждават, че тези неща освен вредата, предизвикват и голяма неприятност; така ще постъпим и ние, като им внушаваме, че това приятно за тях съжителство причинява голяма гибел и с нищо не е по-добро от отровните вещества. И макар и на пръв поглед то да доставя някаква сладост, влива в услаждащата се душа голяма скрита неприятност и горчивина; и такова убеждение ще спомогне за отдалечаването от това. Който се разделя с любимата жена поради страх и необходимост, той я обиква още по-страстно и може би отново ще се върне към същото; а който познае предмета и се отдалечи от него, като от вреден и горчив, той няма да се върне към него отново, тъй като присъдата на собственото му мнение ще му подейства по-силно от всяка необходимост. Как да ги убедим, че това е не само вредно, но и горчиво? Как иначе, ако не чрез свойството на самите предмети? И така, да ги попитаме: ако някой, пригответил разкошна трапеза, изпълнена с множество най-приятни на вкус ястия, със заплаха забрани да се докосваме до нещо от предложеното, нима някой би се решил да седи около такава трапеза и да се измъчва? Не мисля; защото не би получил толкова удоволствие от гледането, колкото неприятности би претърпял от забраната. И какво, ако някой, показал на жаден и измъчван от жегата чист и светъл извор, не му позволи не само да вкуси от него, но и да се докосне до него с края на пръстите, ще има ли нещо по-неприятно от такова наказание?

2. Тук, мисля, никой няма да започне да ми противоречи. Това зло е толкова голямо, че и онези от външните (езичниците), които били особено искусни да разсъждават за това, т.е. за свойствата на удоволствията и скръбта, желаейки да представят някого като силно наказван, са го представяли не иначе, а по следния начин: те съставили басня и въвели в нея човек¹, който следвало да бъде подложен на крайно наказание, и без да правят нищо друго с него, му предлагали всякакви ястия и му показвали течаща наблизко вода, като не му позволявали да се ползва от нищо от това: но още щом протягал ръка, всичко видимо се отдалечавало от него; и това ставало постоянно. Такъв бил начинът на наказание според баснята на езичниците. И един от философите², като видял как някой от живеещите с него целунал красиво момче, с удивление казал: такъв би се хвърлил и в огън, щом се решава с целувка да възпламени в себе си такава пещ. Не мога да твърдя, че тези хора целуват или прегръщат своите съжителки; ако някой започнат да ги обвиняват в това, аз бих се постарал да покажа, че ако те стигат дотук, си навличат мъчение, още по-тежко от горепосоченото. Ако само съзерцанието предизвиква такава скръб, то когато заедно с него има и докосване, т.е. наслаждение, много по-осезаемо от предизвикването чрез зрението, то разпалва по-висок пламък, поражда по-голямо мъчение и по-силно разярява (вътрешния) звяр. Защото, колкото повече усилваме похотта и колкото повече храна ѝ даваме, толкова повече се измъчваме. Както седящият близо до трапеза и извор се измъчва не толкова при гледането им, колкото тогава, когато, имайки разрешение да се докосва до тях с ръка, няма възможност да вкусува от тях; така и тези, имайки възможност да се докосват до телата на девствениците, се измъчват от това докосване повече, отколкото от гледането, изпитвайки неприятно мъчение от несъчетаването с тях. Но нужно ли е да доказваме това с външни примери? Има Божие определение, което по-силно от всичко доказва, че наистина е така. Бог, като искал да накаже Адам, го поселил не далече от рая, но близо до него, за да има постоянно наказание - съзерцанието на многожеланото място, като непрестанно го гледа, но няма разрешение да се ползва от него. Може би някой ще каже: ако това дело по своето свойство е толкова неприятно, защо мнозина му се отдават с такова желание? На това бих могъл да отговоря, че самото то е сериозно доказателство за тяхната крайна болест. Обикновено болните си позволяват такова празно и кратковременно удоволствие, чрез което си навличат продължително страдание. Това може да се види при болните от огнища, които, не желаейки да потърпят малко, в момент на кратко облекчение вкусуват забранени питиета и ястия и правят своята болест още по-продължителна и жестока. А здравите не бива да възприемат мнение за нещата от болните; защото, ако ние ги следваме, ще бъдем осъдени и от лекарското изкуство, и от философията. И това изпитват не само при огницата и в отношението към жените, но такива болни има и по отношение на парите и на всичко останало. Така привързаните към парите, макар и да знаят, че

¹Тантал, споменат в гръцките басни. Вж. Одис. XI, 582-592.

²Философът Сократ, според сказанието на историка Ксенофонт. Вж. Достопамятности на Сократ, Кн. I, гл. 3, разд. 9-13.

СЛОВО
за живеещите заедно
с девственици

отделящите от тези маловажни неща за нуждаещите се тук, ще получат неизброими блага там, ги задържат и заравят, и предпочитат да се лишат от всички блага заради своето празно и кратковременно удоволствие, отколкото да се избавят от вечното мъчение и да придобият безсмъртен живот за временното презрение към тях. Точно в същата болест се намират и те: като не се решават да се въздържат от малката похот на очите, те си навличат нетърпим огън; и колкото повече удоволствие мислят да получат, толкова повече се заплитат в злото, поради коварството на дявола, който предизвиква това за продължаване и усилване на пламъка, така че те, пламтейки, и се услаждат, и се мъчат, като предизвикват някакво странно смесване на чувствата в душите си.

3. Ако някой ни обвинява в невъздържаност за тези думи, - доблестните мъже, които, живеейки с девственици, не търпят нищо лошо от това - то аз облажавам такива хора и сам бих искал да имам толкова сили; вярвам, че има и такива хора, но бих искал обвиняващите ни да могат да докажат, че един млад човек, с цъфтящо тяло, който живее заедно с млада девица, седи и обядва с нея, и беседва с нея цял ден - няма да говоря за нищо друго, за неприличния смях и кикот, за нежните изрази, и за нещо друго, за което може би е неприлично и да се говори, - че той, като живее с нея в един дом, споделя трапезата и беседите с нея и с голяма свобода приема много от нея и сам ѝ предава, не изпитва нищо човешко, но остава чист от порочно пожелание и удоволствие; бих искал обвиняващите ни да могат да ни убедят в това, но те и сами не искат да се убедят, и нас, изобличаващите това, провъзгласяват за безсрамни, за болни от една и съща болест с тях, и прикриващи собствената си порочност. Какво общо, казват те, имаме с това? Ние не сме виновни за безумието на другите, и ако някой безразсъдно се съблазнява, ние не заслужаваме наказание за неговото безумие. Но Павел не е казал така, а е заповядал да обръщаме внимание, макар и някой да се съблазнява без вина (на съблазняващите), а по немощ. Ние само тогава се освобождаваме от наказанието, определено за съблазняващите се, когато от съблазънта произлиза друга полза, по-голяма от вредата, причинявана от него; а ако това го няма, а произлиза само съблазън за другите, независимо дали се съблазняват основателно или не, или поради немощ, то кръвта им пада върху нашата глава и Бог ще изисква душите им от нашите ръце. Затова, макар и невинаги да се грижим за съблазняващите се и невинаги да ги презираме, Христос е определил някои ограничения и правила за нас, и Сам е спазвал и едното, и другото в свое време. Така, когато Той беседвал за свойствата на ястията и обяснявал, че те по своята природа са чисти, и освобождавал от иудейската възискателност към тях, и когато дошъл Петър и казал: *съблазниха се*, Той отговорил: *оставете ги*, и не само ги презрял, но и ги осъдил, като казал: *всяко садиво, което Моят Отец Небесен не е насадил, ще се изкорени* (Мат. 15:12-14). Така Той отменил закона за ястията. А когато събиращите дидрахма пристъпили към Петър и казали: *вашият Учител не плаща ли дидрахма*, Той не постъпил така, както по отношение на първите, но взема под внимание съблазънта и казва: *за да ги не съблазним, иди на морето, хвърли въдица, и първата риба, която се улови, вземи; и, като ѝ разтвориш устата, ще намериш статир; вземи го и дай им за Мене и за себе си* (Мат. 17:24, 27). Виждаш ли как Той и се грижел, и не се грижел за съблазняващите се? Тук нямало неотложна необходимост да открие славата на Единородния, както (можело да бъде), докато Той още се стремял да я прикрива и заповядал да не говорят на народа, че Той е Христос. От плащането на дидрахма нямало никаква вреда, а от неплащането ѝ би произлязло голямо зло; защото тогава биха започнали да се отвръщат от Него, като от властолюбец, смутител, враг на всяка държава, и подхвърлящ другите на крайна опасност. Затова и от тези, които сами искали да Го вземат и да Го направят цар, Той избягал далече, като искал да отклони от тази мисъл заобикалящия Го народ. А там се извършвало необходимо дело; затова Той с полза и своевременно заради по-голямото благо не обърнал внимание на съблазънта. Тогава било уместно стремящите се да се издигат към по-високо благочестие да не се спират, за да угодят на иудеите, но да се насочват към душевната чистота, тъй като времето призовавало към това, да не се придържат към спазването на заповедите по отношение на тялото, но да се освободят от тази маловажна грижа. Така и Павел понякога не обръща внимание на съблазняващите се, а понякога обръща, следвайки Учителя, и казва: *аз угаждам във всичко на всички и не търся своята полза, а ползата на многото, за да се спасят* (1 Кор. 10:33). А ако Павел презирал своята полза, за да окаже полза на другите, то за какво наказание няма да бъдем достойни ние, като не желаем да оставим дори вредното за самите нас, за да принесем полза на другите, но охотно погубваме и други заедно със себе си, тогава как бихме могли да спасим и себе си, и другите? Затова той, когато виждал голямата полза, превишаваща вредата от съблазънта, не обръщал внимание на съблазняващите се; а когато нямало никаква полза, а можело да произлезе само съблазън, решавал да прави и да търпи всичко, за да не стане

СЛОВО
за живеещите заедно
с девственици

това. Той не разсъждавал така, както ние, и не казал: защо те са немощни, защо безразсъдно падат в съблазън? - но особено ги щадял, именно поради това, че безразсъдно падат в съблазън, като немощни.

4. Каква, кажи ми, основателна причина може да представи съблазняващият се на тези, които ядат месо и пият вино, след като това от древни времена е позволено от Божия закон? Но когато някой се съблазнявал от това, то Павел се въздържал и от него: *няма да ям месо никога, за да не съблазня брата си* (1 Кор. 8:13). Той не казал, както казваме ние: нима ще бъде виновен за неразумието на другите? - и: ако на някого е угодно да се съблазнява напразно, нима аз трябва да търпя наказание? Между другото, ако той би казал това, би го казал много по-справедливо от нас; защото съблазняващият се от това е много безразсъден и безумен; а съблазняващият се от другото би могъл да представи много справедливи и основателни причини; но Павел, който можел да каже това по-справедливо от нас, не го е казал, но е гледал само едно - спасението на ближния. Погледни неговото превъзходство; той не е казал: веднъж или два пъти, или толкова и толкова време, но: *никога*, казва, *няма да ям*, ако друг се съблазнява. А за да не помислиш, че се ограничава само с това, той добавил и нещо повече, като казал: *по-добре е да не ядеш месо, да не пиеш вино* и добавил: *и да не правиш нищо, от което брат ти се препъва, или се съблазнява, или изнемогва* (Рим 14:21). И още, виж мъдростта на учителя: като оставя немощния, преди това изправя силния; защото последният бива причина за немощта на първия, тъй като има възможност да изцели болестта, и не го прави. Но защо говоря за немощните братя? Той заповядва да имаме същата грижа и за иудеите и езичниците: *не ставайте съблазън*, казва, *ни за иудеи, ни за елини, нито за църквата Божия* (1 Кор. 10:32). И така, колкото повече се смяташ за силен и неизпитващ вреда от такова съжителство, толкова повече си длъжен да прекратиш тази връзка. Колкото си по-силен, толкова по-справедливо е да поддържаш по-слабия. Защото силният трябва да бъде силен не само за себе си, но и за другите. А ако ти смяташ себе си за силен и презираш немощта на другия, ще се подхвърлиш на двойно наказание, и за това, че не си го предпазил, и за това, че си имал голяма сила да направиш това; защото всеки от нас ще отговаря за спасението на ближния. Затова ни е заповядано: *Никой да не търси своята полза, а всякой - ползата на другия* (1 Кор. 10:24), защото ние сме *скъпо купени* (1 Кор. 6:20); а Изкупилият ни е заповядал това за наша обща полза. Тази полза се дава не тогава, когато спасяваме само собствените си членове, но когато поставяме и другите в безопасност. И така, колкото и да разсъждаваш, самите ти дела те изобличават, че получаваш немалка вреда от такова съжителство. Когато виждам, че ти не оставяш това, пренебрегваш голяма вреда, която претърпяваш, и не обръщаш внимание на многото осъждащи те, но потъпкваш с крака собствената слава и излагаш на укори църковното общество, отваряш устата на неверните и навличаш лоша мълва върху всички - изобщо, толкова злини произлизат от такова съжителство, и никакво благо, а от раздялата би се прекратило цялото това зло и бихте придобили много други блага, и въпреки това ти не искаш да се разделиш! - то как ще мога да убедя осъждащите, че ти си свободен от всяко пристрастие и чист от порочни пожелания? Няма да споря за това; да допуснем, че ти оставаш чист и при съжителство; но и блаженият Иов не се осмелявал да приписва на себе си такова могъщество и благочестие, дори той, отличаващ се с всякакви добродетели, избавил се от всички мрежи на дявола, пръв и единствен проявил такова търпение, оказал се по-твърд от желязо и диамант в душата си, и победил силата на дявола, така се боял от тази борба и смятал за невъзможно живеещият заедно с девица да остане неповреден и чист, че стоял далече не само от такова съжителство, но и от простото и случайно поглеждане, и *направил завет* с очите си да не гледа девица; защото знаел, добре знаел, че не само за живеещия заедно с девица, но и за гледащия внимателно лицето ѝ е трудно, ако не и невъзможно да избегне произлизащата от това вреда; и затова казал: *да не помислям за девица* (Иов. 31:1).

5. А ако Иов ти изглежда малък, за да се сравняваш с него, макар и ние да сме недостойни и за неговото гноище, ако смяташ този пример за недостоеен за величието на твоята душа, тогава си представи богогласния проповедник на истината - Павел, който обходил цялата вселена и можел да каже такива, изпълнени с велика мъдрост думи: *вече не аз живея, а Христос живее в мене* (Гал. 2:20), и: *за мене светът е разпнат, и аз за света* (Гал. 6:14), и: *всеки ден умирам* (1 Кор. 15:31), и след такава благодат на Духа и извършването на такива подвизи, след неизразими опасности и след достигането на любовъдрие, за наше внушение и обяснение, че докато дишаме и сме облечени в тази плът, са ни необходими подвизи и трудове, и че без трудове никога не можем да опазим целомъдрието, но за тази победа са ни нужни много старание и усилия, е казал така: *изнурявам и поробвам тялото си, да не би, като проповядвам на другите, сам негоден да стана* (1 Кор. 9:27). С тези думи той изразява надигането на плътта и раздраждането на похотта, своята постоянна борба и подвижнически живот. Затова и Христос, обяснявайки трудността на това дело, не

СЛОВО
за живеещите заедно
с девственици

просто забранявал да се поглеждат лица на жени, но и заплашвал да накаже гледащите с наказанието на прелюбодейците. Когато Петър казал: *няма полза човек да се жени*, Той не заповядал да не се женим, но, изразявайки трудността на това дело, е казал: *който може възприе, нека възприеме* (Мат. 19:10, 12). И в наше време слушаме, че мнозина, покрили цялото си тяло с желязо, облекли се във вретиче и оттеглили се на върха на планината, които постоянно живеят в пост, във всенощни и непрестанни бдения, проявяват всяка строгост в живота си и не позволяват на жени да влизат в техните колиби и пещери, и така опазват сами себе си, едва преодоляват неистовството на похотта. А ти казваш, че когато видиш някой, живеещ с девственица и привързан към нея, забавляващ се с нея и готов по-скоро да отдаде душата си, отколкото съжителката си, и да претърпи и направи всичко, отколкото да се раздели с възлюбената, ти не вярваш на нищо лошо и смяташ това не за дело на похотта, а за благоговение. Но, удивителни човече, такова състояние е присъщо не на съществата, облечени с тела, а на имащите еднакъв живот с камъните. Ти може би не вярваш, поради своето голямо целомъдрие; а аз съм слушал от някои да разказват, че мнозина са изпитвали някаква страст и към статуите и камъните. Ако понякога грубата статуя и самото изображение имат такава сила, то когато заедно с изображението има и нежно тяло, какво неистовство няма да породи то? Как да не мисля, че осъждащите говорят по-справедливо, отколкото вие, които се защитавате? Кое е по-правдоподобно, кажи ми: да чувства мъжът похот към жената, или да не чувства? Разбира се, да чувства, ще кажем ние. И още: когато множество основателни причини изискват да се раздели, а той не изпълнява това, но се подхвърля не на нещо добро, а на безбройни укори и неприятности от свои и чужди, кое е по-вероятно, с добри намерения ли търпи това, или с лоши? Разбира се, по-скоро с лоши, ще каже всеки. Няма да спорим за това, но да допуснем, че съблазняващите се изпадат в това неоснователно, несправедливо и напразно; тогава защо, кажи ми, живееш с девственица? Разбира се, такова съжителство е било прието като обичай не поради нещо друго, а именно поради любов и пристрастие: отнеми това, и ще се прекрати и потребността от това дело; защото кой мъж без такава потребност би се решил да понеса женската изнеженост и обидчивост и други недостатъци на този пол? Затова и Бог в началото въоръжил жената с тази особена сила, знаейки, че тя би се подхвърлила на голямо презрение, ако не оказва такова влияние, и че никой, останал чист от похот, не би решил да живее с нея. Ако и сега, при такава потребност и много други ползи (защото те раждат деца и пазят дома, и оказват много други важни услуги), ако и сега те, оказвайки толкова и такива услуги на мъжете, често биват презирани и изгонвани от дома, то как биха могли да бъдат желани за нас без похот, при това като ни подхвърлят на толкова много укори? И така, или посочете причината за съжителството, или по необходимост подозирайте не някоя друга, а именно порочната похот и предосъдителното удоволствие.

6. А какво, ако бъдем в състояние, ще кажете вие, да представим основателна и справедлива причина, тогава няма ли да се окаже, че ти напразно си казал това за нас? Без съмнение, вие няма да представите нито една такава; впрочем, бих искал да узная не можете ли да представите поне сянка от някаква основателна причина. Тази девственица, казвате вие, е беззащитна, няма нито мъж, нито попечител, често няма нито баща, нито брат, и има нужда от някой, който би и оказал помощ, би я утешил в самотата ѝ, навсякъде би я защитавал и поставял в пълна безопасност и пристанище. В каква безопасност и в какво пристанище? Тук виждам подводен камък, не укротяващ, а надигащ вълните, и пристанище, не усмиряващо бурята, а предизвикващо и несъществуващи вълнения. Как не се срамувате, как не закривате лицето си, когато представяте такива оправдания? Дори от тази услужливост да не прозлизаше нито осъждане, нито вреда, нито съблазън, но това можеше да се върши без лоша мълва, и тогава нямаше ли да бъдете жалки, като умножавате нейното богатство, упражнявате я в любостяжание, въвличате я в различни дела, и я разполагате към светски грижи, като поставяте до нея икономи, опекуни и търговци? Много жалки, защото няма да бъдете в състояние да беседвате за нелюбостяжателността и да внушавате презрение към имуществото, като прилагате всички мерки, то да се запази и умножи, и прибавяте доходи към доходите, и ставате за тези жени управители на именения им и довереници, макар и безполезни. Неблагодарни са вашите надежди, когато вие, получили заповед да носите кръста и да следвате Христа, отхвърляте кръста, както изнежените воители (захвърлят) щитовете, седите около хурките и кошниците, и прекарват настоящия живот по друг срамен начин; защото не е така срамно да се занимават с това встъпилите в брак, както за вас, когато вие, преструвайки се, че сте се отказали от настоящите блага, под друго име отново се предавате на същото. Затова навсякъде ни смятат за сластолюбци и тунеядци, измамници и женоугодници, тъй като ние, отхвърлили всяко благородство, дадено ни свише, го заменяме за земно раболепие и унижение. Някога доблестните мъже (апостолите) не поемали върху себе си задължението да раздават пари на вдовиците, макар че тогава имало ропот за липсата на такъв разпоредител, но като смятали това дело за по-ниско

СЛОВО
за живеещите заедно
с девственици

от своето благочестие, го поверили на други; а ние не се срамуваме да умножаваме чуждото богатство за вреда на притежаващите го и се оказваме не по-добри от евнусите, занимаващи се с това, след като сме длъжни всеки ден да пазим покрива и (своите) души от силното оръжие (на враговете). Какво, ще кажете, нима не бива да обръщаме внимание, когато цялото имущество на девственицата се разхищава, взима се и се изнася от роднини и слуги, от чужди и свои? Добро възнаграждение ще дадем на девственицата за това, че не е встъпила в брак и не е обикнала настоящия свят, но вместо всичко е избрала Христа, като допуснем тя да се прекланя пред желаещите да я лишат от имущество! - Но не би ли било по-добре тя да встъпи в брак и да предостави на своя съпруг да се разпорежда с такива дела, отколкото да остане безбрачна и да потъпква обетите, дадени на Бога, да оскърбява така честното и почтено дело, и да увлича и други в кръга на собствените си злини? А как ти казваш, че тя е избрала Христа вместо всичко, когато Христос призовава и казва: *не можете да служите на Бога и на мамона* (Мат. 6:24)? Как ти (говориш за това) да възненавиди света и настоящите блага, убеждавайки я да се предава на светски пожелания? Кого и от омъжените ще бъдеш в състояние да убедиш в презрение към имуществото, като събираш богатство за девственицата? А на самата нея ще предоставиш ли възможност постоянно и непрестанно да предстои пред Господа, употребявайки целия си живот и ревност за нейните дела? Кога девственицата ще бъде в състояние да се предава на благочестие, като вижда, че ти, мъжът, страдаш, когато се разхищават нейните пари? Как ще гледа търпеливо на загубите, като вижда, че ти вършиш и търпиш всичко, за да умножиш земното богатство за нея? Не такова освобождаване от делата ни заповядва Бог, но съединено с презрение към богатството, с отричане от всичко житейско. А вие не допускате и не позволявате да действа този Божи закон. Какво, ще кажете вие, ако тя има нужда от покровителството на другите и търпи много непристойни неща, нима такова покровителство е недостойно за една девственица? Нищо не е така недостойно за девственицата, както да се обогатява и да се разсейва с множество дела. А какво (ще кажете), ако тя започне да заповядва нещо друго, например да даваме златото с лихва, и като ни повика и не получи нашето съгласие, поради това се обърне към друг - няма ли да бъдем виновни ние? Какво, ако тя започне да предприема някакви други робски и непристойни търговски дела и след това, като не получи нашето съгласие за съдействие, прибегне към помощта на друг, няма ли да бъдем достойни за осъждане? Не, но ще бъдете достойни за похвала; защото противоположното би било достойно за осъждане и порицание, т.е. съгласието с тези дела и съдействието им. Искаш ли нейните пари да не бъдат отнасяни и разхищавани? Убеди я да ги сложи там, където няма да се нуждае от мъж за тяхно опазване и където те ще останат завинаги неразграбени. А ако тя пожелае да се занимава с (житейски) дела, тогава защо да се шегува с неща, които са сериозни? Наистина, ако девственицата започне да се занимава с такива дела, това значи да играе игра, носеща не удоволствие, а смърт. Когато, обрекла се на такива подвизи, тя и след това започне да се занимава с всичко, недостойно за такъв обет, ще я постигне по-голямо наказание, по-тежко мъчение. Нима не си слушал какъв закон е установил за нея Павел, или по-точно, говорещият чрез него Христос: Има разлика между жена и девица; неомъжената се грижи за Господни работи - *как да угоди Господу, за да стане света телом и духом* (1 Кор. 7:34)? А вие не допускате това, изслушвайки всичките им желания по-бързо от наемни роби. Така, ще кажете; но какво, ако тя се бори с крайна бедност? Това е добре казано от теб за богатите; а да поддържа тези, които се намират в бедност и голяма безпомощност, нима е предосъдително? Ако не ги бяхте довеждали до пропастта на погибелта и хвърляли в нея, това би било желателно; но ако желаеш това от послушание към Заповядалия да помагаме на бедните, за това имаш множество братя, и там прояви тази добра дейност, където няма да има нищо съблазнително, а тук милостинята е по-лоша от всяка жестокост и безчовечност. Защото каква полза, когато храниш тялото, а изнуриш душата, когато дадеш дреха, а събудиш подозрение, по-срамно от голотата, когато принесеш полза в телесното, а във всичко духовно причиниш вреда, когато, доставяйки й благополучие на земята, я лишиш от небесата? Каква милостиня е това, когато се унижава славата Божия, когато идва безчестие и посрамване, осмиване и порицание и от самата получаваща милостиня, и от много други, съблазняващи се от нея? Това е дело не на милосърдна, а на безчовечна и жестока душа. Защото, ако това беше дело на милосърдие и човеколюбие, то би следвало да се върши по отношение на мъжете.

7. Но жените, ще кажете вие, се нуждаят от по-голямо покровителство; мъжете имат много удобства по природа. Но и между мъжете има много такива, които са по-слаби от жените и поради преклонна старост, и поради болест, и поради телесни недъзи, и по други подобни причини; но тъй като вие особено се грижите за жените като за по-слаб пол, и сте много милостиви и състрадателни към тях, сега няма да оставим без внимание и тази причина, и ще ви посочим такива начинания, които са и по-свободни от осъждане, и ще

СЛОВО
за живеещите заедно
с девственици

ви доставят по-голяма награда. Има жени, едни - отслабнали от старост, други - останали без ръце, трети - които не виждат, някои - изложили се на различни и разнообразни страдания, и на най-тежкото от всички страдания - бедността; защото бедността и пълната оскъдност усилват в тях телесните болести; а от друга страна, и самата бедност поради тях става още по-жестоката и непоносима. Излизай и улавяй тези (бедни) и ги събирай; или по-точно, не е нужно и да се трудиш да ги събираш; те предстоят в готовност пред всички, желаещи да протегнат ръка за помощ. Ако ти имаш пари, изразходвай ги за тях; ако си силен, окажи помощ с телесната си сила; ще видиш много нужди, изискващи и телесна помощ, и харчене на пари и грижи; защото е необходимо да им се доставят и жилища, да им се приготвят лекарства, да им се купят постели и дрехи, добра храна и всичко друго, макар и такива болни да са само десет жени; а сега нашият град е изпълнен с тях, и ще намериш хиляди и два пъти повече. Тази е нуждаещата се от покровителство, тази е самотната, тези са повалените на земята, това е милостинята, това е човеколюбие, това служи за слава Божия и принася полза и на гледащите, и на страдащите, и на облагодетелстващите. Наистина, по-справедливо би било да оказваме помощ на слабите, отколкото на силните, на престарелите, отколкото на младите, на нямащите необходимото препитание, отколкото на имащите достатъчно състояние, на ненавижданите от мнозина поради непоносимите страдания, отколкото на обичаните от мнозина, имащи възможност да прогонят и причиненото огорчение и да доставят добра слава, отколкото на причиняващите огорчения. Покажи ми, че правиш това заради Бога, и се погрижи за тези хора. Но ако ти не искаш да виждаш такива дори и насън, а навсякъде търсиш красиви и млади и ръководейки се единствено от непростимата причина за това непристойно търсене, представяш друга, която изглежда благопристойна, т.е., покровителството, то, макар и да измамиш хората, няма да измамиш неподкупното съдилище, като правиш това поради една причина, а изтъкваш друга. Вие казвате, че всичко се прави заради Бога, а правите това, което е присъщо на Божиите врагове; защото да се върши това, чрез което се злослови и хули Неговото име, е присъщо на Божиите врагове. Ще посоча и друго съображение. Да предположим, че говорещият това говори истината и че е чист от всяка похот, и поема върху себе си такова покровителство не поради нещо друго, а единствено поради благочестието; но и при това ще намерим, че той няма да се избави от наказание. Ако няма други случаи, в които би следвало да покаже своето благочестие, и да направи това без съблазън за душите на другите, и тогава не би следвало да се върши това, от което произлиза повече вреда, отколкото полза. Нима е безразлично дело, кажи ми, да покровителстваш една или две девственици в телесните нужди, и да съблазняваш множество души? това още не е толкова тежка вина; но когато можеш да намериш много пътища, чужди на укора, свободни от съблазни и носещи много по-голяма полза, то защо сам се заплиташ в тези дела, безсмислено и напразно, погубваш ползата и действаш с опасност и безчестие, след като е възможно да действаш с безопасност и велика слава? Нима не знаеш, че животът на християнина навсякъде трябва да блести светло, и който е посрамил своята чест, той ще бъде безполезен във всичко, и в нищо не може да придобие голяма полза за себе си, макар и някога да е вършил добри дела? *Ако солта изгуби сила*, казва Господ, *с какво ще се направи солена* (Мат. 5:13)? Бог иска да бъдем сол, светлина и закваска, така че и други да могат да получат полза от нас. Ако хората, живеещи безукорно, едва могат да вразумяват безгрижните, то ако ние им даваме повод (за грях), няма ли да бъдем виновни за тяхната погубеност във всяко отношение? Наистина, както живеещият развратно никога не може да се спаси, така и навличащият си лоша слава не е възможно да избегне наказанието. Дори - ако можем да кажем нещо чудно - който извърши големи грехове, но направи това незабележимо и не съблазни никого, той ще се подхвърли на по-малко наказание, отколкото съгрешилият по-леко, но с дързост и съблазън за мнозина.

8. За да не се удивляваш на казаното и да не смяташ тези думи за преувеличени, ние ще ти посочим същото изречение от небето и ще ти представим същия закон оттам. Така на блажения Моисей, най-кроткия от всички хора на земята, Божи приятел и най-голям от пророците (защото с другите Бог беседвал в притчи, а с него - както приятел с приятеля си), на такъв и толкова велик мъж, търпял множество бедствия в пустинята толкова години, често подхвърлял се на крайни опасности и от египтяните заради иудеите, и от иудеите поради тяхната неблагодарност, след толкова много бедствия и безчислени подвизи не нещо друго попречило да получи обещаното, а съблазънта, предизвикана от него на онези, които били заедно с него при изваждането на вода. Като дава да се разбере това, Бог казвал: *задето Ми не повярвахте, и с това не явихте Моята светост пред очите на синовете Израилеви, вие няма да въведете този народ в земята, която Аз му давам* (Числ. 20:12). Макар и той и преди това да оказвал известно непослушание (защото веднъж и два пъти противоречал на Бога, когато бил изпратен в Египет, и след това в пустинята проявил неверие, когато казал: *шестстотин хиляди пешаци има в този народ, между които се намервам; а Ти казваш: Аз ще им*

СЛОВО
за живеещите заедно
с девственици

дам месо, и ще ядат цял месец! нима да се заколят всичките овци и волове, та да им стигне? или ще се събере всичката морска риба, та да ги задоволи? (Числ. 11:21, 22), и след това отново се противил и се отказвал от управлението на народа, но нищо от всичко това не можело да го лиши от предстоящите му награди, а само един случай при изваждането на вода; защото тази постъпка, макар и по същество да била по-маловажна от тях, но по вредата за другите била много по-съществена. Те ставали насаме и тайно, а този грях бил извършен явно и пред целия народ. Затова и Бог, като изобличавал, изразил това в думите: *задето Ми не повярвахте, и с това не явихте Моята светост пред очите на синовете Израилеви*, разкривайки същността на този негов грях и обяснявайки защо той бил непростим. А ако това подхвърлило на падение такъв мъж, то как няма да погуби нас, червеи и нищожни същества? Нищо не оскърбява Бога така, както това да се хули Неговото име. Той непрестанно изобличавал иудеите за това: *защото, какво похулване би било за името Ми!* (Ис. 48:11); и още: *вие го хулите* (Мал. 1:12); и още: *всеки ден, името Ми се хули между народите* (Ис. 52:11 - слав.); и такава била Неговата грижа да не става това, че Той често спасявал и недостойните, за да не се случи това. *Но Аз постъпих*; казва Той, *зарад Моето име, та да не се хули то*; и още: *не заради вас ще направя това, доме Израилев, а заради Моето свето име, което вие обезславихте* (Иез. 20:9; 36:22). И Павел желаел да бъде отлъчен (от Христа) заради славата Божия, и сам Моисей молел да го изличи от книгата заради славата на Божието име; а вие не само не желаете да претърпите нищо, за да отстраните богохулството, но правите всичко, с което още повече го умножавате и увеличавате всеки ден. И кой ще ви оправдае? Кой ще ви прости? Никой. А такава грижа Бог и светиите проявяват за това да не се хули Неговото име не защото Бог има нужда да бъде прославян от нас (защото Той е самодостатъчен и съвършен), но защото от такава хула произлиза голяма вреда за човеците. Когато пред тях се хули името Божие и Неговата слава, то вече не им доставя никаква полза; а ако Бог, когато бъде хулен, не им доставя никаква полза, то колко повече ние.

9. И така, всякак да се стремим да не даваме никакъв повод за съблазън; но ако започнат да ни укоряват несправедливо, да опровергаваме обвиненията с убеждения и да подражаваме на светиите, които проявявали такава ревност за славата Божия, че презирали собствената си слава заради Божията. Да не мислим, безразсъдно оставили и презрели всичко, че за наше оправдание е достатъчно, ако кажем, че сме купили за девствениците дрехи и обувки и сме устроили добре всичко останало, отнасящо се до тяхното телесно спокойствие. А кой, ще кажете, ще се занимава с нашите домашни дела, кой ще се грижи за имуществото, кой ще се разпорежда, когато се намираме извън дома, а в него няма жена? Защото казват и това, което е по-срамно и от предишното, не се грижат за нищо и не се срамуват, но говорят, без да мислят, подобно на пияни. Затова и ние няма да се обременяваме - въпреки че думите им са такива, че не заслужават никакъв отговор, - няма да се обременяваме от отговора и ще говорим с тях кротко, докато не ги избавим от това опиянение, доколкото е възможно за нас. Срамувам се и се червя, като започна да опровергам изразите, които те не се срамуват да говорят; но трябва да понеса този срам за полза на онези, които не се срамуват; защото би било нелепо, осъждайки ги за презрението към съблазняващите се братя, самите ние поради срам да оставяме без внимание тяхното изцеление. За какви, кажи ми, домашни дела става дума, за чието наблюдаване се смятат необходими услугите на девственицата? Нима нямаш множество другоземни и купени неотдавна робини, които трябва да ръководиш и да учиш на предене и на други работи? Или имаш съкровищници с много пари и скъпоценни дрехи и е необходимо в дома постоянно да стои страж, и очите на девственицата да ги пазят от злонамерените слуги? Или често се дават обеди и пиршества, и е необходимо домът да бъде украсяван, а готвача и прислужващите да се намират под надзора на девственица? Или имаш разнообразни и непрестанни разходи, и трябва някой постоянно да следи едно да се съхранява внимателно, а друго да не изчезва от дома напразно? Нищо такова не се говори, но само това тя да следи за своето ковчеже, дрехи и другото оскъдно имущество, да слага масата, да постила постелята, да пали огъня, да умива нозете и да доставя всякакви други удобства. И за такива малки и незначителни удобства ние да понасяме безчестие, да се подхвърляме на такива укори? Не е ли по-добре и по-лесно това служение да изпълнява брат? Мъжът по природа е по-силен от жената, при нужда е по-удобен за нас, и не изисква толкова разходи. Жената, тъй като принадлежи към по-нежния пол, има нужда от по-мека постеля и по-фини дрехи, и може би от прислужница за самата себе си, и не толкова ни прави услуги, колкото изисква услуги; а братът е свободен от всичко това; и дори и да се нуждае от нещо, ще се нуждае от едно и също с нас; а това не е маловажно удобство, когато живеещите заедно се ползват не от различни вещи, а от едни и същи, което при девственицата не може да бъде. Така, първо, когато е необходимо да се мием или се случи телесна болест, тогава нито братът може да й служи в това, ако не е крайно безсрамен, нито самата тя да позволи

СЛОВО
за живеещите заедно
с девственици

да и се помага; а ако братя живеят заедно, те ще могат взаимно да си оказват тези услуги. Също, когато е нужно да се спи, ако в дома има девственици, трябва да имаме две легла, две постели и две одеяла, и дори ако те са благоразумни, две стаи; а при братята тези нужди се намаляват, като еднакви за тях, защото и стаята е една, и възглавницата е една, и леглото е едно, одеялата са едни и са достатъчни и за двамата; изобщо, ако разгледаме всички потребности, тук ще намериш голямо удобство, а там - неудобство. Няма да се разпростирам да говоря за непристойностите в дома, когато например влезлият в дома на самотния мъж може да види закачени женски обувки или пояси, и превръзки за глава, кошнички, хурка, вретено, гребени, и много други неща, които не могат да се изброят поотделно. Ако при това си представиш богата девственица, смехът ще бъде още по-голям. Първо, съжителят се движи сред тълпи слугини, като припраща на танцьорките ръководител на оркестър в женски хор; а има ли нещо по-срамно и безчестно от това? След това той се измъчва целия ден, гневи се на слугите за вещите, принадлежащи на тази жена; защото той или е длъжен да мълчи и без да обръща внимание на нищо, да получава от нея укори, или да разговаря и да ругае, и при това да позори себе си. И погледни какво става. Този, на когото е заповядано дори да не се приближава до житейските дела, се вмесва не само в житейските, но и в женските дела; той, разбира се, няма да откаже да отнася женските принадлежности, и често ще посещава майсторите на сребърни изделия, и да пита готово ли е огледалото на госпожата, направили ли са каната, върнали ли са стъкленицата; защото всичко е стигнало до такова развратяване, че много от девствениците се занимават с тези принадлежности повече от миряните. Оттук отново тича при мировареца да поговори за ароматите на госпожата, а често от излишно усърдие при това няма да пропусне да обиди бедния, защото девствениците употребяват различни скъпоценни аромати. След това от мировареца отива при продавача на кърпи, а от него - при майстора на сенници; защото те не се срамуват да им поръчват и тези дреболии, като виждат, че мъжете ги слушат за всичко и са им благодарни за заповедите повече, отколкото на други за услугите. След това отново, ако е необходимо да се приготви нещо за преносимия сенник, те без обяд дочакват до вечерта, оставайки в работилниците. И те се занимават не само с тези странни неща, но обременяват и нещастните слуги, и им причиняват много оскърбления с негодувание и викове. Представи си колко укори произлизат оттук; защото оскърбеният слуга, и особено за такива неща, като не намира никакъв друг начин да отмъсти на оскърбилият го, прави това с език и тайно порицание, без да щади никого, който може да попадне под неговия гняв, но се поддава на това отмъщение с такава крайност, която е присъща именно на слугата, като оскърбен и намиращ в това единствено утешение в своята злоба против оскърбилият го. Но живеещият заедно с бедна, ще кажете, няма да се обръща към майсторите на сребърни изделия (защото бедността не позволява), няма да ходи при продавачите на аромати. Но той често ще посещава обушарите, тъкачите, шивачите и бояджиите. И необходимо ли е да излагаме цялото безобразие например, когато такива хора влизат в домовете за покупка на хурки и прежди, когато ходят по площада, търсейки същото? Това става в домовете; а на площадите те се подхвърлят на още по-голямо осмиване.

10. А какъв срам бива в църквата, това не може и да се опише. Като че за да не остане никакво място, на което да не знаят за тяхното безчестие и робска услужливост, те и на това най-свято място показват цялото си невъздържание; и което е по-прискръбно от всичко, се възхищават от това, от което би следвало да се срамуват. Като посрещат своите девственици при вратите и заменят за тях евнусите, те разбутват другите, и като вървят напред, се величават пред очите на всички и не се срамуват, но и се хвалят с това; и по време на самото принасяне на страшните тайни те от угодливост им оказват много услуги, и с това дават на мнозина, които ги виждат, повод за съблазн. А те, бедните и нещастни, вместо да ги възпират от такава угодливост, още повече се услаждат и величават от това. Наистина, ако някой пожелае да произнесе обвинение против тези жени или техните угодници, би ли могъл да намери по-тежко обвинение от това, че те показват своето невъздържание пред множество свидетели и постъпват непристойно пред очите на всички? Трябва ли да говорим за това колко безпорядък произлиза в самите църкви от угаждането на тези жени, колко Божии дела се пренебрегват от мнозина, за да не се оскърбят те? И какво говоря: да не се оскърбят? Ако някой само ги погледне мрачно и неприятно, то (техните угодници) по-скоро са готови да понесат всичко, отколкото да допуснат те да търпят това. Докога и ние ще се занимаваме с непристойното, като разказваме за всичките им дела? Не това сме си поставили за цел; необходимо е да говорим много и дълго, за да разкажем всичко; или по-точно, невъзможно е да разкажем всичко, дори и да искаме; но избирайки не много от многото, ние и така направихме словото си достатъчно дълго. Ние не се стремяхме към това, но неволно споменахме и за него, та поне малко да удържим онези от слушателите, които имат ум; а сега е необходимо да предложим увещание и молитва. И така, моля ви, увещавам ви и припадам в

СЛОВО
за живеещите заедно
с девственици

коленете ви: убедете се, да излезем от това опиянение, да владеем сами себе си и да осъзнаем честта, която ни е дарил Бог; и да послушае Павел, който призовава: *не ставайте роби на човеци* (1 Кор. 7:23), и да престанем да раболепстваме пред жените за обща погибел на всички нас. Христос желае ние да бъдем доблестни воители и подвижници. Той ни въоръжава с духовно оръжие не за да услужваме на недостойните девии, да се въртим около преденето, тъкането и други подобни ръкоделия, да седим близо до жени, които предат и тъкат, да прекарваме целия ден, влагайки в душите си женски нрави и речи, но за да отблъскваме враждебните на нас невидими сили, да поразяваме техния предводител дявола, да прогонваме свирепите пълчища на демоните, да разрушаваме техните укрепления, да свързваме *властите и светоправниците на тъмнината* (Еф. 6:12), да ги отвеждаме в плен, да обръщаме в бягство духовните сили на злото, да дишаме огън (против тях), за да бъдем готови и подготвени за ежедневна смърт. Затова Той ни е облякъл в *бронята на правдата*, затова ни е препасал с пояса на *истината*, затова е възложил върху ни *шлема на спасението*; затова е обул нозете ни в *готовност да благовестим мира* и ни е върчил *духовния меч*, затова е възпламенил огън в душите ни (Еф. 6:14-17). И така, кажи ми: ако бе видял, че някой от воините, облечен в шлем, нож, броня, взел меч, копие, щит, лък, стрели, колчан, когато тръбата вече гръмогласно тръби и призовава всички напред, и когато враговете дишат силна ярост и са готови да разрушат града до основи, бяга не напред към военния строй, а си отива къщи и сяда с тези оръжия около жената, ти не би ли го пронизал с неговия меч, ако би било възможно, без да говориш с него нито дума? Ако ти се изпълваш с такъв гняв, то какви, мислиш, се оказват пред Бога делата, много по-непристойни от тези? Защото тези дела са толкова по-срамни и непристойни от онези, колкото нашата война е по-тежка, и враговете силни, и наградите за войната - по-големи, и изобщо, всичко е толкова различно, колкото истината се различава от сянката. Да не разслабваме своята сила и да не разрушаваме своите сили с такива беседи; защото оттук произлиза неизразимо и голямо зло за душите ни. А какво (да кажем), ако ние дори не чувстваме това, опиянени от пристрастие? Това е по-ужасно от всичко, че ние дори не съзнаваме как се разслабваме и ставаме по-меки от всеки восък. Както този, който, като хване лъва, гледащ гордо и страшно, отреже гривата му, изтръгне зъбите и изреже ноктите му, го прави презрян, смешен и лесен за побеждаване дори от децата, този, който е бил страшен и непреодолим и е разтърсвал всичко само със своето рикане; така и тези жени правят всички, които привличат към себе си, лесни за улавяне от дявола, изнежени, раздражители, безразсъдни, гневливи, дръзки, непристойни, низки, неблагоприятни, раболепни, подли, нагли, бърбиви, и изобщо, всички лоши женски нрави им се предават и се внедряват в душите им.

11. Не е възможно живеещият с жени така пристрастно и занимаващ се с беседи с тях да не бъде сплетник, бърбивец и лекомислен. Започне ли да говори за нещо, той все говори за преди и платове, тъй като езикът му е заразен със свойството на женските речи, започне ли да върши нещо, го върши с голямо раболепие, тъй като твърде далече се е отклонил от свойствената за християните свобода и е станал неспособен на никакво велико дело. А ако такъв човек е неспособен за житейските и гражданските дела, то още повече - за великите духовни дела, които изискват толкова доблестни мъже, че възнамеряващите да пристъпят към тях не могат и да се докоснат до тях, ако не са станали от човеци ангели. И не само самите те падат в такова зло, но стават причина и за развращаване на нравите на своите съжителки. Както сами стремящите се да угаждат на девствениците не се занимават с това, което подобава, така и те заради тях се отклоняват от своя правилен път, и за това им въздават зло и пагубно възмездие. Те прилежно украсяват себе си и много се грижат за изящното облекло и походка, и целия ден бърбят за празни неща; защото, като виждат, че (техните съжителки) се усаждат от тези непристойни нрави и речи, те се стремят да правят всичко, с което биха могли да ги задържат в плен. Но ако ние, въздържайки се малко, обуздаем самите себе си, ще принесем полза и на тях, и на себе си, и на всички други; и както сега ставаме виновни за погибелта на мнозина, така тогава ще получим награда за спасението на всички, и от каквото сега се ползваме по срамен начин, от същото ще се ползваме тогава с велика чест. Защо, кажи ми, желаеш да бъдеш почитан от жените? Желанието за такава чест е много недостойно за духовния мъж; и тя ще бъде достигната тогава, когато престанем да я търсим. Обикновено човек презира тези, които му угаждат, а уважава ония, които не го ласкаят; такова настроение е особено присъщо на женския пол. Жената бива недоволна, когато я ласкаят, и повече от всичко уважава онези, които не желаят да се прекланят и покоряват на нейните неуместни желания; в това можете да ми бъдете свидетели. Сега не само другите, но и самите съжителки се смеят над вас, ако не явно, то в своята съвест, и се хвалят с тази жестока власт (над вас); а тогава те ще ви уважават всички и ще се удивляват на вашата свобода. А ако не вярвате на думите ни, попитайте и самите тях, кого повече хвалят и одобряват: раболепните към тях или господстващите над тях, които им се покоряват и вършат и търпят всичко, за да им

СЛОВО
за живеещите заедно
с девственици

угодят, или които не допускат нищо такова, но се срамуват да се подчиняват на техните недобри заповеди? - и ако пожелаят да ви кажат истината, то, разбира се, ще ви кажат, че господстващите над тях; или по-точно, тук няма нужда и от отговор, когато делата говорят за това. Но, ще кажете, съжителстващият понася всичко това за удоволствие, като се услажда от гледането на девствениците. Дори и да е така, само поради това той би следвало да се отдалечава, и сега достатъчно сте доказали, че не в това е удоволствието, а в противното, в това да не се наслаждаваме на такова гледане; към това добави и утешението на съвестта: обикновено нищо не ни утешава така, както добрата съвест и благите надежди. Но ти търсиш спокойствие в това? Доказано е, че и то се постига по-лесно, когато с теб живее брат. Сега ти с нищо не се отличаваши от роб и търсейки спокойствие, намираш по-жестоко робство, а тогава ще излезеш от това робство и ще бъдеш в числото на заповядащите, а не на покоряващите се. И така, ако там вместо удоволствие има скръб, вместо слава - срам, вместо свобода - робство, вместо спокойствие - труд, и освен това оскърбяване на Бога, погубел, съблазни, вечно наказание и лишаване от безброй блага; а тук - всичко противоположно, слава, чест, удоволствие, дръзновение, свобода, спасение на души, наследяване на царството и избавяне от наказание, то защо да не предпочетем последното пред първото? Не зная, освен ако някой не желае решително да погуби сам себе си, защото после вече няма да имаме нито оправдание, нито опрощение. Ако и без всичко това следва да понасяме всичко за слава Божия, то когато можем да получим и тукашните блага и да се удостоим с бъдещите блага, а ние, давайки повод за богохулство, заедно с това погубваме и сами себе си, кой ще ни спаси и избави от определеното ни за това наказание? Никой.

12. И така, като си представяме всичко това, поне накрая да се обърнем към спасението на нашите души. А ако оставянето на дълговременния навик изглежда малко трудно, да предоставим цялото дело на силите на разсъдъка и на Божията благодат, и като се убедим, че ако положим само начало на делото, след това няма да срещнем никаква трудност, и така ще въстанем и против този навик. Защото, ако се въздържаш десет дни, след това по-лесно ще понесеш двадесет дни, а след това - още два пъти по толкова; по-късно, отивайки напред, накрая няма да чувстваш трудността, която си изпитвал в началото, но много трудното дело ще ти изглежда много леко и ще придобиеш друг навик, и ще признаеш промяната за удобна не само поради (новия) навик, но и по благите надежди. Тогава и девствениците ще те уважават повече, и Бог преди тях ще одобри това, и всички хора ще те прославят, и ще живееш живот, изпълнен с голяма свобода и голямо удоволствие; защото какво може да бъде по-приятно от това да се освободиш от угризенията на съвестта, да прекратиш постоянната борба с похотта, с голяма лекота да си изплетеш прекрасния венец на целомъдрието, със свободни очи да гледаш към небето и с чист глас и сърце да призоваваш Владиката на всичко? Нито един затворник, освободил се от веригите, смрадта и други бедствия на тъмницата, или по-точно, нито един слепец, прогледнал и видял тази приятна светлина, не се радва, не се весели и не се възхищава толкова, колкото този, който е успял да се освободи от това робство. Наистина, много по-приятно от светлината е освобождаването от това подчинение и по-непоносимо от всеки мрак - страданието от това робство и тези вериги. Впрочем, защо да се разпростираме за свойствата на единия и на другия живот, след като първият е изпълнен с унижения, скърби, вреда и голямо разслабване, а вторият - със свобода, удоволствие, полза и голямо целомъдрие? Никакви думи не могат да ги изобразят, може да ги покаже само изпитването на дело. Тогава вие ще познаете добре от какви злини сте се избавили, какъв живот сте придобили, когато пожелаете да се убедите в нашите думи на дело; тогава и ще се убедите, когато проверите казаното на дело. А ако още не се задоволявате с това и не вярвате на думите ни, то попитайте тези, които някога са се намирали под това робство, но след това изведнъж са се избавили и са достигнали прекрасна свобода, и тогава ще познаете ползата от това увещание. Така и Соломон, когато се пристрастил към житейските неща, ги смятал за големи и дивни, и много се грижел за тях, като издигал великолепни къщи, придобивал множество злато, отвсякъде събирал сонмове музиканти и тълпи от готвачи и прислужващи на трапезата, обилно доставял на своята страст приятност от дъбравите и удоволствие от красивите тела, и прокарвал за себе си, така да се каже, всички пътища към веселието и наслаждението; но когато малко се отрезвил от това, и като от някаква мрачна пропаст погледнал към светлината на благочестието, тогава произнесъл това високо и достойно за небето изречение: *суета на суетите - всичко е суета* (Екл. 1:2)! Такава, и още по-висока присъда ще произнесете над това непристойно удоволствие и вие, когато малко се откъснете от лошия навик. При това Соломон, живял в древните времена, не бил задължен да води строго благочестив живот; защото древният закон не забранявал да се живее в разкош и не наричал наслаждението от другите удоволствия излишно и безполезно, но въпреки това той видял тяхната безполезност и познал голямата им суетност. А ние сме призвани към по-добър начин на живот,

СЛОВО
за живеещите заедно
с девственици

стремим се към висше съвършенство и сме се обрекли на по-сериозни подвизи, защото какво друго ни е заповядано, ако не да живеем подобно на небесните сили, духовни и безплътни? Затова не е ли срамно и достойно за голямо наказание - да се оказваме много по-лоши от него и не само да не се издигаме над позволените (удоволствия), както той, но и да се предаваме на забранените и навличащи ни непоносимо мъчение? Наистина, да храним порочна любов в душата си, да гледаме на жена с пожелание, да се любуваме на чужда красота, да посрамваме самите себе си, а на по-немошните да вредим и да даваме много поводи (за укор) на езичниците и иудеите, да съблазняваме своите и чуждите, да съдействаме на голямото унижаване на славата Божия и да поемаме върху себе си раболепно служение, да се намесваме в суетата на житейските дела, да предаваме на дявола дарената ни свобода, и вместо нея да се подхвърляме на най-тежко подчинение, да ставаме за смях на приятелите и за порицание от страна на враговете, да навличаме лоша мълва върху църковното общество, да посрамваме почтеното достойнство на девството, да даваме множество предлози на склонните към разпътство и да причиняваме други, още по-големи злини (защото не е възможно да се види и изобрази с думи всичко, на което се подхвърлят такива хора в действителност) - това принадлежи към делата, строго забранени и навличащи непоносимо наказание. Така, дори в това да има някакво малко удоволствие, ние, като му противопоставим всичко това, осмиването, срама, подозрението от другите, осъждането, насмешките, порицанията, незаспиващият червей, външната тъмнина, неугасимият огън, скръбта, въздишките, скърцането със зъби, неразрешимите вериги, и поставим това в чашата на везните, и сравним едното с другото, да се отдалечим поне накрая от тази тежка и гибелна зараза, за да си отидем оттук със светли венци и да получим възможността с чисти уста да кажем на Христа: "Заради Тебе и Твоята слава ние презряхме своя навик, преодоляхме удоволствието, приведохме душата си в съкрушение и като отхвърлихме всяко пристрастие и предубеждение, предпочетохме Тебе и Твоята любов пред всичко". Така ние ще доставим полза на самите себе си, ще доставим полза и на жалките съжителки, ще доставим полза и на съблазняващите се, ще застанем близо до самите мъченици и ще получим първото място; защото поставям не по-ниско от подвизавалите се с най-големи подвизи и понасяли най-жестоки мъчения този човек, който, след като много време се е предавал на похот и е бил привързан към някакъв приятен и стар навик, след това поради страх Божи разкъса тези вериги и прибегне към Божията воля. Наистина, едно от най-трудните неща е да отхвърлиш пристрастието и старата привързаност, да разкъсаш многосложните съблазни, да се окрилиш и се издигнеш до небесните сводове. Както е тежък подвигът на мъчениците, така и тези преживяват продължителна скръб. И техните венци са еднакви, тъй като и подвизите им са подобни. Ако извлеклият *скъпоценно от нищожно, ще бъде като Божиите уста* (Иер. 15:19), то и освободилият самия себе си и избавил много други от осъждане, представи си каква награда ще получи, и, като се окривяваш от надеждата за въздаяние, презри лошия навик, та, след като преминеш настоящия живот съгласно с Божията воля, с чиста съвест да видиш там своята (възлюбена) и да се насладиш на святата беседа с нея; защото след премахването на телесните страсти и угасяването на гибелната похот там няма да има никаква пречка мъжете и жените да бъдат заедно, когато се прекрати всеки порочен поглед и всички, въведени в царството небесно, ще могат да водят живота на ангелите, тези духовни сили, по благодатта и човеколюбието на нашия Господ Иисус Христос, на Когото с Отца и Светия Дух слава, чест и царство във вечни векове. Амин.

СЛОВО КЪМ ДЕВСТВЕНИЦИТЕ, ЖИВЕЕЩИ С МЪЖЕ

О горко ми, душо (Мих. 7:1) - в свое време ще кажа и аз с пророка, и не веднъж, не два пъти, а много пъти: *о, горко ми, душо*, какво дело погива, изпълнено с такова благочестие! Девството е оскърбено, отделящата го от брака завеса е снета и разкъсана от безсрамни ръце, светая светих е потъпкана, почтеното и достойно за уважение е станало презряно и пренебрегвано от всички, и званието, толкова по-честно от брака, е унижено и поругано така, че повече се уважават встъпилите в брак. Девството винаги е имало първенство и всички преимущества пред брака; а сега то не може да остане и на второ място, а е поставено много ниско, дори на последно място; и което е най-тежко от всичко, не някакви врагове и неприятели, но самите тези, които на пръв поглед особено са го пазели, така са го унизили, и те, които повече от всички са ни давали възможност смело да говорим против неверните, повече от всички са заградили устата ни и са ни покрили с голям срам. По отношение на богатството езичниците биха могли да ни посочат някои благочестиви, макар и не много; някои от тях дори са преодолявали гнева, но те никога не са имали цвета на девството, и те винаги са

СЛОВО
за живеещите заедно
с девственици

ни отстъпвали първенството тук, признавайки това дело за превишаващо природата и нечовешко. На това винаги са ни се удивлявали всички народи, а сега вече не се удивляват, но ни се смеят и поругават. Затова и дяволът така е нападнал това стадо, като е видял как Христовото воинство особено се украсява с този сонм, и решил така да го посрами, че дори би било по-добре изобщо да няма девственици, посвещаващи се на девство по такъв начин. Причина за всички злини е, че това дело остава такова само по име и всичко се ограничава само (с думите) на устата, в което се състои най-малката част от девството; а най-необходимото и особено отличаващото го е пренебрегнато, и при тях не става и дума нито за благоприличното облекло, нито за спокойствието, подобаващо на девствениците, нито за съкрушението, нито за нещо друго подобно; но те и говорят за всичко лекомислено, и се смеят неуместно, и се безпокоят, и се предават на удоволствия повече от жените, услаждащи се в (скверни) домове, по всякакъв начин прелъстяват гледащите ги със своите хитрости, и се стремят да усвоят безсрамието на блудниците, като че се надпреварват с тях и се стараят да придобият първенство в лошата мълва за себе си. И как, кажи ми, ще можем да изключим такава девственица от числото и обществото на тези жени, когато тя прави същото, каквото и те, като прелъстява сърцата на юношите, когато е така лекомислена и невъздържана, когато произвежда същите треви, напълва същите чаши и приготвя същата отрова? Наистина, тя не казва: *дойди, ще се опиваме с нежности*; или: *спалнята си накадих със смирна, алой и дарчин* (Притч. 7:18, 16), и - о, ако само леглото и спалнята, а не дрехите и тялото! Те скриват своята отрова у дома, а ти навсякъде носиш мрежи и носейки се на крилете на наслаждението, ходиш по площада. Макар и да не казваш и да не произнасяш думите на блудницата: *дойди, ще се опиваме с нежности*, не си ги произнасяла с език, но си ги казвала с вида си, не си ги произнасяла с уста, но си ги казвала с походката си, не си канела с глас, но си приканвала с очи по-ясно, отколкото с глас. Макар че, след като си приканвала, ти не си се отдала сама, не си останала свободна от греха; защото и това е особен вид прелюбодеяние; ти си останала чиста от осквернение, но телесно, а не душевно; и при теб грехът е извършен докрай, ако не чрез съединяване, то чрез зрението. Защо, кажи ми, приканваш минаващите? Защо възпламеняваш този огън? Как мислиш да бъдеш чиста от греха, след като го извършваш напълно? Ти си направила съвършен прелюбоделец този, който се е прелъстил от този твой вид; как можеш да не бъдеш блудница, когато твоето дело се оказва прелюбодеяние? Защото неговото неистовство е твое дело; и на всеки е известно, че тази, която прави другите прелюбодейци, никога не може да избегне наказанието за прелюбодеяние. Ти си изострила меча, въоръжила си десницата си и си насочила въоръжената десница към нещастната душа; тогава как можеш да се избавиш от наказанието за това убийство? Кажи ми: кого ненавиждаме и от кого се отвращаваме? Кого обвиняват законодателите и съдиите? Пиещите ли отровни вещества, или тези, които ги наливат в чашата и ги приготвят, и със своето изкуство погубват (другите)? Пиещите не съжаляваме ли, като претърпели вреда, а тях не осъждаме ли единодушно? И за тях не е достатъчно да кажат за свое оправдание: аз не съм причинил вреда на самия себе си, а съм погубил друг; но за самото това те се подхвърлят на още по-жестоко наказание. А ти, нещастна и жалка, приготвила такава гибелна чаша, предложила и подала такава отрова, когато той вече я е изпил и е погинал, мислиш да се оправдаеш с това, че не си я изпила сама, но си предложила отровата на друг? При това вие ще претърпите толкова по-тежко наказание от тези продавачи на отрова, колкото и тази смърт е по-тежка. Вие умъртвявате не само тялото, но и душата; те често правят това или поради вражда, или поради гняв, или поради нужда от пари; а вие не можете да прибегнете и към този предлог; защото постъпвате така не с врагове и с такива, които са ви обидили, а само от тщеславие си играете с чуждите души, намирайки наслаждение за себе си в смъртта на другите.

2. Впрочем не зная как започнах да говоря за това, имайки пред вид друго; затова трябва да се върна към това, с което започнах. Като че казаното по-горе не е достатъчно за посрамването на целия (женски) пол, но вие сте измислили още нещо. Нека никой не мисли, че това е казано за всички; аз не съм толкова жалък, че да смесвам и сливам всичко. Това, за което говорихме, и което ще бъде казано по-долу, се отнася за виновните. Като че казаното по-горе не е достатъчно, за да причини вреда, но още, приемайки при себе си някои мъже, съвсем непознати за тях, ги остават при себе си и живеят заедно с тях през цялото време, като че с това показват, както и с казаното по-горе, че са приели девство против волята си, отстъпвайки пред крайно насилие, поради което се утешават за това насилие и принуда. И дори, при удобен случай, не говорят ли за тях още по-лошо приятелите и роднините? Как могат такива още да живеят и да дишат, без да се разкъсват на две или да се погребат живи заедно със своите съжителители? Между другото, всички говорят и това, че в дома на девствениците всеки ден идват и акушерки, като при раждащи, ако не за да се грижат за родилката (а с някои е ставало и това), то за да проучат, като за продаваните слугини, коя от тях е обезчестена и коя не; и при това

СЛОВО
за живеещите заедно
с девственици

някоя лесно се съгласява да бъде прегледана, а друга не се съгласява, и така остава посрамена, макар и да не е обезчестена; едната се изобличава в това, а другата не се изобличава, но и първата се подхвърля на не по-малък срам от втората, защото със своя начин на живот не се е оказала достойна за доверие, а е имала нужда от свидетелство след прегледа. За какви сълзи не е достойно това? За какви смърти не е достойно? Кой е толкова каменен и безчувствен, че да не се възмути и възпламени от ревността на Финеев? Той, ако по това време беше видял такъв срам, не би ги пощадил, но би извършил същото, каквото сторил тогава с мадиамката (Числ. 25:8-14); а ние (на които не е позволено да вадим меч и да пронизваме с копие такива грешници), макар и да чувстваме същото, което чувствал и този свят мъж, не постъпваме така, а облекчаваме скръбта си по друг начин - с въздишки и сълзи. Дойдете, плачете и въздишайте заедно с мен всички вие, които сте чужди на този срам; защото тези жалки и нещастни, може би, наред с другите болести, страдат и от безчувствие. А вие, които водите такъв (добродетелен) живот и сте се удостоили да бъдете в брачния чертог с Жениха, имате горящи светилници и се украсявате с достопочитаните венци на девството повече, отколкото с всяка царска диадема, плачете заедно с нас и въздишайте; това е немалко лекарство и за лечение на тежко болните, и за утешение на оплакващите тяхната болест; това е направил някога и вашият Жених. Така, като погледнал към Иерусалим, достигнал до крайната степен на погибелта и неможеш да стане от болестта, Той заплакал (Лук. 19:41); и при Витсаида Той вече не ни предлага нито увещания, нито знамения, но само изразява съжаление, като неведнъж повтаря "горко" на тези градове, както постъпваме към умиращите (Лук. 10:13). И блаженият Павел, като подражава на своя Учител, през целия си живот не преставал да оплаква падналите и останали в това падение, и нежелаети да станат, и то така горчиво, че с някои най-силни изрази говори за това в посланието до Римляни: *голяма скръб и непрестанна мъка ми е на сърце; молил бих се сам аз да бъда отлъчен от Христа за братята си, мои сродници по плът, които са израилтяни* (Рим. 9:2-4). Виждаш ли колко поразителни са тези думи, каква сърдечна болка изразяват? Той оплаква страдащите и бедстващите от верните така, като че сам се намира в същите бедствия. *Кой изнемогва, та не изнемогвам и аз? Кой се съблазнява, та аз се не разпалям* (2 Кор. 11:29)? Не е казал: скърбя, но: *разпалвам се*, като с тази дума желае да изрази нетърпимостта и извънмерността на скръбта. Да подражаваме и ние на нашия Владика, и на подобния на нас раб. Немалка награда ще имаме за тези въздишки и сълзи, както и немалко осъждане от Бога ще имат тези, които без съжаление гледат на бедствията на своите членове. Първото можем да узнаем от крайно търпеливия мъж Иезекиил, а второто - от блажения Михей. Така, първият казва, че когато иудеите достигнали крайно нечестие и се отклонили към идолопоклонство, тогава Бог заповядал да *тури знак по челата на людеите, които скърбят, които въздишат за всичко*, което се върши (Иез. 9:4); защото не е достатъчно само да въздишаме, но и да скърбим; и макар и те да не са казали и направили нищо за изправяне на извършващите се грехове, но когато само направили нужното от своя страна, били почетени с такава чест от човеколюбивия Бог, че се удостоили и с безопасност, и с велика слава. А Михей³, наред с другите грехове, като: чревоугодие, пиянство, пристрастие към мазане с аромати, посочил и този грях - несъстраданието, като казал: *не ви боли сърце за злополуката на Иосифа* (Амос. 6:6)! И жителите на град Енан пророкът осъдил за същото, като казал: *не излезе да плаче за дома, който е близо до него* (Мих. 1:11 - слав.). Ако тогава, когато Бог се гневи, несъстрадателният се осъжда и наказва, то несъжаленият за падащите в нечестие с каква прошка ще се удостои? И не се учудвай, че трябва да съжаляваме за наказаните, когато ги наказва Бог; защото и Сам наказващият Бог не желае да прави това: *Нима аз искам смъртта на беззаконника?* - казва Той (Иез. 18:23). И така, ако наказващият не иска да наказва, то много повече трябва ние да състрадаваме на наказваните; може би по този начин ще ги обърнем; може би дори ще ги спасим. Дори те да погинат, ние все пак ще използваме лекарството, с което разполагаме, ще плачем и въздишаме, не събирайки сонмове жени, а всеки насаме и без тях. Ако желаете, и аз ще започна с вас тази плачевна песен: не се срамувам да правя това заедно с Иеремиа, Исаия, Павел и преди всички тях с Господа. Да започнем, както започнал Христос, и да кажем: *горко ти, душо*; към каква чест си призвана от Божието човеколюбие, и какво място ще получиш за своето нерадение? Горко ти, защото Той те е привлякъл в духовния брачен чертог, а ти, отхвърлила тази слава, си се низвергнала в огъня на дявола и в нетърпими мъчения, където има плач и скърцане със зъби, където няма утешаващ и простиращ ръка за помощ, но всичко е мрак, утеснение, смущения и страдания, нямащи нито облекчение, нито край; всичко това ти е причинила любовта към света, предпочитането на земята пред небето и нежеланието да слушаш гласа на Жениха, който непрестанно ни убеждава да нямаме нищо общо с делата на настоящето. Кой, жалка и нещастна, ще скърби за теб тогава? Защото, макар и да си видяла самия Ной, спасил целия си дом при общия потоп на вселената

³Посочените по-долу места от св. Писание, принадлежащи на двама пророци, св. Иоан приписва само на името на пророк Михей.

СЛОВО
за живеещите заедно
с девственици

и устоял при такъв гняв (Божи), или Иов и Даниил, и заедно с тях Моисей и Самуил, или патриарх Авраам, тогава никой няма да ти подаде ръка за помощ; макар и да си била тяхна родственица, дъщеря или сестра, макар и да възнасяш моления, подобно на онзи богаташ, всичко това ще бъде безполезно и напразно. *Как падна ти от небето, не деннице, сине на зората* (Ис. 14:12), ти, която имаше възможност да сияеш по-светло от самите слънчеви лъчи? Как остана самотна? И няма да сгреша онзи, който по-голямата част от скърбите, произнесени за град Иерусалим, отнесе към пленената по-тежко от този град.

3. Впрочем, може би са достатъчни и тези скърби, достатъчно е и това, което е (казано) в Писанието и в (нашата) книга; иначе не би ни стигнало време да оплачем както подобава душата, страдаща от такава болест. Защото какво да оплакваме първо? Това ли, че достойното за почит, свято и велико Божие име поради вас се хули сред езичниците и Неговата слава се унижава? Или това, че толкова почитаното и велико дело се подхвърля на презрение? Или това, че много души падат от такива съблазни? Или това, че и здравата част от вашия сонм се очерня от нечистата мълва за вас? Или това, че вие възпламенявате неугасим огън и за самите себе си, и за своите съжителители? Но откъде следва всичко това, ще кажете вие, когато ние можем да докажем, че нашето тяло е неосквернено и не се е подхвърлило на блудодеяние? Такова доказателство ще стане ясно не сега, а особено тогава, в последния ден. Познанията и изкуството на акушерката могат да видят само дали тялото се е подхвърлило на съединение с мъж; но чисто ли е то от срамното докосване и от прелюбодеянието и осквернението посредством целувки и прегръдки, това ще се открие в онзи ден, когато живото Слово Божие, откриващо съкровените човешки помисли и извършеното тайно, ще представи всичко оголено и *открито* пред погледите на всички (Евр. 4:12, 13); тогава ще узнаем добре чисто ли е твоето тяло от това и напълно ли е неосквернено. Няма да спорим и да се препираме за това, но ще предположим, че то е над всички тези мрежи и чисто във всяко отношение, и нека девственицата е дева; тогава как се отнася това към казаното от нас? Защото по-ужасно от всичко и достойно за много сълзи е това, че тя, внимателно опазвайки своето тяло във всяко отношение, е понесла толкова труд, и е направила целия си труд и старания напразни, давайки повод за хула против Христа; и щадейки своята плът, тя не е опазила славата Божия, но е взела всички мерки, за да остане тялото ѝ неприкосновено, а за това Той да не бъде оскърбяван и посрамван от мнозина никак не се е погрижила, и - ако тя не е правила и предприемала всичко, как се унижава славата Божия! Но как, ще кажеш, върша това? Като заселваш мъже заедно със себе си у дома и постоянно ги държиш при себе си. Ако желаеш да имаш за свои съжителители мъже, би следвало не да избереш девството, а да встъпиш в брак; защото за такъв е много по-добре да встъпи в брак, отколкото да действа по този начин. Нито Бог осъжда брака, нито хората го укоряват; защото той е честно дело, което никого не оскърбява и поразява; а такова девство при съжителство с мъже се осъжда от всички повече от прелюбодеянието; изгубило своето значение, то е паднало ниско, много по-ниско от най-дълбоката пропаст на прелюбодеянието; защото онази, която се грижи не за Господнето, никой няма да смята нито между девите, нито между омъжените. Омъжената се грижи да угоди на един мъж, а ти - на твърде много, и при това близки до теб не по закона на брака, а по някакъв друг начин, порицаван и осъждан от всички. Затова се боя за теб, след като бъдеш отхвърлена и от едната, и от другата страна, да не се окажеш причислена към безчестните жени. И поради самото ти название, ако някой би пожелал да определи това състояние, ние също нямаме какво да възразим. Защото, когато в събранието на площада или у дома започне разговор за такива (девственици), то разговарящите за това непристойно съжителство, желаейки да посочат принадлежащата към него, я наричат не негова майка - защото тя не го е родила, - не сестра, - защото те не са произлезли от една утроба, не съпруга - защото тя не живее с него по закона на брака, и не с някакво друго название на родство от позволените и установените от закона, а със срамно и смешно название. Аз не бих искал да го произнасям; толкова ненавиждам самото това название и се отвращавам от него; така противно ми е дори самото наименование на това съжителство. Но ти не си раждала и не си изпитала болките на раждането. Има ли нещо по-срамно от това оправдание? Има ли нещо по-достойно за съжаление от това, когато девственицата желае да докаже своето девство с това, към което могат да прибегнат и много жени от блудниците? Но тези развратници, ще кажеш, се отличават по други признаци. По какви други, кажи ми? - По външния вид, погледите, походката, по любовниците, които привличат към себе си. - Добре си изобразила пред нас чертите на блудницата; но погледни, не притежаваш ли преди нея същите черти и признаци, защото и ти привличаш към себе си много такива поклонници със същите мрежи. Макар и да не стоиш около дома си и да не приканваш минувачите, ти постоянно държиш мъже при себе си у дома - което е много по-лошо, - и то не за друго, а за да доставиш непристойно удоволствие на тях и на себе си, макар и не посредством съединяване. Какво предимство има в това, когато и взаимното гледане води до

СЛОВО
за живеещите заедно
с девственици

същото? А ако това го няма и вие не вършите такова прелюбодеяние, тогава за какво го държиш в дома си? Каква справедлива и основателна причина ще ни посочиш? Омъжената може да посочи брака, блудницата - любодеянието; а ти, девственице, какъв благовиден и основателен предлог ще ни представиш?

4. Но, ще кажат, какво искаш, когато съжителите не спят и не се съединяват с нас, както става с блудниците? И мнозина посочват именно това. Но не на своя глава ли говорят това? И само на своя глава ли, това ще изследваме по-нататък. Вече беше ясно доказано, когато говорихме за мъжете, че не само злословещите, но и представящите празни предлози са достойни за наказанието, определено за злословието; но това ще обясним и друг път; а сега ще те попитам за причината за такова съжителство, ако можеш да ни представиш някаква. - Аз съм немощна, ще кажеш, аз съм жена и не мога сама да задоволявам нуждите си. Между другото, когато избличавахме вашите съжителители, слушахме от тях противното, т.е., че те ви държат, за да им служат. Защо вие, след като имате сила да оказвате услуги и на мъжете, не бихте могли да помагате на самите себе си, на жените, а се нуждаете от други? Както мъж с мъж, така и жена с жена е много полесно и удобно да живеят заедно; но ако вие сте полезни и за служене на мъжете, то много повече - на самите себе си. С какво, кажи ми, може да бъде полезно и необходимо съжителството с мъж? Какви услуги може да ви доставя той, които една жена не би могла да доставя на друга? Да тъче канавата заедно с теб и да сплита нишките и преждата - нима жената не умее да прави това по-добре? Напротив. Той, дори и да иска, няма да може да се заеме с нещо подобно, освен ако сега не сте ги научили и на това, но то е работа само на жена. Или да изпере дрехите, да запали огън и да стопли яденето? Разбира се, това жената може да свърши не по-лошо, но много по-добре от мъжа. С какво, кажи ми, може да ти бъде полезен мъжът? Когато е необходимо да се продаде или купи нещо? Но и тук жената е полезна не по-малко от мъжа; за това свидетелства и тържището, и всеки, който желае да си купи дрехи, в повечето случаи ги купува от жени. А ако за девственицата е срамно да стои на площада за такава търговия, което наистина е срамно, то не е ли много по-срамно да живее заедно с мъже? Впрочем и първото, по-малко срамното от последното, може да се избегне, аз бих предложил всичко да се възлага или на млада прислужница, или на способни за това старици, от което се вижда, че казаното по-горе е повод и оправдание, и прикритие на слабостта. На коя слабост, ще кажеш, е прикритие? Ако бих пожелала да имам мъж и да встъпя в брак, и да водя такъв начин на живот, то кой би ми попречил? Нима не е позволено да направя това свободно, без да оскърбявам Бога и да не се подхвърлям на осъждане и укори от хората? Същото казвам и аз, и това са не толкова твои, колкото мои думи. Но сега трябва да кажа в какво би ти била необходима помощта на мъжа; или, ако не можеш да обясниш това, да изгониш непристойния съжител, защото иначе няма да можеш да се избавиш от позора, а това, което ти си казала, са не толкова твои думи, колкото на онези, които скърбят за твоята неблагоприятност. И така, дори за теб хиляди пъти да е полезно служението на мъжа, и тогава не би следвало да го допускаш с такъв позор; защото, когато се унижава славата Божия, не бива да се представя никакъв съществен предлог, че да се остави без внимание такова дело. Дори ако ти предстоеше да умреш хиляди пъти на ден, за да не се случи това, ти би следвало да претърпиш това с голяма радост, а не само да не оставяш без внимание такова дело заради своето спокойствие и светската полза. Послушай как Павел се е боял и силно е треперил от това: *за мене е по-добре да умра, отколкото някой да ми осуети похвалата* (1 Кор. 9:15). За да не се унизи неговата похвала, той бил готов да умре, а ние, за да отклоним съблазнителите, не искаме да пренебрегнем и малкото удоволствие? Как можем да се спасим някога? При това не е едно и също, дори не е подобно - да се лишиш от похвала и да се подхвърлиш на осъждане. Той не би оскърбил Бога, ако се беше случило така, защото Сам Бог му е заповядал *да живее от благовестието* (1 Кор. 9:14); обаче той предпочитал по-скоро да умре, отколкото да направи напразно своето добро дело; а ние, които навсякъде нарушаваме установеното и знаем, че за това ще претърпим голямо наказание, не искаме да оставим и неуместния и празен навик? Каква прошка ще получим? Макар и за много нужди да е необходим само мъж, но ако от това произлиза такъв позор, то би трябвало, както казах по-горе, да сме готови по-скоро да умрем, отколкото да допуснем това; а ако е много по-лесно и удобно всичко това да се изпълни от жена, то каква прошка ще получите вие, които сте толкова изнежени и нехаете за своето спасение? Кажи ми: когато той ти оказва услуги, ти няма ли и сама да му услужваш в нещо? Това е очевидно за всеки. Но няма ли да е много по-добре - да не му отвърщаш със същото и да не приемаш услуги от него, и това време за трудове, което губиш, за да му доставиш спокойствие, да използваш за успокояването на самата себе си, отколкото да поемаш тежки трудове и да посрамваш и своята чест? Но (ще кажеш), ти не му оказваш никакви услуги. Тогава трябва да се мисли, че той сам си прислужва във всичко, оправя си постелята, вари си храна, пали огън и изпълнява други подобни дела; но да служи така няма да се съгласи и роб, който нищо не получава

СЛОВО
за живеещите заедно
с девственици

от своя господар. Но той, ще кажеш, понася всичко поради страх Божии и поради определената му за такова служение награда, и с благодарност се унижава, без да получава за себе си никаква полза от нас. Накрая с какво ще затворим устата на тези безсрамници? Макар и да му приписваш такова благочестие и той така да се бои от Божиите заповеди, че гледа на себе си по-смирено, отколкото на всеки роб, и ти доставя всичко, без сам да получава от теб нищо, той преди всичко би трябвало да се грижи за честта и славата Божия; а сега е странно - на една и съща душа по едно и също време да проявява и уважение, и презрение към Божиите заповеди, и ту се бои от тях, ту не обръща никакво внимание на оскърбяването на Самия Законодател. Да остава чужда на удоволствието и да не чувства нищо човешко, и при това да се труди, да се изнурява и да унижава себе си и със своите трудове да доставя успокоение на други, е присъщо на много благочестива и възвишена душа; а да не унижава славата Божия и да не върши това, заради което Той би се хулил от мнозина, това е достъпно за много и не толкова велики (души). Как да ти повярваме, че ти заради Бога и от усърдие към подвижничество правиш това, за което се изисква велика и бодра душа, след като не желаш да оставиш това, което може да остави и низшата и обикновена душа? Ти не искаш да оставиш това, с което се оскърбява Бог, и като че отдаваш и тялото си, и всичко свое за това, което е негодно на Него. Кой може да повярва на това? Не зная как преминах от девствениците към техните съжители; затова отново трябва да се върна към девствениците.

5. И така, как бихме могли да убедим изказващите такива възражения и разсъждения? Не е необходимо, ще кажеш, и да ги убеждаваме. Но свойствено ли е това на благочестивата душа? Тогава следва да оставим без внимание говорещите лошо, когато не им даваме поводи за това; дори и тогава не трябва, ако можем да заградим устата им; а ако цялото дело зависи от нас, то и целият огън се обръща върху нашата глава. Защото *като грешите*, казва апостолът, *тъй против братята и биете немощната им съвест, вие грешите против Христа* (1 Кор. 8:12). Той е знаел, добре е знаел, че немощта на съблазняващите не само е недостатъчна за наше оправдание, но особено служи за наше осъждане; защото, колкото по-чисти сме от съблазнителни дела, толкова повече трябва да щадим тяхната немощ. Аз не твърдя, че те не се съблазняват без причина; но дори да предположим, че се съблазняват неоснователно, и тогава не следва да ги презираме. На това ни учи Павел в посланието до Римляни, като казва: *Зарад ястие не разрушавай делото Божие* (Рим. 14:20). Макар и някой да се съблазнява неоснователно, той осъжда не съблазняващия се, а предизвикващия такива съблазни. Както казах и преди, ще кажа и сега: когато може да последва някаква голяма полза, при това превъзхождаща съблазънта, тогава не е нужно да обръщаме внимание на съблазняващите се; а когато не може да последва нищо повече, освен съблазън за немошните, то, макар и те да се съблазняват хиляди пъти неоснователно, трябва да ги щадим; защото и Бог осъжда на наказание онези, които съблазняват и подхвърлят на падение, защото да съблазняваш другия без никаква полза - е крайно нечестиво дело. И ние, като виждаме, че някой е станал раздразнителен от продължителна болест, бързо отстраняваме от дома тези, които безвременно го раздразват, и дори не изследваме справедливо или несправедливо вършат това, и не приемаме никакво оправдание от тях, а жалим болния и му прощаваме напълно поради немощта, макар и да се дразни несправедливо. Ако ние проявяваме такава грижа и за слугите, и за децата, като често наказваме и сина, виновен в това, то колко повече Бог, благ и милосърден, и снизходителен, ще направи това. Какво говориш? Съблазняващият се е немощен? Затова той е достоен за пощада, а не за поражение. Той има рани? Затова няма да започнем да ги раздразваме, а да ги лекуваме. Той подозира злобно и безразсъдно? Затова ние ще отстраняваме подозрението, а няма да го усилваме; защото, като постъпваш противно на това, ти грешаш против Самия Христос. Или не слушаш колко често във Ветхия Завет Моисей казва, че Бог е *ревнител* (Изх. 20:5), и Сам Той казва: *поревнувах аз за Иерусалим* (Зах. 1:14); а в Новия Завет Павел призовава: *аз ви ревнувам с Божия ревнивост* (2 Кор. 11:2)? Само това, без всичко друго, е достатъчно, за да трогне душата, не съвсем болна и отчаяна; това е така страшно, или по-точно - повече утешително, отколкото страшно. Защото не би имало ревност, ако не я предшестваше гореща и пламенна любов, така че тя е знак за силна и пламенна Божия любов и разположение. Ревността у Бога не е страст, но желаейки да изрази Своята неизказана любов, Той често употребява това название. А ние, при своята голяма безчувственост, падаме в човешки страсти, и оскърбяваме така силно обичащия ни (Бог), а на тези, които не могат да ни доставят никаква полза, угаждаме всякак. Може ли на теб, жалка, това непристойно съжителство да ти принесе повече полза, отколкото съкровища да ти отнеме? Погледни: то те сваля от небето, прогонва те от духовния брачен чертог, отделя те от небесния Жених, навлича ти вечно наказание и мъчения, нямащи край. Макар и живеещият с теб да ти предлага хиляди рудници злато, макар и да ти се подчинява повече от купен роб, макар и да ти доставя повече чест и спокойствие, отколкото

СЛОВО
за живеещите заедно
с девственици

на самата царица, въпреки всичко това не би ли следвало да се отдалечаваш и отвърщаваш от него, като от зараза и враг, който повече отнема, отколкото да дава? Ти трябва да мислиш за небесните блага, за тамошното царство, за безсмъртния живот, за неизказаната слава; а ти мислиш за земните неща, и на този, който ти се представя за полезен по отношение на тях, угаждаш, като на Владика, и не се молиш земята да се разтвори и така да си отидеш оттук? Ти ми посочваш слабостта на женския пол, изпълнението на човешките нужди и домашното спокойствие, като измисляш и привеждаш несъстоятелни предлози. Но с това няма да измамиш имащите ум; защото няма спокойствие, което да прави необходима такава непристойност. Жената, ако пожелае, може задоволително да служи не само на самата себе си, но и на много други; и в началото, когато мъжът е получил в дял обществените дела, тя е получила в дял да извършва и устройва всичко в дома. Така не поради нужда от спокойствие вие привличате към себе си у дома мъже. Но нима, ще кажете, за прелюбодеяние и разпътство? Аз не мога да кажа това - да не бъде, - и дори не преставам да укорявам говорещите това; но ако би било възможно да ги разубедя! Каква причина, ще кажете, прави това съжителство желано за нас? Страстта на тщеславието увлича към това съжителство. Целият човешки род, може да се каже, е тщеславен, но особено женският пол; защото, ако те не се нуждаят и от спокойствие, както е доказано, и не се предават на разпътство заедно с тях, то съвсем очевидно е, че остава да ги подозираме само в това.

6. И така, намерили самия корен на злото, накрая да оставим изобличението и да започнем да увещаваме и убеждаваме. Както мъжете, живеещи с девственици желаят да намерят удоволствие в това, но изпитват крайно тежко мъчение (защото единственото чисто и трайно удоволствие би била раздялата с тях), така и те. Те, изглежда, мислят, че от това произлиза някаква слава и знаменитост; но ако изследваме внимателно, те си навличат осмиване, срам, порицания и крайно безславие. За това говорихме накратко и в началото, ще кажем за него и сега. Нека, ако искаш, съжителят да бъде не от простолюдието и от презрените хора, но от имащите голяма сила в църквата, нека бъде предмет на удивление за всички и по знатността на своя род, и по силата на своето красноречие, и по благочестие, и да бъде знаменит във всяко отношение; при всичко това той не може да направи своята съжителка знаменита и почитена. Защото на този, който иска да придобие за себе си слава от дружбата с някого, трябва преди всичко да пази славата на доставящия прославяне, а ако тя бъде посрамена, толкова повече ще се унизи самият той. Както от разваления извор негодността на водите се предава и на течащите около него потоци, и плодът от гнилия корен още повече бива заразен с гнилото, така и сега, когато този, от когото девственицата очаква слава за себе си, става смешен вследствие на съжителството си с нея, то и тя преди него и заедно с него ще се подхвърли на осмиване; и ако преди мнозина са имали добро мнение за жената, той, приближавайки се към нея, ще я лиши от него, и няма да ѝ достави по-добро; също, ако той се ползва с такова мнение за себе си, и с него ще стане същото. Така това съжителство не увеличава доброто мнение за вас, но ви лишава и от това, което сте имали, и навлича и за двамата лоши приказки, каквито не е имало. Сега е моментът да кажем това, което е казал пророкът за иудеите: *може ли да промени етиопец кожата си, и леопард - петната си* (Иер. 13:23); така и тези съжителци ще се очистят ли някога от своята срамота, която, като язва на тялото, опетнява общественото мнение и за двамата, и помрачава всичките им добри качества? Но може би те смятат за своя слава самото господство над мъжете? Но това е много смешно, и с това особено се отличават блудниците; а на благородните и целомъдрени жени не е присъщо да се възхищават от такива мрежи. В това дори има особена причина за безчестие, тъй като колкото повече господстват над мъжете и колкото повече ги подчиняват на себе си, толкова повече посрамват сами себе си заедно с тях; защото жената, която не поробва мъжете, но ги уважава, бива почитена и славна за всички. А ако те не послушат нашите думи, може да им затвори устата Божият закон, който казва така: *към мъжа си ще тегнеш, и той ще господарува над тебе* (Бит. 3:16); *защото на жената глава е мъжът* (1 Кор. 11:3). И на много други места може да се намери такъв закон и такъв порядък, съществуващ от древност; и бива голям срам, когато горното става долно, и главата застава отдолу, а тялото отгоре. А ако това е срамно и в брака, то още повече в такова съжителство, в което е лошо не само това, че се нарушава Божественият закон, но и това, че се навлича много лоша мълва и върху мъжа, и върху жената. Ако самото съжителство е срамно, то още повече - поробването от съжителките. Господството невинаги доставя похвала, но се случва така, че и негосподстващият се удостоява с чест, и господстващият се подхвърля на посрамване. И така, ако искаш да бъдеш уважавана от мъжете, нямай общуване с тях, избягвай тяхното общество, гледане и съжителство. Тогава и жените ще се възхищават от теб, и всички мъже ще те уважават, като истинска девственица, неотлъчно пребиваваща при Жениха; тогава не само домашните, но и езичниците, и иудеите, и целият човешки род ще те одобрява. Затова, ако търсиш слава, върви по този път, а не по противоположния;

СЛОВО
за живеещите заедно
с девственици

и тогава вече няма да те наричат принадлежаща на този и този, а Христова; друго отличие, равно на това, не можеш да имаш от никого. Нима това е маловажно, кажи ми, когато ще започнат всеки ден да възгласят и повтарят и на тържището, и в домовете, и в други градове, че тази и тази девица, много млада и благообразна, която е имала възможност, ако е желала, да придобие за себе си много покровители, но не е пожелала това, е решила по-добре да претърпи и да понася всичко, отколкото да измени на любовта към Христа и да помрачи цвета на целомъдрието? Тя е блажена и два, и три, и много пъти; с какви блага ще се удостои, какъв венец ще получи, с каква награда ще се сподоби, уподобявайки се така на безплътните сили! Това и подобно на него ще започнат да говорят всички за нея, и ще я посочат като пример за подражание на своите дъщери; пожелае ли някой да ободри живеещата благопристойно, или да вразуми разпътната, винаги ще изтъква нейните похвални качества; и не само в тези случаи, но и тогава, когато просто започне реч за девството, всички ще я хвалят, и не само живеещите благопристойно, но и тези, които са се опитвали и са използвали всички средства, за да я увлекат, но след това са били презрени от нея и оставени без внимание. С такава и още по-голяма слава ще се ползва тя; а имащата съжителци - обратното. И първо, когато някои нечестивци започнат да порицават девството, в такива разговори ще си спомнят и за двете, но първата ще отвори устата на защитаващите, а последната - на порицаващите. След това, когато е необходимо някой да бъде вразумен или изправен, първата се изтъква като лекарство, облекчаващо болката и премахващо гнилостта, и украсява речта на учителя; а последната се поставя заедно с безсрамната жена, и макар и тя да не е присъствала при това, я подхвърлят на осъждане и посрамване; защото при (споменаването) на всяка съгрешаваща, по необходимост отново се осъжда и посрамва и тя. И където и да започне разговор на тази тема, навсякъде първата се нарича блажена, а последната - жалка и нещастна, и други подобни названия, и както не само тези, които я познават, но и ония, които не я познават и не са получили никакво благодеяние от нея, я прославят и възхваляват, така и тази, и познаващите я, и непознаващите я и непретърпели никакво зло от нея я, порицават и укоряват; защото праведно живеещите хвалят и прославят не само познатите, но и непознатите, и дори самите врагове, а разпътните и лошите порицават и приятелите. Това е дело на Божия промисъл. Господ е вложил в нас такава разположение към добродетелта и такава отвращение от порока, че добродетелта одобряват и непричастните към нея, а порока осъждат и се отвращават от него и предаващите му се. Оттук се вижда, че от нерадивите девственици се отвращават не само познаващите ги, но и непознаващите ги, а повече от всички самите им съжителци. Наистина, макар и много да ги уверяват, че ви обичат и уважават, макар и да изказват благодарност за удоволствието, което им доставяте, дълбоко в съвестта си те ви ненавиждат, когато, след като се опомнят малко, разберат в каква мрежа се намират. Такова зло е този порок, че дори самите тези, на които угаждате повече от всички, ви осъждат повече от всички, защото, бидейки допуснати в най-вътрешните убежища и прониквайки във всичките ви тайни, повече от всички знаят делата ви. А че те ви ненавиждат, става ясно от следното: те хиляди пъти биха искали да се избавят от тази страст и тежка болест, но им пречат навикът и някакво привидно удоволствие; има такава болест, от която всички желаят да се избавят и всички, които я имат, я ненавиждат, но намират и удоволствие в нея; така става и с тази. Колкото и жалък и нещастен да е някой, той не може да бъде толкова отчаян и склонен към посрамване на собствената си чест, че да пожелае да живее в безчестие, да бъде предмет на осъждане, осмиване и порицание в устата на всички, и общо зрелище на тържището, където всички, още щом се появи, с пръст посочват неговия ближен, като посрамен. Така те получават немалко огорчение от тази подорзителност, което постоянно тревожи съвестта им и по-упорито от всеки червей терзае душата им. А ако тогава, когато посрамването произлиза от хората, които нищо не говорят явно, но осъждат у дома и помежду си, бива такава огорчение, то, когато отидем при самия оскърбен Жених, тогава и тайното ще стане явно, когато се открият и сърцата, и думите, и разположенията, и погледите, и помислите (не говоря за посрамното), когато всичко се открие и оголи пред цялата вселена, тогава на какво безчестие, наказание и мъчение ще се подхвърлим? Тогава, ако нашата душа не застане сияеща така, както следва за отдадената на този Жених, ако не бъде чиста от всяка нечистота, сквернота и порок, то ще погине и ще се подхвърли на крайни бедствия; защото, ако и най-незначителното петно може да я низвергне навън, то когато има голяма нечистота и такава зловоние, и хиляди рани от всички страни, кой ще я избави от това наказание и мъчение? Ако тук нейният живот е толкова гнусен и неприятен за всички, че всички се отвращават от нея, и приятели, и врагове, то как тя ще може да влезе в царското преддверие, осквернена с такава нечистота? Не виждаш ли, че и в къщата на прост и незнатен човек никой не пуска свиня, изцапана с кал, но всички я гонят и преследват, затварят вратите и бягат далече от нея? Ако и безсловесното животно, при това привикнало към калта, хората не допускат да влиза в дома с нечистота, то как в небесните обители, където блести непристъпна светлина, където всичко е светло, където се намират деви, сияещи по-светло от мълния, как може да влезе някой

СЛОВО
за живеещите заедно
с девственици

толкова осквернен? Девите, които нямали елей, били отстранени от брачния чертог; как вие се надявате да влезете в тези непристъпни обители? Вашият грях е много по-тежък от техния; защото не е едно и също да не даваш телесна храна и да погубваш много души. Те не са обиждали бедните; но тъй като не са им давали своето и не са ги избавяли от бедността, са претърпели това; а ти си обидила и прогонила (от чертога), и не само не си допринесла никаква полза, но и си причинила голяма вреда. Ако непринеслите полза са претърпели такова наказание, въпреки че са запазили своето девство неповредено; то тези, които при своята безполезност са причинили още по-голяма вреда и на себе си, и на своите съжителители, и на съблазнилите се, и, което е най-съществено, са оскърбили името на Жениха, на какво наказание ще се подхвърлят? Нима вие не знаете какво дело сте поели, в какъв подвиг сте встъпили, каква част от борбата сте избрали, какво място сте наследили във воинството? Вие стоите около самия военачалник, или по-точно - около самия Цар, и се сражавате. Както в сраженията цялата войска не заема едно и също място, но едни се разполагат встрани, други в средата, трети отзад, четвърти украсяват предната част на отряда, а други са навсякъде, където се явява царят, появяват се и се движат заедно с него, така и сонмът от девственици, когато той наистина представлява сонм от деви, заема не някое друго, а именно това последно място. Не толкова тези, които носят златни дрехи, и яздят на украсени със злато коне, носят златни и посипани със скъпоценни камъни щитове, трябва да предвестяват идването на царя, колкото девственицата - Христовото пришествие; защото те се появяват при царската колесница на царя; а тя и сама бива, ако пожелае, и царска колесница, както херувимите, и предстои пред Него, както серафимите.

7. И така, тя, излизайки на площада, трябва да бъде образец на всяко благочестие и да изумява всички, като ангел, слязъл от небето; и ако някой от самите херувими се яви на земята, той би привлякъл към себе си всички хора; така и девственицата трябва да разполага всички, които я гледат, към изумление и удивление от нейната святост. Когато тя върви, върви като през пустиня, стои в църквата в най-дълбоко мълчание, не обръща поглед към никого от идващите, нито жени, нито мъже, а само - към своя Жених, като към присъстващ и видим; а когато се прибере у дома, отново беседва с Него в молитви и слуша само Неговия глас чрез Писанията; намирайки се у дома, тя мисли само за Него, своя Възлюбен, и остава като странница, пришълка и гостенка, и прави всичко така, както следва да го прави чуждият на всичко тукашно; избягва не само погледите на мъжете, но и обществото на светските жени, и за тялото се грижи само толкова, колкото изисква необходимостта, а всичките си грижи насочва към душата. Кой няма да се удиви, кой няма да се изуми, виждайки в жената ангелски начин на живот? Кой ще се осмели да пристъпи към нея? Кой от хората ще се реши да се докосне до толкова пламенна душа? Защото всички волно или неволно ще започнат да отстъпват от нея, всички ще се изумяват, виждайки я като нажежено и блестящо злато. Златото и по своята природа има силен блясък, а когато получи и блясък от огъня, гледката бива още по-величествена и поразителна. Ако това става с веществото, то, когато става с една златна душа, тогава гледката е още по-привлекателна не само за хората, но и за ангелите. Защо се украсяваш с дрехи, като имаш украшение от този пламък? Дрехите не са ни дадени, за да се украсяваме с тях, но за да прикриваме срама на голотата, и не за да се обличаме в това, което може да ни посрами повече от голотата. Затова и Бог облякъл Адам и жена му в *кожени дрехи* (Бит. 3:21), макар че Той би могъл, ако пожелае, да ги облече в прекрасни одежди; но Той и чрез това от древност ни внушава, че сега не е време за разкош, а за въздишки и съкрушение. А ако самата нужда от облекло е срам и произлиза от греха, то защо увеличаваш този знак на осъждането? Самата нужда от облекло не е ли достатъчно доказателство за нашето падение? Тогава защо правиш това унижение още по-голямо? Защо увеличаваш осъждането, като умножаваш тази нужда? Ти би следвало да плачеш и да въздишаш, и да изнуряваш самото тяло, според учението на Павел (1 Кор. 9:27); а ние се стремим да украсяваме неговите покривала, както, ако някой, който има подутина на окото, и трябва да я покрива, започне да украсява плата, с който я покрива. Затова Илия и Иоан са имали просто облекло, обличали са се в кожени хитони и дрехи от косми; защото са се стараели и стремели да получат одеждата на нетлението. А ти превъзхождаш и публичните жени с изискаността на облеклото си, и с това прелъстяваш разсеяните юноши. Не такива украшения и накити иска от теб твоят Жених, но Той е заповядал цялото Му прославяне да бъде в твоята душа; а ти, като пренебрегваш това, по всякакъв начин украсяваш калта и пепелта и привличаш невъздържаните любители, и така да се каже, правиш прелюбодейци всички, които те гледат. На това, че по този начин се обричаш на силен пламък, ти и сама, мисля, няма да започнеш да противоречиш; а че след това следва и безчестие, и осъждане, това ще се постарая да покажа, като обърна внимание на самите любители. Когато украсяващата своята душа има за любител на своята красота Бог, а ти - хората, или по-точно - не хората, а свинете и кучетата, или някое друго от безсловесните животни, още по-лошо от тях, то

СЛОВО
за живеещите заедно
с девственици

кой е толкова безразсъден, че да те смята за по-добре украсена от тази, която привлича Божията любов със своето вътрешно благообразие? И така, колкото повече увеличаваш изискаността (на облеклото), толкова по-отвратителна ставаш, като отдалечаваш от себе си Бога и привличаш към себе си такива хора, и чрез това се оказваш още по-безсрамна и безобразна; защото не е ли безобразна тази, която не може да привлече към себе си Бога? Ако тази, която се украсява, е така неприятна, то помисли си колко по-отвратителна става имащата при себе си съжител.

8. Но ако е угодно, не само ще споменем за съжителството, но и ще го разкрием, за да се прояви като още по-срамно. Тъй като те не се боят от незаспиващото Око, а се пазят само от погледите на хората, ще ги лишим и от това утешение, като извадим на показ това, което скриват и засенчват стените, и да отворим вратите за желаещите да видят, като преди всичко ги вдигнат от постелята. Но по-добре е, ако е угодно, преди това да изложим ставащото в техния дом, и да предположим, че съжителстващите са разделени със стени и спят в различни стаи; защото не мисля, че някой от тях, колкото и да е склонен към непристойност, би се посрамил до такава степен, че да спи в една стая. И така, нека те са разделени със стени. И какво? Това не е достатъчно, за да ги избави от подозренията; впрочем, сега няма да говорим за подозренията, макар и с мъжа да живеят множество слугини; а ще изложим друг вид непристойност. Случва се, че те, като се събудят по едно и също време, не за всенощни бдения (защото при такива души нищо благочестиво не може да има), отиват единият при другия, докато още лежи и разговарят помежду си нощем; има ли нещо по-срамно от това? А ако се случи съжителката да се разболеє внезапно, тогава и стените стават безполезни; той бързо става преди другите, тъй като слугините често се бавят, и влиза при лежащата девственица, оправдавайки се с нейната болест, сяда около нея и изпълнява различни услуги, които понякога подобава да изпълняват само жени, и тя не само не се срамува, но и се утешава с това, и на него не само не му е съвестно, но и много се радва, толкова повече, колкото по-срамно е служението, което извършва; и тогава се оправдава апостолското изречение: *славата е в срама им* (Фил. 3:19). А когато станат и слугините, срамът бива още по-голям; те с непокрита глава, само по долни дрехи и оголени ръце, разтревожени и пробудени през нощта, бягат поради неговото присъствие, или по-точно - той се обръща и бяга сред тях, докато те изпълняват всички нужди; има ли нещо по-срамно от това? Когато дойде и акушерката, той не се срамува и тогава, но дори се хвали в присъствието на другите девици, защото мисли само за това, как да окаже на болната своите услуги, без да съзнава, че колкото повече ги оказва, толкова повече посрамва и нея, и себе си. И какво чудно има в това, че той не се срамува от дошлата? Често и в полунощ той не се лени да изпълнява делото на слугините, дори да тича при акушерката; а когато тя дойде, го изгонват против волята му, а ако е много безсрамен, му позволяват да влезе и да остане; впрочем, кой би могъл, и след като употреби много усилия за посрамването му, да го изобрази такъв, какъвто той прави самия себе си? А когато настъпи денят, и трябва и двамата да стават от леглото, започват предпазни мерки и опасения; защото и тя не може безопасно да излезе от своята стая, тъй като често, излизайки, би могла да срещне необлечен мъж; и той, опасявайки се от същото, понякога влиза, като предупреждава за себе си, а понякога - без предупреждение, за което се подхвърля на голямо осмиване; но аз няма да говоря нищо повече. Всичко това, макар и маловажно, обикновено разгаря силния огън на невъздържанието. Това и повече от това става у дома; когато, след като е бил на тържището, се връща, се случва нещо още по-непристойно. Влизайки в къщата като в своя, и не смятайки за необходимо да предупреди за това, той, като вижда седящите около нея жени, я посрамва; и тя често изпитва същото. Така при тях жената смята за срамно да приема при себе си жени, и мъжът - мъже; самите те не се отказват да живеят заедно, но отказват да приемат при себе си хора от същия пол. Има ли нещо по-лошо от това? Случвало се е да го видят да седи около нея, когато намотава конците на кълбо или държи хурката. А кой може да опише огорченията и ежедневните свади? Макар и между тях да съществува голяма дружба, може да се случи и това. Чувал съм от някои, че те дори изпитват ревност; защото, където няма духовна любов, там по необходимост го има и това. Оттук идват непрестанни падения, оттук идва развърщаването, от това девствениците стават неблагоприятни и безсрамни и биват, макар и неразтлени по тяло, разтлени по нрави; защото, когато тя привикне свободно да разговаря с мъж, да седи с него, да го гледа, да се смее в негово присъствие, и да върши много други неприлични неща, без ни най-малко да смята това за лошо, завесата на девството се сменя и цветът му се потъпква. Затова те не странят и не се отказват от нищо, но биват и сватовници, и инициаторки на бракове, и изпълнителки на други дела, и пречат на много жени, желаещи да останат вдовици, като мислят в това да намерят оправдание за своите пороци; затова те биват презирани от всички, затова и омъжените жени сами не се срамуват пред тях, като постъпващи във всичко по-добре от тях. Наистина, по-добре е да встъпиш в първи и във втори брак, отколкото да вършиш такива непристойни неща,

СЛОВО
за живеещите заедно
с девственици

и да бъдеш смятана от всички за сводница и безсрамница, като се лишаваш от удоволствията на брака и възлагаш върху себе си бремето на брака; защото има ли нещо по-тежко от това да имаш при себе си мъж и да се грижиш за неговите дела? Бог те е освободил от това бреме, от повелята: *към мъжа си ще те гнеш, и той ще господарува над тебе* (Бит. 3:16), избавило те е девството; защо отново си навличаш робство? Христос те е направил свободна, а ти сама умножаваш трудовете си; Той те е направил чужда на грижите, а ти сама си измисляш грижи.

9. Тъй като споменах за грижите, докато говоря за това, си припомням апостолското изречение. Ако самото съжителство на жени с мъже и на мъже с жени освобождаваше от грижите, то Павел, призовавайки към въздържание, не би казал: *искам вие да бъдете без грижи* (1 Кор. 7:32), като че желае да подбуди и нас към това. Какво искате вие - казва той, - спокойствие и свобода? Нима не виждате, че от съжителството с мъже произлиза противното - робство, трудове и много беди? Затова мнозина, лишени се от мъже, често не са встъпвали отново в брак, за да не попаднат отново под игото на робството. Изобщо, дори да ти се наложи да живееш в бедност и да останеш без никакви покровители, води добродетелен живот и нямай нищо общо с мъж, но общувай с жени, живеещи благопристойно, и няма да изгубиш своя венец, и ще се наслаждаваш на пълна безопасност. Ако това ти изглежда трудно постижимо, потърси го внимателно, и несъмнено ще го намериш, или по-точно, няма да се наложи да го търсиш. Както всички ние прибягваме към светлината, така и към теб, ако блестят лъчите на твоя живот, ще прибегнат всички жени, и всяка с любов ще ти предлага да ти послужи, ще те смятат за опора на своя дом и за украшение и венец на своя живот, според Христовите думи: *първом, казва Той, търсете царството на Бога и Неговата правда, и всичко това ще ви се придаде* (Мат. 6:33). А сега ние, като нехаем за небесното, по своя вина се лишаваме и от житейското. Когато казвам ние, разбирам не само мъжете, но и вас, жените, и при това вас повече, отколкото мъжете, тъй като и в началото жената е получила по-тежко наказание поради това, че тя повече е съдействала за прелъстяването, и за това Бог е наказал прелъстителата повече от прелъстените. Същото ще стане и сега, ако вие не пожелаете да се изправите и да си възвърнете своето благородство. Когато жената била обвинявана в това, че е дала на мъжа от плода, тя не се е осмелила да каже, че той, като мъж, не би следвало да се съгласява и прелъстява, но като премълчала за това оправдание, като нищо незначещо, се обърнала към друго, което също било слабо, но имащо по-голямо значение от първото. Оттук се вижда, че по-скоро прелъстените могат да хвърлят вината върху прелъстителите, отколкото последните върху прелъстените. Блудницата приканва този, който осквернява тялото ѝ, и като преспи с него, след това го пуска; а ти постоянно го държиш в дома си, и не му позволяваш да си отиде, като му налагаш тежките вериги на ласкателството, угодливостта и други действия, и когато мислиш, че се прославяш, посрамваш самата себе си. Нима не разбираш, кажи ми, колко кратък е настоящият живот и подобен на съновидение, на увяхващ цвят и бързопреходна сянка? Защо искаш да се насладиш сега в съновидение, а тогава да търпиш наказание в действителност? Впрочем в това няма и наслаждение; защото какво наслаждение може да има там, където има осъждане, порицание, насмешки и съблазън? Дори и да имаше наслаждение, то какво е малката капка вода в сравнение с безкрайното море? *Чуй, дъще, и виж, наклони ухо и забрави твоя народ и дома на баща си. И силно ще пожелает Царят твоята красота* (Пс. 44:11, 12), викал някога Давид към вселената, намираща се в лошо състояние. Същото ще провъзгласим и ние на теб, като малко изменим думите на пророка, и ще кажем заедно с него: *Чуй, дъще, и виж, наклони ухо и забрави своя лош навик и живеещите с теб за твоя вреда, и силно ще пожелает Царят твоята красота*. Има ли нещо по-голямо от това? Какво друго, равно на това, можем да кажем, когато ти придобиеш любовта на Владиката на небесата и земята, на ангелите и архангелите, и на висшите сили, след като се освободиш от тези низки, подобни на теб роби, посрамващи твоето благородство? Защото тук подобава да завършим своето слово; тъй като не можем да кажем нищо, равно на тази чест. Ако имащата за свой жених земния цар се смята за по-щастлива от всички, то ти (имайки за свой Жених) не земния цар и не подобен на себе си роб, но небесния Цар, превъзхождащ *всяко началство и власт, сила, и всяко име* (Еф. 1:21), седящ по-високо от херувимите и разтърсващ земята, разпрострял небето, страшен за херувимите, непристъпен за серафимите, и не само Жених, но и обичаш те много по-силно от всеки човек, как няма да оставиш всичко тукашно, дори да се наложи да отдадеш и самата си душа? И така, ако само това слово е достатъчно, за да изправи човека, дори и да е по-груб от олово, и да го устреми към горните обители, то ние, завършвайки (своето слово) тук, те увещаваме - да пееш това изречение, като някаква божествена песен, и у дома, и на тържището, денем и нощем, на път и в горницата, с глас и мисъл, и непрестанно да повтаряш на душата: *чуй, душо моя, и виж, и наклони ухото си, и забрави своя лош навик, и силно ще пожелает Царят твоята красота*; и ако постоянно повтаряш тези думи, ще направиш душата по-чиста от всяко злато, тъй

СЛОВО
**за живеещите заедно
с девственици**

като това изречение по-силно от огън възпламенява душевните помисли и очиства всяка нечистота, в Христа Иисуса, нашия Господ, на Когото слава във вечни векове. Амин.

КНИГА ЗА ДЕВСТВОТО

Разсъждението за девството принадлежи към ранните произведения на св. Иоан Златоуст, но не е известно със сигурност дали е написано, когато е бил дякон, или когато е бил презвитер на антиохийската църква (380-398 г. след Рождество Христово), или още когато се е подвизавал в пустинята (374-380). Несъмнено е само, че това произведение е станало известно преди неговите Беседи върху Първото послание на свети апостол Павел до Коринтяни, произнесени в Антиохия, тъй като в края на 19-ата Беседа на това послание сам светителят се позовава на своята книга за девството, в която внимателно се изяснява християнското учение за девството и неговото отношение към учението за законния брак, за разлика от унижаващите брака еретици, против които светителят насочва своята вдъхновена реч в началото на разсъждението.

Иудеите презират красотата на девството и това никак не е удивително, след като не са почели Самия Христос, роден от Дева; а езичниците се възхищават и биват поразени от нея; но за нея ревнува само Църквата Божия. Еретическите деви никога и няма да нарека девственици - първо, защото те са нечисти, тъй като не са сгодени за един мъж, както желае блаженият приятел на Жениха Христос, когато казва: *сгодих ви за единичък мъж, за да ви представя на Христа като чиста девица* (2 Кор. 11:2). Макар и това да е казано за цялата пълнота на Църквата, под тези думи се разбират и девствениците. Как могат да бъдат чисти тези, които не хранят любов към единия Мъж, а присъединяват към Него друг, несъществуващ бог? И така, те не могат да бъдат девственици първо по тази причина; а второ, защото те, признавайки брака за безчестен, са започнали да се въздържат от брак. Приели за правило да смятат брака за порочно дело, те предварително са се лишили от наградите, принадлежащи на девството; защото справедливостта изисква въздържашите се от зли дела не да получават венци, а да не се подхвърлят на наказание. И такова правило може да се види не само в нашите, но и във външните (езическите) закони. Убиецът, гласят (законите), да бъде наказан със смърт, но не добавят: който не убива, ще получи почести. Крадецът, гласят (законите), да бъде наказан; но не заповядват да се удостоява с дар този, който не похищава чуждо; и подхвърляйки на смърт прелюбодееца, те не удостояват с никаква награда този, който не вреди на чуждите бракове. И това е напълно справедливо. Трябва да се отдава похвала и да се изказва удивление на тези, които преуспяват в доброто, а не на онези, които само избягват злото - за тях е достатъчна и тази чест да не претърпят никакво зло. Затова и нашият Господ заплашвал с геена този, *който без причина* и напразно се *гневи на брата си* и го нарича безумец (Мат. 5:22), но не е обещал небесното царство на тези, които не се гневят напразно и се въздържат от злословие, а изисква и друго, по-голямо и важно, казвайки: *обичайте враговете си* (Мат. 5:44). И желаейки да покаже колко маловажно, незначително и недостойно за никаква чест е само да се въздържа от ненавист към братята, Той, като заповядва нещо много по-голямо, т. е. да ги обичаме и да бъдем в дружба с тях, е казал, че и това е недостатъчно, за да се удостоим с някаква чест; защото как е възможно това, когато в това отношение с нищо не превъзхождаме езичниците? Затова при нас към това трябва да се добави и друго, много по-важно, ако искаме да получим награда. Ако, казва (Христос), *Аз не осъждам на геена теб, който се въздържаш от злословие и гняв против брата, само поради това не се смятай за достоен за венци; защото Аз изисквам не такава мяра на благоразположение, но към незлословието да добавиш и това да го обичаш, а ти още се намираш долу и се поставяш в реда на митарите; а ако желаеш да бъдеш съвършен и достоен за небесата, не се спирай само на това, но се издигни нагоре и овладей за себе си помисъла, превъзхождащ самата природа, тоест - любовта към враговете. И така, когато всички са съгласни с нас в това, нека еретиците престанат да обременяват напразно сами себе си; те няма да получат никаква награда не защото Господ не е бил справедлив - да не бъде! - но защото те сами са несмислени и лукави. Как става това? По-горе беше доказано, че само заради въздържанието от зли дела не се полага никаква награда; а те избягват брака, защото го смятат за лошо дело: тогава как могат да изискват награда само за отклоняването от злото? Както няма да се удостоим с венци само за това, че не прелюбодеестваме, така и те - за това, че не встъпват в брак. На тях ще каже в този ден Имащият да ни съди: *Аз съм приготвил почести не за тези, които само са се въздържали от зли дела, (това е маловажно за Мен), а тези, които са изпълнявали всяка добродетел, Аз въвеждам в нетленното, небесно наследство. Тогава как вие, признали брака за дело нечисто и скверно, за своето въздържание от скверното изисквате награди, приготвени за вършещите добро? И овците Той поставя отдясно и благославя, и ги въвежда в царството не защото не са похищавали чуждото, а защото и своето са разделяли с другите; и този, на когото са били поверени пет**

таланта, Той одобрява не защото не е намалил броя им, а защото е умножил даденото и е върнал залога удвоен. Докога ще продължавате да тичате и да се трудите *напразно*, да се подвизавате без полза и да биете въздуха (1 Кор. 9:26; Фил. 2:16)? И, о, ако това беше само напразно! - макар че за тези, които се трудат много и очакват още по-големи награди от трудовете, ще бъде немалко наказание и това, че по време на почестите ще се окажат между неполучилите ги.

2. Но тяхното нещастие не се състои само в това, и тяхното страдание не се ограничава само с това, че нищо не са придобили, но ще последват и други, още по-тежки наказания - неугасимият огън, незаспиващият червей, външната тъмнина, скръб и теснота. Затова са ни необходими много усти и ангелска сила, за да можем да въздадем на Бога достойна благодарност за Неговата грижа за нас; или по-точно - и тогава това е невъзможно. Защо? Макар и стремежът към девство и при нас, и при еретиците да е еднакъв: за тях (се приготвят) вериги, сълзи, скърби и вечни мъчения, а за нас - ангелска участ, блестящи светилници и най-главното от всички блага - обшение с Жениха. Защо е така - за едни и същи трудове възмездие е противоположно? Поради това, че те (еретиците) са избрали девството, за да поставят закон, противен на Бога; а ние правим това, за да изпълним Неговата воля. Бог желае всички хора да се въздържат от брак, по свидетелството на този, чрез когото Христос казва: *желая всички човеци да са като мене* (1 Кор. 7:7), т.е. във въздържание. Но Спасителят, щадейки ни и знаейки, че *духът е бодър, а плътта - немощна* (Мат. 26:41), не е поставил това дело като непременно заповед, но е предоставил избирането му на нашите души. Ако то беше повеля и закон, то изпълняващите го не биха получили награди, но биха чули: *извършихте, що бяхте длъжни да извършите* (Лук. 17:10); както и престъпниците не биха получили прошка, но биха се подхвърлили на наказание, като нарушители на закона; а сега, като казва: *Който може възприе, нека възприеме* (Мат. 19:12), (Спасителят), от една страна, не е осъдил неможещите, а от друга, - на можещите е открил велик и извънмерен подвиг. Затова и Павел, вървейки по следите на Учителя, казва: *За девствениците няма заповед от Господа, но ви давам съвет* (1 Кор. 7:25).

3. Но нито Маркион, нито Валентин, нито Манес¹ не са се удържали в предела на такава умереност; защото в тях е говорел не Христос, щадящ Своите овци и полагащ душата Си за тях, но човекоубиецът, бащата на лъжата (Иоан. 10:11; 8:44). Затова те са погубили и всички, които са им повярвали, като тук са ги обременили с безполезни и непоносими трудове, а там са ги увлекли със себе си в приготвения за тях огън.

4. О, вие сте по-нещастни и от езичниците! Макар и езичниците да очакват мъченията на геената, те поне тук се ползват от удоволствията, като встъпват в брак, наслаждават се на богатство и други приятни неща в живота; а на вас и тук предстои да търпите мъчения и скърби, тук доброволно, а там неволно. И на езичниците за поста и девството никой не дава награди и не ги очаква наказание; а вие ще се подхвърлите на крайно осъждане за същото, за което сте очаквали безброй похвали, и заедно с другите ще чуете: *идете от Мене, проклетии, в огън вечний, приготвен за дявола и неговите ангели* (Мат. 25:41) - за това, че сте постили, за това, че сте пазили девство. Сами по себе си и постът, и девството не са нито добро, нито зло, но биват едното или другото според намерението на упражняващите се в тях. За езичниците такава добродетел е безплодна; защото те отдалечават наградата от себе си с това, че преуспяват в нея не поради страх Божи; а вие, като въставате против Бога и клеветите Неговите създания, не само отдалечавате наградата от себе си, но дори ще бъдете наказани за това. За догматите вие ще бъдете поставени наред с езичниците; защото, подобно на тях, като отхвърлихте истинния Бог, въведохте многобожието; а по живот те ще бъдат по-добри от вас. Тяхната беда се ограничава с това, че те не получават никакво благо, а на вас освен това предстои да търпите и зло; но на тях се е случило да се насладят на всичко в настоящия живот, а вие сте се лишили и от едното, и от другото. Да получиш мъчения като награда за трудовете и усилията - може ли да има по-тежко наказание от това? Прелюбодеецът, сребролюбецът, ползващият се от чуждо и ограбващият ближния имат някакво утешение, макар и маловажно, но го имат - в това, че биват наказани за тукашните наслаждения. Но не може и да се каже каква скръб ще постигне този, който доброволно е приел нищетата, за да се обогати там, и се е решил на подвига на девството, за да ликува там заедно с ангелите, и изведнъж, противно на всяко очакване, да бъде наказан за същото, за което се е надявал да получи безчислени блага. Мисля, че съвестта ще го терзае като огън, когато си представи, че тези, които са се трудили еднакво с него, пребивават с Христа, а той за същото, за което те се наслаждават на неизказани блага, търпи най-тежко наказание, и, макар и да е водил строг живот, страда повече от разпътните и сладострастни хора.

¹Ересеначалници на секти, известни под името маркионити, валентиниани и манихеи, през 2 и 3 век след Р. Хр.

5. Наистина, целомъдрието на еретиците е по-лошо от всяко разпътство. Последното причинява обида на хората, а първото въстава против Бога и оскърбява безкрайната премъдрост, такива мрежи простира дяволът на своите служители. А това, че девството на еретиците наистина е изобретение на неговото лукавство, казвам не аз, а Този, на Когото не са неизвестни неговите замисли. Какво казва Той? *Духът ясно говори, че в последните времена някои ще отстъпят от вярата, като се предават на мамливи духове и бесовски учения чрез лицемерието на ония, които говорят лъжа и имат жигосана съвест, които забраняват да се встъпва в брак и съветват въздържане от ястия, що Бог е създал* (1 Тим. 4:1-3). Как може да бъде девственица тази, която е отстъпила от вярата, слуша прелъстителите, доверява се на демони, почита лъжата? Как може да бъде девственица тази, която има изгорена съвест? Девственицата трябва да бъде чиста не само тялом, но и духом, ако желае да приеме светия Жених; а тази (еретическата дева) как може да бъде чиста, имайки толкова петна? Ако трябва да отстраняваме дори житейските грижи от този брачен чертог като несъвместими с неговото благообразие, как ще бъде в състояние да запази красотата на девството тази, вътре в която обитава нечестивият помисъл?

6. Макар и тялото ѝ да остава неразтлено, се е разтляла по-добрата ѝ част - душевните помисли; а каква полза има в това да остават оградите, когато храмът е разрушен? Или каква полза има от това мястото на престола да остава чисто, а самият престол да е осквернен? И по-вярно е да се каже, че и тялото ѝ не е свободно от осквернение. Богохулството и злословието, макар и да се раждат вътре, не остават в душата, а са били произнесени с уста, оскверняват както езика (на говорещия), така и слуха на слушащия, и подобно на отровни треви, прониквайки в самата душа, прегризват корена на (човешкото същество) по-лошо от всеки червей, и заедно с това погубват и цялото тяло. И така, ако същността на девството се състои в святост на тялото и духа, а (еретическата дева) е осквернена и нечиста по отношение и на едното, и на другото: то как може да бъде девственица? Но тя ми посочва бледността (на своето лице), изнурените членове (на тялото), бедната дреха, смирения поглед. Но каква полза от това, ако вътрешният ѝ поглед е безсрамен? Какво може да бъде по-безсрамно от този поглед, който разполага и външните очи да гледат на Божиите създания като на зло? *Всичката слава на царската дъщеря е вътре* (Пс. 44:14); а тя е изкривила стройността на това изречение, като отвън се е облякла в слава, а отвътре е изпълнена с всяко безчестие. В това е и бедата, че пред хората тя показва голямо благоприличие, а пред създалия я Бог си позволява голямо безумие; и тази, която се пази да не погледне мъж - ако наистина има такива (деви) между еретиците, - с безсрамни очи гледа на Владиката на хората и изрича хула против небето: лицето им е побледняло и те са се уподобили на мъртъвци. Затова и са достойни за много сълзи и тъга, защото са приели такъв труд не само напразно, но и за погубел на главата си.

7. Облеклото им е бедно? Но не в дрехите, и не в цвета на дрехите се състои девството, а в тялото и душата. Ако и за философа съдим не по косите, не по тоягата и по хитона, но по нравите и душата, и за воина - не по плаща и пояса, но по силата и мъжеството; то не е ли нелепо така просто и лекомислено да виждаме цялата доблест на девственицата - това дивно явление, превъзхождащо всичко човешко, - в невчесаните коси, в скръбното лице и в сивите дрехи, без да вникваме в душата ѝ, и без да изследваме внимателно нейното вътрешно настроение? Но това не допуска този, който е установил законите на това подвижничество. Той повелява да съдим за посветилите се на този подвиг не по дрехите, но по вярванията и по душата. *Всеки, който се подвизава, от всичко се въздържа* (1 Кор. 9:25), от всичко, вредно за здравето на душата; и: *никой не бива увенчан, щом се не състезава по правилата* (2 Тим. 2:5). А какви са законите на това подвижничество? Послушай какво още казва той, или по-точно, чрез него Сам Подвигоположникът Христос: *бракът е нещо честно у всички, и брачното легло - чисто* (Евр. 13:4).

8. Но какво общо имам аз с това, когато напълно съм се отказала от брак? - Точно това - нещастна! - точно това те е погубило, задето мислиш, че тези думи нямат никакво отношение към теб. Поради това ти, увличайки се от извънмерно презрение към този въпрос, си оскърбила Божията премъдрост и си оклеветила цялото създание. Ако бракосъчетанието е нечисто дело, то нечисти са и всички, раждащи се от него, нечисти сте и вие, което не бих казал за човешката природа. Как девственицата може да бъде нечиста? От вас е измислен този вторият - или по-точно, - третият вид осквернение и нечистота; вие, избягвайки брака, като нечист, само чрез това сте станали по-скверни от всички, като сте изобретили девство, което е по-гнусно от прелюбодеянието. До кого можем да ви поставим? До иудеите ли? Но те няма да изтърпят това, защото почитат брака и се възхищават от Божието създание. С нас? Но вие не сте пожелали да послушате Христа, Който казва чрез Павел: *бракът е нещо честно у всички, и брачното легло - чисто* (Евр. 13:4). (Накрая)

остава да ви поставим до езичниците; но и те също ще ви отблъснат, тъй като сте по-нечестиви от тях. Платон казва, че е бил благ устроителят всичко това, и че в доброто няма завист към никого и за нищо²; а ти Го наричаш зъл и виновник за злите дела. Но не се бой: за съучастници в това учение ти имаш дявола и неговите ангели, или - по-точно - не тях, защото те, макар и да са ти внушили такова безразсъдство, не мисли, че самите те са разсъждавали така. Те знаят, че Бог е благ. Послушай какво казват самите те, и ту зоват: *Зная Те, кой си Ти, Светия Божий* (Марк. 1:24), ту казват такива думи: *тия човеци са раби на Бога Всевишний и ни възвестяват път за спасение* (Деян. 16:17). Нима ще продължавате да споменавате за своето девство и да се хвалите с него, вместо да се отдалечите и да плачете за самите себе си, и да ридаете за безумието, с което дяволът ви е свързал като пленници, и ви е увлякъл в геенския огън? Ти не си встъпила в брак? Но това още не е девство. Мога да нарека девственица само такава жена, която, бидейки свободна да встъпи в брак, не е встъпила; а когато ти казваш, че бракът принадлежи към числото на забранените дела, твоят подвиг вече става подвиг не на разположението, а на изискванията на закона. Затова ние се удивляваме на онези от персите, които не са се женели за своите майки, но не се удивляваме на същото у римляните; защото при последните такова дело изглежда омерзително за всеки, а при персите безнаказаността на дръзващите да направят това е правела достойни за похвала тези, които са се въздържали от подобни кръвосмешения. Така трябва да разсъждаваме и за брака. При нас той се позволява за всички и затова ние справедливо се удивляваме на безбрачните, а вие, поставилите брака наред с лошите дела, вече не можете да очаквате похвали за безбрачието; защото въздържанието от забраненото още не е признак на доблестна и бодра душа. Съвършенството на добродетелта не е в това да не вършим нещо, заради което всички биха ни смятали за лоши, а в това да блестиш с такива дела, за които и неизвършилите ги не подхвърлят на осъждане, и извършилите ги и отличилите се с тях не само освобождават от славата на лоши хора, но и ги поставят наред с добродетелните. Както никой няма да хвали за девството евнусите, невстъпили в брак, така и вас. Това, което при тях става по необходимост на естеството, при вас се върши по предубеждението на лукавата съвест; и както телесният недостатък лишава евнусите от уважение за това дело, така и вас, макар и да оставате с неповредено естество, като ви лишава от здрави мисли и ви кара да бъдете безбрачни по необходимост, дяволът, от една страна, ви изнурява с трудове, а от друга - не допуска да получите почести. Ти пречиш да се встъпва в брак? Поради това за безбрачието те очаква не награда, а наказание и мъчение.

9. А ти, ще ми каже някой, нима не пречиш на брака? - Иди си от мен, за да не падна и аз в безумие заедно с теб. Защо, ще ми кажеш ти, увещаваш да не се встъпва в брак? - защото смятам девството за много по-почтено от брака; обаче с това не поставям брака в числото на лошите дела, но дори много го хваля. Той е пристанище на целомъдрието за желаещите да се ползват добре от него, като не позволява на природата да неистовства. Като представя законното съединение като опора, и така удържа вълните на похотта, той ни поставя и запазва в голямо спокойствие. Но има хора, които не се нуждаят от такова ограждане, и вместо това добре укротяват яростта на естеството с пости, бдения, земни поклони и други суровости на живота; такива хора съветвам да не встъпват в брак, но не забранявам брака. Между съвет и забрана има голяма разлика, такава, каквато между разположение и необходимост. Съветващият предоставя на слушателя власт да избере това, което той съветва, а забраняващият отнема тази власт. При това аз съветвам не като осъждам брака, и не обвинявам този, който не ме послуша, а ти, като отхвърляш брака и го признаваш за лошо дело и си присвояваш правото на законодател, а не на съветник, естествено ненавиждаш тези, които не те слушат. А аз не (постъпвам) така; но, от една страна, се удивлявам на встъпилите в този подвиг, а от друга, не обвинявам и тези, които остават извън него. Осъждането би било справедливо тогава, ако някой се стремеше към признато от всички зло; а този, който има по-малко благо и не е достигнал по-голямото, макар и да се лишава от похвали и удивление за това, по справедливост не може да бъде осъждан. Как да преча да се встъпва в брак, когато не осъждам сключващите брак? Аз забранявам блуда и прелюбодеянието, но не и брака, и дръзващите да вършат първото наказвам и отлъчвам от църковното общество, а избралите последното, ако спазват целомъдрие, непрестанно хваля. Така оттук произлизат две полезни неща: едното е, че не се осъжда установеното от Бога, а другото - че не само не се унижава достойнството на девството, но дори се оказва много по-почтено.

10. Така, който осъжда брака, той намалява и славата на девството; а който одобрява брака, още повече извисява девството и го прави още по-дивно и светло. Това, което се явява добро само в сравнение със

²Платон в диалога: Тимей, Отд. 29.

злото, още не е голямо добро, а което е по-добро от всяко общопризнато добро, то е добро по преимущество; и като такова добро представяме девството. Затова както тези, които осъждат брака, чрез това лишават от похвала девството, така, които не порицава брака, възхвалява не толкова брака, колкото девството. От телата наричаме красиви не тези, които са по-добри от уродливите, а онези, които са по-добри от здравите и нямащи никакъв недостатък. Бракът е добро нещо; и девството е достойно за удивление, тъй като е по-добро от доброто, толкова по-добро, колкото кормчията е по-превъзходен от гребците и пълководецът - от воините. Но както, ако отнемеш на кораба гребците, ще потопиш кораба, и ако отстраниш от сражението воините, ще предадеш в плен на враговете и самия пълководец; така и тук, ако понизиш брака от неговата висока степен, ще унизиш славата на девството и ще го низведеш до последната степен на злото. Девството е добро: и аз утвърждавам това, то е по-добро от брака: и с това съм съгласен. И ако е угодно, добавям, то е толкова по-добро, точно толкова, колкото небето е по-добро от земята, и ангелите - от хората, и дори много повече от това. Ангелите, макар и да не се женят и омъжват (Марк. 12:25), нямат плът и кръв, не живеят на земята, не ги безпокоят множество пожелания, не се нуждаят от храна и пиене, не се разслабват от приятни песни, не се съблазняват от красиви лица и не изпитват нищо друго, подобно на това; и както в ясно пладне небето се вижда чисто, незатъмнено от никакъв облак, така и тяхната природа по необходимост остава светла и блестяща, непомрачена от никаква похот.

11. А човешкият род, който по природа отстъпва на тези блажени същества, напруга силите си и усърдно се стреми, доколкото е възможно, да се сравни с тях. По какъв начин? Ангелите не се женят, нито се омъжват; не прави това и девственицата. Те непрестанно предстоят и служат на Бога: същото прави и девственицата. Затова и Павел е освободил девствениците от всички други грижи, за непрестанно и неразсеяно *служене* на Бога (1 Кор. 7:35 и нататък). Макар и те да не могат да възлизат на небето, както ангелите, защото плътта ги задържа, но и тук имат голямо утешение, приемайки Самия Владика на небесата, ако бъдат свети духом и त्याлом. Виждаш ли достойнството на девството, как то спомага на пребиваващите на земята да водят живот, подобен на небесните жители, на облечените в плът не позволява да отстъпват на безплътните сили, води хората към съревнование със самите ангели? Но всичко това не се отнася за вас, които изкривявате такова дело, клеветите Владиката, наричате Го зъл. Вас ви очаква наказанието на лукавия раб, а за девствениците на Църквата са приготвени много и велики блага, превъзхождащи и зрението, и слуха, и мисълта на човека. Затова, като оставим еретиците (след като достатъчно говорихме за тях), да насочим словото си към чедата на Църквата.

12. С какво подобава да започнем словото? Със същите думи на Господа, които Той изказва чрез блажения Павел: защото трябва да вярваме, че съветът на апостола е съвет на Господа. Така с думите: *на женените заповядвам - не аз, а Господ* (1 Кор. 7:10), и още: *а на останалите аз говоря, а не Господ* (Кор. 7:12), апостолът не иска да каже, че едното от тези (завещания) принадлежи на самия него, а другото - на Господа. Как би се решил да каже или да помисли нещо негодно на Христа, и при това под формата на закон, този, у когото говорел Христос, у когото и царството, и животът, и ангелите, и силите, и всяко друго творение, изобщо всичко заема второстепенно място след любовта към Него? И така, какво означават думите на апостола: *аз и не аз*? Това, че някои от законите и догматите ни е преподал Христос непосредствено, а други чрез апостолите. А за това, че Сам Той не е установил всички (законали и догмати) непосредствено, послушай какво казва Той: *имам още много да ви говоря; ала сега не можете го понесе* (Иоан. 16:12). Така жена да се не разделя от мъж (1 Кор. 7:10) Христос е заповядал още преди, когато е бил на земята в плът, и затова апостолът казва: *а на женените заповядвам - не аз, а Господ*. Но относно неверните Сам Той нищо не ни е казал непосредствено, а е дал закон, подтиквайки към това душата на Павел. Затова апостолът е казал: *аз говоря, а не Господ*, желайки да изрази не това, че казаното от него е човешко учение (как е възможно?), но че Господ е преподал тази заповед не тогава, когато е общувал с учениците, а по-късно - чрез него. Както думите: *Господ, а не аз* - не означават, че той не е съгласен със заповедите на Христа, така и думите: *аз, а не Господ* - означават не това, че апостолът говори нещо различно, негодно на Бога, но само това, че тази заповед сега се преподава чрез него. Така и когато беседва за вдовицата, той казва: *тя е по-блажена, ако си остане тъй, според моето мнение* (1 Кор. 7:40). След това, като чуеш думите: *според моето мнение*, за да не помислиш, че това е човешко мнение, той, за да премахне недоразумението, е добавил: *а мисля, че и аз имам Дух Божий*. Както това, че той говори от Духа и го нарича свое мнение, но затова ние няма да го наречем човешко изречение, така и тук, когато казва: *аз говоря, а не Господ*, не мисли, че това са думи на Павел, защото в него е говорел Христос, и той не би дръзнал да изрече такова учение, ако не бе приел от Него този

закон заради нас. Иначе някой би му казал: аз, като верен, не мога да живея с невярна, чист с нечиста; а ти сам предварително си казал, че това казваш ти, а не Господ; тогава къде ще намеря сигурна и надеждна опора? А Павел би му казал: не бой се; аз затова и казах, че в мен говори Христос и *мисля, че и аз имам Дух Божий*, за да не подозираш нищо човешко в моите думи; а ако това не беше така, аз не бих приписал такава сила на своите съждения. *Нетвърди са помислите на смъртните, погрешни са нашите помисли* (Прем. Сол. 9:14). И цялата вселенска Църква потвърждава силата на този закон, като го спазва с точност; а тя не би го спазвала, ако не беше напълно убедена, че това изречение е Христова заповед. И така, какво говори Павел по внушение на Господа? *А за което ми бяхте писали - добре е за човека да се не допира до жена* (1 Кор. 7:1). Тук можем да похвалим коринтяните за това, че те, без да са получили от учителя никакъв съвет за девството, сами са го изпреварили със своя въпрос. Оттук се проявява тяхното преуспяване в благодатта, тъй като във Ветхия Завет този предмет не се е подлагал на недоумение; защото не само всички други, но и левитите и свещениците, и сам великият архиерей са придавали голямо значение на брака.

13. Как коринтяните са достигнали до този въпрос? Те ясно и добре са разбирали, че за тях е потребна висока добродетел, тъй като са удостоени с по-голям дар. Достойно за внимание е и това защо апостолът преди никога не им е предлагал такъв съвет, ако те бяха чули нещо подобно преди, разбира се, не биха писали за това отново, питайки го за същото. Наистина, и тук може да се види дълбоката мъдрост на Павел. Не без причина и не напразно той преди не е давал съвет относно това дело, но е изчакал те сами да пожелаят да получат някаква представа за него, та имайки пред себе си души, разположени към девство, с полза да сее словото, когато самото разположение на слушателите към тази добродетел много съдействало за приемането на увещания; а от друга страна, с това показал и величието, и голямата важност на това дело. В противен случай, той, разбира се, не би изчакал тяхната готовност, но сам предварително би предложил това, ако не под формата на повеля и заповед, то под формата на увещание и съвет. Не започвайки да прави това предварително, той ясно ни е внушил, че девството изисква много усилия и големи подвизи; и е постъпил така, подражавайки и в това на нашия общ Владика, Който започнал да беседва за девството тогава, когато Го попитали за това учениците. Така, когато те казали: *ако е такова задължението на човека към жената, няма полза да се жени*, тогава Той отговорил: *има скопци, които сами са се скопили заради царството небесно* (Мат. 19:10, 12). Когато делото, което се изисква, е голямо и не може да бъде поставено като задължителна заповед, тогава трябва да очакваме готовност от възнамеряващите да го изпълняват, като първо възбуждаме в тях желание и разположение по някакъв начин и незабележимо за тях. Така постъпил и Христос. Не с беседи за девството възбудил у тях желание за девство, но като беседвал само за брака и показвал неговата тежест, без да се разпростира по-надалече, Той така мъдро устроил, че нечувалите нищо за безбрачието сами от себе си казали: *човек няма полза да се жени*. Затова и Павел, Христовият подражател, казал: *за което ми бяхте писали*, като че се оправдава пред коринтяните и казва така: аз не се решавах да ви възвеждам на такава необикновена висота поради трудността на това дело; но когато вие сами предварително ми написахте за това, аз смело ви давам съвет. Защо той никъде на друго място не е направил подобна добавка, макар и много да са му писали? Не по друга причина, а само поради тази, която казах сега: т.е. за да не се огорчи някой от такова увещание, той им напомня в писмата, които са му изпратили, и при това предлага увещание не строго, макар и да имал повод за това, а снизходително, подражавайки и в това на Христа; защото и Спасителят, завършвайки речта за девството, е добавил: *Който може възприе, нека възприеме* (Мат. 19:12). А какво казва апостолът? *А за което ми бяхте писали - добре е за човека да се не допира до жена* (1 Кор. 7:1).

14. Но някой може би ще каже: *ако за човека е добре да не се допира до жена*, тогава защо е установен бракът в живота? Каква нужда ще имаме от жена, ако тя не ни доставя полза, нито в брака, нито в раждането на деца? И какво ще спре унищожаването на целия човешки род, когато смъртта всекидневно го намалява и поразява, а това учение не позволява да поставяме други на мястото на падналите? Ако всички ние започнем да ревнуваме за това благо и не се докосвахме до жени, то би изчезнало всичко, и градовете, и къщите, и нивите, и изкуствата, и животните, и растенията; защото, както с падането на военачалника по необходимост се разстройва целият ред във войската, така и с унищожаването, поради безбрачието, на царувания над всичко земно човек, нищо останало няма да остане в предишното устройство и ред, и така тази добра заповед ще изпълни вселената с безброй злини. Ако така говореха само враговете и неверните, аз бих признал думите им за маловажни, но тъй като и мнозина, на пръв поглед принадлежащи към Църквата говорят това, от една страна, оставили подвизите на девството поради своята слабост, а от друга - желаейки

с осъждането и пренебрежението към девството да прикрият своето нерадение, за да имат повод да избягват тези подвизи не поради небрежност, а поради здравото съждение на ума, то сега ние, като оставим враговете (*душевният човек не възприема онова, що е от Божия Дух: за него това е безумство* (1 Кор. 2:14), да научим представящите се за наши и на това, и на друго, т.е. че девството не само не е излишно, но е много полезно и необходимо, и че такова съждение няма да остане безнаказано за тях, но ще им навлече толкова беди, колкото награди и похвали ще получат подвизаващите се в девство. Когато бил сътворен целият този свят и било устроено всичко необходимо за наша наслада и употреба, тогава Бог създал човека, за когото и сътворил света. Първосъздаденият живеел в рая, а за брак не ставало и дума. Появила се нужда от помощник за него - и той се явил; и при това бракът още не бил необходим. Той не би съществувал и досега, и хората биха оставали без него, живеейки в рая, като на небето, и наслаждавайки се на беседа с Бога; плътската похот, зачатие, болките при раждането на деца и изобщо тленността, не биха имали достъп до душата им, но, подобно на светъл ручей, извиращ от чист извор, хората биха пребивавали в това жилище, украсявайки се с девство. Тогава нямало хора по цялата земя, от което сега се опасяват онези попечители на вселената, които усърдно се грижат за чуждите дела, а не искат и да помислят за своите, които се опасяват да не се прекрати човешкият род, а нехаят всеки за собствената си душа така, като че тя е чужда, макар че за нея ще се изисква от тях точен отчет и за най-малките неща, докато за намаляването на хората те няма да подлежат и на най-малка отговорност. Тогава не е имало нито градове, нито изкуства, нито къщи, за което вие сега немалко се грижите, тогава не е имало нищо такова, но нищо не е смушавало и разстройвало този блажен живот, много по-добър от настоящия. А когато (първосъздадените) не послушали Бога и станали земя и пепел, заедно с този блажен живот изгубили и красотата на девството; и то, заедно с Бога, ги оставило и се отдалечило. Докато те не били увовени от дявола и почитали своя Владика, дотогава и девството продължавало да ги украсява повече, отколкото златните дрехи украсяват царете, а когато те, като станали пленници, снели от себе си това царско облекло и отхвърлили това небесно украшение, и приели смъртното тление, проклятието, скръбта и многотрудния живот, тогава заедно с това произлязъл и бракът - тази смъртна и робска дреха. *Жененият*, казва (апостолът), *се грижи за световни работи* (1 Кор. 7:33). Виждаш ли откъде е получил своето начало бракът и поради какво се е оказал необходим? От непослушанието, от проклятието, от смъртта. Където е смъртта, там е и бракът; ако не беше първото, нямаше да го има и последното. Но девството няма такава връзка (със смъртта); то винаги е полезно, винаги е прекрасно и блажено, и преди смъртта, и след смъртта, и преди брака, и след брака. Какъв брак, кажи ми, е породил Адам, какви болки на детераждането са произвели Ева? Не можеш да ми отговориш нищо на това. Тогава защо напразно се боиш и опасяваш, да не би с прекратяването на брака да се прекрати и човешкият род? *Хиляда хиляди ангели* служат на Бога, и *десетки хиляди по десет хиляди* предстоят *пред Него* (Дан. 7:10), и нито един от тях не е произлязъл по приемственост, чрез раждане, чрез болките на раждането и зачатие. Така Бог още повече би могъл да създаде без брак хората, както е създал и първите, от които са произлезли всички човеци.

15. И сега не силата на брака умножава нашия род, но словото Господне, казано в началото: *плодете се и множете се, и пълнете земята* (Бит. 1:28). Помогнал ли, кажи ми, бракът на Авраам в детераждането? Не ли след много години, прекарани в брак, той казал: *Владико Господи, какво ще ми дадеш? аз оставам бездетен* (Бит. 15:2)? Затова, както тогава в умъртвените тела (на Авраам и Сарра) Бог устроил източник и корен на толкова много хиляди хора, така и в началото, ако Адам и Ева, подчинявайки се на Неговите заповеди, се бяха въздържали от наслаждението от дървото (за познаване на добро и зло), нямаше да има недостиг в начините за умножаване на човешкия род. Нито бракът, без Божието благоволение, може да умножи числото на съществуващите хора, нито девството може да навреди на тяхното размножаване, когато Той желае те да бъдат много; но Бог е благоволил така, както казва (Писанието), заради нас и вследствие на непослушанието. Иначе защо бракът не се е явил преди прелъстяването? Защо в рая не е имало съединение? Защо преди проклятието не са съществували болките на детераждането? Защото тогава това е било излишно, а след това е станало необходимо, поради нашата немощ, както това, така и всичко друго: градовете, изкуствата, облеклото и множество други нужди. Всичко това е превлякла и привнесла смъртта със себе си. И така, това, което е допуснато поради твоята немощ, не предпочитай пред девството, или, по-точно казано, не сравнявай с него; иначе, продължавайки тази реч, ще кажеш, че е по-добре да имаш две жени, отколкото да се задоволяваш с една, тъй като и това е позволено в Моисеевия закон; а след това ще предпочетеш богатството пред доброволната нищета, пресищането пред въздържанието и отмъщението пред великодушното понасяне на обидите.

16. А ти, ще каже някой, осъждаш всичко това. - Никак не го осъждам, защото то е позволено от Бога и в свое време е било полезно; но утвърждавам, че то е маловажно и представлява занимание повече на децата, отколкото на мъжете. Затова и Христос, желаейки да ни направи съвършени, ни е заповядал да избягваме това, както детските дрехи, неможещи нито да прикрият възрастния човек, нито да украсят *пълната възраст на Христовото съвършенство* (Еф. 4:13), а е заповядал да се обличаме в благообразни и по-съвършени дрехи, не в противоречие със себе си, а напълно последователно. Макар и последното поведение да е по-високо от първото, целта на Законодателя е една и съща. И каква е тази цел? Да пресече порочността на нашата душа и да я издигне до съвършената добродетел. Ако Той се грижеше не за това да постави по-висш закон в сравнение с предишното, а да остави всичко в един и същ вид завинаги, и никога да не го освобождава от предишната недостатъчност, това би било дело на някой, който противоречи на самия себе си. И така, ако Той беше узаконил такъв строг начин на живот в началото, когато човешкият род е бил още в детството, никога не бихме получили съразмерното (на узаконеното) и от такава несъразмерност би се разстроило делото на нашето спасение; така и ако Той, след като е изминало дълго време, беше оставил в сила ръководството на закона, когато времето вече призовавало към небесно благочестие, ние не бихме получили никаква полза от Неговото пришествие, защото съвършенството, заради което се е извършило това пришествие, не би се отнасяло за нас.

17. А сега е станало нещо подобно на това, което става с малките птичета. Когато майката ги отгледа, ги извежда от гнездото; а ако забележи, че са още слаби, падат и имат нужда да останат в гнездото, ги оставя там още няколко дни не за да останат там завинаги, а за да могат впоследствие, когато крилете им укрепнат добре и когато придобият сила, да летят безопасно. Така и нашият Господ отвека ни е привличал към небето и ни е посочвал пътя, водещ там, не незнаейки, но много добре знаейки, че ние сме неспособни на такова летене, но желаейки да ни покаже, че нашето падение бива не по Негова воля, а поради нашата немощ. След като ни е показал това, Той ни е оставил дълго да се възпитаваме в този свят и в брака, като в гнездо. А когато в продължение на много време са ни израсли крилата на добродетелите, Той е дошъл и е започнал тихо и постепенно да ни извежда от тукашното жилище, за да ни научи да летим нависоко. Така, докато някои остават нерадиви и спят дълбок сън, пребивавайки в гнездото и прилепени към светското, други, наистина благородни и обичащи светлината, с голяма лекота оставят това гнездо, излитат нависоко и достигат небесата, като се отказват от всичко земно, от брак, имущество, грижи, изобщо от всичко, което обикновено ни привлича към земята. Затова не бива да мислим, че позволеният в началото брак впоследствие е станал такава необходимост, която пречи да избягваме брака. А това, че Господ желае да избягваме брака, послушай какво казва Сам Той: *който може възприе, нека възприеме* (Мат. 19:12). А ако Той в началото не е узаконил това, не се удивлявай: и лекарят не предписва на болните всичко наведнъж в едно и също време, но докато са обзети от треска, ги възпира от твърда храна, а когато треската и последвалата от нея слабост в тялото премине, тогава той ги избавя от неприятните ястия и им предлага обичайната храна. Както в тялото стихииите, смесвайки се едни с други, вследствие на своето излишество или недостиг, предизвикват болест: така и в душата неумерените пориви на страстите разстройват нейното здраве; и е много необходимо по времето, съответстващо на появата на страстите, да имаме и заповед (против тях), тъй като без това законът сам по себе си не е в състояние да изправи възникналото в душата разстройство, както естествените свойства на лекарствата сами по себе си никога не могат да излекуват раната, и каквото са лекарствата за раните, това са законите за греха. ти не разпитваш лекаря, който извършва ту изрязване, ту изгаряне, а понякога нито едното, нито другото при едни и същи рани, и при това често не постига своята цел; а защо ти, човече, изпитваш Бога, Който никога не греши, но всичко устройва достойно за свойствената Му премъдрост, изискваш отчет от Него за заповедите и не желаеш да отстъпиш пред безкрайната премъдрост? Не е ли това крайно безумие? Той е казал: *плодете се и множете се* (Бит. 1:28), защото това е изисквало времето, когато природата е неистовствала и не е можела да удържа напора на страстите, и при такава буря не е имала никакво друго пристанище, където да прибегне. И какво друго би следвало да се заповяда? Да се води живот във въздържание и девство? Но от това би последвало най-тежко падение и пламъкът (на страстите) би се усилил още повече? Ако децата, имащи нужда само от мляко, някой лиши от тази храна и ги принуди да приемат друга, пригодна за възрастните, нищо не би ги избавило от скорошна смърт. Така вредна е ненавременността. Затова и девството не било преподадено в началото: или по-точно, девството ни се явило в началото и преди брака, а след това по изяснени тук причини навлязъл бракът и започнал да се смята за необходим, въпреки че не би имало нужда от него, ако Адам беше останал послушен. Тогава по какъв начин, ще кажеш, биха произлезли толкова хиляди хора? Ако това опасение продължава да те

безпокои, отново ще те попитам: как е произлязъл Адам, как е произлязла Ева без посредничеството на брака? Нима, ще кажеш, по такъв начин биха започнали да произлизат всички хора? По такъв или по друг начин, за това няма да говоря, защото сега ще обясня това, че Бог не е имал нужда от брака, за да се размножават хората на земята.

18. А че не девството причинява намаляване на човешкия род, а грехът и разпътството, това е показала настъпилата при Ной погибел на хора и добитък, и на всичко, живеещо на земята. Ако тогава синовете Божии бяха устояли против порочната похот и бяха почели девството, ако не гледаха с нечестиви очи на дъщерите човешки, не би ги постигнала такава погибел. Но нека никои не мисли, че смятам брака за причина за тяхната погибел; не за това говоря сега, а за това, че нашият род погива и се изтребва не от девството, а от греха.

19. Бракът е даден за раждане на деца, и още повече за угасяване на естествения пламък. Свидетел на това е Павел, който казва: *за да се избягва блудството, нека всеки си има своя жена* (1 Кор. 7:2). Не е казал: за да се раждат деца. И по-нататък заповядва *бъдете заедно* (ст. 5) не за да ставате родители на много деца, а защо? *За да ви не изкушава, казва, сатаната*. И продължавайки речта си, не е казал: ако искат да имат деца, а какво? *Ако не се въздържат, нека се женят* (ст. 9). В началото бракът имал, както казах, две споменати по-горе цели, но впоследствие, когато се изпълнила и земята, и морето, и цялата вселена, останало само едно негово предназначение - изкореняването на невъздържанието и разпътството; защото за хората, които и сега все още се предават на тези страсти, искат да водят живота на свинете и да се разтлеват в непотребни домове, бракът е твърде полезен, защото ги освобождава от нечистотатата и тази потребност, и ги запазва в святост и честност. Впрочем, докога ще се сражавам със сенки? Самите вие, които говорите това, не ползе от нас знаете превъзходството на девството, и всичко, което казвате, са само измислици и предлози за прикриване на невъздържанието.

20. Дори ако можеше безнаказано да говорите това, и тогава би трябвало да се въздържате от порицаване (на девството). Който се придържа към своето мнение против нещо добро, той, освен другата вреда, със своите превратни и несправедливи отзиви ясно свидетелства пред всички за собственото си непотребство; затова, ако не по друга причина, то поне за избягване на лошото мнение за себе си, би следвало да сдържаме езика, като помним, че този, който се удивлява от хората, прославили се с велики подвизи, макар и сам да не може да постигне същото, ще получи прошка от всички, а този, който, освен че сам не се подвизава, но и охулва достойното за много венци, справедливо ще бъде ненавиждан от всички, като враг и противник на добродетелта, и намиращ се в по-лошо състояние от умопомрачените. Тези хора не съзнават това, което вършат, и неволно се подхвърлят на страдания, и затова, дори когато оскърбяват управниците, не само не биват наказвани, но и възбуждат съжаление към себе си и у самите обидени. Но ако някой доброволно дръзне да извърши това, което те правят неволно, справедливо ще бъде осъден единодушно от всички, като враг на нашата природа.

21. Така, както казах, от порицаване (на девството) би следвало да се въздържаме и тогава, когато такова порицаване би било безопасно. Но между другото с това е свързана и голяма опасност; защото не само този, който седи и говори *против брата си, клевети майчиния си син* (Пс. 49:20), ще бъде наказан, но и този, който дръзва да порицава това, което е прекрасно пред Божиите очи. Послушай какво казва друг пророк, като разсъждава за същото: *горко на ония, които злото наричат добро, и доброто - зло, тъмнината считат за светлина, и светлината - за тъмнина, горчивото считат за сладко, и сладкото - за горчиво* (Ис. 5:20). А има ли нещо по-сладостно, по-прекрасно и светло от девството? То изпуска лъчи, по-светли и от слънчевите, като ни отделя от всичко житейско и ни подготвя да гледаме с чисти очи право към Слънцето на правдата. Това е възгласил Исаия за онези (от иудеите), които имали превратни съждения; послушай какво казва друг пророк за произнасящите такива пагубни думи против другите, като започва речта си със същото възклицание: *Горко на тебе, който поднасяш на ближния си питие, смесено с твоя злоба* (Ав. 2:15). *Горко* тук не е празна дума, но заплаха, предвещаваща ни неизразимо и безпощадно мъчение; защото в Писанията това междуметие се употребява за онези, които вече не могат да избегнат бъдещото наказание. А друг пророк, като укорява иудеите, казва: *поухте назореите с вино* (Ам. 2:12). Ако на такова наказание ще се подхвърли напоилият назореите с вино, то за какво наказание ще бъде достоен този, който влива *питие, смесено със злоба* в простите души? Ако подриващият малка част от законното подвижничество неизбежно ще се подхвърли на мъчение, то какво осъждане ще постигне този, който дръзва да разтърсва цялата тази светиня? *Който съблазни едного от тия малките, казва Господ, за него е по-добре да му*

надянат воденичен камък на шията и да го хвърлят в морската дълбочина (Мат. 18:6). Тогава какво ще кажат тези, които съблазняват с думите си не едного от малките, а мнозина? Ако наричащият брата *безумник* направо ще бъде хвърлен в геенския огън, то какъв гняв ще навлече върху главата си този, който порицава целия равноангелски начин на живот? Някога Мариам се надсмяла над Моисей, впрочем не така, както вие сега - над девството, а много по-леко и умерено, защото тя не го унижавала и не осмивала доблестта на този облажаван тогава мъж, но дори много го уважавала, а само казала, че и тя е достигнала това, което е достигнал той; и с това си навлякла такъв Божи гняв, че никак не помогнали дори усилените молитви на самия обиден, но наказанието и продължило повече, отколкото предполагал.

22. Но защо говоря за Мариам? Дори децата, играещи близо до Витлеем, когато само казали на Елисей: *върви, плешивецо* (4 Царств. 2:23, 24), така прогневили Бога, че при тези думи мечки нападнали тяхната тълпа (те били четиридесет и две), и всички били разкъсани от тези зверове: нито възрастта, нито тяхната многобройност, нито това, че те говорели на шега - нищо не спасило децата, и напълно справедливо. Ако приелите на себе си такива подвизи биват осмивани и от деца, и от възрастни, то кой от най-слабите би се решил да приеме на себе си подвизи, преследвани с насмешки и поругания? Кой от народа ще ревнува за добродетелта, като я вижда така осмивана? Ако сега, когато всички навсякъде ѝ се удивляват, не само тези, които се упражняват в нея, но и тези, които са отпаднали от нея - мнозина не се решават и се отклоняват от тези подвизи, то скоро ли някой би пожелал да я избере, ако вижда, че всички хора, не само не ѝ се възхищават, но и я клеветят? Много крепките мъже и вече сякаш преселили се на небето, разбира се, никак не се нуждаят от ободряване от тълпата: за тяхното ободряване са напълно достатъчни похвалите от Бога; но слабите и неотдавна пристъпили към този подвиг получават немалка подкрепа от мнението на народа, докато, ръководени от всички, те малко по малко достигнат това да не се нуждаят от такова ръководство. И това става не само за тях, но и за спасението на самите надсмиващи се над тях, за да не преуспяват повече в своята порочност поради това, че не са получили никакво наказание за предишното. При тези думи си спомних случилото се при Илия (4 Царств. 1:9 и сл.). Каквото претърпели заради Елисей децата от мечките, същото претърпели за учителя два пъти по петдесет мъже (на цар Охозия) заедно със своите началници от пламналия свише огън. Когато те се приближили с голяма насмешка (към планината, където седял Илия), викали праведника и му заповядали да слезе при тях, то слезлият вместо него огън ги погълнал всички, подобно на тези зверове. И така, всички вие, врагове на девството, като размислите за това, затворете и заключете устатата си, за да не ви се наложи в деня на съда, когато видите там блестящите с девство, да кажете: *това са ония същите, които бяха някога си за присмех и за приказна гавра помежду ни. Безумни, ние смятахме живота им за лудост и смъртта им - безчестна! А как са причислени към Божиите синове, и жребият им е със светиите? И тъй, ние сме се отклонили от пътя на истината, и светлината на правдата не ни е светила, и слънце не ни е озарявало* (Прем. Сол. 5:3-6). Но каква полза ще има от тези думи във време, когато покаянието ще е безсилно?

23. Може би някой от вас ще каже: нима оттогава никой не е поругавал светите мъже? Поругавали са ги мнозина и навсякъде по земята. Защо, ще каже, те не са се подхвърлили на същото наказание? Подхвърлили са се, и ние знаем много такива; ако и някои да са избегнали това, няма да го избегнат докрай; защото, по свидетелството на блажения Павел, *греховете на едни човеци са явни и ги предварят в съд, а на някои отсетне се явяват* (1 Тим. 5:24). Както законодателите оставят отбелязаните в записите наказания на престъпниците, така и нашият Господ Иисус Христос, като накаже един или друг грешник и отбележи наказанията като на меден стълб и в записи, посредством случилото се с тях внушава на всички, че макар и в настоящето да не се наказват други, съгрешили еднакво с наказаните, в бъдеще те ще се подхвърлят на по-тежко наказание.

24. И така, ние, ако съгрешаваме безмерно и не търпим никакво зло, трябва не да се възхищаваме от това, а още по-силно да се боим. Ако тук не се подхвърлим на Божия съд, там ще бъдем осъдени с целия свят. Това също не е моя присъда, а на Христа, говорещ чрез Павел. Беседвайки за тези, които недостойно се причастяват с Тайните, той казва: *затова между вас има много немощни и болни, а и умират доста. Защото, ако бихме изпитвали сами себе си, нямаше да бъдем съдени; а бидейки така съдени, от Господа се наказваме, за да не бъдем осъдени заедно със света* (1 Кор. 11:30-32). Има хора, които имат нужда само от наказание тук, когато техните грехове са умерени, и те, бидейки наказани, вече не се връщат към предишното, подобно на пес, връщащ се на своята бълвотина; има и такива, които за извънмерността на своите пороци ще понесат наказание и тук, и там; а други, надминали всички със своите злодеяния, там ще

се подхвърлят на мъчение, като неустойчиви се да приемат *рани* заедно с другите. *И с хората*, се казва (в Писанието), *не приемат рани* (Пс. 72:5 - слав.), като пазени за наказание заедно с бесовете: *идете от Мене, проклетии*, ще каже Господ, *в огън вечний, приготвен за дявола и неговите ангели* (Мат. 25:41). Мнозина са се домогнали до свещенството посредством пари, но не са имали изобличител и не са чули това, което чул някога Симон влхва от Петър (Деян. гл. 8); но чрез това не са избегнали наказанието, а са се подхвърлили на много по-тежко от това, което е трябвало да претърпят тук, за това, че не са се вразумили от този пример. Мнозина са дръзнали да извършат делото на Корей, и не са пострадали подобно на него (Числ. гл. 16); но впоследствие те ще претърпят по-голямо наказание. Мнозина, подражавали на нечестията на фараона, не са били потопени в морето подобно на него, но тях ги очаква геенската бездна. И наричащите своите братя *безумници* още не са се подхвърлили на наказание, защото за тях е приготвено наказание там. И така, не мислете, че Божиите определения са само думи: затова Той е изпълнил някои от тях на дело, например над Сапфира, над Ахар, над Аарон и над много други, та невярващите в Неговите думи, като се уверят от делата, накрая да престанат да се прелъстяват от мисълта, че няма да бъдат наказани, и да се убедят, че на Бога, поради Неговата благодат, е присъщо да дава време на грешниците (за покаяние), а не да оставя съвсем без наказание пребиваващите в грехове. Може да се каже и нещо повече в доказателство на това какъв огън приготвят за себе си онези, които унижават красотата на девството; но за здравомислещите е достатъчно и това; а непоправимите и безумстващите и много по-дълга реч не може да удържи от безумието. Затова да оставим тази част от своята реч и всичко следващо да кажем за здравомислещите, като отново се върнем към блажения Павел. *А за което ми бяхте писали*, казва той, *добре е за човека да се не допира до жена* (1 Кор. 7:1). Нека се засрамят и едните, и другите, и порицаващите брака, и превъзнасящите го не според достойнството му; и на едните, и на другите блаженият Павел загражда устата, както с тези, така и със следващите думи.

25. Бракът е добро нещо, защото запазва мъжа в целомъдрие и не допуска да погине, отклонявайки се в прелюбодеяние. Затова не осъждай брака; той принася голяма полза, като не позволява Христовите членове да станат членове на блудница, не допуска светият храм да бъде осквернен и нечист. Той е добро нещо, защото укрепява и изправя готовия да падне. Но каква нужда от него има този, който стои твърдо и не се нуждае от неговата помощ? Тук бракът вече не е полезен и необходим, но дори представлява пречка за добродетелта не само с това, че причинява много неудобства, но и намалява голяма част от похвалите.

26. Който облича в оръжие човек, можещ да се сражава и побеждава без оръжие, той не само не му принася полза, но и му причинява крайна обида, като го лишава от прославяне и светли венци; защото не му позволява да прояви цялата си сила и трофеят му да бъде най-блестящ. А при брака се получава още по-голяма вреда; защото той лишава не само от похвали от народа, но и от наградите, приготвени за девството. Затова *добре е за човека да се не допира до жена*. А ти защо позволяваш да се допира? *За да се избягва блудството*, казва апостолът; аз се боя да те възвеждам на висотата на девството, за да не паднеш в пропастта на прелюбодеянието; твоите криле още не са така леки, за да започна да те издигам на такава висота. Но те сами биха се решили на тези подвизи и биха се устремили към красотата на девството; тогава защо се боиш и опасяваш, блажени Павле? Защото, може би, би казал той, те показват такава готовност, не познавайки този подвиг; а мен самото дело и вече изпитаната от мен борба ме разполага по-внимателно да препоръчвам това състояние на другите.

27. Аз познавам трудността на това състояние, познавам силата на тези подвизи, познавам тежестта на тази борба. За това се изисква ревностна, мъжествена душа, която не се подчинява на похотите; тук трябва да се върви по живи въглени и да не си опариш нозете (Притч. 6:28), да излезеш против меч и да не бъдеш ранен, защото силата на похотта е толкова голяма, колкото силата на огъня и желязото; и ако душата се окаже неподготвена и не се противи на нейните влечения, скоро ще погуби себе си. Затова е необходимо да имаме диамантен ум, незаспиващо зрение, велико търпение, крепки стени с огради и ключалки, бдителни и доблестни стражи, а преди всичко това помощ свише; защото, *ако Господ не съзида къщата, напразно ще се трудят строителите ѝ* (Пс. 126:1). А как можем да придобием тази помощ? Ако приложим всичко от своя страна, здрави помисли, голямо усърдие към поста и бдението, строго изпълнение на закона, спазване на заповедите и, което е по-важно от всичко, да не бъдем самонадеяни. Ако успеем да извършим дори велики подвизи, ние винаги трябва да казваме в себе си: *ако Господ не съзида къщата, напразно ще се трудят строителите ѝ* (Пс. 126:1); *защото нашата борба не е против кръв и плът, а против началствата, против властите, против светоуправниците на тъмнината от тоя век, против поднебесните духове*

на злобата (Еф. 6:12); помислите ни ден и нощ трябва да пребивават въоръжени и да бъдат страшни за срамните похоти; тъй като, ако отслабнат малко, дяволът ще пристъпи с огън в ръката, за да запали и изпепели Божия храм. При нас борбата е с потребността на природата, подражание на живота на ангелите, съревнование с безплътните сили; земята и пепелта се стреми да се сравни с небожителите, и тлението влиза в съперничество с нетлението. Нима сега, кажи ми, някой ще дръзне да сравнява с това дело брака и удоволствието? Не е ли това крайно безумно? Знаейки всичко това, Павел казва: *нека всеки си има своя жена* (1 Кор. 7:2). Затова той се отклонявал, затова не се решавал от самото начало да говори на коринтяните за девството, но продължавал речта си за брака, като желаел постепенно да ги отклони от брака, и в тази дълга реч вмъкнал кратки слова за въздържанието, за да не бъде поразен слухът им от строгостта на това увещание. Който съставя цялата си реч от трудни за възприемане предмети, той бива трудно поносим за слушателите и често принуждава душата, непонасяща тежестта на неговите думи, да се отвръща от тях; а който разнообразява речта си и я съставя повече от леки, отколкото от трудни предмети, той прикрива тежестта на предмета, и след като успокои слушателя, по този начин по-успешно го убеждава и привлича, както постъпил и блаженият Павел. След като е казал: *добре е за човека да се не допира до жена*, той веднага преминава към брака, и казва: *нека всеки си има своя жена*. Той само похвалил (девството), като казал: *добре е за човека да се не допира до жена*, и спрял дотук; а относно брака дава съвет и заповед, и посочва причината с думите: *за да се избягва блудството*. На пръв поглед той доказва позволеността на брака; а в действителност с думите за брака незабележимо превъзнася с похвали въздържанието, без да изказва това явно, но като го предоставя на съвестта на слушателите. Който разбере, че го съветват да встъпи в брак не защото бракът е връх на добродетелта, но защото в самия него Павел осъжда такава похотливост, от която е невъзможно да се въздържи без брак, той, като се засрами и изчерви, веднага ще се постарее да избере девството и да се отклони от такова безчестие.

28. Какво казва по-нататък (апостолът)? *Мъжът да отдава на жена си дължимата любов; също и жената - на мъжа* (1 Кор. 7:3). След това, като тълкува и изяснява същото, той добавя: *жената не е господарка на тялото си, а мъжът; също и мъжът не е господар на тялото си, а жената* (ст. 4). И това, на пръв поглед, казва за брака, а в действителност, като че прикрива въдицата с примамка и я хвърля в ушите на учениците, желаейки със самите думи за брака да ги отклони от брака. Който чуе, че след брака няма да бъде господар на самия себе си, но ще се намира под властта на жената, той веднага ще се постарее да се освободи от това най-горчиво робство, или по-точно, няма и да започне да се подчинява на това иго; тъй като подчинилият му се веднъж след това по необходимост трябва да раболепства дотогава, докогато бъде угодно на жената. А в това, че аз не само по догадки изказвам мисълта на Павел, лесно ще ви убеди примерът на (Христовите) ученици. И те не са признавали брака за тягостен и обременителен, преди да са изслушали Господа, довел ги до същата необходимост, до каквата и Павел довел тогава коринтяните; защото изречението: *който напусне жена си, не поради прелюбодеяние, той я прави да прелюбодействува* (Мат. 5:32), и това: *мъжът не е господар на тялото си* (1 Кор. 7:4), изразяват една и съща мисъл, но с различни думи. Ако някой вникне по-точно в изречението на Павел, то (ще види, че) той още повече увеличава властта (на жената) и прави робството (на мъжа) още по-тежко. Господ не предоставя на мъжа власт да изгони жена си от дома; а Павел го лишава от власт и над собственото му тяло, като предава цялата власт над него на жената и го подчинява повече от купен роб. Робът често може да получи пълна свобода, ако бъде в състояние да събере достатъчно сребро и да заплати на господаря си; а мъжът, макар и да има жена, най-непоносима от всички, е длъжен да понася робството и не може да намери никакво освобождение от него и изход от това подчинение.

29. След като е казал, че *жената не е господарка на тялото си, а мъжът*, апостолът продължава: *недейте се лишава един от други - освен по съгласие за някое време, за да пребъдвате в пост и молитва; след това бъдете си пак заедно* (1 Кор. 7:4, 5). Аз мисля, че при тези думи много от посветилите се на девство се изчервяват и срамуват поради тази снизходителност на Павел; но не се смуцавайте и не се предавайте на каквото и да е непристойно чувство. На пръв поглед и тези думи са казани в угода на встъпващите в брак; но ако някой вникне в тях внимателно, ще намери в тях мисъл, еднаква с предишните. Ако някой започне да ги разглежда просто, без отношение към изложената по-горе причина, те ще му се струват по-скоро думи на някоя сватовница, отколкото на апостол; но ако внимателно изследва целта им, ще намери, че и това увещание напълно съответства на апостолското достойнство. Защо излага своята реч толкова пространно? Нима не е достатъчно да произнесе благопристойно увещание с предишните думи и да спре дотук? Съдържа ли се в думите: *недейте се лишава един от други - освен по съгласие за някое време*,

нещо повече, отколкото в тези: *мъжът да отдава на жена си дължимата любов, и: мъжът не е господар на тялото си?* Нищо повече, а само това, което там е изразено кратко и неясно, тук е изложено по-пространно и ясно. Апостолът прави това по подражание на Божия светия Самуил. Както Самуил с пълна точност излагал на обикновените хора законите за царството не за да ги приемат, а за да не ги приемат, и на пръв поглед това било наставление, а в действителност - някакво отклонение от тяхното несвоевременно желание (да имат цар): така и Павел многократно и много ясно се разпростира върху подчинението в брака, като желае с тези думи да отклони слушателите от брака. След като е казал: жената не е господарка на тялото си, той продължава: *недейте се лишава един от други - освен по съгласие за някое време, за да пребъдвате в пост и молитва.* Виждаш ли как незабележимо и безукоризнено той разполага пребиваващите в брак към упражняване във въздържание? В началото той само е похвалил това дело, като е казал: добре е за човека да се не допира до жена; а тук е добавил и увещание, с думите: *недейте се лишава един от други - освен по съгласие.* Защо това, което е искал да възпре, е предложил във вид на увещание, а не във вид на заповед? Той не е казал: лишавайте се един от други; а какво? - *недейте се лишава един от други - освен по съгласие;* защото чрез това речта става по-приятна, изразявайки мисълта на учителя, изискваща това без настойчивост, от което и изпълнението бива по-скоро и с голяма признателност. И не само с това утешава слушателя, но и с това, че, след като излага тягостното с кратки думи, още преди слушателят да се е опечалил, той преминава към по-приятното, и на него се установява по-нататък.

30. Заслужава изследване и следното: *ако бракът е нещо честно у всички, и брачното легло - чисто* (Евр. 13:4), защо (апостолът) не ги допуска по време на пост и молитва? Защото би било много странно, ако дори иудеите, у които всичко имало плътски отпечатък, на които се позволявало дори да имат по две жени, едни да изгонват, а други да приемат, така се пазели в това дело, че подготвяйки се да слушат Словото Божие, се въздържали от законно съединение, при това не един ден и не два, а няколко дни (Изх. гл. 19), то би било странно, ако ние, получили такава благодат, приели Духа, умрели и спогребали се с Христа, удостоили се с осиновяване, възведени в такава почест, след толкова много и големи блага, да не проявяваме усърдие, еднакво с тези деца. Ако някой отново започне да пита защо сам Моисей отклонявал иудеите от брачно обшване, аз бих казал, че бракът, макар и да е честен, може да постигне само това, че не осквернява живеещия в него, а да предава святост той не е в състояние - това дело не е по неговите сили, а на девството. И не само Моисей и Павел са възвестявали това; послушай какво говори Иоил: *наредете пост и обявете тържествено събрание. Съберете народа, свикайте събрание, поканете старци* (Иоил. 2:15, 16). Но ти може би искаш да знаеш къде той съветва да се въздържа от жена? *Нека излезе младоженец от своя чертог, и невеста - от своята горница* (ст. 16). Това дори е повече и от Моисеевата заповед. Ако женихът и невестата, в които страстите кипят, младостта цъфти, похотта бива неудържима, не следва да се съединяват по време на пост и молитва, то колко повече тези, при които няма такава необходимост от съединяване? Този, който се моли и пости, както следва, трябва да се откаже от всяка житейска похот, от всяка грижа и разсеяност, и изцяло да се съсредоточи в самия себе си във всяко отношение, и в такова състояние да пристъпи към Бога. Затова и постът е добро нещо, защото отстранява грижите от душата и като прекратява угнетяващата ума дрямка, насочва всички помисли към самата нея. За това наемква и Павел, когато отклонява от съединяване, и употребява много точен израз. Той не е казал: за да не се осквернявате, но: *за да пребъдвате*, т.е. да се упражнявате *в пост и молитва*; тъй като съединението с жена води не до нечистота, но до неупражняване (в тези дела).

31. Ако сега, след такава предпазливост дяволът се стреми да ни пречи по време на молитва, то като завари душата разслабена и изнежена от пристрастието към жена, какво няма да направи, отвлитайки насам-натам мислените ни очи? За да не претърпим това и да не се обръщаме към Бога с напразна молитва, особено когато се стремим да Го преклоним към милост към нас, апостолът заповядва тогава да избягваме (брачното) ложе.

32. Ако идващите при царете - какво говоря, - при царете? - дори при низшите началници, и слугите, прибъгващи към господарите си, претърпели обида от други, или имайки нужда от някакво благодеяние, или бързайки да укротят подвигналия се против тях гняв, пристъпват към обяснение с тези лица, устремили към тях очите си и всичките си мисли, а при най-малка разсеяност не само не постигат желаното, но и си отиват, получили някаква неприятност; ако желаещите да укротят гнева на хората постъпват така внимателно, какво ще стане с нас, нещастните, ако ние пристъпваме с небрежност към Владиката на всичко, Бога, като при това сме се подхвърлили на много по-големия Му гняв? Нито слугата ще започне да

дразни господаря, нито поданикът царя така, както ние ежедневно прогневяваме Бога. Обяснявайки това, и Христос е нарекъл греховете по отношение на ближния динарии, а греховете по отношение на Бога - *десет хиляди таланта* (Мат. 18:23, 24). Затова, когато в молитвите си прибъгваме към Него с намерение да укротим такъв гняв и да Го умилостивим, така прогневяван от нас всеки ден, (апостолът) справедливо ни отклонява от споменатото наслаждение и като че казва: “възлюбени, при нас става дума за душата, предстои крайна опасност; трябва да треперим, да се страхуваме и съкрушаваме; ние пристъпваме към страшен Владика, многократно оскърбяван от нас, имаш големи обвинения против нас за големи грехове; сега не е време за прегръдки и наслаждения, но за сълзи и горчиви стенания, коленопреклонения, старателно изповядване, прилежно съкрушение, много молитви”. Добре ще бъде на този, който пристъпи с такова усърдие, и припаднал пред Бога, смекчи гнева Му не защото нашият Господ е жесток и непреклонен - напротив, Той е много кротък и човеколюбив, - но извънмерността на нашите грехове не допуска дори благият, кроткият и човеколюбив така скоро да ни прощава. Затова и (апостолът) казва: *за да пребъдвате в пост и молитва*. Има ли нещо по-прискръбно от това робство? Бих искал да преуспявам в добродетелите, да се възнасям на небето, с постоянно упражняване в пост и молитва да умия нечистотата на душата; а в същото време, ако жената не иска да се склони към моето намерение, аз съм принуден робски да се подчинявам на нейното невъздържание. Затова в началото той е казал: *добре е за човека да се не допира до жена*. Затова и учениците казвали на Господа: *ако е такова задължението на човека към жената, няма полза да се жени* (Мат. 19:10). Разсъждавайки, че (в брака) и едната, и другата страна по необходимост търпи утеснение, те, подтикнати от тези мисли, са произнесли такова изречение.

33. Затова и Павел многократно се обръща към един и същ предмет, за да внуши на коринтяни същата мисъл: *нека всеки си има своя жена, - мъжът да отдава на жена си дължимата любов, - жената не е господарка на тялото си, - недейте се лишава един от други, - бъдете си заедно*. И блажените (Христови) ученици не веднага след първото внушение разсъдили така, но тогава, когато за втори път чули за това и осъзнали необходимостта от такава заповед. Христос беседвал за това и тогава, когато се изкачил на планината, и след много други наставления отново говорил, събуждайки у тях любов към въздържанието (Мат. гл. 5); защото едни и същи наставления, колкото по-често се повтарят, толкова по-голяма сила имат. Така и тук ученикът, като подражава на Учителя, многократно говори за едно и също, и никъде не дава послабления просто така, а с посочената за това причина: *за да се избягва блудството*, казва, да се избягват сатанинските изкушения и невъздържанието; и така в думите за брака незабележимо отдава похвала на девството.

34. Ако той и за хората, живеещи в брак, се опасявал, в случай на продължителна раздяла, да не намери дяволът достъп до тях, то за какви венци ще бъдат достойни онези, които от самото начало не са имали нужда от такава помощ, и са останали неуловими докрай? При това и козните на дявола не са еднакви против едните и против другите. Първите, по мое мнение, той не безпокои толкова много, като знае, че тяхното прибежище е близко, и ако почувстват силно нападение, веднага ще могат да отидат в пристанището, затова и блаженият Павел не им позволява да плуват по-надалече, но ги съветва незабавно да се връщат обратно, ако се изморят, като им позволява отново *да си бъдат заедно*. А девственицата трябва постоянно да пребивава в морето и да плува в океана, без да има пристанище; дори и да се надигне най-жесток буря, тя не може да спре своята лодка и да откъдне. Затова, както морските разбойници не нападат мореплавателите близо до града или пристанището (защото това означава излишно да се подлагат на опасност), но застигат кораба сред морето и биват още по-дръзки поради липсата на помощ (за този кораб), полагат всички усилия, и не си отиват преди или да потопят плаващите, или сами да претърпят същото; така и този страшен разбойник повдига против девственицата страшна буря, жесток вихър и непоносими вълнения, като преобръща всичко нагоре с дъното, за да потопи лодката силно и бързо; защото той е чул, че на девственицата не се позволява *да се събира заедно*, но тя трябва цял живот да се бори, постоянно да се сражава с духовете на злобата, докато не достигне тихото пристанище (на небето). Като поставя девственицата, подобно на доблестен воин, извън стените, Павел не ѝ позволява да отваря вратите (на убежището) дори когато врагът силно я напада и идва в още по-голямо неистовство от това, че на неговия противник не се позволява отиди. И не само дяволът, но и силата (на естественото) пожелание още повече безпокои невстъпващите в брак; и това е известно на всеки. На това, от което се ползваме, не се стремим да се насладим така бързо, тъй като безпрепятствеността (на наслаждението) разполага душата към бавност. В това ни уверява и пословицата, макар и простонародна, но напълно вярна. “Което е винаги в наша власт - казва тя, - не ни се иска така силно”. А ако срещаме пречки за това, което преди е било в наша власт, се случва противното, и това, което

сме пренебрегвали вследствие на притежаването му, става предмет на най-силно пожелание. И така, първо, по тази причина встъпилите в брак имат по-голямо спокойствие; и второ, поради това, че ако при тях някога пламъкът (на страстта) се издигне високо, последвалото съединение скоро ще го угаси. А девственицата, като няма възможност да угаси този пламък, макар и да вижда, че той се разгаря и се издига високо, и като няма сили да го угаси, се стреми само да не изгори сама в борбата с огъня. Има ли нещо по-удивително от това - да носиш цяло огнище вътре в себе си и да не изгаряш, да храниш пламъка в тайниците на душата и да опазваш ума неприкосновен? На нея не се позволява да изхвърли навън тези горящи въглени и тя е принудена да понася в душата това, което, по думите на написалия Притчи, телесната природа не е възможно да изтърпи. Какво казва той? *Може ли някой да ходи по живи въглени, без да опари нозете си* (Притч. 6:28)? Но ето, тя ходи и понася изтезанието. *Може ли някой да си тури огън в пазуха, без да изгорят дрехите му* (ст. 27)? А тя, носейки яростния и бурен пламък не в дрехите, а вътре в себе си, трябва да го сдържа и скрива. Кой ще дръзне, кажи ми, да сравнява брака с девството или да гледа с пренебрежение на последното? Това не допуска блаженият Павел, като показва голямото различие между едното и другото: *неомъжената, казва той, се грижи за Господни работи, а омъжената се грижи за световни работи* (1 Кор. 7:34). Като позволява на женените да бъдат заедно, и с това им доставя удоволствие, послушай как по-нататък изказва неодобрение към тях. *Бъдете, казва, заедно, за да ви не изкушава сатаната*. Желаете да покаже, че тук не всичко зависи от сатанинското изкушение, но още повече от нашата повреденост, той посочва най-съществената причина, като казва: *поради вашето невъздържане* (ст. 5). Кой няма да се засрами, като слуша това? Кой няма да се постарее да избегне упрека в невъздържане? Това увещание не се отнася за всички, а само за много похотливите. Ако, казва той, ти си такъв роб на наслажденията, ако си така разслабен, че непрестанно се разпалваш и се стремиш към съединение, то съединявай се с жена си. Така това позволение не е одобрение или похвала, но осмиване и осъждане. Ако той не искаше силно да засяга душите на сластолюбците, не би употребил думата невъздържане, много изразителна и съдържаща голям упрек. Защо не е казал: *поради вашата немощ*? Защото това би означавало някакво извинение от негова страна, а с думата невъздържане той е изразил тяхната крайна безгрижност. И така, на невъздържанието е присъщо - да няма сила да избягва прелюбодеянието, ако някой постоянно няма до себе си жена, за да се наслаждава на съединение. Какво ще кажат сега онези, които смятат девството за излишно? То колкото по-строго се спазва, толкова повече похвали заслужава; а бракът се лишава от всяка похвала, особено когато някой се ползва от него до пресищане. Защото това би означавало някакво извинение от негова страна, а с думата невъздържане той е изразил тяхната крайна безгрижност. И така, на невъздържанието е присъщо - да няма сила да избягва прелюбодеянието, ако някой постоянно няма до себе си жена, за да се наслаждава на съединение. Какво ще кажат сега онези, които смятат девството за излишно? То колкото по-строго се спазва, толкова повече похвали заслужава; а бракът се лишава от всяка похвала, особено когато някой се ползва от него до пресищане. *Това обаче, говори (апостолът), казвам като съвет* (по снизхождение), *а не като заповед* (1 Кор. 7:6); а където има снизхождение, там не може да има място за похвала. И беседвайки за девиците, е казал: *нямам заповед от Господа* (ст. 25); с това не сравнява ли едното с другото? Не: за девството той дава своето мнение, а тук проявява снизхождение. Той не заповядва нито едното, нито другото, но не по една и съща причина: там, поради това някой, желаейки да преодолее невъздържанието, да не срещне пречки за това в задължителната заповед, а тук - някой, нямайки сили да достигне девството, да не бъде осъден, като престъпил заповедта. Аз не заповядвам, казва той, да оставате в девство, защото се боя от трудността на това дело; но и не заповядвам непрестанно да се съединявате с жена, защото не искам да бъда законодател на невъздържанието. Аз съм казал: *бъдете заедно* - като удържамот падане по-надолу, но не възпирам усърдното издигане по-нагоре. И така, той не желае (женените) постоянно да се съединяват с жена, но така е установено от невъздържанието на най-безгрижните хора. Ако искаш да узнаеш истинското желание на Павел, послушай какво е то: *желая, казва той, всички човеци да са като мене* (ст. 7), т.е. във въздържане. И тъй, ти, (апостоле), желаеш всички да запазват въздържане, желаеш никой да не встъпва в брак? - Така е, но впрочем с това не преча на желаещите (да встъпват в брак) и не ги обвинявам, но се моля и желая *всички човеци да са като мене*, а брака позволявам - *за да се избягва блудството*; затова и в началото съм казал: *добре е за човека да се не допира до жена*, защото повече желая това.

35. А защо той тук споменава за самия себе си в думите: *желая, всички човеци да са като мене*? Ако това не беше добавено, той би избегнал говоренето за самия себе си. Защо е добавил: *като мене*? Не за да превъзнася самия себе си; той, макар и да превъзхождал (другите) апостоли в трудовете на проповедта, смятал самия себе си за недостоен и да се нарече апостол. *Аз съм най-малкият от апостолите*, казва

той; и като че е казал нещо превишаващо неговото достойнство, веднага се поправя и добавя: *и не съм достоен да се нарека апостол* (1 Кор. 15:9). А защо тук при увещанието посочва себе си? Не случайно и не напразно, но той знаел, че учениците особено се въодушевяват от ревност към добро тогава, когато имат примера на учителите. Както този, който е благочестив само на думи, без дела, не донесе голяма полза на слушателя, така този, който може да предложи съвет, изпълнен предварително от самия него, с това повече от всичко увлича слушателя. При това той се представя чист и от завист, и от гордост; защото желае такава превъзходна добродетел да бъде обща за учениците, без да се стреми да има нещо повече от тях, но във всичко да ги сравнява със самия себе си. Мога да посоча и трета причина. Каква е тя? - (Пребъдването в девство) изглеждало трудно и неудобно на мнозина; затова, желаейки да го представи като много леко, апостолът посочва успелия в това, за да не го смятат за много тягостно, но гледайки към пътеводителя, и сами смело да вървят по същия път. Същото прави и на друго място. Беседвайки с галатяните и стремейки се да ги освободи от страха пред закона, под чието влияние те се привързвали към древния обичай и спазвали много неща, отнасящи се до него, какво казва? *Бъдете като мене, защото и аз бях като вас* (Гал. 4:12). Това изречение означава следното; вие не можете, казва той, да ми кажете: ти разсъждаваш за всичко това, без да се страхуваш, защото сега си се обърнал от езичниците и не познаваш страха, произлизащ от престъпването на закона; не, казва той, и аз, подобно на вас, някога се намирах под това робство, бях под повеленията на закона, пазех и съблюдвах заповедите; но когато се яви благодатта, аз изцяло преминах от закона към нея (Гал. 1:13); и няма престъпление в това, че сме преминали към *друг мъж* (Иер. 3:1); затова никой не може да каже, че аз върша едно, а съветвам друго, или че загрижен за собствената си безопасност, ви хвърлям в опасност; ако това дело беше опасно, аз не бих ви предал самия себе си, и не бих пренебрегнал собственото си спасение. Така както тук, посочвайки себе си за пример, той освободил (галатяните) от страха, така и там, давайки пример със себе си, премахва безпокойството на коринтяните.

36. *Ала всеки си има своя дарба от Бога, един - тъй, други - инак* (1 Кор. 7:7). Виж как отличителният признак на неговото апостолско смиrenomъдрие никъде не се скрива, но навсякъде се изразява ясно: своята заслуга той нарича Божие дарование, и това, за което е положил много труд, изцяло приписва на Господа. И какво чудно има, ако той постъпва така, като говори за въздържанието, когато разсъждава по същия начин и за проповедта, заради която понесъл безчислени трудове, непрестанни скърби, неизразими бедствия, ежедневни смърти? Какво говори той за това? *Повече от всички тях се потрудох - ала не аз, а Божията благодат, която е с мене* (1 Кор. 15:10); не казва, че едно принадлежи на него, а друго на Бога; но всичко (приписва) на Бога. Така на признателния слуга е присъщо нищо да не смята свое собствено, а на господаря, нищо да не усвоява за себе си, но всичко да бъде за господаря. Същото прави и на друго място. Като казва: *по дадената нам благодат, имаме разни дарби* (Рим. 12:6), по-нататък той изброява началствените длъжности, милостините и подаянията, съществуващи между римляните; а че всичко това са заслуги, а не дарования, е ясно за всеки. Аз, казва той, с цел като чуеш неговите думи: *всеки си има своя дарба*, да не паднеш духом и да не си кажеш: "девството не зависи от моето усърдие, Павел го е нарекъл дарование". Той казва това поради смирение, а не защото желае да постави въздържанието в числото на дарованията. Така той не противоречи нито на самия себе си, нито на Христа; не противоречи на Христа, Който е казал: *има скопци, които сами са се скопили заради царството небесно* (Мат. 19:12), и е добавил: *който може възприе, нека възприеме*; не противоречи и на самия себе си, тъй като осъжда онези, които, избрали вдовството, не са пожелали да устоят в своето намерение; иначе, ако това е дар, тогава защо той заплашва (вдовиците) с думите: *те имат грях, защото са отхвърлили първата си вяра* (1 Тим. 5:12 - слав.)? Христос никога не е осъждал на наказание онези, които нямат дарование, но само онези, които не водят праведен живот. Той особено силно желае отличния живот и безукорните дела; а разделянето на дарованията зависи не от волята на получаващия, но от волята на даващия. Затова Христос никъде не възхвалява вършещите чудеса, и учениците, възхищаващи се от това, отклонява от такава радост: *не се радвайте*, казва Той, *на това, че духовете ви се покоряват* (Лук. 10:20); но навсякъде облажава милостивите, смирените, кротките, чистите по сърце, миротворците, вършещите всичко това и друго подобно. И сам Павел, като изброява своите заслуги, между тях е споменал и за въздържанието. След като е казал: *с голямо постоянство, в скърби, в нужди, в утеснение, при рани, в тъмници, в скитания, в трудове, в бдения, в пости*, е добавил: *с чистота* (2 Кор. 6:4-6). Той не би постъпил така, ако тази чистота беше дар. И защо упреква онези, които я нямат, като ги нарича невъздържани? Защо (по неговите думи) *оня, който не омъжва своята девица, по-добре прави* (1 Кор. 7:38)? Защо е *по-блажена вдовицата, ако си остане тъй* (ст. 40)? Защото, както казах по-горе, се облажават не за чудесата, а за делата, както и се наказват за тях. И защо той нееднократно повтаря увещанието за едно и също, ако това дело

не зависи от нас, и след Божията благодат не изисква нашето усърдие? След като е казал: *желая, всички човеци да са като мене*, т.е. във въздържание, той казва още: *а на неженените и вдовиците казвам: добре им е, ако си останат като мене* (ст. 7, 8). Отново привежда (за пример) самия себе си по същата причина, та имайки пример близо до себе си, (коринтяните) по-скоро да се решат на подвизите на девството. А че той по-горе при думите: *желая, всички човеци да са като мене*, и тук: *добре им е, ако си останат като мене*, никъде не посочва причини, не се удивлявай на това, той постъпва така не от тщеславие, но като смята за достатъчна причина своето мнение, оправдано от него на дело.

37. А ако някой иска да слуша съждения и за това (брака на овдовелите), то нека в началото вземе под внимание мнението на всички хора за това, и след това всичко, което бива свързано с това дело. Макар и законодателите да не наказват такива бракове, дори ги позволяват и извиняват, мнозина и в домовете, и на площада много говорят за брачните дела с насмешки, укори и отвращение. Всички избягват такива хора не по-малко от клетвопрестъпниците, така да се каже, като не смеят да влизат в приятелство с тях, нито да сключват договори с тях, нито да им се доверяват в каквото и да е друго. Който види, че те така лесно са изгладили от душата си такъв навик и дружба, съжителство и общуване, и той вече не може с цялата си искреност да се приближава към тях, като хора лекомислени и изменчиви. И не само поради това се отвращават от тях, но и поради неприятността на това, което произлиза от тях. Какво, кажи ми, може да бъде по-нелепо от това след голям плач, вопли и сълзи, разрошени коси и черни дрехи изведнъж да видиш ръкопляскания, брачни покои и смущение, всичко в противоположност на предишното, сякаш актьори на сцената разиграват ту една роля, ту друга? Както там можеш да видиш един и същ ту цар, ту последен бедняк; така и тук този, който неотдавна е лежал до гроба, изведнъж става жених, който е разрошвал коси, отново носи венец на същата глава, който с печален поглед, сведен надолу, а често и със сълзи е изказвал на утешаващите го много похвали за починалата (жена), и е казвал, че животът му не е живот, и е негодувал против въздържащите го от скръб, той често и пред същите лица отново се украсява и кичи, и както преди със сълзи на очи, така сега с усмивка гледа същите хора и дружелюбно приветства всички със същите уста, с които преди е проклинал всички подобни радости. И което е по-прискръбно от всичко, заедно с това се внасят раздори между децата; до дъщерите се появява лъвица: защото мащехата обикновено бива такава. Оттук идват ежедневните пререкания и караници, оттук идва странната и несъобразна с нищо неприязън към тази, която вече не безпокои никого. Обикновено живите преследват и биват преследвани от завист, а с починалите и с враговете се примиряват; но тук не е така; прахът и пепелта стават предмет на неприязън, против погребаната се насочва неизразима ненавист, върху разложилата се в земята се изсипват злословия, порицания и клевети, непримирима вражда - спрямо непричиняващата никакво огорчение на никого. Има ли нещо по-неразумно от такава жестокост? Ни най-малко необидената от починалата - какво говоря - необидена? - ползваща се от нейните трудове и наслаждаваща се на нейното добро, не престава да се сражава със сянката, и непричинилата никакво огорчение, а често и никога невиджана, ежедневно обсипва с множество порицания, отмъщава на несъществуващата чрез децата ѝ, а често въоръжава против тях и мъжа си, ако сама няма успех. Обаче всичко това изглежда леко и поносимо на хората, стига само да няма нужда да понасят влечението на похотта. А девственицата не се страхува от това противоборство, не избягва тази борба, изглеждаща непоносима за толкова много, но доблестно се изправя и встъпва в борба с природата. Как да ѝ се начудим достойно, когато други имат нужда и от втори брак, за да не се възпламеняват, а тя, неизпитала нито един, винаги остава свята и неповредена? Затова и преди всичко, предвид на приготвените за вдовството награди на небесата, (апостолът), имащ в себе си говорещия Христос, е казал: *добре им е, ако си останат като мене*. Ти не си могла да се изкачиш на най-висшата степен (на съвършенство)? Поне не слизай от тази, която следва след нея; нека девственицата има пред теб само това предимство, че похотта не я е победила нито веднъж, а теб, след като преди те е победила, не е могла да те задържи в своя власт; и ти след поражението си победила, а тя има победа, чиста от всяко поражение; и срещайки се с теб в края, тя те превъзхожда само по началото.

38. И така, на встъпилите в брак (апостолът) преподава много утешения, тъй като не ги лишава едни от други без взаимното им съгласие, и това лишение по съгласие не се простира задълго, и им позволява и втори брак, ако пожелаят, за да не се възпламеняват. А на девствениците не е преподавал никакво подобно утешение; но първите след такова въздържание отново ги освобождава от него, а девственицата, без ни най-малко облекчение, оставя през целия живот да се сражава, да стои неотклонно и да бъде смущавана от пожеланията, като не ѝ дава най-малък отдиш. Защо той не ѝ е казал: *ако не се въздържа, нека се жени* (1 Кор.

7:9)? Защото и на бореца, когато вече е свалил дрехите си, намазал се е, излязъл е на арената и се е покрил с прах, никой не би казал: “Стани и избягай от противника”; но вече трябва всеки от тях да излезе или увенчан, или паднал и посрамен. В детската игра и в гимнастическата школа, където се упражняват с близки хора и се борят с приятели, като че с врагове, всеки сам е свободен да се подвизава или да не се подвизава; но когато вече се е обвързал и театърът се е събрал, и разпоредителят на състезанието се е явил, и зрителите са седнали, и противникът е изведен и изправен насреща, тогава законът на състезанието отнема тази свобода на бореца. Така и на девата, докато още не е решила дали да встъпва в брак, или не, бракът се позволява безпрепятствено, но когато вече е избрала и е обрекла себе си (на девство), тя вече е излязла на попрището. В този миг, когато зрелището е обявено, когато отгоре гледат ангелите и подвигоположникът Христос, когато дяволът неистовства и скърца със зъби, стои напред и се устремява към борба, кой ще се осмели да застане в средата и да каже: “Бягай от врага, остави трудовете, въздръж се от стълкновение, не се хвърляй и не поваляй противника, но му отстъпи победата?” Но защо говоря за девиците? Дори и на вдовиците никой не би се осмелил да каже такива думи, а вместо тях би казал следните страшни думи: *а по-млади вдовици не приемай, защото, кога пренебрегнат Христа, искат да се женят. Те подпадат под осъждане, защото са отхвърлили първото си обещание* (1 Тим. 5:11, 12).

39. Между другото сам (апостолът) казва: *на неженените и вдовиците казвам: добре им е, ако си останат като мене. Но, ако не се въздържат, нека се женят*, и още: *ако пък умре мъж ѝ, тя е свободна да се омъжи за когото иска, но само в име Господне* (1 Кор. 7:8, 9, 39), защо тази, на която дава свобода, отново подхвърля на наказание, и този брак, за който говори, че е *в име Господне*, осъжда като беззаконно дело? Не се смущавай; това не е същият този брак, а друг. Както в думите: *девица, ако се омъжи, няма да съгреша* (ст. 28), той разсъждава не за тази девица, която се е отрекла от брак - за всеки е очевидно, че такава девица чрез това би съгрешила с тежък грях, - но за онази, която още не е сключила брак и не е избрала нито едното, нито другото, а се намира в колебание между тези два помисъла; така и там говори за вдовицата, която просто няма мъж и още не се е свързала с решението на собствената си воля, но е свободна да избере и едното, и другото; също и за тази, която вече няма власт да се свързва с друг жених, а е пристъпила към подвижите на въздържанието; защото тя може да бъде вдовица и да не е встъпила в чина на имащите достойнството на вдовици, ако още не го е получила. Затова той казва: *За вдовица да се приема жена не подолу от шейсет години, водила един мъж* (1 Тим. 5:9). На обикновената вдовица той позволява да встъпи в брак, ако пожелае; а далата обет на Бога за постоянно вдовство, и след това встъпила в брак силно осъжда за това, че е потъпкала завета с Бога. Така на първите, а не на последните той казва: *ако не се въздържат, нека се женят; защото по-добре е да се женят, отколкото да се разпалват* (1 Кор. 7:9). Виждаш ли, че той никъде не прославя брака сам по себе си, но го (позволява) за избягване на прелюбодеянието, изкушенията и невъздържанието? Всичко това той казва по-горе, а тук, като произнася силни укори против тях, отново говори за същото, но с по-благоклонни думи, като нарича тяхното състояние разпалване. Но и тук той не е оставил слушателя без укори. Не е казал: “Ако чувстват някакъв порив на страстта, ако са принудени, ако не могат (да се въздържат)” и нещо такова, което е присъщо на страдащите и заслужава снизхождение, а какво? *Ако не се въздържат*, което е присъщо на нежелаещите да действат поради безгрижие. Той показва, че делото, което е в тяхна власт, те не изпълняват, защото не желаят да се трудят. Впрочем и при това той не ги наказва и не ги осъжда на мъчение, но само ги лишава от похвали, и ограничава своето недоволство със словесни укори, без никъде да споменава за раждането на деца, тази благовидна и честна причина за брак, а само за разпалването, невъздържанието, прелюбодеянието и сатанинското изкушение, и за избягване на това позволява брака. Какво, ще кажат, ако той ни избавя от наказание, ние благодушно ще понесем всяко осъждане и укори, само да ни бъде позволено да се наслаждаваме и постоянно да задоволяваме похотта. Ами, ако, почтени, ако не ни бъде позволено да се наслаждаваме, и пожънем само укор? Как, ще кажеш, нима не се позволява да се наслаждаваме, когато Павел казва: *ако не се въздържат, нека се женят*? Но изслушай какво следва след това. Ти си узнал, че е по-добре да се встъпва в брак, отколкото да се разпалваш, ти приемаш приятното, одобряваш позволенията, удивляваш се на снизхождението на апостола, но не спирай дотук, а приеми и следващото; и едната, и другата заповед принадлежат на един и същ (апостол). Какво казва той след това? *А на женените заповядвам - не аз, а Господ - жена да се не разделя от мъж, - ако пък се и раздели, да остане неомъжена, или да се примири с мъжа си, - и мъж да не оставя жена си* (1 Кор. 7:10, 11).

40. Ами, ако мъжът е кротък, а жената своенравна, злоречива, бърлива, разточителна - това е общ за всички недъг - и преизпълнена с много други лоши качества? Как той, нещастният, всекидневно ще

понася такава неприятност, гордост, безчинство? Ами, ако, обратното, тя е скромна и тиха, а той дързък, подозрителен, гневлив, превъзнасящ се с богатство или власт и се отнася към нея, свободната, като със слугиня, и е разположен към нея не по-добре, отколкото към слугините? Как тя ще понесе такова унижение и притеснение? Ами, ако той постоянно се отвръща от нея и прави това непрестанно? Търпи, казва (апостолът), цялото това робство: защото ще бъдеш свободна само тогава, когато той умре; а докато е жив, трябва да правиш едно от двете - или много внимателно да го вразумяваш и изправяш, или, ако това е невъзможно, мъжествено да понасяш непрестанната, непримирима вражда. По-горе той е казал: *недейте се лишават един от други - освен по съгласие*; а тук на разделилата се заповядва да се въздържа, вече по неволя: *да остане, казва, неомъжена, или да се примири с мъжа си*. Виждаш ли как тя се намира между две беди? Тя трябва или да търпи насилие от похотта, или, ако не желае това, да угажда на своя притеснител и да бъде готова на всичко, каквото пожелае той, да ѝ нанася побои или да я обсипва със злословия, или да я подхвърля на презрението на слугите, и други подобни, тъй като мъжете измислят много средства, когато пожелаят да накажат жените си. Ако тя не претърпи това, трябва да прекара в безплодно въздържание; безплодно, казвам, защото за него не се отнася даденото обещание, тъй като то прозлиза не от стремеж към святост, а от гнева на мъжа. А какво, ще кажеш, ако той не пожелае да се примири? Ти имаш и друга възможност да се избавиш и освободиш. Каква е тя? Очаквай неговата смърт. Както на девственицата никога не е позволено да встъпва в брак, защото нейният Жених е винаги жив и безсмъртен, така и встъпилата в брак може (да получи свобода) само тогава, когато умре мъжът ѝ. Ако и докато е жив тя е могла да преминава от него към друг, и от другия към трети; то за какво са браковете, когато мъжете започнат безразборно да се ползват от жените един на друг и всички просто се смесват с всички? Не би ли изчезнало и взаимното разположение, ако днес един, утре друг, а след него трети започне да живее с жената на някого от съжителите? Господ справедливо е нарекъл това прелюбодеяние.

41. Защо Той е позволил това на иудеите? За да не враждуват едни с други, да не изпълват жилищата си с кръв на роднини. Кое би било по-добре, кажи ми, за станалата ненавистна - да бъде изгонена навън или да бъде убита вътре в дома? Те биха извършили убийство, ако не им беше позволено да изгонват. Затова и (Господ) казва: *ако я намрази, да я отпусне* (Втор. 24:1-3 - слав.). А когато Той беседва с кротки и с такива, на които не е позволено и да се гневят, казва: *ако пък се и раздели, да остане неомъжена* (1 Кор. 7:11). Виждаш ли утеснението, неизбежното робство, свързващо двамата с вериги? Наистина, бракът е верига, не само поради многото грижи и ежедневни неприятности, но и защото подчинява съпрузите един на друг повече от всяко робство. *Ще господарува, казва (Господ), мъжът над жената* (Бит. 3:16). А каква полза има от това господаруване? То прави и него роб на тази, над която властва, представлявайки някакво ново и необичайно въздаяние посредством робството; както краката на бегълците, бидейки свързани и сами по себе си, и привързани едни към други с неголяма верига, прикрепена с двата си края към оковите, не могат да вървят свободно, защото всеки от тях е принуден да следва другия; така и душите на съпрузите, имайки и свои отделни грижи, имат и друго утеснение, произлизащо от съюза едни с други, задържащо ги повече от всяка верига и отнемашо свободата и на двамата с това, че не предоставя началство на когото и да е от тях, но разделя властта между двамата. И така, къде са тези, които заради наладата от удоволствието са готови да понасят всяко осъждане? Немалка част от удоволствието се отнема от взаимните огорчения и разпри, често продължаващи много време. И самото робство, принуждаващо единия неволно да понася своенравността на другия, е в състояние да помрачи всяко наслаждение. Затова и блаженият (Павел) отначало с укорителни думи възпирал стремежа към сладострастие: *за да се избягва блудството, невъздържанието и разпалването*; но знаейки, че тези думи на осъждане за мнозина имат твърде малко значение, добавя още по-силни възражения. Затова и (Христовите) ученици са сметнали за необходимо да кажат: *няма полза да се жени* (Мат. 19:10), предвид на това, че никой от съпрузите няма власт над себе си. И това се предлага вече не като увещание или съвет, а като задължителна повеля и заповед. Само това да встъпим или да не встъпим в брак зависи от нас; а това, което ще последва след брака, вече не е в наша власт, но волно или неволно трябва да понасяме робството. Защо? Защото ние не по незнание избираме това подчинение, но много добре знаейки неговите права и закони, доброволно се подлагаме на това иго. След това, като говори за живеещите с неверни жени и подробно излага всички закони за брака, произнася слова и за робите и достатъчно ги утешава с това, че робството не унижава тяхното духовно благородство, накрая той преминава към думи за девството, което и преди е пазел в себе си и се е стремил да посее, а сега е открил, въпреки че не е претърпял да премълчи за това и в словото за брака; защото накратко и на различни места е поместил думи (за девството) и в това последно увещание, и по този прекрасен начин е

подготвил нашия ум и е предразположил слуха ни, като е направил превъзходно въведение към словото (за девството). След увещанието към робите - *вие сте скъпо купени; не ставайте роби на човеци* (1 Кор. 7:23) - след като напомня за благоденствията на Господа към нас, и с това възкресява умовете на всички и ги възнася на небето, той излага учението за девството, като си служи с такива думи: *за девствениците нямам заповед от Господа, но ви давам съвет, като помилуван от Господа да **Му** бъде верен* (1 Кор. 7:25). Макар и той да не е имал заповед относно верните, свързващи се в съпружество с неверни, с голяма власт дава закон и пише така: *а на останалите аз говоря, а не Господ: ако някой брат има жена неповалявала, и тя е съгласна да живее с него, да я не оставя* (ст. 12). А защо не казваш това и относно девиците? Защото Христос по отношение на това е дал ясно постановление, като е забранил да се въвежда девството като задължителна заповед, защото Неговите думи: *“който може възприе, нека възприеме”* предоставят на слушателя право на избор. Беседвайки за въздържанието, апостолът казва: *желая, всички човеци да са като мене*, във въздържание; и още: *а на неженените и вдовиците казвам: добре им е, ако си останат като мене* (1 Кор. 7:7, 8), а когато говори за девството, той никъде не споменава за самия себе си. Затова и говори много скромно и с голяма предпазливост, че самият той не е извършил този подвиг. *Заповед*, казва той, *нямам*. Първо дава възможност за избор, и настройва слушателя добре, а след това преподава съвет. Тъй като самото название на девството насочва към велик подвиг, той не преминава към това увещание веднага, но първо привлича към себе си ученика посредством избор и подготвя душата му за послушание и покорност, а след това дава предложение. Ти си слушал, че девството е название на много трудове и подвизи, но не се бой; то не е заповед и не се въвежда като задължително изискване, но на тези, които го приемат доброволно и по избор, то въздава със собствените си блага, като възлага на главата им блестящ и доброцветен венец; а тези, които се отказват и не желаят да го приемат, то не наказва и не ги принуждава към това противно на волята им. Той е направил своето слово необременително и приятно не само с това, но и с това, че благодатта на този подвиг се дава не от него, а от Христа. Той не е казал за девиците: аз не заповядвам, а: *нямам заповед*; и като че казвал: ако бях предлагал такова увещание, ръководейки се от човешки разсъждения, то би следвало да се решавам на това; но тъй като то е угодно на Бога, залогът за безопасност е надежден; а аз съм лишен от власт да давам подобни повеления; но ако искате да ме изслушате, като равен на вас раб, *то ви давам съвет, като помилуван от Господа да **Му** бъде верен* (1 Кор. 7:25). Тук е достойно за удивление великото изкуство и благоразумие на блажения (Павел), как той, намирайки се между две необходимости и противоположности - да представи собствената си личност, за да стане съветът лесен за приемане и да не каже нищо излишно за себе си, - тъй като самият той не е имал тази добродетел - с малко думи постига и едното, и другото; защото с думите: *като помилуван* той като че показва самия себе си, а с това, че не се показва от по-блестящата страна, унижава и смирява себе си.

42. Той не е казал: давам съвет като човек, на когото е поверено благовестието, като удостоен да бъде проповедник на езичниците, като такъв, на когото е поверено началството над вас, като учител и ръководител; а как? - Като помилуван, казва той, като утвърждава по-малкото; защото *да бъдеш само верен* е по-малко, отколкото да бъдеш учител на верните. Той добавя и друго унижение. Какво? Не казва: като станал верен; но *като помилуван да бъде верен*. Не мислете, че само апостолството, проповедничеството и учителството са Божии дарове, но и самата вяра се е породила в мен по Неговата милост. Не защото съм бил достоен, а съм се удостоил с вярата, казва той, само защото съм бил помилван; а милостта е по благодат, а не по заслуга: така че ако Бог не беше милосърден във висша степен, аз никога не бих могъл да стана не само апостол, но и верен. Виждаш ли признателността и съкрушеното сърце на раба, който не приписва на себе си никакво преимущество пред другите, но дори за това, което било общо между него и учениците, за вярата, казва, че тя не е негова, а е дар на Божията благодат и милост, като с тези думи сякаш изразява следното: не смятайте за недостойно да приемете от мен съвет, защото и Бог не ме е признал за недостойен за Неговата милост, впрочем това е само съвет, а не повеление; аз съветвам, а не узаконявам; никой закон не забранява да представяме и предлагаме нещо полезно за всеки, особено ако това се прави по молба на слушателите, като например сега по ваша молба; *намирам*, казва, *за добро* (ст. 26). Виждаш ли каква скромна и чужда на всяка власт реч. Би могло да се каже и така: ако Господ не е заповядал девството, то и аз (не заповядвам), но ви съветвам и увещавам да се стремите към това, защото аз съм ваш апостол - подобно на това, което им казва и по-нататък: *ако на други не съм апостол, на вас обаче съм* (1 Кор. 9:2). Тук той не говори нищо такова, но употребява думи, изразяващи голяма скромност, вместо: съветвам - *давам съвет*; като учител - *като помилуван от Господа да **Му** бъде верен*; и като че това било недостатъчно, за да направи речта смирена, той, започвайки от съвет, отново умалжава властта, като не просто го предлага,

но и посочва причината: защото, казва, *поради настоящата нужда за добро намирам това* (1 Кор. 7:26). А когато говори за въздържанието, не е казал: *мисля*, и не е посочил някаква причина, а просто е казал: *добре им е, ако си останат като мене*; а тук: *намирам за добро*. Той прави това не защото се съмнявал относно този предмет - не, - а защото желае да предостави съда на слушателите; защото съветник не е този, който решава със свои думи, а този, който предоставя всичко на съда на слушателите.

43. А за каква нужда говори тук? За естествена ли? Не, защото, първо, ако говореше за тази нужда, то, споменавайки за нея, той би направил противното на това, което желае; защото желаещите да встъпят в брак постоянно се позовават на нея; второ, той не би я нарекъл *настояща*: тя не съществува само сега, но от древност е вродена в човешкия род, и преди е била по-тежка и необузdana, но след пришествието на Христа и с преуспяването в добродетелите е станала лесно преодолима. И така, той говори не за нея, но подразбира друга (нужда), разнообразна и разнородна. И каква е тя? Извращаването на житейските дела. Настъпва такава смущение, такава тежест на грижите, такава множество обстоятелства (в живота), че встъпилите в брак против волята си много често са принудени да грешат и да се заблуждават.

44. В началото не била предложена такава степен на добродетелите, но било позволено и да се отмъщава на обидилия, и да се отговаря с укор на укорилия, и да се грижим за богатството, и да даваме нелъжлива клетва, и да изваждаме око за око, и да ненавиждаме врага, и не се забранявало нито да се наслаждаваме, нито да се гневим, нито да се развеждаме с жена си и да се женим за друга. Нещо повече: законът дори позволявал да имаме две жени по едно и също време, и изобщо, имало по-голямо снизхождение в това и във всичко друго. Но след Христовото пришествие пътят станал много по-тесен не само защото от нашата власт била отнета тази неизразима и велика свобода във всичко, посочено по-горе, но и поради това, че дори такава жена, която често ни уговаря и принуждава против волята към много грехове, трябва винаги да държим при себе си, а желаещият да се разведе може да направи това само тогава, когато тя бъде изобличена в прелюбодеяние. И не само поради това добродетелта е трудно изпълнима за нас, но и поради това, че ако живеещата с нас има поносим характер, множеството грижи за нея и за децата не ни позволяват дори за малко време да погледнем към небето, като предизвикват в нас постоянно главозамайване, което смущава и потиска душата ни. Погледни: мъжът желае да води тих, безопасен и спокоен живот; но като вижда, че заобикалящите го жена и деца изискват много разходи, той против волята си се хвърля във водовъртежа на обществените дела. Още щом попадне в него, трудно е да се каже колко поводи да греши ще се появят: да се гневи, да кълне, да ругае, да отмъщава, да се преструва, да върши много неща поради ласкателство или поради ненавист. И как е възможно намиращият се в такъв водовъртеж и желаещ да се отличи в него да не се опетни с нечистотата на много грехове? Ако някой обърне внимание и на домашните дела, ще срещне същите и още по-големи затруднения от жената; тук е необходимо да се грижим за много неща, от които мъжът сам по себе си не се нуждае: и това е в случай, че жената е скромна, тиха, а ако тя е своенравна, упорита и непоносима, това ще наречем не само затруднение, но наказание и мъчение. Как ще може да върви по пътя към небето, изискващ свободни и леки нозе, и бодра и благоукрасена душа този, който има толкова тежко бреме, свързан е с такива вериги и постоянно бива повличан надолу от тази верига, т.е. от злобата на жената?

45. Но (какво е) благовидното възражение на мнозина, когато изложихме всичко това? Следователно, ще кажат, за по-голяма чест ще бъде достоен този, който бъде добродетелен при такива затруднения. За каква, почтени, и заради какво? За това, ще кажеш, че той в брака се подлага на по-голямо бреме. Но кой го е принуждавал да поема върху себе си такава тежест? Ако той е встъпил в брак в изпълнение на заповедта и невстъпването в брак би било нарушение на закона, това възражение би било благовидно; а ако той, имайки власт да не се подлага на игото на брака, доброволно, без никаква принуда, е пожелал да си навлече такива затруднения, че подвигът на добродетелите да стане за него крайно тягостен, това никак не се отнася до Подвигоположника; защото Той е заповядал да успяваме само в едно, в борбата с дявола, и да постигаме победа над злото; а успява ли някой в това като се жени, наслаждава се и има много грижи, или като се подвизава и бедства, и не се грижи за нищо друго, това няма отношение към Него. Той казва, че начинът на победа и пътят, водещ към победа, трябва да бъде свободен от всичко житейско, а ако желаеш да воюваш и да се бориш, имайки жена, деца и всичко свързано с това дело, като се надяваш да имаш еднакъв успех с тези, които не са свързани с нищо подобно, и чрез това да бъдеш достоен за по-голямо удивление, то ние, - макар и да ни упрекнеш в голяма гордост - сега бихме ти казали, че за теб не е възможно да

достигнеш висота, еднаква с тях; а краят и времето на раздаване на венците добре ще те убедят тогава, че безопасността е много по-добра от празното честолюбие, и е по-добре да се подчиняваме на Христа, отколкото на суетата на собствените съждения. Христос казва, че за добродетелите е недостатъчно да се откажем от всяка собственост, ако не намразим и самите себе си; а ти казваш, че можеш да удържиш победа, като се привързваш към всичко това. Но, както казах, тогава ще познаеш добре какво препятствие за добродетелта бива жената и грижата за нея.

46. Но защо, ще кажат, онази, която служи за препятствие, Бог е нарекъл помощница (на мъжа)? *Да му сътворим*, казва Той, *помощник, нему подобен* (Бит. 2:18). Но и аз ще те попитам: каква помощница е тази, която е лишила мъжа от такова благополучие, изгонила го е от дивното пребиваване в рая и го е хвърлила в смущението на настоящия живот? Това е присъщо не на помощник, а само на зломисленик. *От жена*, се казва (в Писанието), *е началото на греха, и чрез нея всички умираме* (Сир. 25:27); и блаженият Павел казва: *и не Адам биде прелъстен, а жената биде прелъстена и падна в престъпление* (1 Тим. 2:14). Каква помощница е тази, която подхвърлила мъжа на смърт? Каква помощница е тази, чрез която Божиите синове или, по-точно, всички обитатели на земята, заедно със зверовете, птиците и всички останали живи същества погинали в потопа? Нима тя нямала намерение да погуби праведния Иов, ако той не бил крепък мъж (Иов. 2)? Нима тя не погубила Самсон (Съд. 16)? Нима тя не направила така, че целият еврейски народ да служи на Ваал-Фегор и да бъде поразен от ръцете на своите братя (Числ. 25)? Кой по-точно предал на дявола Ахав (3 Царств. 21:25), а още по-рано - Соломон с цялата му мъдрост и слава (11:4)? И досега често (жени) не скланят ли мъжете си към оскърбяване на Бога? Не ли затова мъдрият мъж казва: *всяка злоба е малка в сравнение със злобата на жена* (Сир. 25:21). Но защо, ще кажат, Бог е изрекъл: *да му сътворим помощник, нему подобен*? Словото на Бога, разбира се, не е лъжливо. И аз няма да кажа това - не, - тя е създадена за това и поради това, но не е пожелала да запази собственото си достойнство, както и нейният мъж. Бог го е сътворил по Свой образ и подобие; *да сътворим*, казва Той, *човек по Наш образ, (и) по Наше подобие* (Бит. 1:26), така, както е казал: *да му сътвори помощник*, но човекът скоро след сътворението е погубил и едното, и другото. Той не е опазил подобие (защото как би могъл да го опази, след като се предал на срамна страст, склонил се към прелъстяване и не победил в себе си желанието за наслаждение?), и поради това неволно бил лишен и от достойнството на образа; защото Бог лишил в немалка степен от господство този, който бил страшен за всички като владика, и станал непризнателен раб след оскърбяването на Господа, като го направил презрян за подобните на него роби. В началото той бил страшен за всички зверове: Бог довел при него всички тях, и нито един не посмял да му причини зло или козни, като виждал в него блестящ царския образ; а когато той помрачил с грях тези черти, Бог го лишил от това господство. Както от това, че човек не господства над всички земни твари, а от някои от тях дори се бои и страхува, не става лъжливо Божието определение: *и господарувайте над земните зверове* (Бит. 1:28 - слав.) (защото ограничаването на властта произлязло не от далия я, а от получилия): така и козните на жените по отношение на мъжете не отслабват силата на думите: *да му сътворим помощник, нему подобен*? - тя произлязла от това, но не го опазила. Освен това може да се каже, че тя оказва своята помощ в устройването на настоящия живот, за раждането на деца и за обуздаването на естествената похот; но когато вече няма да бъде време нито за настоящ живот, нито за раждане на деца, нито за похот, защо напразно споменаваш за помощница? Ако тази, която е в състояние да ни съдейства само в малките дела, някой започне да има за сътрудница в големите, той не само няма да получи никаква полза, но и ще се обвърже с грижи.

47. А какво, ще попитат, да кажем на Павел, който казва: *отде знаеш, жено, не ще ли спасиш ти мъжа?* (1 Кор. 7:16) и следователно признае нейната помощ за необходима и в духовните дела? И с това съм съгласен: аз не я изключвам напълно от съдействие в духовното; - да не бъде! - но казвам, че тя върши това тогава, когато не се занимава с брачни дела, а оставайки жена по природа, достига добродетелите на блажените мъже. Тя може да помага на мъжа не със своите украшения и разкош, не с молби към мъжа за даване на пари, не с пищност и разточителност, а когато се издигне над всичко настоящо и изобрази в себе си апостолския живот, проявява по-голяма кротост, по-голяма скромност, по-голямо презрение към парите и търпеливост; тя ще може да го подкрепя тогава, когато каже: *Като имаме прехрана и облекло, нека с това бъдем доволни* (1 Тим. 6:8), когато оправдава своето благочестие с дела и, надсмивайки се над телесната смърт, смята настоящия живот за нищо, когато признава цялата слава на този живот, в съгласие с пророка, *за полско цвете* (Ис. 40:6). Така жената може да спаси мъжа не с това, че се свързва с него като жена, но със своя евангелски живот, което са правели много жени и без брак. Така Прискила, като приела

Аполос, се казва (в Писанието), го ръководела по целия път на истината (Деян. 18:26). Макар и сега това да е невъзможно, жените могат да проявяват същото усърдие и да пожънат същите плодове. Жената, както казах по-горе, обръща мъжа не защото е негова жена - иначе нищо не би пречело никой от онези, които имат вярваща жена, да остават невярващи, ако общението и съжителството устройваха това дело. Но става не така, съвсем не така: напротив, тя трябва да проявява голямо благочестие и търпение, да се надсмива над брачните дела и да постъпва така постоянно, ето кое съдейства за спасението на душата на съпруга; а ако жената непрестанно се занимава с женски дела, тя не само няма да му достави никакви полза, но и ще му навреди. Дори в този случай това е едно от най-трудните дела. Послушай какво казва (апостолът): *Защото, отде знаеш, жено, не ще ли спасиш ти мъжа* (1 Кор. 7:16)? Такъв въпрос обикновено задаваме за нещо, което рядко се случва. Какво казва той по-нататък? *Свързан ли си с жена, не търси развод; развързан ли си от жена, не търси жена* (ст. 27). Виждаш ли как той постоянно прави преходи и в своето увещание често съвместява два предмета? Както в думите за брака той е вмъкнал думи за въздържанието, подбуждайки слушателя към него, така и тук отново вмъква думи за брака, давайки на слушателя отдиш. Той започнал с девството, но преди да каже нещо за него, веднага преминава към думи за брака; защото думите: *нямам заповед* - са думи на човек, който позволява и въвежда брака. След това преминава към девството и казва: *за добро намирам това*, и като забелязва, че постоянното повтаряне на неговото название създава обременително впечатление на нежния слух, той не говори за него непрестанно, но като посочва достатъчна причина за облекчаване подвизите на девството, т.е. *настоящата нужда*, не се решава и сега отново да назове *девството*, а какво? *Добре е за човека да си бъде тъй*, казва и не продължава речта си за това, но я прекъсва и прекратява, преди да се е открила трудността (на девството), и отново вмъква думи за брака, като казва: *Свързан ли си с жена, не търси развод*. Ако това не е така, ако той не искаше тук да предложи утешение, то би било излишно съветващият за девство да разсъждава за брака. След това отново преминава към девството, но и тук не го нарича със собственото му име, а как? *Развързан ли си от жена?* казва, *не търси жена*. Впрочем, не бой се: той не е определил и не е узаконил това; думите за брака отново стоят близко, като отклонява този страх и казва: *Па, ако се и ожениш, няма да съгрешиш* (1 Кор. 7:28). Но и сега не падай, той отново те привлича към девството, за което и иска да каже с думите, поучаващи, че встъпилите в брак ще имат големи *грижи за плътта*. Както добрите лекари, като имат намерение да дадат горчиво лекарство, или да направят отсичане, или изгаряне, или нещо подобно, не правят всичко изведнъж, но винаги дават отдиш на болния в промеждутъците, и така изпълняват останалото; така и блаженият Павел не е изложил съвета за девството без прекъсване, отведнъж и изцяло, но постоянно го прекъсва с думи за брака и прикрива неговата трудност, е направил своята реч кротка и лесна за възприемане. Затова е допуснато и разнообразното смесване на думите. Достойни за разглеждане са и следните думи: *свързан ли си с жена, не търси развод*. Това е не толкова съвет, колкото указание за тежестта и безизходността на тези вериги. Защо не е казал: *имаш ли жена?* - не я оставяй; живееш ли с нея - не се разделяй, а е нарекъл съжителството вериги? С това той посочва трудността на делото. Тъй като всички прибягват към брака като към по-леко дело, той показва, че встъпилите в брак по нищо не се отличават от свързаните (с вериги); защото тук накъдето влече единият, нататък трябва да върви и другият, или ако се смути единият, с него ще погине и другият. А какво, ще каже (жената), ако мъжът е склонен към слабости, а аз бих искала да се въздържам? Ти по необходимост трябва да го следваш: приятната верига на брака, която ви е наложена, те принуждава да постъпваш така и против волята ти те привлича към този, който изначално е свързан с теб; а ако се противиш и се отклоняваш, не само няма да се освободиш от веригите, но и ще се подложиш на крайно наказание.

48. Тази, която се въздържа против волята на мъжа, не само ще се лиши от наградата за въздържанието, но и ще даде отговор за неговото прелюбодеяние, и то много по-строг отговор, отколкото самият той. Защо? Защото тя, като го лишава от законно съединяване, го низвергва в бездната на разпътството. Ако тя няма право да прави това и за кратко време без неговото съгласие, то каква прошка може да получи, след като постоянно го лишава от това утешение? Но какво, ще кажеш, може да бъде по-тежко от тази необходимост и заплахата. И аз казвам същото. Защо се подхвърляш на такава необходимост? Това трябва да се обмисли преди брака, а не след него. Затова и Павел, като говори за необходимостта вследствие на веригите, говори за освобождение. След думите: *свързан ли си с жена, не търси развод*, той добавя: *развързан ли си от жена, не търси жена*. Той прави това, за да можеш, след като ясно си видял и познал тежестта на съпружеството, по-лесно да приемеш думите за безбрачието. *Па, ако се и ожениш, няма да съгрешиш; и девица, ако се омъжи, няма да съгреши* (1 Кор. 7:28). Ето с какво се ограничава голямата заслуга на брака: с това, че за

него не биват осъждани, а не, че се прославят; последното принадлежи на девството, а встъпилият в брак трябва да се задоволи със знанието, че не е съгрешил. Защо, ще кажат, ти съветваш да не търсим жена? Защото веднъж свързаният (в брак) не следва да го разтрогва, защото това влече след себе си много скърби. И така, кажи ми, нима от девството ще получим само тази полза, че ще избегнем тукашната скръб? Тогава кой ще се реши да възприеме такъв подвиг, очаквайки за такива трудове да получи само тази отплата?

49. Какво говориш? Като ме призоваваш да се сражавам с демоните (*защото нашата борба не е против кръв и плът* - Еф. 6:12), заповядваш ми да противостоя на естествената похот, убеждаваш ме да извършвам подвизи с плът и кръв, наравно с безплътните сили, ти ми споменаваши само за земните блага и за това, че няма да имаме скърби, произлизащи от брака? В действителност защо апостолът не е казал така: ако девица встъпи в брак, няма да съгреши, но ще се лиши от венците за девството, от много и неизказани дарове? Защо той не е изброил богатата, очакващи я след борбата, как те ще отидат да посрещнат Жениха, как ще получат блестящи светилници, как с голяма слава и дръзновение ще влязат в брачния чертог заедно с Царя, как ще блестят повече от всички близо до Неговия престол и царските седалища? За това той не е споменал дори и накратко, но както по-горе, така и по-долу споменава за освобождаването от житейските неприятности. *Намирам*, казва той, *за добро това*, и вместо да каже: предвид на бъдещите блага, казва: *поради настоящата нужда*. По-нататък отново казва: и девица, ако се омъжи, няма да съгреши, и като премълчава за небесните дарове, от които ще се лиши, казва: *такива ще имат грижи за плътта*. И той не прави това не само досега, но и докрай, и като пропуска посочването на бъдещите блага, отново привежда същата причина: *времето*, казва, *е късо*, и вместо да каже: "желая вие да блестите на небесата и да бъдете много по-славни от встъпилите в брак", той и тук продължава да говори: *пък аз искам вие да бъдете без грижи* (1 Кор. 7:32). Той постъпва така не само на това място, но и когато беседва за понасянето на обидите, използва същия начин на увещаване. Когато казва: *ако врагът ти е гладен, нахрани го; ако е жаден, напои го* (Рим. 12:20), и заповядва такова дело, повелява да преодоляваме потребността на природата и да се борим с този непоносим пламък, той в думите за наградата е премълчал за небето и небесното, и е посочил наградата за това във вреда на оскърбителя: *вършейки това*, казва, *ти ще струпаш жар на главата му* (Рим. 12:20). А защо е използвал този начин на увещаване? Не поради неведение и незнание как да склони и убеди слушателя, но защото повече от всички хора се отличавал с тази добродетел, т.е. със способността да убеждава. Откъде става ясно това? От казаното от него. Къде и по какъв начин? Той беседвал с коринтяните (първоначално ще разгледаме казаното от него за девството), между които той *не намерил за добре да знае нещо друго, освен Исуса Христа, и то Исуса Христа разпнат* (1 Кор. 2:2), с които той не можел да говори като с духовни хора, и още ги хранел с мляко, защото те били плътски, за което и ги упреква в това послание: *па и сега още не можете, понеже сте още плътски и постъпвате по човешки* (1 Кор. 3:2, 3). Затова той ги подбужда към девство и ги отклонява от брака чрез земните блага, които са видими и осезаеми. Той добре знаел, че хора малодушни, земни и все още привързани към земята, могат по-скоро да бъдат привлечени и насърчени чрез земните (блага). Защо, кажи ми, много от невежите и груби хора и в маловажното, и във важното дело без страх се кълнат в Бога и нарушават клетвата, а не се решават да се закълнат в главата на своите деца? Макар и нарушаването на тази клетва и наказанието за нея да са много по-големи, отколкото за последната, те все пак са по-склонни да употребяват първата клетва, отколкото втората. Така и по отношение на помощта на бедните върху тях въздействат не толкова думите за царството небесно, макар и често да се повтарят, колкото надеждата за нещо полезно в тукашния живот или за техните деца, или за самите тях. Те са особено склонни към такава загриженост тогава, когато се надяват да получат облекчение от продължителна болест, да избегнат опасност, да достигнат някаква власт или началство. И изобщо се оказва, че повечето хора скоро се убеждават от това, което е близо пред тях. Това, което повече въздейства върху техните сетива, по-бързо ги подтиква към добри дела и по-силно ги плаши в лошите. Затова и (Павел) говорел така на коринтяните, и римляните подтиквак към понасяне на обиди чрез настоящите (блага). Слабата и оскърбена душа не отхвърля така лесно отровата на гнева, ако чуе за царството (небесно) и получи далечни надежди, както тогава, когато очаква наказание за обидилния я. И така, в желанието да пресече корена на злопамятността и докато успокои гнева, той привежда това, което е действително утешение за обидения, без да го лишава от определената награда в бъдеще време, но като се старае по някакъв начин да го изведе на пътя на благочестието и да му отвори вратите към примирението, защото най-трудното дело е да се встъпи в началото на подвига, а след встъпването трудът вече не е така голям. Но нашият Господ Исус Христос не постъпва така, когато беседва както за девството, така и за понасянето на обидите: в беседата за първото Той посочва небесното царство: *и има скопци, които сами са*

се скопили заради царството небесно (Мат. 19:12); а когато Той увещава да се молим за враговете, то без да казва нищо за вредата за обиждащите и да споменава за горящите въглени, като предоставя всичко това да се говори на малодушните и привързани към земята хора, подбужда към това чрез висши (блага). Чрез какви именно? *За да бъдете*, казва, *синове на вашия Отец Небесен* (Мат. 5:45). Виж каква велика награда, защото Негови слушатели били Петър, Иаков, Иоан и сонм други апостоли; затова Той ги подбуждал към духовни награди. И Павел би направил същото, ако неговата реч беше отправена към подобни хора; но тъй като (той говорел) на коринтяните, които били твърде несъвършени, той им посочва най-близките плодове на трудовете, за да пристъпят по-охотно към упражняване в добродетелите. Затова и Бог награждавал иудеите не като споменавал за царството небесно, а със земни блага; а за лошите дела заплашвал не с геена, а с нещастия в този век: глад, язви, болести, войни, плен и други подобни; защото плътските хора повече се удържат чрез това, и се боят от това, и по-малко се грижат за невидимото и ненастоящото. Затова и Павел се спира повече на това, което особено можело да подейства върху тяхната грубост. Освен това, той искал да покаже още, че някои други добродетели, изискващи от нас много трудове, дават всички плодове в бъдещето време, а девството, при самото подвизаване в него, ни доставя немалка награда, като ни освобождава от такива трудове и грижи. Наред с това той предлага и нещо трето. Какво точно? Това, че такова дело трябва да се смята не за невъзможно, но за твърде възможно. Той прави това, като много подробно обяснява, че бракът има твърде много неудобства, като че се обръща към някого: това дело ти изглежда обременително и трудно; но поради това аз сам ти предлагам да се заемеш с него, тъй като то е много леко, понеже ни въвлеча в много по-малко грижи, отколкото бракът; *а пък аз ви щадя*, казва той, и не желая да имате скърби, и затова не бих искал да встъпвате в брак. Какви скърби? - може би, някой ще каже, напротив, ние намираме, че бракът доставя по-голямо удоволствие и наслаждение; първо, удовлетворяването на страстите с пълна свобода, без причиняване на каквото и да е насилие над природата, доставя немалко облекчение; а след това и останалият живот се освобождава от унието и нечистотата, и бива пълен с удоволствия, веселия и радости; защото хората, угаждащи на плътта с разкошни маси, фини дрехи, мека постеля, постоянни умивания, благовония, вино, никак не отстъпват от благовонията и с много други, различни излишества, вследствие на брака и доставят голямо наслаждение.

50. Всичко това е непозволено; бракът обикновено ни дава само свобода на съединяването, а не наслаждение. Свидетел на това е блаженият Павел, който казва така: *която се храни обилно, приживе е умряла* (1 Тим. 5:6 - слав.). Той говори така за вдовиците, послушай какво казва за встъпилите в брак. *Жените, облечени прилично, със срамежливост и целомъдрие да се гиздят, не с плетенки, ни със злато, или с бисери, или драгоценни дрехи, а с добри дела, както прилича на жени, които се посвещават на благочестие* (1 Тим. 2:9, 10). И не само тук, но и на други места, както може да види всеки, той много говори за това, че ние нямаме никаква грижа за нищо подобно. Но какво говорим за Павел? Той говорел това тогава, когато било време на най-високо благочестие и имало велика благодат на Духа. И Амос, когато се обръща с реч към младенците иудеи, на които се позволявало и наслаждението, и разкошът, и така да се каже, всяко излишество, послушай как силно укорява предаващите се на наслаждение: **Горко вам, които лежите на одрове от слонова кост и се обтягате на леглата си, ядете най-добри овни от стадото и телета от тлъсто пасбище, пеете под звука на гусли, пиете вино от чаши, мажете се с най-добри мазила** (Ам. 6:3-6).

51. И така, както казах по-горе, да се наслаждаваме съвсем не се позволява; но, дори и нищо такова да не се забраняваше, а всичко се позволяваше, има много други неща, равни на това по своята печал и скръб, дори по-многобройни и по-големи в такава степен, че ние никак не чувстваме приятността (на брака) и всяко наслаждение от него изчезва.

52. И така, ако някой е ревнив по природа или се е предал на тази страст поради някакъв несправедлив предлог, то, кажи ми, има ли нещо по-злощастно от тази душа? Сравнявайки такова семейство с война и буря, тук можеш да намериш сигурно доказателство: всичко е пълно с печал, подозрения, несъгласия и смущения. Обзетият от това неистовство с нищо не е по-добър от бесноватите или умопомрачените болни: той често се нахвърля, отдръпва и се дразни против всички, и непрестанно излива злобата си върху хората, просто присъстващи и невиновни с нищо, независимо дали е слуга, или син, или някой друг. Всяко удоволствие изчезва и всичко се изпълва с униение, скръб и неудоволствие; все едно дали той остава къщи, отива на площада, или се отправя на пътешествие, тази скръб го съпътства навсякъде, като възбужда и раздрава душата му по-лошо от всеки ръжен и не й дава покой; защото тази болест обикновено поражда не само

униние, но и непоносимо раздражение. Всяко от тях само по себе си е достатъчно за погубването на обзетия от него; а ако те го нападнат заедно, като постоянно го измъчват и не му дават почивка, макар и за кратко, от колко смърти е по-тежко това? Назове ли някой крайната бедност, неизлечимата болест, огъня, желязото, той няма да посочи нищо, равно на това. Само тези, които сами са го изпитали, добре знаят това, и с никакви думи не може да се изрази извънмерността на тази скръб. Когато някой е принуден постоянно да подозира тази, която обича повече от всичко, и за която с удоволствие е готов да отдаде душата си, то какво утешение би могло да го облекчи? Когато има нужда да отиде да спи или да се заеме с храната и пиетието - трапезата ще му се стори пълна повече с отровни вещества, отколкото с ястия; а на постелята няма да има покой нито за миг, но ще се безпокои и ще се върти като на горещи въглени. Нито обществото на приятелите, нито грижата за делата, нито страхът от опасности, нито изобилието от удоволствия, нито каквото и да е друго може да го отклони от тази буря; но тя завладява душата му по-силно от всякакви радости и скърби. Като има предвид това, Соломон казва: *ревността е люта като преизподня* (Песен на Песн. 8:6), и още: *ревността е ярост на мъжа, и в деня на отмъщението той няма да щади, няма да приеме никакъв откуп и няма да се задоволи, колкото и да умножаваш даровете* (Притч. 6:34, 35). Неистовството на тази болест е такова, че скръбта от нея не преминава и след отмъщението на причинилия я; често мнозина, убили прелюбодеца, не са били в състояние да победят своя гняв и униние; а има и такива, които след като убили своите жени, са продължили да горят в този огън по същия начин, и дори повече. В такива бедствия прекарва животът си мъжът дори когато няма убедителен повод за тях; а жалката и нещастна жена се измъчва повече от мъжа. Когато тя види, че този, който е трябвало да ѝ бъде утешение от всички скърби, и от когото би трябвало да очаква покровителство, се отнася към нея зверски и по-враждебно от всички, към кого може да се обърне и да прибегне, къде да намери избавление от злините, когато пристанището за нея е затворено и е пълно с хиляди скали? Тогава слугите и слугините се отнасят към нея по-оскърбително от мъжа; изобщо този род хора са склонни към подозрителност и неблагодарност; а когато те получат повече смелост и видят, че господарите им са несъгласни помежду си, намират в тяхната вражда немалко поводи за своето безсрамие. Тогава те могат с пълна смелост да измислят и съчиняват всичко, което пожелаят, и да увеличават своите подозрения с клевети. Душата, веднъж заразена с тази зла болест, лесно вярва на всичко и еднакво отваряйки слуха си за всички, не може да различи клеветниците от неклеветниците, и дори и изглеждат по-достоверни думите на тези, които увеличават подозрението, отколкото на онези, които се стремят да го заличат. От това накрая се явява необходимост жената да се бои и опасява от слугите и техните жени не по-малко, отколкото от своя съпруг, и отстъпвайки им своето място, сама да заеме тяхното положение. Кога тя не би могла да не пролива сълзи? Коя нощ, кой ден, кой празник може да прекара без стенания, скръб и ридания? Заплахите, оскърбленията и злословията (я преследват) постоянно ту от мнимооскърбения мъж, ту от гнусните слуги; необходима е внимателност, предпазливост, всичко е изпълнено със страх и трепет. Следят се не само нейните влизания и излизания, но и думите, погледите и стоновите се разследват най-внимателно, така че тя трябва да бъде по-неподвижна от камък, мълчаливо да понася всичко и постоянно да стои в своята стая по-лошо от затворник, или, ако желае, да говори, да плаче и да излиза, и за всичко това да се подлага на отчета и съда на тези негодни съдии, т.е. на слугините и множеството слуги. Нека има, ако е угодно, сред тези злини безмерно богатство, разкошна трапеза, тълпи слуги, знатност на произхода, величие на властта, голяма слава, знаменитост на предците; изобщо не изпускай нищо от това, което на пръв поглед, прави настоящия живот завиден, но като събереш внимателно всичко, противопостави го на тази печал - и няма да видиш проявата на каквото и да е удоволствие от всичко това, но то изчезва, както угасва мъничка искра, попаднала в огромно море. Така става, когато ревнува мъжът; а ако тази страст завладее жената, върху нея, нещастната, пада много повече скръб, защото тя не може да се ползва от същото оръжие против подозирания. Кой ще се съгласи, по заповед на жената, да стои постоянно вкъщи? Кой от слугите ще се осмели постоянно да наблюдава господаря, без да се опасява, че начаса ще пострада? И така, тя не може нито да се утешава с тези средства, нито да изразява гнева си с думи, но веднъж или два пъти може би мъжът ще понесе нейното негодувание; а ако тя постоянно продължава своите упреци, той скоро ще я научи, че е по-добре мълчаливо да понася всичко и да страда. Всичко това става при подозрения; а ако наистина се случи такава беда, то никой няма да изтръгне жената от ръцете на оскърбения (мъж), и той, с помощта на благоприятните за него закони, ще отведе своята възлюбена в съдилището и ще я погуби; а мъжът по закона избягва наказанието, което се предоставя на висшия и Божествен съд. Но това не е достатъчно за утешение на нещастната; на нея ѝ предстои да се подложи на бавна и жалка смърт от магия или отрови, приготвени от разпътни жени. Но понякога не е имало необходимост и от тези отрови за огорчените жени, но сами те са изпреварвали смъртта и са погивали от силна скръб. Така, дори ако всички мъже прибегваха към

брака, на жените не би се налагало да го търсят; защото те не могат да кажат, че при тях силата на похотта е толкова голяма, а по-голямата част от бедствията в брака пожънват те, както доказва тази реч. Какво, ще кажат, нима това се случва във всички бракове? Не, не се случва във всички бракове, но то е много, много далече от девството. Встъпилата в брак, дори и да не падне в нещастие, ще се подхвърли на очакването на това нещастие; имащата намерение да встъпи в общуване с мъж, наред с това не може да не очаква и да не се бои от бедни; а девственицата е избавена не само от тези скърби, но и от страха от тях. Това се случва (ще кажат) не във всички бракове. Аз и не казвам това, но ако не се случи то, се случват много други неща; ако някой избегне последното, не може да избегне всичко. Но както става с тръните, залепили се за дрехите на минаващия край трънлив плет, когато се обърне, за да отлепи един, се покрива с много други: така и в брачните дела - избегналият едно, изведнъж бива поразен от друго, отклонилият се от него попада на трето, и изобщо, не е възможно да се намери брак, свободен от всяка неприятност.

53. Но ако желаете, да оставим неприятностите, и да разгледаме и представим това, което в брака изглежда многожелано, и което мнозина често, или по-точно, всички, желаят да получат. Какво е то? Това е някой беден, нисш и презрян да вземе жена измежду великите, силни и притежаващи голямо богатство хора. Но ще намерим, че и това завидно състояние е свързано с не по-малки нещастия, както и предишното. Изобщо, човешкият род е склонен към надменност, а жените толкова повече, колкото са по-слаби; затова те повече се предават на тази страст; а когато има много поводи за надменност, тогава нищо не може да ги удържи; както пламъкът, обхващащ някакво вещество, така и те се надигат на неизразима висота, изкривяват порядъка и разстройват всичко. Такава жена не позволява на мъжа да остава на мястото на главата, но поради своето високомерие и безумие, го сваля от това място и го понижават на принадлежащото на нея - на мястото на подчинения, а сама става глава и повелителка. Има ли нещо по-лошо от този безпорядък? Премълчавам за укорите, оскъряванията и неприятностите, които са по-непоносими от всичко.

54. А ако някой каже (слушал съм мнозина да говорят това, когато ставаха подобни разговори): нека само да е богата и заможна, а да понасям и укротявам нейното високомерие никак не е трудно. Ако някой говори така, то, първо, той не знае, че това е много трудно; второ, ако то се случи, ще причини немалка вреда; защото подчинението на мъжа и по необходимост, със страх и насилие, е по-тежко и неприятно, отколкото неговото подчинение на пълната ѝ власт. Защо? Защото насилието прогонва всяка дружба и удоволствие; а ако няма дружба и любов, а вместо това страх и принуда, то какво значение ще има бракът?

55. Всичко това става тогава, когато жената е богата; а ако се случи нищо да няма, а мъжът да е богат, тя ще бъде слугиня, а не жена, свободната ще стане робиня, и изгубила принадлежащата ѝ свобода, ще се окаже в не по-добро положение от купените роби; но пожелае ли мъжът ѝ да се отдава на пиянство или разпътство, или доведе на самото ѝ ложе множество разпътни жени, тя трябва да търпи и да допуска всичко или да си отиде от дома. И не само това е ужасно, но и друго, че при такова разположение на мъжа, тя не може свободно да заповядва нито на робите, нито на слугините, но е принудена да прави и да търпи всичко така, като да живее сред чужди, като се ползва от това, което не ѝ принадлежи и да съжителства по-скоро с господар, отколкото с мъж. А ако някой пожелае да си вземе жена от равните на него, то равночестността отново се нарушава от закона за подчинението, докато равномерността на имуществата я разполага да се равнява с мъжа. Какво може да се направи, когато отвсякъде възникват такива неудобства? Не посочвай за пример съвсем не многото и редки бракове, които са избегнали това; за нещата трябва да се съди не по редките изключения, а по постоянните явления. В девството това е трудно да се случи, или по-точно, невъзможно, а в браковете е трудно да не се случи.

56. Ако в щастливите на пръв поглед бракове се случват такива неприятности и нещастия, то какво да кажем за такива, които се смятат за нещастни? Жената се бои не само от своята смърт, макар че трябва да умре веднъж, и се грижи не за една душа, макар и да има една душа, но се бои за мъжа, бои се за децата, бои се за техните жени и деца, и колкото повече пуска корени дървото, толкова повече се умножават грижите ѝ; ако при всеки от тях се случи или недостиг в парите, или телесна болест, или нещо друго нежелателно, тя трябва да се измъчва и опечалява не по-малко от самите страдащи. Ако всички те умрат преди нея, то страданието е непоносимо за нея; ако едни останат, а други умрат с преждевременна смърт, и тогава за нея няма да има чисто утешение; защото страхът за живите, постоянно разтърсващ душата, бива не по-лек от скръбта за починалите и дори, което е удивително, още по-тежък. Времето смекчава скръбта за починалите, а грижите за живите неизбежно остават винаги или се прекратяват само със смъртта. А ако нямаме сили за понасянето на

собствените си страдания, то какъв живот ще водим, поставени в необходимостта да оплакваме нещастията на другите? Мнозина, нерядко произлизащи от знаменити родители и възпитани в голям разкош, са били омъжвани за някого от знатните мъже, и след това изведнъж, преди да са се насладили на щастието, от някаква опасност, като от буря или внезапно връхлетял вятър, са погивали, като са се подхвърляли на ужасите на корабокрушението, и тези, които до брака са се наслаждавали на безчислени блага, вследствие на брака са изпадали в крайно нещастие. Но това, ще кажат, става не с всички и невинаги. То не е далече от всички (отново повтарям същото), но едни са го изпитали на себе си, а тези, които са избегнали такъв опит, са страдали от очакването на същото. Впрочем всяка девственица стои по-високо от такова изпитание и очакване.

57. Но да оставим това, ако е угодно, и да разгледаме нещата естествено свързани с брака, които никой волно или неволно, не може да избегне. Какви са те? Мъките на бременността и раждането, и възпитаването на децата. Или по-точно, да започнем речта по-отдалече и да изложим това, което предшества брака, по възможност, защото с точност знаят това само онези, които са го изпитали. Настъпило е времето на сватовството, и веднага се явяват непрестанни и разнообразни грижи: (дъщерята) на някого да не получи мъж от долен произход, или безчестен, или самолюбив, или лъжлив, или горд, или дързък, или ревнив, или дребнав, или глупав, или порочен, или груб, или слаб. Макар че това се случва не с всички, които се омъжават, необходимо е да помислим и да се погрижим за всичко; тъй като годеникът е още неизвестен, и надеждата - съмнителна, то всяка душа се бои и опасява, и размисля за всичко това. А ако някой каже, че тя може да се радва, като очаква противното, нека знае, че нас не толкова ни утешават надеждите за по-добро, колкото ни опечаляват очакванията за по-лошо. Радост има само тогава, когато някой със сигурност очаква доброто; а лошото, макар и да е само въображаемо, веднага смуцава и безпокои душата. Както душата на робите не може да бъде спокойна поради неизвестността на бъдещите господари, така и при девиците през цялото време на сватовството душата се уподобява на обуреваем кораб, докато родителите ежедневно приемат едни, и отказват на други; удържалият връх вчера, днес бива победен от друг жених, а той отново бива изместен от друг. Случва се така, че пред самите врати на брака обнадежденият жених си отива с празни ръце, и родителите неочаквано дават дъщеря си на друг. И не само жените, но понякога и мъжете имат тежки грижи. За мъжете може да се разбере всичко, а как да познаем нравите и външността на тази, която постоянно бива държана вътре вкъщи? Това е по време на сватовството; а когато настъпи времето на брака, безпокойството се усилва и удоволствието се измества от опасението да не се окаже тя в същата вечер неприятна и с големи недостатъци, противно на очакванията. За тази, която в началото се е харесвала, е поносимо впоследствие да бъде презирана; а която, така да се каже, от най-първата крачка се покаже неприятна, тя след това кога може да се хареса? Не ми казвай: а какво, като се окаже благообразна? Дори и в този случай тя не се избавя от грижи. Мнозина, блестящи с телесна красота, не са могли да привлекат към себе си своите мъже, които, оставили ги, са се отдали на други, много по-грозни от тях. Когато свърши и тази грижа, тогава се явява друга неприятност при даването на зестрата; тъстът не дава с охота това, което е определил за зестра; женихът, макар и да бърза да получи всичко, бива принуден да изисква заплащането с почит, а жената, засрамена от отсрочката на заплащането, се черви пред мъжа си повече от всеки неизправен длъжник. Но сега да оставим това. Когато свърши и тази работа, веднага се явява опасението от бездетство, и противно на това - грижата за много деца, но тъй като още не се вижда нищо такова, то от самото начало те се тревожат с грижи и за едното, и за другото. Ако тя веднага забременее, отново следва радост със страх (защото нито едно от удоволствията на брака не бива без страх), страх заченатото да не претърпи вреда от преждевременното раждане, а заченатата да не се подхвърли на крайна опасност. По време на продължителната бременност жената се чувства несигурна, поради плода в утробата. А когато настъпи времето за раждане, тогава утробата, обременена от толкова време, се разтваря и разкъсва от мъките на раждането, които сами по себе си са достатъчни, за да помрачат всички удоволствия на брака. Заедно с това я безпокоят и други грижи. Жалката и скръбна жена, макар и вече силно измъчена от предишните страдания, не по-малко се безпокои детето да не излезе повредено и уродливо, вместо правилно развито и здраво, и да не бъде от женски пол, вместо от мъжки. Тази мъка тогава смуцава жените не по-малко от мъките на раждането, защото не само за това, за което биват причина, но и за това, за което не са причина, те се боят от мъжете, и за последното не по-малко, отколкото за първото, и като не обръщат внимание на собствената си безопасност в тази буря, се безпокоят да не се случи нещо неприятно за мъжа. Когато детето се яви на земята и произнесе първия си вик, следват нови грижи, за неговото запазване и възпитание. Ако то бъде с добри природни качества и склонно към добродетели, родителите отново се безпокоят то да не

претърпи някакво зло, да не умре от преждевременна смърт и да не падне в някакъв порок. Защото не само от лошите стават добри, но и от добрите стават лоши и порочни. Ако се случи нещо неочаквано, скръбта на родителите ще бъде по-непоносима, отколкото, ако това се беше случило от самото начало; ако всичко добро бъде поставено здраво, при тях винаги остава опасението от промяна, разтърсващо душите им и лишавашо ги от значителна част от удоволствието. Но (ще кажеш) не всички семейни имат деца. С това ти посочваш и друга причина за униние. И така, ако (семейните) винаги - независимо дали имат деца, или не, дали децата им са добри, или лоши - биват измъчвани от различни скърби и грижи, то можем ли да наречем брачния живот най-приятен? По-нататък: ако съпрузите живеят във взаимно съгласие, (се явява) опасението настъпилата смърт да не разруши тяхното удоволствие; и по-точно казано, това вече не е толкова страх и очаквано бедствие, колкото неизбежна необходимост. Никой не може да направи така, че двамата (съпрузи) да умират някога в един ден; а ако това не стане, останалият съпруг по необходимост трябва да понесе живот, който е много по-лош от смъртта, независимо дали са живели дълго, или кратко. Колкото по-дълго са били заедно, толкова повече скърби има, защото продължителният навик прави раздялата непоносима, а другият, преди да е вкусил и да се е насладил на любовта, се е лишил от нея в самия разгар на страстите, затова изпитва още повече скърби, и така и двамата, по противоположни причини, се подхвърлят на еднакво тежки скърби. А какво да кажем за случващите се някога раздели, за далечните пътешествия, за произлизащите от това мъки, за болестите? Но как, ще кажат, се отнася това към брака? И по тази причина твърде често са заболявали много (жени); огорчили се и раздразнили се от гняв или от униние, те получавали силна треска. Ако в присъствието (на мъжа) те не търпят нищо такова, но постоянно се наслаждават на неговите ласки, то вследствие на неговото отсъствие се подхвърлят на такива страдания. Но да оставим всичко това и да не обвиняваме брака в нищо, но и тогава не можем да го защитим от една вина? От каква? От тази, че той хвърля здравия човек в състояние, което с нищо не е по-добро от това на болния и му причинява същото униние, каквото и на прекарващия някаква болест.

58. Няма да говорим, ако е угодно, за всичко това и да предположим на думи невъзможното: да допуснем, че бракът има всички блага: многодетство, добри деца, богатство, жената се отличава с целомъдрие, красота, благоразумие, съгласие, животът продължава до дълбока старост; при това нека има знатност на произхода и величие на властта, и не ги безпокои общата естествена слабост - опасението от промяна на всичко това, нека бъде премахната всяка причина за униние, всеки повод за грижа и безпокойство, и нито някаква друга причина, нито преждевременната смърт не разтрогне брака, но нека и двамата умрат в един и същи ден, или, което е много по-приятно, нека останат за техни наследници деца, и погребат и двамата си родители заедно в дълбока старост. Тогава какъв ще бъде краят? С каква полза от многото удоволствия ще си отидат оттук? Да оставиш много деца, да се наслаждаваш с добра жена на разкош и всички други блага, които преди малко изброих, и да достигнеш дълбока старост, каква полза може да ни принесе всичко това на съдилището, предвид на вечните и истинни блага? Никаква. Всичко това е сянка и съновидение. Ако не можем да получим никаква полза от това в очакващите ни безкрайни векове и да имаме някакво утешение, то наслаждавалият се на това ще застане наравно с тези, които не са се наслаждавали. Така, ако някой в продължение на хиляди години само една нощ е видял приятно съновидение, то и за него не бихме казали, че има някакво преимущество пред тези, които не са се наслаждавали на такова видение. С това още не съм изразил всичко, което искам, защото тукашните блага не се отличават толкова от тамошните, колкото съновиденията от действителността, но много повече; и настоящият век не се отнася така към бъдещия, както една нощ към хиляда години, но и тук разликата е много по-голяма. А делата на девственицата не са такива, но тя си отива оттук с голямо богатство; изследването на това ще започнем по-горе.

59. Тя няма нужда да търси жених, не се бои от никаква измама. Бог не е човек, Владиката не е роб. Такава е разликата между женихите; погледни още при какви условия тук встъпват в брак. Нито роби, нито десетини земи, нито толкова и толкова таланти злато, а небеса и небесни блага са подаръци за такава невеста. При това другата, встъпила в брак се бои от смъртта както по други причини, така и поради това, че смъртта я разделя със съпруга, а девственицата дори желае смъртта и се отегчава от живота, като бърза да види Жениха лице в лице и да се наслади на тази слава.

60. Не може да ѝ причини вреда нито житейската бедност, както това става в другия брак, но я прави още по-приятна за Жениха, като претърпяваща тази бедност доброволно, нито произходът от незнатни родители, нито недостигът на телесна красота, нито нещо друго подобно. Какво говорим за това? Дори тя

да не е свободна, и това не може да ѝ навреди при сватовството: достатъчно е да има прекрасна душа, за да получи първенство. Не ѝ предстои да се бои от ревността, нито да се измъчва от завист към друга жена, като свързала се с по-славен мъж; защото няма никой, не само подобен или равен на нейния Жених, но дори и малко доближаващ се до Него; а в другия брак, ако някоя има много богат и знатен мъж, винаги може да се намери друга, имаща още по-знатен мъж, а превъзходството на по-голямото немалко намалява удоволствието от притежаването на нещо по-малко превъзходно. Но (ще кажат) големият разкош и изобилието от злато, одежди, трапезни и други вещи могат да прелъстяват и привличат душата. А много ли жени се наслаждават на това? По-голямата част от хората живеят в бедност, скърби и трудове; ако някой се ползва от такива блага, те са твърде малко и рядко, и то противно на Божията воля: както ние доказахме в казаното по-горе, Той на никого не позволява да се наслаждава на това.

61. Да предположим на думи, че разкошът се позволява, и нито пророкът, нито Павел осъждат жените, които се украсяват. Каква е ползата от множеството златни вещи? Нищо друго, освен завист, грижи и немалко страх; защото притежаващите ги се тревожат от грижи не само тогава, когато тези вещи са положени в сандъче или когато настъпва нощта, но и когато ги слагат на себе си денем, те също изпитват безпокойство, и дори по-голямо. И в баните, и в църквите се появяват жени, които ги ограбват; а често и без последните носещите златни вещи, когато се подхвърлят на стеснение и притискане от тълпата, не забелязват как се изгубва някоя от тези вещи. Така много жени са се лишавали не само от такива вещи, но и от много по-ценни огърлици, украсени със скъпоценни камъни, лишавали са се просто вследствие на това, че тези вещи са се откъсвали и губели.

62. Но нека го няма това опасение; нека бъде отстранена и тази грижа; тогава каква полза има от това? Друг, ще кажат, ще види и ще се възхищава. Но не от тази, която е украсена, а от самите украшения, и често ще я осъжда за това, като украсяваща се с тях не по достойнство. Ако тя е красива, то вреди на естествената красота; защото множеството украшения не ѝ дават да се изяви изцяло, като закриват голяма част от самата нея; а ако тя е некрасива и безобразна, то ще се покаже още по-отвратителна. Безобразието, когато се явява в собствения си вид, се оказва само такова, каквото е; а когато го заобикаля блясъкът на камъните или красотата на някое друго вещество, безобразието достига по-висока степен. Чернотата на тялото изглежда още по-черна в сравнение с блясъка на перлата, светеща като в мрак; уродливостта на лицето изглежда още по-голяма от цветната дреха, която не позволява на зрителите да гледат лицето в собствения му вид, но в сравнение с изящната красота на изделията, от което то още повече се посрамва. Златото, разсипано по дрехата, пъстротата на различните изделия и всякакви други украшения, подобно на доблестен, силен и здрав борец, повалящ на земята някой болен, изнурен и гладен, подчертават външността на лицето на украсената с тях, привличат вниманието на зрителите към себе си и ги карат повече да са надсмиват над нея, а на тях да се удивляват още повече.

63. Не е такава украшението на девството. То не обезобразява обличащата се в него, защото не е телесно, а изцяло духовно; и поради това, ако тя не е красива, то веднага изменя безобразието в изящна красота; а ако тя е красива и блестяща, то ѝ придава още по-силен блясък. Нито скъпоценните камъни и златото, нито скъпите разноцветни дрехи, нито нещо друго от тленните вещи не украсява душите, а вместо това - постите, свещените бдения, кротостта, скромността, бедността, мъжеството, смиреномъдрието, търпението, презрението към всички предмети от настоящия живот. Погледът на девственицата е така прекрасен и привлекателен, че на него гледат с любов безплътните сили и техният Господ - така чист и проникателен, че може да съзерцава вместо телесната, безплътната красота, - така незлобив и кротък, че не се озлобява и не враждува и против непрестанно обиждащите и оскърбяващите, но и на тях гледа приятно и ласкаво. Тя е облечена в такава благопристойност, че дори разпътните се срамуват, изчервяват се и сдържат своето безсрамие, когато се вгледат в нея. Както слугинята, служеща на порядъчна жена, по необходимост и сама става такава, макар и да не би искала; така и плътта на такава благочестива душа по необходимост съобразява естествените си пориви с нейните движения. При нея и очите, и езикът, и осанката, и походката - изобщо всичко носи отпечатъка на една вътрешна благоустроеност; и както драгоценното миро, макар и да е затворено в съд, изпълва въздуха със своето благоухание и доставя удоволствие не само на стоящите на същото място и близо до него, но и всички, намиращи се надалече, така и благоуханието на девствената душа, разливайки се в нейните чувства, проявява намиращата се в нея добродетел, която, като поставя на всички сетива златната юзда на благопристойността, удържа всички тези коне в пълна исправност и не

позволява нито на езика да говори нещо неблагозвучно и нестройно, нито на очите да гледат безсрамно и подозрително, нито на слуха да възприема някакви непристойни песни. Тя се грижи и за нозете да не стъпват нестройно и неестествено, но да имат неизискана и безизкусна походка; като отхвърля украсяването в дрехите, тя постоянно разполага и лицето си да не се разтяга от смях, и дори леко да не се усмихва, но винаги да остава сериозно и строго, винаги готово за сълзи и никога - за смях.

64. Като слушаш за сълзите, тук не подразбирай някакво огорчение: тези сълзи доставят такова удоволствие, каквото няма смехът от този свят. Ако не вярваш, то послушай Лука, който казва, че апостолите, получили побои, *излязоха из синедриона радостни* (Деян. 5:40, 41), макар че естествените последствия от побоите не са такива; защото те обикновено предизвикват не удоволствие и радост, а скръб и страдания. Не е такова естественото действие на побоите, но вярата в Христа е такава, че побеждава и самото естество на нещата. Ако побоите заради Христа са доставили удоволствие, то какво удивително има, ако сълзите за Него предизвикват същото? Защото Той самия този път, който е нарекъл тесен и прискръбен, след това нарича *благо иго и леко бреме* (Мат. 7:14; 11:30). Този подвиг по своето естество е толкова труден, но ревността и благите надежди на извършващите го, го правят много лек. Затова може да се види, че избралите тесния и прискръбен път вървят по-бодро, отколкото тези, които са избрали широкия и просторен не защото не срещат скърби, а защото стоят по-високо от тези скърби и не търпят от тях нищо такова, което обикновено търпят другите. И в този живот (на девствениците) има скърби, но в сравнение тези на семейните те не могат да се нарекат и скърби.

65. Кажи ми, изпитва ли девственицата през целия си живот нещо подобно на това, което изпитва, така да се каже, всяка година, встъпилата в брак, измъчвайки се от мъките и воплите при раждане? Силата на тези мъки е такава, че когато Божественото Писание иска иносказателно да изрази плена, глада, язвата и непоносимите бедствия, то нарича всичко това мъки на раждането. Същото е определил и Бог на жената вместо наказание и проклятие, тоест не самото раждане, а раждането с такива трудове и мъки. *С болки*, е казал Той, *ще раждаш деца* (Бит. 3:16). А девственицата стои по-високо от тези мъки и проклетия; Този, Който (ни) е освободил *от клетвата на закона* (Гал. 3:13), е освободил и нея от това.

66. Но (ще кажат) приятно е да се носиш по площада на мулета. Това е само излишно тщеславие, което не носи никакво удоволствие; както мракът не е по-добър от светлината, както да бъдеш вързан не е по-добре, отколкото развързан, и както да се нуждаеш от много не е по-добре от това да не се нуждаеш, така и тази, която не се ползва от собствените си крака не е по-добре от тези (които се ползват). Не говоря за затрудненията, които неизбежно се изпитват при това. Тя може да излиза от къщи не тогава, когато пожелае, но често, когато има сериозна нужда да излезе, тя е принудена да стои вкъщи, подобно на сакатите, на които са отсечени краката и които не могат да се движат. Ако мъжът изпрати мулетата по друго предназначение, тогава се явява униние, свада и упорито мълчание; а ако самата тя, без да предвижда предстоящото, направи същото, забравяйки за мъжа, си навлича неговия гняв и постоянно се измъчва от неговите укори. Колко по-добре би било да се ползва от своите крака (за това и ни ги е дал Бог), без да се подлага на такива неприятности, отколкото, поради склонност към разкош, да изпитва толкова мъчения, скръб и униние! И не само тези причини я задържат вкъщи, но ако се случи да се разболеят краката (на едното от тях или и на двете), се случва същото; още когато се случи да бъдат изпратени на пасището (а това става всяка година и за много дни), тя отново се налага да остане вкъщи като вързана, и не излиза, макар и да има належаща нужда. Ако някой каже, че чрез това тя се избавя от множество срещи и не е задължена да се показва и се срамува пред всеки от познатите, той, струва ми се, съвсем не знае кое премахва и кое навлича срам на женския пол. Това зависи не от показването или скриването, но последното - от вътрешната душевна гордост, а първото - от целомъдрието и скромността. Затова много, които нямат тази ограда и ходят сред тълпата по площада, не само не са си навлекли осъждане, но дори са възбуждали удивление у мнозина със своето целомъдрие; и със своята осанка, походка и простота на облеклото са показали светлината на вътрешната благопристойност; а много, и седейки вътре, са си навлекли лоша слава; защото и тази, която се скрива, много повече от тези, които се показват, може да покаже за желаещите своята гордост и надменност.

67. Но може би ѝ е приятна тълпата от слугини? Няма нищо по-лошо от това удоволствие, свързано с толкова грижи; трябва да се безпокои и да скърби за всяка от тях, в случай на болест или смърт. Но ако това е поносимо, много по-неприятно е да се тревожи ежедневно, като изправя тяхната небрежност, прекратява неизправността, пресича неблагоприятността и възпира всякакви други техни пороци; и най-лошото от всичко -

което обикновено се случва при множество прислуга - ако в тази тълпа слугини се случи някоя благообразна. Това непременно се случва при тяхното множество; защото богатите се стремят да имат не само много, но и красиви слуги. Ако някоя от тях се отличава (с красотата); дали тя ще привлече към себе си любовта на господаря или ще бъде само предмет на възхищение, за господарката е еднакво прискръбно да ѝ отстъпва ако не в любовта, то в телесната красота и вниманието на другите. И така, ако това, което при тях се смята за славно и радостно, причинява такива скърби, то какво да кажем за печалното?

68. А девственицата не изпитва нищо такова; жилището ѝ е свободно от безпорядък и всеки шум е далеч от него; вътре в него, като в тихо пристанище, господства мълчанието, и което е по-важно от мълчанието - спокойствието в душата ѝ, която не се занимава с нищо човешко, но постоянно беседва с Бога и неотклонно гледа към Него. Кой ще измери това удоволствие? Какви думи ще изобразят радостта на така настроената душа? Никакви; само тези, които полагат своята радост в Господа, знаят колко велика е тази радост и колко превъзхожда всяко сравнение. Голямото количество сребро (ще кажат), което може да се види навсякъде, доставя на очите по-голямо наслаждение. Но не е ли по-добре да гледаме към небето и оттам да черпим много по-голямо удоволствие? Колкото златото е по-добро от оловото, толкова небето е по-светло и блестящо от златото и среброто, и от всяко друго вещество; при това последното съзерцание е свободно от грижи, а първото е свързано с голямо безпокойство, което винаги причинява немалка вреда чрез пожеланията. Но ти не искаш да гледаш към небето? За теб е позволено да гледаш среброто, намиращо се на площада. *За ваш срам казвам* (1 Кор. 6:5), с думите на блажения Павел, че вие сте така предадени на страстта към парите! Не зная какво да кажа: много ме затруднява недоумението, и аз не мога да разбера защо, така да се каже, целият човешки род, като има възможност да се наслаждава на нещо леко и свободно не намира удоволствие в това, но се утешава преди всичко с грижи, безпокойства и тревоги? Защо хората не се радват така на среброто, намиращо се на пазара, както на това, което е вкъщи? Първото блести по-светло и избавя душата от всяка грижа. Защото, ще кажеш, първото не е мое, а второто е мое. Следователно удоволствие доставя користолюбието, а не самото сребро; ако беше последното, то би било възможно еднакво да се наслаждаваш от него и там. Ако кажеш, (че то е приятно) поради своята полза, то стъклото е много по-полезно; това могат да кажат и самите богаташи, които в по-голямата си част приготвят чаши от това вещество; въпреки че те, увличайки се от разкош, употребяват за това и сребро, но преди това поставят вътре стъкло, а след това отвън украсяват със сребро, като с това показват, че първото е по-приятно и пригодно за пиене, а второто служи само за гордост и излишно тщеславие. Изобщо, какво означава "мое" и "не мое"? Когато вниквам внимателно в тези думи, виждам, че това е само празнословие. Много още приживе не са могли да задържат среброто, изплъзнало се от властта им, а тези, при които то е останало докрай, при смъртта си неволно са се лишили от притежаването му. Често думите: "мое и не мое" са само празен звук, това може да се каже не само по отношение на среброто и златото, но и на баните, градините и къщите. От тях се ползват всички, но смятащите се за техни собственици имат само това предимство пред другите, че се грижат за тях. Те само се ползват от тях, а собствениците след много грижи получават същото, което те - без грижи.

69. А ако някой се възхищава от големия разкош, например от многото приготвено месо, от изобилието на изпитото вино, от изискаността на ястията, от изкуството на трапезарите и готвачите, от тълпата сътрапезници и гости, то нека знае, че състоянието на богатите при това с нищо не е по-добро от това на самите готвачи. Както последните се боят от господарите, така господарите се боят от поканените (гости); да не бъдат осъдени заради нещо от приготвеното от тях с голям труд и разходи. В това те са равни с готвачите, а в другото дори ги превъзхождат; защото се боят не само от хулителите, но и от завистниците. Често у мнозина на такива пирове се е зараждала завист, която не се е успокоявала, преди да ги подложи на крайна опасност. Но (ще кажат) приятно е да се яде много и често. Не, от този разкош произлизат болки в главата, разстройство на стомаха, задух, помрачение в очите, припадъци, умопомрачение и други още по-лоши болести. И ако тази неумереност и вреда от нея се ограничаваха само с едновременно неприятности! Не, по-голямата част от неизлечимите болести започва от тези пиршества; подагра, туберкулоза, изтощение, паралич и много други още по-тежки болести, които, влезли в тялото, го измъчват до последно издихание. Съществува ли удоволствие, което да се отплати за тези бедствия? И кой няма да предпочете суровия живот, за да избегне всичко това?

70. Не е такава умереността, но тя е далече от всички тези злини и спомага за здравето и благополучието. И ако някой търси удоволствие, от нея ще го получи повече, отколкото от разкоша; и, първо, от това, че тя дава

здраве и избавя от всички тези болести, всяка от които сама по себе си може да помрачи и напълно да погуби всяко удоволствие, а второ - от самата храна. По какъв начин? Причина за удоволствието бива апетитът; а апетитът се възбужда не от пресищането и изобилието, а от нуждата и недостига (на храна). Него винаги го има не на пиروвете на богатите, но у бедните, и по-добре от всеки трапезар и готвач добавя към приготвената храна много мед. Богатите ядат, без да чувстват глад, и пият, без да са жадни, и си лягат да спят, без да изпитват силна нужда от сън; а бедните не пристъпват към всичко това, преди да се яви потребност от него, което поражда голямо удоволствие. Защо, кажи ми, Соломон нарича съня на роба сладък, като казва: *Сладък е сънят за оногова, който се труди, - ял той малко или много* (Екл. 5:11)? Затова ли, защото леглото му е меко? Но робите в по-голямата си част спят на земята или на слама. Или от свободата? Но те не разполагат и с малка част от времето? Или от свободното време? Но те постоянно пребивават в трудове и грижи. Тогава какво прави съня приятен за тях, ако не това, че те първо чувстват нужда от него, и след това му се предават? А богатите, ако нощта не ги завари потънали в сън от опиянение, по необходимост постоянно страдат от безсъница, въртят се и се измъчват, лежейки на меки постели.

71. Можем още да говорим за неприятностите, вредата и срама от болестите, произлизащи (от разкоша) в душата много повече, отколкото в тялото. Той прави хората изнежени, женоподобни, дръзки, тщеславни, невъздържани, надменни, безсрамни, раздразнителни, жестоки, подли, користолюбиви, низки и напълно неспособни на нищо полезно и необходимо; а умереността е причина за всичко, противоположно на това. Но сега трябва да насочим словото си към друг пример; ще добавим само това, след което отново ще се заемем с апостолските думи. Ако това, което изглежда радостно, е изпълнено с такива злини, и навлича куп болести на душата и тялото, то какво да кажем за печалното, например за страха пред началниците, за нападенията на народа, за козните на клеветниците и завистниците, което особено съпътства богатите, от което жените още повече страдат, нямайки сили да понасят мъжествено такива превратности?

72. Но защо говоря за жените? И самите мъже страдат от това по жалък начин. Който живее умерено, той не се бои от никакви промени; а който се предава на разкош в този невъздържан и разсеян живот, той, ако му се случи поради някакво нещастие или принуда да изпита бедност, по-скоро ще умре, отколкото да понесе такава промяна, като неподготвен и непривикнал към това. Затова блаженият Павел е казал: *такива ще имат грижи за плътта, а пък аз ви щада*. След това добавя: *времето нататък е късо* (1 Кор. 7:28, 29).

73. Как се отнася - може би ще каже някой - всичко това към брака? Дори много се отнася към него. Ако той се ограничава с настоящия живот, а в бъдещия *нито се женят, нито се мъжат* (Марк. 12:25); настоящият век се приближава към края и възкресението е вече при вратите, то сега не е време за бракове и придобивки, но за оскъдност и всяко благочестие, което ще ни бъде полезно там. Както девицата, докато остава у дома с майка си, много се грижи за детските неща и за намиращото се в сандъчето, поставено от нея в килера, и сама държи ключа у себе си и се разпорежда с всичко, и толкова се грижи за запазването на малките и незначителни неща, колкото управляващите велики дела; а когато трябва да се омъжи, и времето за брак я подтиква да остави родителския дом, тогава тя, отрекла се от малкото и нищожното, по необходимост започва да се грижи за управлението на дома и за многото имущество и слуги, за угаждането на мъжа и за други неща, по-важни от предишните: така и ние, достигнали възрастта на съвършен мъж, трябва да оставим всичко земно, тези наистина детски играчки, и да мислим за небето, блясъка и цялата слава на тамошния живот. Защото ние сме сгодени за Жениха, Който иска от нас такава любов, че заради Него да се откажем, ако е необходимо, не само от незначителните и нищожни земни блага, но и от самата си душа. И така, ако трябва да се отправим нататък, да се отречем от тези нищожни грижи; и като преминаваме от бедната къща в царския чертог, няма да започнем да се грижим за глинените съдове, дървата, вехториите и други бедни домашни вещи. Да престанем и сега да се грижим за земното; времето вече ни призовава на небето, както е казал и блаженият Павел в посланието до Римляни: *сега е по-близо до нас спасението, нежели когато повярвахме*. *Нощта се превали, а денят се приближи* (Рим. 13:11, 12). И още: *времето нататък е късо, та ония, които имат жени, да бъдат като че нямат* (1 Кор. 7:29). И за какво е бракът на тези, които няма да се наслаждават на брака, а ще бъдат наравно с безбрачните? За какво са им парите? За какво им е имуществото? За какво им е всичко житейско, след като ползването от него вече не е благовременно и своевременно? Ако тези, които трябва да се явят в нашето съдилище и да дадат отговор за своите престъпления, при приближаването на определеното време се отказват не само от жена, но и от храна и пиене, и от всяка грижа, а мислят само за това, как да се оправдаят; то колко повече ние, които ще трябва да застанем не пред някакъв земен съдия,

но пред небесния престол, за да дадем отговор за думите, делата и помислите, трябва да се отречем от всичко, и от радостите, и от скърбите по настоящите блага, и да се грижим само за този страшен ден. Ако някой, казва (Господ), *дохожда при Мене, и не намрази баща си и майка си, жена си и децата си, братята и сестрите си, та дори и самия си живот, той не може да бъде Мой ученик; и който не носи кръста си, а върви след Мене, не може да бъде Мой ученик* (Лук. 14:26, 27); а ти безгрижно се предаваш на привързаност към жена си, на смях, наслаждения и разкош? *Господ е близо: не се грижете за нищо* (Фил. 4:5, 6); а ти се безпокоиш и грижиш за пари? Настъпило е небесното царство; а ти се занимаваш с дома, с пиршества и други удоволствия? *Преходен е образът на тоя свят* (1 Кор. 7:31), а ти защо се измъчваш със светски дела, непостоянни и скоропреходни, а не се грижиш за постоянното и неизменното? Няма да има нито брак, нито мъки от раждането, нито удоволствия и съединяване, нито изобилие от пари, нито грижи за придобивки, нито храна, нито облекло, нито земеделие и мореплаване, нито изкуства и строителство, нито градове и къщи, но съвсем друго състояние и друг живот. Всичко това не след дълго ще погине. Това означават думите: *преходен образът на тоя свят*. Защо ние, като че имаме намерение да останем тук за вечни векове, защо се грижим с такова усърдие за делата, които често пъти трябва да оставим преди настъпването на вечерта? Защо избираме тягостния живот, когато Христос ни призовава към спокоен живот?

Пък аз искам, казва (апостолът), *вие да бъдете без грижи. Нежененият се грижи за Господни работи* (1 Кор. 7:32).

74. А защо ти, след като искаш да бъдем без грижи, сам ни налагаш нова грижа? Това не е грижа, както и скръбта за Христа не е скръб, не защото тук се изменя природата на нещата, а защото добрата воля на понасящите всичко това с удоволствие побеждава самата природа. Който се грижи за това, на което не може да се наслаждава дълго, а често и за кратко време, той справедливо може да се нарече грижещ се; а този, който може да събере плодове повече от своите грижи, напълно справедливо може да се смята в числото на негрижещите се. Освен това между едната и другата грижа има такава разлика, че последната в сравнение с първата не може и да се смята за грижа: толкова тя е по-лека и удобна от нея. Всичко това сме изразили с предходните думи: *Нежененият се грижи за Господни работи, а жененият се грижи за световни работи* (1 Кор. 7:32, 33); но последният преминава, а първият остава. Нима това само по себе си не е достатъчно, за да покаже превъзходството на девството? Колкото Бог е по-високо от света, толкова грижата за Него е по-високо от светските грижи. Тогава защо (апостолът) разрешава брака, който ни свързва с грижи и ни отвлича от духовното? Защото, казва той, съм казал: *ония, които имат жени, да бъдат като че нямат*, така че вече свързаните или които предстои да бъдат свързани, по някакъв начин да отслабят своите вериги. Ако не можеш да разкъсаш вече надянатите вериги, то направи ги по-поносими; защото е възможно, ако пожелаем, да се освободим от всичко излишно и да не си навличаме, поради собственото си нехайство, още повече грижи от тези, които ни налага самото дело.

75. А ако някой иска по-добре да знае какво значи *да имаш жена и да бъдеш, като че нямаш*, нека погледне как живеят онези, които нямат нищо и са се разпнали (за света). Как живеят те? Те нямат нужда да купуват нито множество робини, нито златни вещи и огърлици, нито светли и големи къщи, нито толкова и толкова декара земя, но, оставили всичко това, се грижат само за своето облекло и храна. И имащият жена може да постъпва според това духовно разсъждение. Казаното по-горе *недейте се лишава един от други* (1 Кор. 7:5), е казано само за съединяването; в това той заповядва да следват един други и не им оставя властта над самите себе си; а това, в което трябва да се придържат към друго разсъждение, например в облеклото, в храната и във всичко останало, в това единият не е подчинен на другия, но мъжете могат - дори когато жената не желае, - да се откажат от всеки разкош и потискащото множество грижи; и за жената няма никаква необходимост против волята си да се украсява и да се грижи за излишното. И това е справедливо; защото тази похот е естествена и поради това простима и единият (от съпрузите) не е властен да лишава другия от това без неговата воля; а страстта към разкош, разточителност и безполезни грижи не зависи от природата, но произлиза от безгрижието и високомерието. Затова (апостол) Павел не заповядва на встъпилите в брак да се подчиняват един на други в тези дела, както в другите. Така думите: *който има жена, да бъде, като че няма*, означават да не приемаме върху себе си излишни грижи, произлизащи от капризите и изнежеността на жените, но да полагаме толкова грижи, колкото се изискват за една предана на нас душа и при това настроена да живее благочестиво и скромно. А че той иска да каже именно това, е обяснил сам, и е добавил: *и които плачат - като че не плачат; и които се радват на придобивки - като че се не радват* (1 Кор. 7:30); защото

тези, които не се радват, няма и да се грижат за придобивки, и които не плачат, няма да се боят от бедността и да се отвращават от умереността. Такова е значението на думите: *които имат жени, да бъдат като че нямат*, т. е. да се ползват от света, но да не злоупотребяват с него. *А жененият се грижи за световни работи* (1 Кор. 7:33). Макар че има грижа и там, и тук, тук тя е суетна и напразна, или по-точно, води до печал и скръб [*такива ще имат скръб за плътта* (1 Кор. 7:28 - слав.)], а там - до неизказани блага; защо ние да не изберем първата грижа, която не само получава толкова много и велики въздаяния, но и по своето свойство е по-лека от последната? За какво се грижи неомъжената? За пари ли, за слуги, за домоуправители и ниви, и други подобни? Готвачите ли наблюдава, или тъкачите, или другата прислуга? Не, нищо такова не ѝ идва наум, но се грижи само за едно - да благоустрои своята душа, да я украси като *свет храм* (1 Кор. 3:17), не с плетене на коси, или *със злато и бисери* (1 Тим. 2:9), не с мазила и разкрасяване, или по други трудни и обременителни начини, но със святост на тялото и духа. *А омъжената се грижи как да угоди на мъжа си* (1 Кор. 7:34). Той много мъдро не е започнал да изброява самите дела и не е казал какво понесат жените, за да угодят на мъжете си, и с тялото, и с душата си, като мажат тялото, посипват го с прах и го подлагат на други мъчения, а душата изпълват с низост, лукавство, притворство, малодушие и други излишни и безполезни грижи, но е намекнал за това само с една дума, като е предоставил на съвестта на слушателите да помислят за него. Като показва с това преимуществото на девството и го превъзнеся до самото небе, той отново се връща към думите за позволеността на брака, тъй като постоянно се опасява някой да не приеме това за заповед. Затова той не се задоволява с предишните увещания, но казва: *нямам заповед от Господа; девица, ако се омъжи, няма да съгреша*, и тук пак казва: *не за да ви метна примка* (1 Кор. 7:25, 28, 35).

76. При това някой справедливо може да изпадне в недоумение защо апостолът, след като по-горе е нарекъл девството освобождаване от веригите и е казал, че ни го препоръчва за наша полза, за да нямаме скърби и да бъдем без грижи, тъй като ни щади, и с всичко това е показал неговата лекота и удобство, изведнъж казва: *не за да ви метна примка* (1 Кор. 7:35). Какво означава това? Той е нарекъл примка не девството - съвсем не, но приемането на това благо с насилие и принуда. И наистина е така. Всичко, което някой приема по принуда и против волята си, макар и да е много леко, бива по-непоносимо от всичко и стяга душата ни по-мъчително от примка. Затова той е казал: *не за да ви метна примка*; тоест: аз ви предлагам и показвам всички блага на девството, но и след всичко това ви предоставям избирането му и не ви влека към добродетелите против вашата воля; аз ви съветвам не за да ви причиня скръб, а с цел благопристойното служение (на Бога) да не се нарушава от житейски дела. Виж и тук мъдростта на Павел, как той съчетава увещанията с молби и позволенията - със съвет. Той казва: не принуждавам, но увещавам, и добавя: *за благоприлично и безпрепятствено служене Господу* (1 Кор. 7:35), като с това показва превъзходството на девството и ползата, която произлиза от него за нас в богоугодния живот. Защото жената, оплетена в житейски грижи и разсейвана с много неща, не може да служи благоприлично и безпрепятствено (на Господа), тъй като целият ѝ труд и свободното ѝ време се раздробяват на много части, т.е. на мъжа, на грижите по дома и на всичко останало, което води след себе си бракът.

77. А какво, ще кажеш, ако и девственицата започне да се занимава с много неща и да има житейски грижи? Не, с това ти би я изключил от сонма на девствениците, защото не е достатъчно само да не встъпва в брак, за да бъде девственица, но е необходима и душевна чистота; под чистота разбирам не само въздържанието от порочна и срамна похот, украшения и разсеяност, но и свободата от житейски грижи; а ако това го няма, то каква полза от телесната чистота? Както няма нищо по-срамно от война, хвърлил оръжието и прекарващ времето си в пиянство, така нищо не може да бъде по-непристойно от девственицата, свързана с житейски грижи. Така и онези пет девици имали светилници и се подвизавали в девство, но не получили никаква полза от това, а останали затворени извън вратите и погинали. Девството е добро именно поради това, че отклонява от всеки повод за излишна грижа и дава пълна свобода за богоугодни дела; така че ако това го няма, то бива много по-лошо от брака, носейки тръни в душата и заглушавайки чистото небесно семе.

78. *Ако някой мисли, че е неприлично девицата му да остане тъй в напреднала възраст, той нека прави каквото иска: няма да сгреша; нека такива се омъжат*, казва (апостолът) (1 Кор. 7:36). Какво говориш: нека прави каквото иска? Как не изправяш изкривеното понятие, но позволяваш да се встъпва в брак? Защо не си казал: който мисли, че е неприлично девицата му (да остава така), той е жалък и нещастен, като смята за укорително такова дивно дело? Защо ти, оставил това предположение, не си го посъветвал да възпира дъщеря си от брак? Защото, казва той, тези души са твърде слаби и привързани към земята; а

при такова тяхно настроение не може изведнъж да им се внушава учението за девството. Който до такава степен е привързан към светските дела и се възхищава от настоящия живот, че и след такова увещание смята за срамно това, което е достойно за небесата и се уподобява на ангелския живот, той как би могъл да приеме съвет, който го привлича към това? И удивително ли е, че Павел е постъпил така относно позволено дело, когато той прави същото относно забраненото и противозаконното? Ще посоча пример. Да бъдат внимателни в храната, да приемат една и да отхвърлят друга било свойствено на слабостта на иудеите; но и между римляните имало подхвърлени на тази слабост; и той не само не ги обвинява строго, но прави нещо повече от това: оставя съгрешаващите и укорява онези, които искали да им пречат: *ти защо съдиш брата си* (Рим. 14:10)? Между другото той не постъпил така, когато писал на колосяните, но властно се обръща към тях и разсъждава така: *и тъй, никой да ви не осъжда за ядене, или пиене, и още: ако вие с Христа умряхте за стихииите световни, то защо като живеещи в света допускате да ви налагат постановления: "не се докосвай, не вкусвай, не пипай"* (които всички, от употребяване, подлежат на разрушение) (Кол. 2:16, 20-22). Защо постъпва така? Защото те били силни, а римляните още имали нужда от по-голяма снизходителност, и той очаквал вярата да укрепне в душите им, като се опасява да не би с преждевременното изстребване на плевелите да изтръгне от корен и растенията на здравето учение. Затова той не ги осъжда направо, и не ги оставя без осъждане, но се докосва до това незабележимо и прикрито, за осъждане на другите, защото с думите: *Пред своя Господар стои той, или пада* (Рим. 14:4), той на пръв поглед затваря устата на укоряващия (другия), но всъщност влияе върху душата на последния, като показва, че предпочитането на едно или друго (за храна) е присъщо на не на твърдите и стоящите непоколебимо, а на още колебаещите се, намиращи се в опасност да паднат, ако не устоят. По същия начин постъпва и тук вследствие на голямата слабост на укоряваните. Той не напада явно (изобличавания), но с похвалите към този, който пази своята девица, му нанася силен удар. Какво казва той? *Но който е непреклонно твърд в сърцето си* (1 Кор. 7:37). Това е казано за противопоставяне на тези, които лесно и бързо се разколебават, не умеейки да ходят твърдо и да стоят мъжествено. След това като отбелязва, че тези думи са достатъчни, за да повлияят върху душата на такъв човек, наблюдавай как прикрива речта, като посочва причина, не толкова достойна за порицание. След като е казал: *който е непреклонно твърд в сърцето си*, е добавил: *без да е в нужда и е властен над волята си* (1 Кор. 7:37), макар че би било по-последователно да каже: *който стои твърдо и не смята това дело за непристойно*. Тъй като това би било твърде поразително, вместо него той използва друг израз, за да го утеши, като му дава възможност да се позове на такава причина. Не е така тежко да удържиш някого от някакво дело чрез нуждата, както чрез срама: първото се отнася до слабата и жалка душа, а последното - до развратена и неумееща да съди право за качеството на делата. Впрочем още не било време да се говори това: дори поради настойчива нужда не следва да се пречи на желаещата да остане девственица, но трябва мъжествено да се противостои срещу всичко, което пречи на този прекрасен стремеж, както казва Христос: *Който обича баща или майка повече от Мене, не е достоен за Мене* (Мат. 10:37). Когато приемаме нещо благоугодно на Бога, то всеки, който пречи на това, е враг и неприятел, който и да е, баща или майка. А Павел, като снизхожда към несъвършенството на слушателите, е написал следното: *Но който е непреклонно твърд в сърцето си, без да е в нужда* (1 Кор. 7:37); и не е спрял дотук - макар че *да не е в нужда и да е властен над волята си* означават едно и също - но с обширна реч и постоянни повторения на позволенията утешава слабия и прилепен към земното ум, като по-нататък добавя и друга причина: *па реши в сърцето си* (1 Кор. 7:37). Защото не е достатъчно да бъдеш свободен, за да не подлежиш на отговорност за това, но когато някой е избрал и е разсъдил, тогава той постъпва добре. По-нататък, за да не заключиш от такава велика снизходителност, че няма никаква разлика (между едното и другото дело), той отново посочва разликата между тях, макар и внимателно, и казва ясно: *Така щото и оня, който омъжва девицата си, добре прави, но оня, който я не омъжва, по-добре прави* (1 Кор. 7:38). А колко по-добре прави, той не е обяснил по същата причина; а ако искаш да знаеш, то послушай Христа, Който казва: *нито се женят, нито се мъжат, но пребъдват като Ангели Божи на небесата* (Мат. 22:30). Виждаш ли разликата, на каква висота девството веднага издига смъртния, когато то е истинско девство?

79. Кажете ми, с какво са се отличавали от ангелите Илия, Елисей и Иоан, тези истинни любители на девството? С нищо, освен с това, че са били облечени в смъртна природа; а във всичко останало, ако се изследва точно, те няма да се окажат по-лоши с нищо от тях; дори и този недостатък им служи за голяма похвала. Какво мъжество, какво благочестие са имали тези, които, живеейки на земята и подчинявайки се на необходимостта на смъртната природа, са могли да достигнат такава добродетел! А че такива ги е направило девството, е ясно от следното: ако те бяха имали жени и деца, нямаше да им е така лесно да се поселят в пустинята и не

биха започнали да презират своите домове и всичко житейско; а сега, освободили се от всички тези окови, те живеели на земята, както на небето; не се нуждаели нито от стени, нито от покрив, нито от постеля, нито от трапеза, нито от нещо друго подобно, но вместо покрив им било небето, вместо постеля - земята, вместо трапеза - пустинята; и това, което за другите бива причина за глад, безплодието на пустинята, същото то доставяло изобилие на светиите. Те не се нуждаели нито от грозде, нито от точила, нито от посеви, нито от жътва, но изворите, реките и езерата им давали обилно и приятно пиение, а трапеза на единия от тях приготвял ангел, чудесна и необикновена, и по-обилна, отколкото у хората: един хляб, се казва (в Писанието), бил достатъчен за *четиридесет дни* (3 Царств. 19:6-8); а другия често хранела чудотворната благодат на Духа, и не само него, но чрез него и други (4 Царств. 4:41-44). А Иоан, който бил *повече от пророк, по-голям от когото не се е явил между родените от жени* (Мат. 11:9, 11), дори няма нужда от човешка храна: не хляб, вино и масло поддържали живота на тялото му, но акриди и див мед. Виждаш ли ангелите на земята? Виждаш ли силата на девството? То направило така, че облечените в кръв и плът, ходещи по земята и подчинени на необходимостта на смъртната природа, във всичко постъпвали като безплътни, като вече достигнали небето, като получили безсмъртие.

80. За тях всичко било излишно, не само това, което наистина е такова: разкошът, богатството, властта, славата и ред други съновидения, но и това, което изглежда необходимо: жилищата, градовете и изкуствата; ето какво значи *благоприлично и безпрепятствено служене* (1 Кор. 7:35), ето добродетелта на девството! Удивително и достойно за много венци е преодоляването на яростта на страстите, сдържането на беснуващата се природа; но наистина, то бива удивително тогава, когато заедно с него има такъв живот; само по себе си то е слабо и недостатъчно за спасението на постигналите го. Свидетели могат да ни бъдат тези, които и сега се упражняват в подвизите на девството: те стоят толкова далече от Илия, Елисей и Иоан, колкото земята от небето. Както когато отстраниш *благоприличното и безпрепятствено служене*, ще подкопаеш самата сила на девството, така и когато го съединиш с превъзходен живот, ще имаш корен и основа на всички блага. Както тучната и плодородна земя храни корена, така и превъзходният живот отраства плодовете на девството. Той помазвал тези доблестни мъже за дивни подвизи, като разкъсвал всичките им вериги и ги правил способни със свободни и леки нозе, като на криле, да се издигат на небето. Където няма нито угаждане на жени, нито грижи за деца, там много лесно се проявява нестяжателността; а нестяжателността ни приближава към небето, като ни освобождава не само от страха, грижите и опасностите, но и от всички неудобства.

81. Този, който няма нищо, презира всичко, като че притежава всичко и има велико дръзновение пред началстващите, властниците, и дори пред самия украсен с диадема. Който презира богатството, той, простирайки се по-нататък, лесно ще презира и смъртта; и издигайки се над това, дръзновено ще говори с всички, без да се опасява и страхува от никого. А този, който е зает с богатство, е роб не само на богатството, но и на славата и почестите на настоящия живот, и изобщо на всичко житейско. Затова и Павел е нарекъл *сребролюбieto корен на всички злини* (1 Тим. 6:10). А девството има достатъчна сила да изсуши този корен и да вложи в нас друг, по-добър, произвеждащ всяко добро: свобода, дръзновение, мъжество, пламенна ревност, гореща любов към небесното, презрение към всичко земно. Така се раждат *благоприличното и безпрепятствено служене*.

82. Но какво мъдруват мнозина? Патриарх Авраам, казват, имал и жена, и деца, и богатство, и стада, и пасища, и при това Иоан, както Кръстителят, така и евангелистът, и единият и другият девственици, и Павел и Петър, отличавали се с въздържание, желаели да бъдат в неговото лоно. Кой ти е казал това, почтени, кой пророк, кой евангелист? Сам Христос, казват. Като видял голямата вяра на стотника, казал: *мнозина ще дойдат от изток и запад и ще насядат на трапеза с Авраама, Исаака и Иакова* (Мат. 8:11). Заедно с него, блаженстващ богаташът видял и Лазар (Лук. гл. 16). Но какво отношение има това към Павел, Петър и Иоан? Лазар не е Павел, нито Иоан, и *мнозина от изток и запад* не представляват сонма на апостолите, така че тези ваши думи са излишни и напразни. А ако искаш с точност да знаеш наградите на апостолите, послушай какво казва Този, Който Сам ще ги дари: *ще седнете и вие на дванайсет престола, като съдите дванайсетте Израилеви колена* (Мат. 19:28). Тук няма нито Авраам, нито неговия син, нито внука му, нито лежащия в неговото лоно, но много по-висше достойнство; последните ще съдят потомството на първите. И различието се вижда не само в това, но и в това, че с участието на Авраам ще се удостоят много; *мнозина*, казва Господ, *ще дойдат от изток и запад и ще насядат на трапеза с Авраама, Исаака и Иакова*; а тези

престоли няма да получи никой, освен сонмът на светите апостоли. Още ли, кажете ми ще споменавате за стада, пасища, бракове и деца? А какво, казват, ако много от девствениците след много подвизи желаят да се преселят там? Ще кажа нещо повече: много от девствениците няма да достигнат нито това лоно, нито най-малкото, но ще отидат в самата геена. Това показват девиците, останали извън брачния чертог (Мат. 25:12). Оттук не следва ли, че бракът е равен на девството, или че девството дори е по-лошо от него? Твоят пример представя девството като по-лошо (от брака). Авраам, живял в брак, се намира в покой и наслаждение, а девствениците - в геената; по вашите думи остава да направим такова заключение. Но това не е така, не: девството не само не е по-лошо, но е много по-добро от брака. Защо? Защото не бракът е направил Авраам такъв, и не девството е погубило тези нещастни (девици); но други добродетели на душата са прославили патриарха, и други пороци в живота са предали девиците на огъня. Той и в брачния живот се стремил да извършва добрите дела на девството, т.е. *благоприличното и безпрепятствено служене*, а те, избрали девството, са изпаднали в кръговрата на живота и в грижите, присъщи на брака. Какво, ще кажат, пречи и сега заедно с брака, децата, богатството и всичко останало да запазваме това безпрепятствено служене? Първо това, че сега вече няма равен на Авраам, и нито такъв, който малко да се доближава до него; той, имайки богатство и жена, повече от подвизаващите се в нестяжание презирал богатството и повече от девствениците се въздържал от удоволствия. Те всеки ден пламтят страстно, а той така погасявал този огън и не се предавал на никакво пристрастие, че не само се въздържал от наложницата си, но я отпуснал от дома си, за да заличи всеки повод за свада и несъгласие: а сега не е лесно да се намери това.

83. Освен това - и аз сега ще кажа същото, което говорих в началото: от нас не се изисква такава степен на добродетели, каквата от тях. Сега не можем да бъдем съвършени, ако не продадем всичко, не се откажем от всичко, не само от парите и от дома, но и от своята душа (Мат. гл. 11), а тогава още не се изисквала такава строгост. Какво, ще кажат, нима ние сега живеем по-строго от патриарха? Ние трябва (да живеем така) и това ни е заповядано, но ние не го правим, и затова отстоим далеч от този праведник; а това, че ни предстоят по-големи подвизи, е известно на всеки. Затова и Писанието прославя Ной, но не просто, а с някакво допълнение: *Ной, казва, беше човек праведен и непорочен в своя род; Ной ходеше по Бога* (Бит. 6:9), не просто съвършен, но в посоченото време, защото има много видове съвършенство, които се определят от различните времена. С течение на времето това, което някога е било съвършено, впоследствие става несъвършено. Например някога бил съвършен този, който живеел по закона: *който човек ги изпълнява* (Божиите наредби и закони), *ще бъде жив* (Лев. 18:5); а Христос със Своето идване показал, че това съвършенство е несъвършено; *ако вашата праведност не надмине праведността на книжниците и фарисеите, няма да влезете в царството небесно* (Мат. 5:20). Тогава само убийството се смятало за жестоко, а сега и гневът, и злословието могат да въвлекат в геената; тогава се наказвало само прелюбодеянието, а сега и безсрамният поглед към жена не е свободен от наказание; тогава само клетвопрестъплението било от лукавия, а сега и клетвата: *каквото е повече от това, то е от лукавия*, се казва (в Писанието) (Мат. 5:37); от хората от онова време не се изисквало нищо повече от това да обичат обичащите ги, а сега това велико и дивно дело е така несъвършено, че след изпълнението му с нищо не превъзхождаме митарите.

84. А защо не се полага еднаква награда за едни и същи добродетели за нас и за ветхозаветните, но ние, ако искаме да получим наравно с тях, трябва да покажем по-голяма добродетел? Защото сега се е изляла великата благодат на Духа и великият дар на Христовото пришествие; благодатта е направила (хората) от младенци съвършени мъже. Както ние изискваме много повече от своите деца, когато станат юноши, а когато станат мъже, вече не им се възхищаваме за това, за което сме ги хвалили в детска възраст, но изискваме от тях друго, много по-голямо; така и Бог в първите времена не изисквал от хората велики дела, като намиращи се в младенческо състояние. А когато те чули пророците и апостолите и получили благодатта на Духа, то Бог извисил степента на добродетелите, и това е справедливо. Той е определил и по-големи въздаяния, и много по-блестящи награди; вече не земята и земните блага, а небето и благата, превишаващи всеки ум, очакват праведниците. И така, не е ли безразсъдно възмъжалите да остават в предишното младенчество? Тогава човешката природа се разделяла в самата себе си и се водела непримирима борба. Като разсъждава за нея, Павел казва: *в членовете си виждам друг закон, който воюва против закона на моя ум и ме прави пленник на греховния закон, що е в членовете ми* (Рим. 7:23). А сега това го няма: *онова, което законът не можеше да извърши, понеже беше безсилен поради плътта, Бог извърши, като изпрати Своя Син в плът, подобна на плътта на греха, да се принесе в жертва за грях, и Той осъди греха в плътта*

(Рим. 8:3). Като въздава благодарност за това, Павел казва: *Нещастен аз човек! Кой ще ме избави от тялото на тая смърт? Благодаря на моя Бог чрез Исуса Христа* (Рим. 7:24, 25). Затова ние справедливо биваме наказвани за това, че станали свободни, не искаме да вървим наравно със свързаните, или, по-точно казано, ако постъпваме еднакво с тях, и тогава не се освобождаваме от наказание. Тези, които се наслаждават на дълбок мир, трябва да достигат много по-големи и славни трофеи, отколкото онези, които са силно измъчени от войната. Ако се въртим около парите, разкоша и жените, грижим се за делата, то кога ще станем (съвършени) мъже, кога ще живеем духовно, кога ще се грижим за Господни неща? След излизането оттук ли? Но тогава вече няма да бъде време за трудове и подвизи, а за венци и наказания. Тогава и девственицата, ако няма елей в светилника, няма да може да го получи от другите, но ще остане вън от чертога (Мат. гл. 25); и ако някой се яви облечен в нечиста дреха, няма да може да излезе да смени дрехата си, но ще бъде хвърлен в геенския огън (Мат. гл. 22); и дори да моли самия Авраам (Лук. 16), вече няма да постигне никакъв успех. Когато настъпи определеният ден (на съда), ще бъде поставено седалище, Съдията ще седне, ще потече огнената река (Дан. 7:10), и ще се поиска отчет за нашите дела, тогава вече няма да можем да получим опрощение на греховете, но искаме или не, ще бъдем привлечени към заслуженото наказание за тях. И тогава никой няма да може да умолява за нас, но дори някой да има дръзновение, еднакво с великите и дивни мъже, като Ной, Иов, Даниил, започне да умолява поне за своите синове и дъщери, няма да постигне успех; а грешниците по необходимост ще се подхвърлят на вечно наказание, както и праведниците ще се удостоят с награди. А това, че нито едните, нито другите ще имат край, ни е известил Христос, като е казал, че както животът ще бъде вечен, така и наказанието ще бъде вечно. Когато Той одобрил стоящите от дясната страна и е осъдил стоящите от лявата, е добавил: *тия ще отидат във вечна мъка, а праведниците - в живот вечен* (Мат. 25:46). Затова всякак трябва да благоустроим себе си тук и имащият жена да бъде като че няма, а нямащият наистина заедно с девството да се упражнява и във всяка друга добродетел, за да не ридаем напразно след излизането оттук.

КЪМ МЛАДАТА ВДОВИЦА

Предлаганите тук две слова са написани от св. Иоан Златоуст до една млада вдовица, чийто мъж, на име Фирасий, бил знатен и благочестив човек, и починал в цветуща възраст, след пет години съпружество. Като преподава на вдовицата християнски утешения и увещания, светителят засяга някои исторически лица и събития, по които можем да съдим за времето на написване на тези слова. Така в 4-тия раздел на първото Слово, където тогавашният римски император се представя като воюващ с варварите, се говори за Теодосий Велики, който от времето на своето провъзгласяване за император в 379 г. водел почти непрестанна война с готите до решителното им поражение през 382 г. Затова можем да заключаваме, че първото Слово е написано не по-рано от 380 г. и не по-късно от 382 г. А второто Слово, разбира се, последвало скоро след първото.

СЛОВО ПЪРВО

Всички ще се съгласят с теб и никой, дори от много благочестивите, няма да започне да противоречи на това, че ти си получила тежък удар на най-уязвимото място; но тъй като ранените не бива да прекарват цялото време в плач и сълзи, но внимателно да се грижат за излекуването на раните, така че те, оставени без внимание, да не причинят още повече сълзи и да не усилят пламъка на скръбта: то и за теб е полезно да получиш словесно утешение, и спряла потока на сълзите, поне за кратко време да се предадеш на тези, които желаят да те утешат. Затова и ние не те безпокояхме по време на най-силната скръб, когато тази мълния току-що беше паднала (върху теб); но като изчакахме този промеждутък от време и ти дадохме възможност да се наситиш на ридания, когато накрая ти би имала възможност да погледнеш през тази мъгла и да отвориш слуха си за тези, които се стремят да те утешат, и ние сега, след (увещателните) думи на слугините, предлагаме и своите. Който започнеш да (те) убеждава да оставиш скръбта тогава, когато бурята беше силна и скръбта дълбока, той още повече би усилил твоите ридания, и с думите си би дал много храна на огъня (на скръбта), а на себе си би навлякъл недоволство и мнение като за недобър и безразсъден човек; а когато бурята накрая започна да утихва и Бог усмири яростта на вълните, ние свободно ще разпънем платната на словото. Когато времето не е много лошо, изкуството може би е в състояние да извърши своето дело; а когато вятърът напират непреодолимо, тогава и опитността не принася никаква полза. По всички тези причини ние мълчяхме през цялото време досега, и едва сега се решихме да отворим уста, когато чухме от твоя чичо, че накрая можем да се осмелим да направим това, че вече се осмеляват да водят дълги беседи с теб и почетните слугини, и външни жени, и родственици, и други (твои) близки. Ако приемаш техните думи, сме напълно убедени, че няма да отхвърлиш и нашите, но ще ги изслушаш със спокойствие и благодушие. Жените винаги са много чувствителни към нещастията, а когато се добави и младостта, и преждевременното вдовство, и неопитността в делата, и голямото множество грижи, докато цялото време преди е било прекарано в удоволствия, в доволство и богатство, то скръбта се увеличава неколкократно, и ако подложилата се на нея не получи помощ свише, може да я порази някоя случайна мисъл. В това намирам първо и най-голямо доказателство за великата Божия грижа за теб; защото да не изпаднеш в отчаяние от скръб и да не се лишиш от естественото състояние на своя разум при внезапното стечение на толкова бедствия, би било дело не на човешка помощ, а на всемогъщата Десница, на този Разум, който е неизмерим, на тази Премъдрост, която е неизследима, на Отца на щедростите и на Бога на всяко утешение. *Защото Той ни нарани - и Той ще ни изцели, порази - и ще превърже раните ни* (Ос. 6:1). Докато беше жив твоят блажен мъж, ти се ползваше с почит, внимание и грижи, дотолкова, доколкото е възможно да се получат от човек; а когато Бог го взе при Себе Си, Той Сам зае неговото място за теб. И това не е моя мисъл, а на блажения пророк Давид, който казва: (Господ) *поддържа сираче и вдовица* (Пс. 145:9); и на друго място Го нарича *Баща на сираци и съдия на вдовици* (Пс. 67:6), и ти често можеш да видиш Неговата голяма грижа за такива хора.

2. Но за да не огорчава душата ти самото название (вдовица), произнасяно често, и да не те смуцава с мисъл за това, че то те е постигнало в най-цветуща възраст, първо искам да кажа за това и да обясня, че названието вдовство е название не на нещастие, а на почест, на голяма почест. Не ми привеждай за свидетелство лъжливото мнение на тълпата, но (изслушай) законоположението на блажения Павел, или по-точно, на Христа, защото каквото говорел Павел, чрез него говорел Христос, както е казал и самият той: *вие търсите*

доказателства за Христа, Който говори в мене (2 Кор. 13:3). Какво казва той? *За вдовица да се приема жена не по-долу от шейсет години* (1 Тим. 5:9), и още: *а по-млади вдовици не приемай* (ст. 11); и с едното, и с другото той желае да ни покаже величието на това състояние (вдовството). Когато дава постановления за епископите, никъде не определя броя на годините, а тук прави това с голяма точност. Защо? Не защото вдовството е по-високо от свещенството, а защото те (вдовиците) срещат повече трудности, отколкото (епископите), тъй като от различни страни ги заобикалят множество дела, обществени и лични. Както градът, заграден със стена, бива открит за всички, желаещи да се втурнат в него за разграбване, така и младата вдовица отвсякъде бива заобиколена от множество коварни хора не само домогващи се до имуществото ѝ, но и готови да осквернят целомъдрието ѝ. И не само тези, но и много други поводи можем да посочим за нейното падение. Така неуважението от страна на домашните, заплетеността на делата, лишаването от предишната почит, видимото благополучие на връстниците ѝ, а често и желанието за удоволствия разполагат вдовиците да встъпват във втори брак. Между тях се срещат и такива, които не желаят да встъпват в законен брак с мъже, но (живеят с тях) тайно и скрито; и правят това, за да получат похвали за вдовството; тъй като това състояние не само не е укорително, но и се смята за достойно за удивление и почит между хората, не само при нас, верните, но и при самите неверни. Когато бях още млад, помня как моят учител (а той беше най-суеверният от всички хора) пред мнозина се удивляваше на моята майка. Като искаше да узнае, по обичая си, от заобикалящите го какъв съм аз, и като чу от някого, че съм син на вдовица, той ме попита за възрастта на моята майка и за времето, откакто е вдовица. И когато казах, че тя е на четиридесет години от раждането си, и че вече са минали двадесет години, откакто е останала без баща ми, той се изуми, силно възкликна и като се обърна към присъстващите, каза: "Ах! какви жени имат християните!" С такова удивление и такава похвала се ползва състоянието (на вдовството) не само при нас, но и при външните (езичниците)! Знаейки всичко това, блаженият Павел е казал: *За вдовица да се приема жена не по-долу от шейсет години* (1 Тим. 5:9). Впрочем не само по свидетелството за годините той позволява да бъде причислена към свещения лик (на вдовиците), но добавя и други качества: *известна с добри дела: ако е деца отхранила, странници пригледвала, нозе на светици умивала; ако е на страдалци помагала и всяко добро дело усърдно следвала* (ст. 10). Какво внимание и изпитване! Какви добродетели изисква той от вдовицата и с каква точност ги изброява! Той не би направил това, ако не искаше да ѝ дари дело, почтено и достойно за уважение. *А по-млади вдовици*, казва той, *не приемай, защото, кога пренебрегнат Христа искат да се женят* (ст. 11). С тези думи (апостолът) ни внушава, че жените, останали без мъже, вместо с тях се съединяват с Христа. Забележи как с тези думи той показва, че такъв съюз е лек и приятен; именно с думите: *кога пренебрегнат Христа, искат да се женят*, той говори за Христа като за някакъв кротък мъж, който не постъпва с тях самовластно, но им позволява да живеят на свобода. Но той не е спрял словото си дотук, но е показал голямата грижа за вдовицата и на друго място, като казва: *която живее разпуснато, приживе е умряла* (1 Тим. 5:6). *А която е истинска вдовица и е останала сама, тя се надява на Бога и пребъдва в моления и молитви денем и нощем* (ст. 5). И в посланието до коринтяни казва: *тя е по-блажена, ако си остане тъй* (1 Кор. 7:40). Виждаш ли какви похвали (се отдават) на вдовството, и при това в Новия Завет, когато е просияла и красотата на девството? Но и в това време блясъкът на девството не може да помрачи светлостта на вдовството, и то сега сияе със свое собствено достойнство. И тъй, когато споменаваме за вдовството, не падай духом и не смятай това състояние за позорно; защото, ако то е позорно, то колко повече девството. Но не, не; да не бъде! Ако всички почитаме и уважаваме жените, които живеят въздържано още при живи съпрузи, то как да не почитаме и хвалим тези, които и след смъртта на мъжете си, им оказват предишното благоразположение? Докато си живяла с блажения Фирасий, то, както казах, си се ползвала с почит и внимание, каквито можеш да получиш от човек; а сега вместо него ти имаш Владиката на всички - Бога, Който и преди Те е пазел, а сега още повече ще се грижи за теб; и немалко доказателство за Своя велик промисъл за теб, както казах по-горе, Той вече ни е показал с това, че те е запазил здрава и невредима сред пламъка на грижите и скърбите, и не е допуснал да претърпиш нищо нежелателно. А ако Той не е допуснал да се случи корабкрушение по време на такава буря, колко повече ще запази душата ти във време на тишина, и ще облекчи за теб тежестта както на вдовството, така и на възникващите в него бедствия.

3. Ако те смущава не названието вдовица, а загубата на такъв мъж, в съгласие с теб и аз ще призная, че по цялата земя между светските хора не е имало много такива любезни, кротки, смирени, искрени, разумни и благочестиви. Но ако той се беше превърнал в нищо, тогава би следвало да скърбиш и да се съкрушаваш; а ако той е доплувал до тихото пристанище и се е преселил при своя истинен Цар, за това трябва не да плачем, а да се радваме. Тази смърт не е смърт, а някакво преселване и преместване от по-лошо (състояние) в по-

добро, от земята на небето, от хората при ангелите и архангелите, при Владиката на ангелите и архангелите. Тук на земята, когато той е служил на царя, е можел да очаква опасности и много козни от завистниците; защото според мярата на израстването на неговата знаменитост, са се умножавали и козните на враговете; а след заминаването оттук вече не трябва да се опасява от нищо такова. Затова колкото скърбиш, задето Бог е взел при Себе Си толкова полезен и добродетелен човек, толкова би трябвало да се радваш, че се е преселил оттук в голяма безопасност и слава, и след като се е избавил от смущенията на настоящия непостоянен живот, пребивава в пълен мир и спокойствие. Наистина, не е ли странно да признаваме небето за много по-добро от земята, а преселилите се оттук там да оплакваме? Ако покойният беше живял порочно и противно на Божията воля, би следвало да се съкрушаваме и ридаем за него не само след смъртта, но и приживе; а тъй като и той е принадлежал към възлюбените на Бога, трябва еднакво да се радваме, независимо дали е жив, или починал. И за това, че така трябва да постъпваме, ти, разбира се, си слушала от блажения Павел, който казва: *желая да се освободя и да бъда с Христа* (Фил. 1:23). Но ти може би искаш да слушаш думите на своя мъж и да се наслаждаваш на дружбата с него, желаеш да общуваш с него както преди, и да се ползваш от славата, блясъка, почитта и спокойствието, които си имала преди, и загубата на всичко това те смущава и помрачава? Ти и сега можеш да запазваш любовта към него, както и преди; силата на любовта е такава, че тя обхваща, свързва и съединява не само тези, които се намират при нас или близко до нас, и които виждаме, но и тези, които са отдалечени от нас; нито продължителното време, нито далечните разстояния, нищо друго подобно не може да прекъсне и прекрати душевната дружба. А ако желаеш да го видиш лице в лице (зная, че много желаеш това), запази ложето му недостъпно за друг мъж, постарай се да се сравняваш с него по живот, и ти, разбира се, ще си отидеш оттук в един и същ лик с него, и ще живееш заедно с него не пет години, както тук, не двадесет или сто, дори не хиляда или две хиляди, не десет хиляди или няколко десетки хилядолетия, но в безкрайни, вечни векове. Наследяването на тези места за упокоение се получава не по телесно родство, а по еднакъв начин на живот. Ако еднаквият начин на живот е довел и Лазар, непознат на Авраам, в самото му лоно, и го удостоява със сядане на трапезата заедно с много от изток и запад, то и ти ще заемеш мястото за упокоение заедно с прекрасния Фирасий, ако пожелаеш да живееш също така, както е живял и той; тогава ти отново ще го видиш, но не в тази телесна красота, с която е починал, а в съвсем друг блясък и сияние, много по-светли от слънчевите лъчи. Настоящото тяло, колкото и голяма висота да е достигнало, е тленно; а телата на благоугодилите на Бога ще се облекат в такава слава, на която не може и да се гледа с тези очи. Някои знаци и неясни следи на това Бог ни е показал както във Ветхия, така и в Новия Завет. Тогава лицето на Моисей сияело с такава слава, че израилтяните не можели да гледат към него, а в Новия Завет много повече просияло Христовото лице. Каж ми: ако някой бе обещал да направи него (Фирасий) цар на цялата земя и за това му беше заповядал да се раздели с теб за двадесет години, а след това бе обещал да го върне при теб в диадема и багреница, и да направи и теб участница в неговата слава, нима ти не би понесла такава раздяла благодушно и с подобаващо благородие? Нима не би се зарадвала на такъв дар и не би го сметнала за многожелан? Понеси тази раздяла и сега, не за земното царство, а за небесното, не за да видиш мъжа си в златна дреха, но в безсмъртие и слава, каквато е присъща на небесните жители. Ако много те измъчва продължителността (на раздялата), той вероятно, понякога ти се явява в съновидения, разговаря с теб, както преди, и ти показва своето многожелано лице, нека това ти бъде утешение вместо писма, или по-точно, дори много по-ясно от писма. В писмо се виждат само буквите, а тук може да се види и образът на лицето, и кротката усмивка, и осанката, и походката, може да се чуе и звук и да се познае най-приятният глас.

4. А ако скърбиш за спокойствието, на което си се наслаждавала, докато той е бил жив, а може би и за надеждите за още по-големи почести (слушал съм, че той е могъл скоро да достигне високото място на градоначалник; а това, мисля, измъчва и смущава душата ти повече от всичко), то представи си онези, които са били на по-висока степен на достойнство от него, и са завършили живота си по твърде жалък начин. Ще ти напомня за тях. Ти може би си слушала за Теодор Сицилийски: той беше в числото на най-знаменитите мъже; като превъзхождаше всички с красота, величествен вид и дръзновение пред царя, и имаше толкова сила, колкото никой от приближените (на царя), но той не понесе скромно това благополучие, а замисли зло против царя¹ и беше уличен в това и наказан по най-жалък начин; а жена му, която с нищо не отстъпваше на твоето благородство нито по възпитание, нито по произход, нито в каквото и да е друго отношение, изведнъж се лиши от цялото си имущество и дори от свободата си, и беше включена в числото на домашната прислуга и принудена да живее по-зле от всяка слугиня, имайки това предимство

¹Амиан Марцел, Истор. Книг. XXIX.

пред другите, че със своето извънмерно нещастие възбуждаше сълзи у всички, които я виждаха. Разказват и за Артемизия, жена на много знатен човек; за това, че и той започнал да се домогва до върховна власт, и тя била доведена до същата бедност и ослепяла, отчасти поради голямата си печал, отчасти поради множеството сълзи, помрачили зрението ѝ, и сега се нуждае от помощ, за да достигне до чуждите врати и така да получи необходимата храна. Мога да посоча и много други семейства, претърпели същото унижение, ако не познавах благочестието и благоразумието на твоята душа, която не желае да търси утешение в чуждите нещастия. А посочените примери ти представих само за да се убедиш, че човешките дела са нищожни и наистина, както е казал пророкът, *всяка слава е като трева* (Ис. 40:6 - слав.). Колкото по-високо се издига човек и колкото повече блясък придобива, толкова по-дълбоко е неговото падение; и това става не само с подчинените, но и със самите царуващи (особи). Не може да се намери почтен дом, който да е изпълнен с такива нещастия, с каквито биват изпълнени царските чертози: и преждевременно сиротство, и вдовство, и насилствена смърт, убийства, много по-беззаконни и тежки от тези, за които се разказва в трагедиите, особено поразяват облечените в такава власт. Да оставим древните примери, ще кажа, че от царуващите в нашия век (общо девет)² само двама са завършили живота си с естествена смърт³; от останалите един загинал от метежник, друг на война, трети от козните на своите телохранители, четвърти от самия този, който го избрал и облякъл в багреница; а жените им умрели, както казват, едни от отрова, други от самата печал. От останалите живи досега една, която има дете сираче, трепери от страх някой от властителите да не го погуби от опасение относно бъдещето; а друга едва по ходатайството на мнозина се е върнала от заточението, на което преди я е изпратил нейният господар. От жените на сега царуващите особи една, освободила се от предишните нещастия, заедно с тази радост изпитва и голяма скръб, защото властителят е още млад и неопитен, и заобиколен от множество зложелатели⁴; а друга съвсем се е измъчила от страх и живее по-зле от осъдените на смърт поради това, че мъжът ѝ, откакто се е облякъл в диадема, и досега прекарва времето си във войни и сражения⁵, и страда повече, отколкото от тези нещастия, от срам и всеобщи укори. Защото никога преди не е ставало това, което се случва сега: варварите, излезли от своята страна, проникват на хиляда, дори на няколко хиляди стадия⁶ в нашата земя; като изгарят селища и разрушават градове, те не мислят и да се връщат, но като че се забавляват в игра, а не воюват, издевателстват над всички наши; а някой от техните царе, говорят, бил казал, че се изумява от безсрамието на нашите воители, които колят като овце, а те дори се надяват да победят и не искат да излязат от своята земя; сам аз, казва той, вече се преситих да ги убивам. Какво, мислиш, е на душата на царя и на неговата съпруга, когато слушат такива думи?

5. Когато си спомниш за тази война, си представих дълъг ред вдовици, които преди са блестели със знаменитостта на своите мъже, а сега изведнъж всички са се облекли в печални, черни дрехи, и прекарват цялото си време в сълзи. С тях не се е случило същото, каквото с твоята почтена глава. Ти, почтена, си видяла своя прекрасен мъж лежащ на одър, слушала си последните му думи, получила си от него наставления как да водиш домашните дела, и си получила завещание, с което той напълно те е оградил от користолюбиви и коварни хора. Освен това ти често си припадала пред него, когато е лежал вече мъртъв, целувала си очите му, прегръщала си го и си го оплаквала, видяла си с каква чест е бил изпратен, сама си приготвила всичко необходимо за прилично погребение, и досега получаваш немалко утешение в скръбта, като често посещаваш гроба му. А те са били лишени от всичко това, всички те, изпратили мъжете си на война с надежда за тяхното завръщане, вместо мъжете си са получили печалната вест за тяхната смърт; дошлите при тях са им донесли не телата на убитите им (мъже), а само разкази за това как са загинали. А има и такива, които не са се удостоили и с такъв разказ и не са могли да узнаят как са загинали (мъжете им), които са били повлечени от множество убити. И удивително ли е, че са загинали много от военачалниците, когато и самият цар, скрил се с няколко воители в едно село, не се решавал да излезе от него и да се противопостави на нападащите, но оставайки там, бил изгорен от тях и изгорял заедно с всички, които били там, не само хора, но и коне, оръжие, стени, така че всичко това се превърнало в пепел?⁷ Такава вест за царя, вместо самия него, донесли на жена му отишлите на сражение с него. Наистина, светският блясък с нищо не се отличава от представленията на зрелищата и от красотата на пролетните цветя; първо, тя изчезва преди

²Констанций Хлор, Константин, Констанций, Констант, Гал, Юлиан, Иовиан, Валентиниан и Валент (304-378 г. сл. Р. Хр.).

³Константин и Констанций.

⁴Император Грациан.

⁵Император Теодосий Велики.

⁶Стадия - мярка за дължина в древна Гърция, около 200 м.

⁷Император Валент.

самото си появяване; след това, ако някога остане за малко време, начаса се оказва тленна. Има ли нещо по-нищожно от хорската чест и слава? Какъв плод принася тя, каква полза? До добър край ли води? И, ако тя е свързана с толкова скръб! А сега, предаденият на тази най-жестока господарка (страстта за слава), не само не придобива нищо добро, но постоянно е принуден да търпи много неприятни и вредни неща. Тя господства над онези, които ѝ се предават, и колкото повече угаждане получава от тези слуги, толкова повече се превъзнася над тях и с толкова по-тежки заповеди ги измъчва; а на тези, които я отхвърлят и презират, тя може да отмъсти. Така тя бива по-свирепа от тиранин и от всеки звяр; защото от ласкавото отношение и тиранинът, и звярът често стават кротки, а тази страст става особено свирепа тогава, когато повече ѝ се подчиняват, и ако намери някой, който да ѝ е послушен и готов на всичко, няма да се откаже да му заповядва каквото и да било. Тя има за своя сътрудница и друга (страст), когато безпогрешно може да се нарече нейна дъщеря. Когато тя е била възпитана и отгледана и здраво се вкорени в нас, поражда гордост, която не по-малко от самата нея може да низвергне в пропаст душата на предалия ѝ се.

6. И така, кажи ми, нима плачеш за това, че Бог те е избавил от толкова жестоко робство и е заградил достъпа (до теб) на тези пагубни недъзи? Докато е бил жив мъжът ти, те непрестанно са се втурвали в твоите душевни помисли; а когато той е починал, те вече не могат да нападнат ума ти от никоя страна. След това ти остава да не плачеш за тяхното отдалечаване и да не допускаш непоносимото им робство; защото, където започнат да действат силно, там провалят и разрушават всичко до основи; и както много от разпътните жени, безобразни и отвратителни по природа, с мазила и украшения прелъстяват още неопитните души на юноши, и когато ги подчинят на своята власт, се отнасят с тях по-лошо, отколкото с всеки неволник, така и тези страсти, тщеславието и гордостта, оскверняват човешките души повече от всяка язва. Затова и богатството на мнозина е изглеждало благо, а без тези страсти и то няма да е привлекателно. Тези, които са успели да придобият слава сред народа чрез бедността, вече не само не са се стремели да забогатяват, но и са отхвърляли златото, предлагано им в голямо количество. Ти нямаш нужда да ти посочвам такива хора, но сама по-добре от нас познаваш Епамонид, Сократ, Аристид, Диоген, Кратис, който дал земята си за пасище на овце⁸. Други, които не са имали богатство, като са виждали, че бедността може да им донесе слава, веднага са се обръщали към нея; а този (Кратис) оставил и това, което имал: с такова неистовство са се старали всички да придобият този свиреп звяр (славата)! Да не плачем, че Бог ни е избавил от гнусното, смешно и крайно срамно робство на тази владетелка; тя само носи блестящо име, а на дело довежда отдадените ѝ до състояние, противоположно на това название, и няма никой, който да не се смее над правещите нещо заради слава. Само този може да стане знаменит и славен, който не се домогва до това, а който смята народната слава за нещо велико и за придобиването ѝ понася и прави всичко, той всъщност не достига до нея и не я получава, но се удостоява с всичко противоположно: осмиване, осъждане, злословие, вражда и ненавист. И това обикновено става не само с мъжете, но и с вас, жените, и особено с вас. На тази, която спазва простота и във външния вид, и в походката, и в облеклото, и от никого не търси чест, всички (жени) се удивляват, възхищават ѝ се и я облажават, и ѝ желаят всичко добро, а от тщеславната се отвращават с ненавист, бягат като от див звяр, и я обсипват с хиляди проклетия и злословия. Когато не преследваме човешката слава, ние не само избягваме тези злини, но освен казаното по-горе придобиваме това, което е по-важно от всичко, като малко по малко се приучваме да облекчаваме себе си, да се издигаме на небето и да презираме всичко земно. Не търсещият почести от хората, каквото и добро да върши, прави го спокойно, и независимо дали обстоятелствата в живота му са прискръбни или благоприятни, няма да претърпи никаква вреда: първите не са в състояние да го поразят и да го хвърлят (в униние), а последните - да го направят горд и надменен, но сред всички промени и смущения той остава извън всяка промяна. Това, надявам се, скоро ще стане и с твоята душа, и ти, отрекла се от всичко житейско, ще ни покажеш образ на небесен живот, и не след дълго ще се смееш над славата, за която сега плачеш, като виждаш колко празна и суетна е нейната външност. А ако желаеш да имаш спокойствието, което си имала, докато е бил жив мъжът ти, да запазиш имуществото и да не се подхвърляш на никакви козни от възползващите се от чуждото нещастие, то *възложи на Господа грижите си, и Той ще те подкрепи* (Пс. 54:23). *Погледнете*, казва (премъдрият), *на древните родове и вижте: кой е вярвал Господу, и е бил посрамен? или кой е пребъдвал в страха Му, и е бил оставен? или кой е викал към Него, и Той го е презрял?* (Сир. 2:10). Този, Който ти е помогнал да понесеш толкова непоносимо нещастие и те е успокоил сега, Той и занаят ще те огради от

⁸Епамонид - фивски пълководец, Сократ - философ, Аристид - атински управител, Диоген Синопски - философ циник, Кратис Тивски - ученик на Диоген.

беди; а че няма да изпиташ по-голямо нещастие от това, и сама ще се съгласиш с нас. Ако така мъжествено си понесла настоящото нещастие, бидейки при това неопитна, то много по-леко ще понесеш, ако - да не бъде! - впоследствие с теб се случи нещо нежелателно. И така, търси небето и всичко онова, което води към тамошния живот, и тогава нищо тукашно няма да може да ти навреди, дори и самият *светоуправник на тъмнината* (Еф. 6:12), само да не причиняваме вреда на самите себе си. Дори някой да ни отнеме имуществото, дори да израни тялото (ни), всичко това не е нищо за нас, когато душата ни остава здрава.

7. Изобщо, ако желаеш и имуществото ти да бъде в безопасност и дори да се умножи, ще ти покажа начин и място, където не е възможно да проникне никой от злонамерените хора. Кое е това място? Небето. Изпрати го при своя прекрасен мъж, и нито крадец, нито зломисленик, нито нещо друго вредно ще може да се докосне до него. Ако сложиш неговото имущество там, ще получиш голяма печалба от него; защото всичко, което насаждаме на небесата, принася най-голям и добър плод, такъв, какъвто е свойствено да принасят небесните растения. Ако постъпиш така, виж какви блага ще получиш: първо, вечен живот и благата, обещани на обичащите Бога; които *око не е виждало, ухо не е чувало и човеку на ум не са идвали* (1 Кор. 2:9); след това - постоянно жителство с твоя прекрасен (Фирасий); и ще се избавиш от тукашните грижи, опасения, опасности, козни, вражди и ненавист. Докато държиш имуществото при себе си, може би ще се намерят хора, които да го присвоят за себе си; а ако го преместиш на небето, ще водиш живот в безопасност, спокойствие и безметежност, и ще се наслаждаваш на благодушие заедно с благочестието. Наистина, много безразсъдно е, че, когато искаме да купим нива, търсим плодородна земя, а когато вместо земята се предлага небето и можем да придобием място там, оставаме на земята и търпим на нея скърби, защото (земните) надежди често ни мамят. Ако душата ти силно се смущава и тревожи от това, че твоят мъж неведнъж е имал надежда да получи достойнството на градоначалник и е бил взет преди получаването на тази власт, първо, обърни внимание на това, че макар тази надежда да е била твърде очевидна, тя е била човешка надежда, която често не се сбъдва; в живота виждаме много такива случаи, когато най-несъмнените на пръв поглед надежди са оставали неизпълнени, и обратно, често се е сбъждало това, което и наум не ни е идвало, и това, както виждаме, постоянно се случва и с властите, и с царствата, и с наследствата, и с браковете, и с всичко; така че, макар и времето (на осъществяването на тази надежда) да е било много близко, но според пословицата "от чашата до устата разстоянието е много голямо". И Писанието казва: *от сутрин до вечер времето семенява* (Сир. 28:26). Така днес един царува, а утре умира. И още, обяснявайки ни несигурността на надеждите, същият казва: *много владетели са на земя седели, и оня, за когото не са мислили, е носил венец* (Сир. 11:5). Така (и за твоя мъж) не е напълно известно дали приживе би получил тази власт, в което ни кара да се съмняваме и неизвестността на бъдещето, и други обстоятелства. Оттук става ясно, че той, ако беше останал жив и беше получил тази власт дали с него нямаше да се случи дори обратното: дали не би изгубил и достойнството, което има, подхвърляйки се на болест, или претърпявайки завистта и злобата на хората, желаещи да му навредят, или изпитвайки някакво друго нещастие? Да приемем, ако е угодно, за несъмнено, че той непременно би достигнал такава висота; но колкото по-високо е достойнството, с толкова по-големи опасности, грижи и козни е свързано то. Дори и да не се случи това, дори да беше преплувал това море много безопасно и спокойно: какъв, кажи ми, би бил краят? Не такъв ли, какъвто и сега? Дори може би не такъв, а друг, неприятен и нежелателен. Първо, той по-късно би видял небето и всичко небесно, а това е немалка загуба за вярващите в бъдещето; след това, макар и да би живял много чисто, но вследствие на продължителността на живота и на неизбежните за това звание обстоятелства, не би могъл да си отиде така чист, както сега. Не е известно дали след много промени не би паднал в крайно безгрижие, в което да умре. Сега сме убедени, че по Божия милост той е отлетял в страната на упокоението, защото не е направил нищо, което да го лишава от небесното царство; а тогава, прекарвайки много време в обществени дела, той може би би се покрил с много петна; защото да се движиш сред толкова много злини и да преживееш добре - това е изключителна рядкост; а да грешиш волно или неволно - е нещо обикновено и постоянно случващо се. Но сега ние сме избавени от такова опасение и твърдо убедени, че той в съдния ден ще се яви в голям блясък, и ще сияе близо до Царя, заедно с ангелите ще предшествва Христа, облечен в неизказана слава, ще предстои пред Съдията - Царя, и ще Му служи на първо място. Затова, като оставиш сълзите и риданията, се стреми да живееш така, че сравнявайки се с него по добродетели, да се поселиш в една обител с него, и отново да се съединиш с него в безкрайни векове, не с този съюз на брака, но с друг, много по-превъзходен; защото той (бракът) е само съюз на телата, а тогава ще има съединение на душа с душата, много по-ясно, приятно и превъзходно.

СЛОВО ВТОРО

За въздържанието от втори брак

1. Не е удивително, че желаят да се омъжат жени, неизпитали семейния живот, мъките на раждането на деца и всичко останало, което внася бракът в дома на хората; и “войната”, това толкова трудно дело, според пословицата, “е приятна за неопитните”; но когато жените, които са понесли хиляди скърби и често от горчив опит са били принудени да смятат за блажени свободните от светски дела, и хиляди пъти да проклинат и самите себе си, и своите сватовници, и деня, в който са влезли в брачните чертози, когато тези жени, след такива огорчения, отново се стремят към същото състояние - това ме изпълва с крайно удивление и недоумение, и ме кара да изследвам причината за стремежа към това състояние, което са смятали за непоносимо, докато са били в него; защо сега, когато са се освободили, отново се домогват до него, като към нещо силно желано? Като разгледах от различни страни множеството свои мисли за това дело, едва накрая, както предполагам, намерих причината за него; по-точно казано, причината за това не е само една или две, а много повече. Някои (от вдовиците), поради многото време забравили за миналото и грижещи се само за настоящето, встъпват в брак, за да се освободят от бедствията на вдовството, но намират в него други, много по-тежки бедствия, така че повтарят предишните оплаквания. Други, като се предават отново на светски дела и се стремят към славата на настоящия живот и смятат състоянието на вдовство за предосъдително, от суетна слава и пусто величие приемат върху себе си тежестите на брачния живот. А има и такива, които отново встъпват в предишното състояние не по тези причини, но единствено поради невъздържание, макар и да се стремят да прикрият истинската причина зад горепосочените предлози. Впрочем, както сам не смея да ги упреквам и осъждам за този брак, така не съветвам и другите, защото иначе съди за това и блаженият Павел, и по-точно, Дух Свети, като казва: *Жената е свързана чрез закона, докле е жив мъж ѝ; ако пък умре мъж ѝ, тя е свободна да се омъжи за когото иска, но само в име Господне* (1 Кор. 7:39), и позволява на вдовицата, ако пожелае, отново да встъпи в брак; и след това казва: *но тя е по-блажена, ако си остане тъй* (ст. 40), за да не помисли някой, че това е човешка заповед, е добавил: *мисля, че и аз имам Дух Божий*, и с това е показал, че е написал това по внушение на Духа. И така, нека никой не мисли, че за порицание и осъждане на встъпващите в брак говоря това, което сега ще кажа. Би било крайно надменно и безразсъдно, ако започнем безпощадно да осъждаме онези, които не е осъдил, но е пощадил блаженият апостол, когато при това сами сме обременени с множество грехове. Ако ни се заповядва да не съдим, за да не бъдем сами осъдени в същата мяра (Мат. 7:1, 2), и да не бъдем строги, но снизходителни и кротки съдии на чуждите грехове, то ти, като порицаваш такова дело, което не представлява и грях, и осъждаш другите, с това ще лишиш самия себе си от всяко опрощение, като със своите постъпки към ближните направиш съдията много по-строг към самия теб. И така, сега пристъпих към този предмет съвсем не за да упреквам и осъждам (вдовиците); което може да се извършва в Господа, то не подлежи на никакво осъждане; само, казва апостолът, да бъде *в име Господне*. Както, когато говорим за девството, го превъзнасяме (с похвали) не за да унизим брака: така, беседвайки за вдовството, съветваме да се задоволява с първия брак не защото смятаме втория брак за забранен, но допускаме, че и вторият брак е законно дело, но първият е много по-добър от втория. Затова никой да не смята за порок това, което, в сравнение с по-висшето, се оказва по-нисше. Ние не правим това сравнение, да поставим втория брак в разряда на порочните дела; но като го признаваме за законен и предоставен на волята (на вдовицата), предпочитаме пред него и уважаваме повече първия брак, като много по-добър. Защо? Защото не е едно и също да бъде жена на един мъж и същата да бъде жена на друг. Тази, която се е задоволила с първия брак, е показала, че тя и преди не би встъпила в този брак, ако добре познаваше това състояние от опит; а тази, която на брачното ложе на първия мъж довежда друг, представлява немалко доказателство за голяма любов към света и привързаност към земното. Първата и докато мъжът ѝ е бил жив, не е била склонна към никой друг; а последната, макар и при жив мъж да не е грешила с друг, се е занимавала с много други повече, отколкото с него.

2. Но без да осъждаме с догадки изминалия живот, да разгледаме самото дело. Както девството е по-добро от брака, така първият брак е по-добър от втория. Вдовицата, която само в началото стои по-ниско от девицата, в края отново става равна и еднаква с нея; а вторият брак стои по-ниско от девството и от едната, и от другата страна. Освен това тази, която лесно понася вдовството, разбира се, често се е въздържала и при жив мъж; а тази, която смята това състояние за непоносимо, е готова да живее не само с двама или трима, но и с много

повече мъже, и едва с настъпването на старостта става въздържана. Затова, както този брак е доказателство за велика честност и целомъдрие: така другият е знак - да не кажа за сладострастие, не, - но за слаба и твърде плътска душа, привързана към земята и никога неспособна да помисли за нищо велико и високо. А ако някой каже, че доброто дело остава добро, независимо дали се случва веднъж, два пъти или няколко пъти (защото то ще бъде еднакво добро; а който често прави добро, той справедливо се възхвалява повече; така че, ако и бракът е добро дело, то често ползващият се от него заслужава повече похвала и почит от този, който се ползва от него рядко), ще отговорим, че такова мъдруване може да увлече простодушните, но разсъдителните лесно могат да разберат неговата лъжливост. Бракът се нарича брак не поради (телесното) съединение - иначе и прелюбодеянието би било брак, - но защото встъпващата в брак се привързва към един мъж и с това благородната и целомъдрена жена се отличава от разпътната. Ако тя постоянно се задоволява с един мъж, бракът справедливо ще се нарича с това име; но ако тя, вместо един, въвежда много мъже в своя дом, то, макар и да не смея да нарека това прелюбодеяние, бих казал, че тя много отстъпва на тази, която, освен един, не е познала друг мъж. Тя е приела думите на Господа: *затова ще остави човек баща и майка и ще се прилепи до жена си, и ще бъдат двамата една плът* (Мат. 19:5); прилепила се е към мъжа, като към своята собствена плът, и не е забравила за дадената ѝ веднъж глава; а тази не смята за своя собствена плът нито първия, нито втория мъж; защото първият е изместен от втория, а вторият от първия; и тя вече не може добре да помни първия мъж, след като се е привързала към друг след него, и на последния не може да гледа с дължимата любов, тъй като умът ѝ се обръща и към покойния. Така накрая се оказва, че и двамата, и единият, и другият, са лишени от жената от подobaващата на мъжа чест и любов! С какво, по нейно мнение, разположение на духа вторият мъж встъпва в брачния чертог на първия, възлиза на неговото ложе, и гледа на жената, която се смее и забавлява с всичко това? Той, разбира се, силно се възмуцава и се приближава към нея не с особена любов; дори ако беше по-твърд от всички хора, не може да бъде толкова груб, че да няма човешки чувства, макар и тя да е облякла и себе си, и дома си с безброй украшения. Скръбта, постигнала този дом (след първия мъж), не допуска да има чиста радост (при втория), но както на стените, някоя част на които е силно обгоряла, а след това е леко боядисана, рязката и дълбока чернота разваля белотата на окраската, и видът ѝ бива неприятен; така и тук, макар (жената) да измисли много блясък, в него се вижда униинето и някаква неприятна смес на едното и другото. И домочадците, и слугините, и работниците, и обитателите, и съседите, и родствениците на покойния гледат на това дело с прискърбие и съжаление. А ако останат и сираци, малолетните възбуждат силна неприязън към майката у тези, които могат да разбират нещата, а възрастните ѝ причиняват неприятности повече от всички. Като съзнават всичко това, и законодателите, с желание и да утешат скърбящите (вдовици), и за свое оправдание да покажат, че са установили втория брак не по свое убеждение или по някакво предубеждение, но от опасение от по-голямо зло, са лишили този брак от всякакъв блясък, така че неговата вечер не украсяват нито флейти, нито ръкопляскания, нито песни, нито танци, нито брачни венци, нито нещо друго подобно; като отстраняват всичко това, те довеждат мъжа при жената вдовица неувенчан, като че с това изразяват, че всичко останало допускат по снизхождение, а не като достойно за похвали, ръкопляскания и венци.

3. Защо, ще кажат, Павел е забранил на младите да остават вдовици, макар и да желаят това, и е написал: *а по-млади вдовици не приемай* (1 Тим. 5:11)? - Не Павел е забранил вдовството на желаещите, но самите те са го принудили, противно на волята му, да им даде такъв закон. А ако искаш да узнаеш собственото желание на Павел, послушай какво казва: *желая, всички човеци да са като мене*, във въздържание (1 Кор. 7:7). Блаженият апостол не въстава против самия себе си, не изпада в противоречие и не забранява вдовството на желаещите, когато сам желае всички хора да спазват въздържание. Защо той казва, *по-млади вдовици не приемай* (1 Тим. 5:11)? Кажете: поради какво и за какво? Той не просто е казал така, но е посочил и причината: *кога*, казва, *пренебрегнат Христа*, искат да се женят. Виждаш, че той забранява да остават вдовици и да принадлежат към този свещен сан не на тези, които желаят да вдовстват, но на онези, които, след като овдoveят, отново възнамеряват да встъпят в брак; и прави това много мъдро. Ако ти възнамеряваш, казва той, да встъпиш във втори брак, то не давай обет за вдовство; защото да дадеш обет и да не го изпълниш е много по-лошо, отколкото изобщо да не обещаващ. Както е позволил честите съединявания (между мъжа и жената) не във вид на закон, но от снизхождение към тях; *това обаче*, говори той, *казвам като съвет, а не като заповед, поради вашето невъздържане* (1 Кор. 7:5, 6) - така и тук е позволил втория брак за избягване на друго, по-голямо зло, с което е показал, че и това е направил по снизхождение, съобразно слабостта на мнозина; слабост, разбирам не на силата, а на волята. Както девственицата, впоследствие осквернила обета на девството, греши по-лошо от прелюбодеяние; така и вдовицата, веднъж дала обет (за вдовство), а след

това потъпкала завета с Бога, пада в същия грях и подлежи на същото наказание, и дори, ако може да се каже нещо удивително, може би на много по-голямо, защото, както казах в началото, не е едно и също неопитна или вече опитна да пада в едни и същи изкушения. И не само тук, но и на посоченото по-горе място (1 Тим. 5:11), и след думите: *и тъй, желая, щото по-младите вдовици да се женят, да раждат деца, да въртят къща*, апостолът посочва причината, поради която желае това. И каква е тази причина? *И да не дават*, казва, *никакъв повод на противника за похула* (1 Тим. 5:14). Тъй като тогава вероятно много вдовици, освободили се от семейния живот, като от някаква неволя и робство, се ползвали от последвалия живот твърде свободно и самоволно, и с такова безсрамие навличали върху себе си лоша мълва, той, за отклоняването им от такава гибелна свобода, отново ги подчинява на предишното иго. Ако, казва, някоя вдовица намисли тайно да прелюбодейства и безчести себе си; то много по-добре е тя да встъпи в брак, *и да не дава никакъв повод на противника за похула*. Така той заповядал (на вдовиците) да встъпват в брак, за да не дават поводи за злословие и да не водят срамен и разпътен живот; именно, послушай, в какво ги изобличава той. Вместо да прекарват цялото си време в молитви и моления, те, казва, *бидейки без работа, навикват да ходят от къща в къща; и не само са без работа, но са и бърбиви, любопитни и говорят, каквото не подобава*. (1 Тим. 5:13). А той желае не това, но вдовицата непрестанно да се упражнява в духовни дела: *а оная, която живее разпуснато*, казва, *приживе е умряла* (ст. 6). Така и от девственицата апостолът изисква тя да не ограничава тази добродетел (девството) с чистотата на тялото, но да употребява цялото си свободно време за служене на Бога: *говоря ви това, казва, за ваша полза; не за да ви метна примка, а за благоприлично и постоянно служене Господу безпрепятствено* (1 Кор. 7:35); той желае девственицата да не се раздвоява, но изцяло да се посвещава на духовното и небесното и да се грижи за Господни работи. Към такъв живот той увещава и вдовицата: *а която е истинска вдовица, казва, и е останала сама, тя се надява на Бога и пребъдва в моления и молитви денем и нощем* (1 Тим. 5:5). А ако времето, което следва да употребява за евангелски дела, пилеят през целия си живот за занимания не само излишни и безполезни, но и много вредни, той вече справедливо ги насочва към брак. И както на иудеите Бог е дал съботата не просто за да бездействат (в този ден), но за да се въздържат от порочни дела: така и вдовицата и девственицата избират този начин на живот не само за да не живеят с мъже, но за да се грижат за Господни работи и изцяло да се посвещават на служене на Бога.

4. Така е, ще кажеш, но ще бъде непоносимо бедствие за жената, неопитна в делата, ако бъде принудена да изпълнява мъжки задължения; тя няма да бъде в състояние да се разпорежда, както мъжа, и няма да постигне нищо, освен огорчения и загуба на цялото имущество. Нима всички, невстъпили във втори брак, са изгубили цялото си имущество и са се лишили от всичко, и не може да се посочи нито една жена вдовица, управляваща делата? Всичко това е притворство и предлог, и прикриване на собствената слабост. Много жени по-добре от мъжете са управлявали и дом, и са възпитавали деца сираци, и съществуващото имущество едни от тях са увеличили, а други не са го намалили. И Бог в началото не всичко е поверил на мъжете и не всички житейски дела е поставил в зависимост от тях; иначе жената би се подхвърлила на презрение, като такава, която с нищо не помага в живота. Като знаел това, Бог ѝ предоставил по-малка част (от делата), което още в древността изразил с думите: *да му сътворим помощник* (Бит. 2:18). За да не се превъзнася пред нея мъжът, въз основа на това, че е създаден пръв, Бог с тези думи смирил неговата гордост и показал, че жената, не по-малко от мъжа, е необходима за светските дела. А какви са тези дела и с какво тя помага в устройването на живота? Тъй като настоящото благосъстояние зависи от семейните дела не по-малко, отколкото от обществените, Бог ги е разделил, и обществените е предоставил на мъжете, а домашните на жените; и ако изменим този порядък, всичко ще се разстрои и ще погине; така всеки от тях (и мъжът, и жената) в своето дело е много по-полезен от другия. И така, ако домашните дела зависят от женското благоразумие и ако жената в това отношение толкова превъзхожда мъжа, колкото художниците в своето изкуство неизмеримо превъзхождат невежите: то защо се опасяваме напразно? Да умножават имуществото и да събират отвън е свойствено само на мъжете, а за жените е непристойно да се грижат за печалби; но да пазят и съхраняват придобитото е присъщо само на тях. Макар и да изглежда, че да се придобива е по-важно, отколкото да се съхранява, но и първото без последното бива безполезно и напразно; често дори първото и при последното не само не принася полза, но и погубва всичко. Тъй като е трудно мъжът, като придобива печалби отвън, винаги да ги придобива справедливо (защото мъжете често извличат полза от нещастията на други хора, то попадналите в ръцете на жената несправедливи и насилствени придобивки често вредят на нейното изкуство и домакинство. Затова, макар и придобиването да е по-важно от съхраняването, първото се оказва по-лошо от последното в друго отношение, когато не само не спомага

за умножаване на имуществото, но и погубва събраното. Защо вдовицата да се опасява да не тръгнат полошо без мъж домашните дела, за които е имала грижа още докато той е бил жив? Той, ще кажеш, по-лесно може да се разпорежда, тъй като от страх пред него никой няма да започне да му противодейства и да предизвиква затруднения, тогава и слугите, и домоуправителите, и поверените му, и всички, бойки се от него, го слушат с пълна готовност; и никой не противоречи; а когато умре този, от когото са се боели, всички нападат вдовицата, оскърбяват я, стават дръзки, довеждат всичко до безпорядък и разстройство; и ако тя започне да се противи и да се разправя, като подхвърля (непокорните) на изтезания и побои, и ги затваря в тъмница, ще има клюки, злословия, укори от мнозина. Но ако тя наруши верността към покойния и забрави любовта към него, и онази вечер, в която за пръв път се е съединил с нея, и ръкоплясканията, и песните, и брачните светилници, и първите прегръдки, и трапезите, и всичко останало, в което винаги е вземала участие, и думите, които жената обикновено слуша от мъжа; ако изведнъж отхвърли всичко това, като че никога не е съществувало, и отвори вратите на дома си за друг и го привлече в ложето на покойния - този свидетел на цялото минало, - ако тя направи това, нима никой няма да я укорява и осъжда? Нима никой няма да я възненавиди, и да я нарече жестока, невярна, клетвопрестъпна и с всички подобни думи?

5. Не мисли, че след като блаженият Павел е позволил втория брак, той вече е достоен за похвали и не се осъжда от мнозина. Макар и той да не подлежи на разследване и наказание, не може да се ползва с похвали и прослава. Така похотливостта и сладострастието (на мъжа) и невъздържанието от жена по време на пост или в което и да е друго време също избягва наказанието, но и не се удостоява с похвали; самото снизхождение не е нищо друго, освен изобличение на неговата голяма слабост и небрежност. Ако се опасяваш да не те помислят за жестока заради строгостта към слугите, преди това трябва да се опасяваш да не изглеждаш сладострастна и невъздържана. Освен това за вдовицата ще бъде възможно по-добре да устрои своите дела така, че и цялото ѝ имущество да бъде в безопасност, и самата нея не само да не я поругават, но и да я хвалят всички, а преди това - да получи божествени блага. Ако тя желае да сложи своето имущество на небето и да го скрие на безопасно място, то не само няма да се намали, но още повече ще се увеличи; защото такава е свойството на тази сеитба. Ако тя не се е издигнала до изпълнението на тази заповед и не желае всичко наведнъж да сложи там, то нека помисли и за това, че омъжвайки се, не е сигурно, че ще намери в негово лице такъв човек, който ще увеличи имуществото ѝ; ако той бъде такъв, тя нека помисли за умножаването не само на имуществото, но и за това, че може да бъде въввлечена в много дела, противни и на Бога, и на хората. Ако мъжът бъде от числото на силните и могъщи хора, може да се случи така, че да я накара да върши и да търпи много противно на желанието ѝ и така тя неизбежно ще се подхвърли на това, от което се е бояла във вдовството, и не само на това, но може да изпита и много бърза промяна. Оставайки вдовица, тя, дори и да претърпи някакво намаляване на имуществото, може да се ползва от останалото с голяма безопасност, но съчетавайки се със силен мъж, управляващ обществените дела или имащ някаква друга грижа, тя може изведнъж да изгуби всичко; защото в нещастията на мъжете по необходимост вземат участие и техните жени. Но дори и да не се случи нищо толкова, каква придобивка е, кажи ми, да замениш свободата с робство? Каква полза от голямото богатство, когато не можеш да го употребиш за каквото желаеш? Не е ли по-добре свободно да разполагаш с малко, отколкото с богатствата на цялата вселена, а сама ти заедно с тях да бъдеш под властта на друг? Сега не говоря за грижите, обидите, злословията, ревността и напразните подозрения, болките на детераждането и за всичко останало. Който беседва с девица, той може да ѝ каже и за това, като на неопитна и непознаваща тези дела. Но който започне да говори това на вдовица, би ѝ причинил неприятно чувство; защото напразно ще се опитва с думи да я учи на това, което тя по-добре е познала от опит. Впрочем полезно е да се добави, че девицата, омъжвайки се, ще живее с него с по-голяма увереност и свобода, отколкото вдовицата. Мъжът, макар и да обича вдовицата като своя жена, няма да я обича така, както тази, която е взел девица; а че любовта към такива жени (девиците) е много по-силна и пламенна, отколкото към другите (вдовиците), това е известно на всеки; вдовицата той ще обича и прегръща не от цялата си душа, като вече познала друг мъж. Всички ние, така да се каже, сме свикнали, от ревност ли, или от тщеславие, или по някаква друга причина, да обичаме повече от всичко онези предмети, които владеем и използваме не след други, но се разпореждаме с тях единствени и първи. Така може да се види, че това се случва с нас с дрехите: на нас не ни харесват толкова дрехите, преминали в наше владение от други, колкото тези, които никой не е носил. Същото става и с къщите и съдовете: ние не обичаме толкова къщата, получена от друг, колкото тези, която сами сме построили; и от съдовете с особена внимателност пазим тези, които са направени неотдавна и са получили първата си употреба от нас, а преминалите при нас от други не ценим толкова много и понякога се гнусим от тях, така че ги преправяме. Ако имаме такава

чувство по отношение на къщите, дрехите и съдовете, то представи си с каква сила трябва да се пробуди то по отношение на жената, от която няма нищо по-скъпо за мъжа? Тези вещи можем и да предадем на желаещите, а за жената това не е позволено; така че по-скоро ще се разделим с душата си, отколкото да допуснем да се случи това. И така, към девицата, както казах, мъжът се отнася с цялото си разположение, като неприкосновена и принадлежаща единствено на него и на никой друг, а на вдовицата, която преди е била в съпружество с друг, няма да гледа с такава любов и разположение.

6. Не ми говори за това, което е ставало рядко и може да стане веднъж, но за това, което постоянно се случва на дело. Девицата ще живее с по-голяма увереност не само поради посочените причини, но и по много други. Мъжът на вдовицата лесно може да я упрекне в това, че го пренебрегва, и като доказателство за това пренебрежение да се позове на нейната неверност към първия мъж, и да я накара да мълчи както по отношение на миналото, така и на това, което може да се случи и да не се случи: пренебрежението, проявено към покойния, да разположи и живия да очаква за себе си същото, макар и то да не се случи. И не само мъжът ѝ ще я обременява с такива упреци, но и слугите и слугините, ако не явно, то тайно ще я укоряват и обсипват с безброй насмешки. А ако се случи да останат невръстни деца след починалия, тя как ще ги възпитава, как ще се грижи за тях? Животът им няма ли да бъде по-нещастен, отколкото на всички сираци, като виждат в ръцете на друг цялото имущество на своя баща, и прислугата, и дома, и нивите, и най-вече - жена му? Може ли тя да се отнася като към деца към тези, от които бива принудена да се срамува и черви, и на които не може да оказва цялата майчинска любов, защото душата ѝ се разкъсва между тях и децата на последния мъж? А какво, ще каже някой, ако тя е много млада и не е живяла дълго с мъж? Всичко това казвам не на старите, а на младите вдовици; със старите, постъпващи така, няма какво да говоря; защото, ако не ги е убедило да се въздържат от втори брак нито продължителното време, нито възрастта, нито нещо друго, то още по-малко можем да ги убедим ние със своето слово. Цялата ми реч е насочена към младите. Какво ще кажат, ако тя е млада и след като е преживяла само една година в съпружество с първия мъж, встъпва във втори брак? Защо ѝ отдаваш предпочитание пред тази, която е преживяла в брак двадесет или тридесет години? Не аз, а блаженият Павел, който казва: *Но тя е по-блажена, ако си остане тъй* (1 Кор. 7:40). Какво имаме с тази, която, макар и дълго да е живяла с мъж, но само с един, само с този, с когото се е съчетала в началото? А другата се е отдала на двама, и при това за кратко време. Но тя, ще кажеш, (е направила това) по неволя; ако беше жив първият ѝ мъж, тя не би обикнала друг; а тъй като той починал преждевременно, тя, по необходимост, отново се е съчетала с друг. По каква необходимост? Аз виждам друга необходимост, по-голяма от тази, за която говориш, която е напълно достатъчна, за да я задържи при покойния, а именно изпитването на скърбите на светския живот. Тази, която дълго е водила такъв живот и достатъчно му се е насладила, може отново да се обърне към подобен живот с надежда да намери същите удоволствия; но тази, която в самото начало (на съпружеския живот) е изпитала такива огорчения, с какви подбуди и с каква надежда ще се срещне със същите неприятности? И желаещият да търгува, ако, след като не получи никаква печалба, и при самото излизане от пристанището претърпи корабкрушение, след това неохотно ще се заеме с търговия. Така и тази вдовица, която е очаквала (от брака) много удоволствия, и неуспяла да ги изпита добре, е преживяла такава мъка, разбира се, няма да обикне светския живот, освен ако не е много невъздържана или, по-точно, макар и да има пламенно разположение и силно пристрастие към този живот, неприятното начало е достатъчно, за да угаси страстта ѝ. Ние обикновено се придържаме здраво към своите начинания, когато сме ги започнали добре; а когато от самото начало и, така да се каже, от първата крачка срещнем неприятности и неудобства, тогава скоро се отказваме от своето намерение, и то охладнява в нас. Така и овдовелите рано сами трябва да се отказват от втори брак, за да не претърпят същото отново. Която е останала вдовица, може да живее спокойно и да не се опасява от същата скръб, а встъпилата във втори брак по необходимост ще очаква същото нещастие. Освен това, макар и състоянието на вдовство да е еднакво, не всички вдовици получават еднаква награда за него, но едни по-голяма, други по-малка; приелите това иго в младостта ще се удостоят с по-голяма чест и награда, отколкото овдовелите на старини. Защо? Защото първата (вдовица), независимо от множеството пречки, е понесла всичко със страх Божи, а последната не е понесла и най-малък подвиг и труд; защото какъв труд има там, където няма нищо, което да изисква усилия? Затова, както омъжилата се за друг стои по-ниско от ималата само един мъж, така оставащата във вдовство от ранна младост може много да превъзхожда загубилата мъжа си на старини; макар и двете да са имали само един мъж, едната от тях е изминала (цяло) поприще в чистота, а другата е останала далеч след нея. И така, гледай не само труда, но и наградата. Много добри дела ни изглеждат така трудни, тъй като постоянно обръщаме внимание на тяхната трудност и тежест, и не си представяме

в ума приготвените за тях награди. Не трябва да постъпваме така, но да вземаме под внимание всичко заедно, и трудовете, и наградите, и тогава трудовете ще ни изглеждат леки, както и в действителност са леки. Така доблестният воин, когато отива на война, си представя не само раните, поражението и смъртта, но и трофеите, и победите, и всички други почести; и земеделецът, заемайки се с работа, вижда пред себе си не само оранта и копаенето на земята, но и гумното, и точилото. Така и ние ще облекчаваме с благи надежди тежестта на вдовството, и още повече от посочените хора, защото на изпълнението на техните очаквания много често пречат независещи от тях обстоятелства, а нашите надежди няма да посрами никой, ако ние сами не пожелаем това. Няма да имаме такова желание, но като имаме предвид, че вдовицата съвсем малко отстъпва на девственицата (а понякога дори я превъзхожда, когато девственицата се намесва в светски дела, а вдовицата, по думите на Павел, която *е останала сама, надява се на Бога и пребъдва в моления и молитви* (1 Тим. 5:5) и се въздържа от житейски дела), да поемем този подвиг, за да се удостоим с венци за него. Това ви беше казано не за принуда, и не предложихме това увещание, както казах и в началото, за да осъждаме нежелаещите да остават вдовици, но за да ги разположим и убедим да не се привързват твърде много към земята, и веднъж развързали се (от веригите на брака), да остават свободни, да се стремят към небето, да водят небесен начин на живот, и съединили се с Христа, да правят всичко така, както подобава на имащи такъв Жених; защото на Него подобава всяка слава, чест и поклонение, с безначалния Отец и животворящия и Свят Негов Дух, сега и винаги, и във вечни векове. Амин.